TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE EMPATİ DİLİ

(SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ)

Sezergül YIKMIŞ

Doktora Tezi

Eskişehir, 2019

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE EMPATİ DİLİ
(SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ)

Sezergül YIKMIŞ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Eskişehir, 2019

T. C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sezergül YIKMIŞ tarafından hazırlanan "Türkiye Türkçesinde Empati Dili (Söylem Çözümlemesi)" başlıklı bu çalışma .../.../2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan …….
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

Üye …….
Prof. Dr. Erdoğan BOZ
(Danışman)

Üye …….
Doç. Dr. Cüneyt AKIN

Üye …….
Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ

Üye …….
Dr. Öğr. Üy. Ferzanah DOULATABADI

ONAY

…/…/2019

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

29/07/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukukî sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Sezergül YIKMIŞ

ÖZET

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE EMPATİ DİLİ
(SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ)

YIKMIŞ, Sezergül

Doktora-2019

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Empati ve söylem çözümlemesi farklı disiplinlere ait iki kavramdır. Bu çalışma disiplinler arası bir yaklaşımla bu iki kavramı aynı konu başlığı altında birleştirmiştir. Farklı kavramların metinlerdeki görünümünü tespit eden söylem çalışmaları vardır fakat bu çalışma sadece *empati* üzerine yoğunlaştığı için alan açısından önemlidir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde empatinin ne olduğu hakkında bilgi verildikten sonra kafa karışıklığını önlemek açısından empatinin ne olmadığı, basamakları ve empati seviyeleri üzerinde duruldu. Araştırmanın ikinci bölümünde söylem, söylemin unsurları, oluşumu ve kuralları; üçüncü bölümünde ise söylem çözümlemesi, söylem çözümlemesinde kullanılan yaklaşımlar hakkında bilgi verildi. Çalışmanın dördüncü bölümü çözümleme aşamasıdır. Fransız bilim adamı Foucault, söylemlerin yorumlamalarından yapılan çıkarımların bilgiyi oluşturduğunu ifade eder ve her söylemde kullanılabilecek tek bir söylem çözümlemesi yöntemi fikrine karşı çıkar; yöntemlerin araştırmacının amaçlarına ve söylemin özelliklerine göre değiştirilip geliştirilebileceğine işaret eder. Bu yaklaşım doğrultusunda *Gee'nin söylem çözümleme yöntemi* kullanılarak Ahmet Ümit'in *Kırlangıç Çığlığı (2018)* romanı, *Van Dijk'in söylem çözümleme yöntemi* ile Oya Armutçu'nun *Müebbet Isrârı* adlı haber metni, *Halliday'in Sistemli Fonksiyonel Linguistik* çözümleme yöntemi ile *Lipton Ice Tea İç, Kolaya Kaçma ve Özenle Seçilen Bal-Balparmak* reklamları incelenmiştir. Değerlendirme ve sonuç aşamasında ise çözümleme sonucunda elde edilen bulgular eşliğinde kuram ve dilbilgisel temelli değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *empati, empati dili, söylem, söylem çözümlemesi, kurmaca, reklam metni,*

ABSTRACT

LANGUAGE OF EMPATHY IN TURKISH (DISCOURSE ANALYSIS)

YIKMIŞ, Sezergül

Doctorate-2019

Field of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Empathy and discourse analysis are two concepts of different disciplines. This study combines these two concepts under the same topic with an interdisciplinary approach. There are discourse studies that determine the appearance of different concepts in the texts but this study is important for the field as it focuses only on empathy.

The study consists of four parts. In the first part, after giving information about what empathy is, in terms of preventing confusion, 'what empathy is not' is discussed. Also, the steps and levels of empathy are argued. In the second part, discourse, elements, formation and rules of discourse and in the third part, information about discourse analysis and approaches used in discourse analysis are given. The fourth part is the analysis phase of the practice on the texts. Foucault, the French scientist, states that inferences from the interpretations of discourses form information and and opposes the idea of a single discourse analysis method that can be used in each discourse. He also indicates that the methods can be changed and developed according to the aims of the researcher and the characteristics of the discourse. In line with this approach, by using Gee's discourse analysis method, Ahmet Ümit's 'Kırlangıç Çığlığı' (2018) novel, by using Van Dijk's discourse analysis method Oya Armutçu's 'Müebbet Israrı' news text and with Halliday's *Systematic Functional Linguistics* analysis method 'Lipton Ice Tea İç', '*Kolaya Kaçma' and 'Özenle Seçilen Bal-Balparmak'* ads were analyzed. In the evaluation and conclusion part, theory and grammar-based evaluations were conducted with the findings of the analysis.

Keywords: *empathy, language of empathy, discourse, discourse analysis, fiction, ad text,*

İÇİNDEKİLER

ÖZET v

ABSTRACT vi

TABLOLAR LİSTESİ xi

ŞEKİLLER LİSTESİ xii

RESİMLER LİSTESİ xiii

KISALTMALAR LİSTESİ xiv

ÖN SÖZ xv

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

EMPATİ

1.1. EMPATİ TERİMİ 3

1.1.1. Empatinin Tanımı 4

1.1.1.1. Danışandan Hız Alan Terapi ve Empati 8

1.1.1.2. Karıştırılan Empati Kavramı 10

1.1.1.2.1. Empati-Sempati Farkı 10

1.2. EMPATİNİN GELİŞİMİ 12

1.3. EMPATİ BECERİSİ 15

1.3.1. Beyni Harekete Geçirmek 16

1.3.2. Sağlıklı İletişim Kurmak 19

1.3.3. Bireylerin Takındıkları Tavır 23

1.3.4. Empatiyi Engelleyen Durumları Ortadan Kaldırmak 25

1.3.4.1. Şiddet 25

1.3.4.2. Ön Yargı 27

1.3.4.3. Otoriteye Koşulsuz İtaat 28

1.3.4.4. İnkâr 29

1.3.5. Farklı Rolleri Deneyimlemek 30

2. BÖLÜM

SÖYLEM

2. 1. SÖYLEM TERİMİ 32

2.1.1. Söylem Yerine Kullanılan Kavramlar 36

2.1.1.1. Sözce 36

2.1.1.2. Metin 38

2.1.1.3. İdeoloji 40

2.1.2. Söylemin Üretimi 43

2.1.3. Söylemin Unsurları 44

2.1.3.1. Bağlam 44

2.1.3.2. Gönderim 48

2.1.3.3. Söylem Belirleyicileri 50

2.1.4. Söylem Kuramları 52

2.1.4.1. Bilgi Temelli Söylem Yaklaşımı 52

2.1.4.2. Derridacı (Yapısökümcü) Söylem Yaklaşımı 53

2.1.4.3. Toplumbilimsel Söylem Yaklaşımları 56

2.1.4.3.1. İletişim Temelli Yaklaşımlar 57

2.1.4.4. Felsefi Temelli EdimBilim Yaklaşımı 59

2.1.4.5. Metinlerarasılık Temelli Söylem Yaklaşımı 62

3. BÖLÜM

SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

3. 1. SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ NEDİR? 64

3.1.1. Söylem Çözümlemesi ve Yapı 67

3.1.1.1. Yapısal Eleştiri 71

3.1.2. Metinlerin Çözümlenmesinde Ölçütler 76

3.1.2.1. Öne çıkarma (foregrounding) – Geri plana atma (backgrounding)78
3.1.2.2. Önvarsayım (presupposition) 79
3.1.2.3. Anlamın Kapalı Olması 80
3.1.2.3.1. Çok Anlamlılık 80
3.1.2.3.2. Belirsizlik 81
3.1.2.4. Sözcük Seçimi 82
3.1.2.5. Tümce Tercihleri 84
3.1.2.5.1. Geçişli Tümceler 84
3.1.2.5.2. Etken ve Edilgen Tümceler 85
3.1.2.5.3. Dolaylı Anlatım Tümceleri 86

4. BÖLÜM

ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ

4.1. SÖYLEM ÇÖZÜMLEMELERİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER 87
4.1.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Critical Discourse Analysis) 87
4.1.2. Halliday'in İşlevsel Gramer Çözümleme Yöntemi 93
4.1.3. Gee'nin Söylem Çözümleme Yöntemi 98
4.2. AHMET ÜMİT'İN KIRLANGIÇ ÇIĞLIĞI ADLI ROMANINDA EMPATİ DİLİ (SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ) 101
4.2.1. Biçim Çözümlemesi 102
4.2.1.1. Başlık/Konu 102
4.2.1.2 İzlek 103
4.2.1.3. Olay Zinciri/Bölümlendirme 103
4.2.1.4. Birleştirme 105
4.2.1.5. Bağlam ve Yansıtılırlık 106
4.2.1.6. Çerçeve 106
4.2.1.7. Neden Böyle Söylenmiş 108

4.2.2. Anlam Çözümlemesi 109
4.2.2.1 Eylemler ve Kimlikler 109
4.2.2.2. Bağlantılar 111
4.2.2.3. Söylemler 112
4.2.2.3.1. Pedofili Sorunu ve Asıl Suçlu Kim? 112
4.2.2.3.2. Göçmen Sorunu 112
4.2.2.4. Metinlerarasılık 113
4.2.3. Dil Çözümlemesi 113
4.2.3.1. Tümce Çözümlemeleri 115
4.3. HABER METİNLERİNDE EMPATİ DİLİ (SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ) 150
4.3.1. Van Dijk'ın Eleştirel Söylem Çözümleme Yönteminin Haber Metnine Uygulanması 152
4.3.1.1. Makro Yapı 154
4.3.1.2. Mikro Yapı 155
4.4. REKLAM METİNLERİNDE EMPATİ DİLİ (SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ) 159
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 171
KAYNAKÇA 178
EKLER 188

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Eşcinsellik Hastalık [ve Dahası] Sapkınlık metninde sözcük seçimi 84

Tablo 2: Dil kullanımından doğan işlevler..... 95

Tablo 3: Değerlendirme Kuramı alt birimleri 97

Tablo 4: Lipton Ice Tea reklam metninin göstergebilimsel anlamlandırma sürecinde sözcük seçimi 162

Tablo 5: Lipton Ice Tea reklam metninde kullanılan karşıtlıklar..... 163

Tablo 6: Özenle Seçilen Bal-Balparmak reklam metninin göstergebilimsel anlamlandırma sürecinde sözcük seçimi 167

Tablo 7: Özenle Seçilen Bal-Balparmak reklam metninde kullanılan karşıtlıklar.. 168

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sağlıklı iletişimde benlik döngüsü 20

Şekil 2: Sözce ve Söylemin İletişim Alanı 37

Şekil 3: Davranış ve Edim 59

Şekil 4: Phillips ve Hardy'nin metin ve bağlam temelli söylem çözümlemesi yaklaşımı 65

Şekil 5: Gösterge ve Anlamlandırma 70

Şekil 6: Yatay ve Dikey eksen 72

Şekil 7: James Martin'in Değerlendirme Kuramı 96

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Fortune Dergisi 71

Resim 2: Nevin Yıldırım 152

Resim 3: Lipton Ice Tea 161

KISALTMALAR LİSTESİ

akt. : Aktaran
AYM : Anayasa Mahkemesi
bk. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
DNA : Deoksiribo Nükleik Asit
ESÇ : Eleştirel Söylem Çözümlemesi
EQ : Emotional Quotient (Duygusal zekâ)
GTS : Güncel Türkçe Sözlük
IQ : Intelligence Quotient (Doğuştan gelen zekâ)
MÖ : Milattan Önce
S. : Sayı
s. : Sayfa
SFL : Sistematik Fonksiyonel Dilbilim
ss. : Sayfa Sayısı
TDK : Türk Dil Kurumu
TV : Televizyon
vb. : Ve benzeri
yy. : Yüzyıl

ÖN SÖZ

Ürettiğimiz söylemler ne basitçe dil kullanımı ne de dilbilimsel bir nesnedir. Söylemler, insanların bilgilerini, değerlerini, görüşlerini, inançlarını, sosyal ilişkilerini, psikolojik ve sosyal altyapılarını, kimliklerini, niyetlerini, yargılarını ve algılamalarını yansıtır.

Bu çalışmada da söylemi etkileyen unsurlardan biri olan empatinin dilbilimsel görünümlerini, söylem çözümlemesi yoluyla tespit ettik. Derlem alanı olarak söylemlerin taşıyıcılarından biri olan yazılı metinleri tercih ettik. Çözümlemenin odak noktası empati olduğu için toplum ve birey kaynaklı çok sayıda değişken olması sonuçların farklılık göstermesine neden olmuştur.

Günlük dilde sıkça kullanılmasına rağmen tam olarak anlaşılmamış olan empatinin farklı seviyelerde gerçekleştiğini, söylemi oluşturan öznelerin niyetlerine bağlı olarak metinlerde kullandıkları sözcük ve tümce tercihlerinin bu seviyeleri belirlediğini tespit ettik.

2012'den beri lisansüstü eğitim hayatıma yön veren, sadece danışmanlık yapmayıp bu zorlu süreçte bana da her an destek olan, fikirlerini benden esirgemeyen, bana çalışma ahlakı ve iş disiplini kazandıran çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Erdoğan BOZ'a sonsuz teşekkür ederim. Çalışma boyunca kıymetli fikirleri ve önerileri ile desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA'ya ve Dr. Öğr. Üy. Ferzanah DOULATABADI'ya da teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte varlıklarıyla bana destek veren çocuklarıma da anne olan annem Gülbeyaz DURMUŞ'a ve babam İsmail DURMUŞ'a beni daima yüreklendiren kardeşlerim Nurgül DURMUŞ, Peyami Safa DURMUŞ ve Nurhan ERDOĞAN'a ve değerli eşim Sertan YIKMIŞ'a çok teşekkür ederim.

Sezergül YIKMIŞ

Temmuz 2019-Eskişehir

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI

"Empati" ve "söylem çözümlemesi" psikoloji ve dilbilim gibi iki farklı alanda araştırma konusu olmuş terimlerdir. Söylem çözümlemelerinden hareketle korku ve nefret kavramları ya da başlı başına "öteki" kavramı üzerine çalışmalar yapılmıştır. Empati terimi ise günümüzde en çok kullanılan, özellikle iletişim dilinde sıklıkla tercih edilen bir sözcük olmasına rağmen empatinin sınırları belirlenerek dilbilim sınırları içinde bu konuyla ilgili etraflı bir çalışma yapılmamıştır. Araştırmanın amacı, sağlıklı iletişimin temeli olan empati kavramının sınırlarını çizmek ve bu aşamadan sonra seçtiğimiz kurmaca metin, haber metni ve reklam metinlerini söylem çözümleri çerçevesinde inceleyerek metinler içinde yer alan empatik söylemleri tespit etmektir. Bu araştırma doğrultusunda daha önce dilbilimsel olarak ele alınmamış olan empati kavramı, empatik ifadeler ve bunların dilbilimsel boyutu konusunda farkındalık oluşturmaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada öncelikle alanyazın taraması yapıldı ve elde edilen kaynaklar yardımıyla önce empati terimi ve sınırları hakkında ardından söylem ve söylem çözümlemesi kavramları hakkında genel kuramsal bilgiler verildi. Empati kavramının her metin türünde kullanımını gösterebilmek adına metin yelpazesi geniş tutululdu hem kurmaca metin hem haber metni hem de reklam metni çözümlendi. Metin türleri farklı olduğu için seçilen metinlere uygulanan söylem çözümlemesi yöntemleri de farklılık gösterdi. Her metin türü ayrı ayrı incelendikten sonra sonuç bölümünde söylem çözümlemesinin bize tanıdığı imkanlar doğrultusunda empati diline ait kuramsal bir çerçeve çizildi.

Kurmaca metin, Gee'nin söylem çözümleme yöntemine göre incelendi. Empati dili açısından veri özelliği olan tümceler seçildi ve seçilen tümceler, Tarhan'ın empati tasnifinde yer alan empati seviyelerine göre değerlendirildi. Kurmaca metinlerde iletişim sırasında kullanılan dil de *Yetişkin Dili*, *Ana-Baba Dili* ve *Çocuk Dili* açısından incelendi.

Haber metni söylem çözümlemesi Van Dijk tarafından haber metinlerine yönelik oluşturulan *eleştirel söylem çözümlemesi* aşamalarına göre yapıldı. Makro

yapı üst başlığı adı altında haberin tematik ve şematik yapısı incelendi. Mikro yapı kapsamında ise sözdizimsel bağlamda tümce yapıları ve kullanılan sözcüklerin anlamları ele alındı. Çözümleme sonucu, empati kavramı bağlamında güç, iktidar kavramları ve bu kavramlara grupların söylemsel olarak nasıl karşı koydukları tespit edildi. Seçilen reklamların metinleri, *sistematik fonksiyonel dillbilim* yöntemiyle sözcük tercihleri ve tümce tercihleri bakımından incelendi.

Çalışmanın değerlendirme ve sonuç bölümünde elde edilen veriler doğrultusunda farklı metin türleri üzerinde empati dilinin nasıl gerçekleştiği konusunda dilbilimsel tespitlerde bulunuldu.

SINIRLILIKLAR VE KAPSAM

Araştırmada kurmaca metin olarak Ahmet Ümit'in *Kırlangıç Çığlığı* romanı, haber metni olarak Oya Armutçu'nun *Müebbet Israrı* haberi, reklam metni olarak *Lipton Ice Tea İç, Kolaya Kaçma ve Özenle seçilen Bal-Balparmak* reklamları incelendi. İnceleme sonucunda empati dilinin metin türlerinin amacına göre şekillendiği ve farklılık gösterdiği tespit edildi. "Metin türün"den başka, empati dilini etkileyen birey kaynaklı değişkenlerin de şunlar olduğu görüldü: cinsiyet, statü, geçmiş, eğitim ve ideolojik yapı. Çözümlemeleri etkileyen çok sayıda değişken olması elde edilen verilerin tüm metin türleri için geçerli olmasını imkânsız kılmıştır.

1. BÖLÜM

EMPATİ

1.1. EMPATİ TERİMİ

"*Hayata, bir an için birbirimizin gözünden bakabilmek kadar büyük bir mucize olabilir mi*?" tümcesiyle Henry David Thorea (1817-1862)'nun bize anlatmak istediği duyguyla, *sen var olduğun için ben de varım*, diyerek bizi ben'in dünyasından ayırıp başka hayatlara doğru anlık seyahatlere çıkaran duygu aynıdır: *Empati* (empathy). Empati, insanlığı "homo empaticus" olarak adlandıran büyük keşif.

Bugün sıkça kullandığımız empati, kısa ve kapsamlı bir kavram olduğu için çabucak yaygınlık kazanmıştır. Empati, tarihte ilk defa Aristo (MÖ 384-322)'nun Rhetoric adlı eserinde kullanılmıştır (Ersoy, Köşker, 2016: 1). Kavramın iki atası vardır: Almanca *einfühlung* ile Eski Yunancadaki *empatheia* terimleridir. Einfühlung'u sanat alanında kuramsal olarak inceleyen sanat tarihçi Wilhelm Worringer (1881-1965)'dir. Woringer, *Absttraktion und Einfühlung* adlı doktora tezinde bu konu üzerinde durmuştur. Woringer'den sonra çok sayıda araştırmacı[1] bu terimi kullanmıştır. Kavrama ait en ilginç yaklaşım ise Teodor Lipps (1851-1914)'e aittir. Lipps, ilk defa 1897 yılında terimi, bir insanın kendini karşısındaki nesneye yansıtması, kendini onun içinde hissetmesi, onu özümsemesi anlamına gelecek şekilde kullandı. Ona göre bir sanat yapıtının bizde uyandırdığı duygular, o nesnel yargının bizde uyandırdıkları değil bizim o nesneye aktardığımız kendi duygularımızdır. Einfühlung kendini yansıtma, sonra ortaya çıkanı özümseme ve en son olarak da algılama ayağına sahip üç aşamalı bir kavramdır (Eroğlu, 2017: 12-18). 1909'a gelindiğinde ise Edward Bradford Titchener (1867-1927), terimi Eski Yunanca empatheia'dan hareketle İngilizceye *empathy* olarak tercüme etmiştir (Dökmen, 2015: 367-368).

[1] Araştırmacılarla ilgi ayrıntılı bilgi için bk. Eroğlu, Özkan (2017), Soyutlama ve Duyumsama, Wilhelm Worringer, Abstraktıraktion und Einfühlung (Bir Okuma Çalışması), Tekhne Yayınları, İstanbul. s.16-18.

Krznarıc, yukarıdaki açıklamanın aksine empati kavramının varlığını daha da eskilere götürür ve kavramın 18. yy.da İskoç filozof ve ekonomist Adam Smith (1723-1790)'le önem kazandığını belirtir. Smith, "acı çeken kişiyle yer değiştirebilme" özelliğimizin ahlaki duyarlılığı doğurduğunu söyleyerek aslında 18. yy.da empatiye dikkat çekmiştir (2015: 17-18).

Psikolojide, empati kavramı üzerine derinleşen Carl Rogers (1902-1987)'dır. Empatiyi, terapistin psikolojik danışma ve terapi ilişkisi içinde danışanın öznel dünyasına girerek sözel ve sözel olmayan iletişimin elverdiği ölçüde onun bu deneyimine katılma kapasitesi olarak tanımlamaktadır (Rogers, 1976, Akt. Akkoyun, 1982: 64). Rogers'dan önce *empati kurma* sözü insanın karşısındakinin hangi durumlarda hangi davranışları yapacağını önceden tahmin etmesi anlamına gelirken Dökmen Rogers'ın bu yaklaşıma bireyin duygularını anlamayı ve anladığını iletmeyi de ekleyerek bilişsel yaklaşılan empatiye duyuşsal bir boyut da kazandırdığını belirtir (Dökmen, 2015: 184-185).

1.1.1. Empatinin Tanımı

İlk defa Aristo'nun Rhetoric adlı eserinde kullanılan empati, Yunanca kökenli empathia sözcüğünden gelir: "em" eki ...in içinde, içerde; "pathia" ekinin karşılığı ise "hissetme" şeklindedir. Empatinin çoğu kültürde belli bir karşılığı yoktur. Fransızcada *a sympathetic penetration, affection* ve son dönemde *empathie*; İtalyancada *simpatico* ve Japoncada *omoiyari* empati yerine kullanılan kavramlardır (Ersoy, Köşker, 2016: 1).

Kavramın İngilizce sözlükteki[2] açıklaması şu şekildedir:

The ability to understand and share the feelings of another. (Başka birinin hislerini anlama ve paylaşma becerisi.)

TDK tarafından Türkçe sözlükte *duygudaşlık*[3] sözcüğüyle karşılanan kavram için Eroğlu (2017: 12-18) duyular aracılığıyla bir şeyi algılamak anlamına gelen *duyumsama*'nın en uygun Türkçe karşılık olduğunu belirtir. Hançerlioğlu da duyumsama terimi için "Benin bir dış nesnede yaşaması." açıklamasını yapar.

[2] https://en.oxforddictionaries.com/definition/empathy , Çevrimiçi (09 Aralık 2017)
[3] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a2b384603d781.14715836, Çevrimiçi (09 Aralık 2017)

Duygudaşlık ve duyumsama'dan başka kullanılan bir diğer karşılık ise *eşduyum*'dur (Gülseren, 2001: 133-145).

Empati, bir insanın kendi benliğinin ayrımını kaybetmeden diğerini sanki "O imiş" gibi anlaması (Ertürk, 2010: 4) ve onu doğru anlamak için karşı Ben'e ait iletileri yine karşı Ben'deki anlamlılık açısından değerlendirmesi esasına dayanır (Özbay, Şahin, 2001: 104).

Empati kavramı üzerinde sıkça durulmuş ve tanım da tarihsel süreç içerisinde değişerek yeni boyutlar kazanmıştır. Dökmen, bu değişimi onar yıllık aralıklarla şu şekilde sınıflandırmıştır:

i. 1950'li yıllarda Dymond tarafından ele alınan empati kavramının sadece bilişsel yönü üzerinde durulmuş ve empatiyi, "Bir insanın karşısındaki insanı tanıyarak, kendini onun yerine koyması ve onun özellikleri hakkında bilgi sahibi olması" olarak tanımlamıştır.
ii. 1960'lı yıllarda kavramın duygusal yönü üzerinde durulmuştur.
iii. 1970'lerde empatide bireyin tamamen kendisinden sıyrılması ve karşı tarafa odaklanması gerektiği üzerinde durulmuştur.
iv. 1980'lerde ise bireyin kültürle iç içe olduğu da düşünülerek empati kurulurken kişinin kültürünün de dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur (1988: 156-157).

Ertürk, kapsamlı bir tanım yapmak için önce 1950'den 2000'li yıllara kadar yapılmış tanımların ortak noktalarını tespit etmiştir. Tanımların ortak özellikleri şunlardır (2010: 11-12):

i. Bireyin kendini başkasının yerine koyması
ii. Başkası gibi hissetmesi,
iii. Başkasının duygu, heyecan ve davranışlarının farkında olması
iv. Başkalarının algı, duygu, düşünce ve tutumlarını yargılamadan anlayabilmesi
v. Karşı Ben'in perspektifini kavraması
vi. Başkalarının yaşantısına dâhil olması

Bu ortak noktaları tespit ettikten sonra Ertürk şu kapsamlı tanımı yapmıştır:

“Kişinin kendisini bir başkasının yerine koyması; bir başkası gibi hissedebilmesi, başka insanların duygularının, heyecanlarının ve davranışlarının farkında oluşu; diğerlerinin algılarını, düşüncelerini, duygularını, tutumlarını ve özelliklerini anlayabilmesi; onların zihinsel yaşantılarını, yaşanan olaylar karşısındaki bakış açılarını kavrayabilmesi; yaşamın onun için ne ifade ettiğini anlayarak, başka insanın yaşayış ve deneyimlerine dâhil olmasıdır.”

Tarhan (2017: 161-162), tek bir empati tanımı yapmak yerine kavramın hem bilimsel hem de toplumsal alanda yerleşikliğinden hareketle farklı farklı tanımlar üzerinde durmuştur. Bu yaklaşım tanımlama yapmanın da ötesinde kavramın psikolojik, sosyolojik, halk arasında ve kültürel olarak nasıl algılandığını göstermeye yöneliktir. Psikolojik ya da bilimsel tanımı literatürdeki tanımlarla aynıdır. Tarhan bu tanımda eşduyum olarak tanımlanan empatinin karşısındakinin hissettiğini hissetmenin ötesinde o kişinin bakış açısını görme, buna saygı duyma, bunu anlama ve bu aşamalar tamamlandıktan sonra ortak hareket edebilecek noktaya gelme olarak tanımlar. Empati kavramında bir karşı taraf olması bireyin sosyalleşmesini sağlar. Empati biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olmak üzere üç boyutlu bir kavramdır. Halk arasındaki empati anlayışında anlayışlı olmak vurgusu vardır, “Beni anla, anlayışlı ol.” ifadeleri empatinin merkezinde olan ifadelerdir. Kültürel ve sosyal empati de ise farklı olan kültürel ve sosyal grupların varlığını kabul etmektir.

Durak ve Arıcı, empati kavramının sadece zihinsel bir süreç olmadığını aslında farklı kavramlar yüklenmiş çatı bir kavram olduğunu vurgulayarak bu durumun tanım sorunlarına neden olduğunu belirtirler. Literatürde yer alan tanımlardan hareketle üç temel bileşen olduğunu tespit etmişlerdir.

1. Empatik tavır geliştiren özne

2. Empatik tavır yöneltilen özne

3. Yerine koyma

Tanımlara psikolojik ve bilişsel olarak yaklaşıldığında tanımda sorun olmadığını fakat asıl sorunun felsefi yaklaşıldığında ortaya çıktığını belirtirler:

Öznenin kendisi dışındaki bir öznenin varlığını kabul etmesi bireyi tek bencilikten kurtarır. Kendisi dışındaki gerçekliği kabul eden bir öznenin “ben, ben olmayan” ayrımını yapabilmesi, farkındalığa erişebildiğinin işaretidir. Kant (1724-1804) bilginin ön koşulu olarak *özbilinç = özfarkındalık* kavramlarını kullanır.

Özbilinç bireye şunu kazandırır *deneyimler bizim değil karşı tarafın deneyimleri*: Deneyimlerin versiyonları başkasına, ikinci elden elde edilen duygular ise birinci özneye aittir. Yani "Sen o değilsin; sen, onun gibisin." Felsefi yaklaşılan empatide kavram empati- özbilinç paradoksu üzerine kurulur (2016: 110-114).

Empati, "Başkalarına, size davranılmasını istediğiniz gibi davranın." altın kuralıyla da maalesef ki çelişir. Maalesef diyorum çünkü bu kural bize öğretilen "karşımızdakini düşünelim" ahlaki yargısının temelidir, fakat bu kural çıkarlarımız başkalarıyla örtüştüğü sürece geçerlidir. Kuralın merkezinde de yine bizim isteklerimiz vardır. Bernard Shaw (1856-1950) "Başkalarına size davranılmasını istediğiniz gibi davranmayın; başka şeylerden zevk alıyor olabilir" derken aslında bunu anlatmak istemiştir. Empati benzerlik değildir, farklı zevklerin keşfedilmesidir (Krznarıc, 2015: 14).

Empati kavramını duygusal zekânın (EQ) dinamikleri içinde değerlendiren Goleman (1946) da bireyin empatik olabilmesi için *içgörüye* sahip olması gerektiğini belirtir. Çünkü kendini, duygularını tanıyan birey etrafındaki insanların duygularına karşı da o kadar hassas olur. Duygularının farkında olmayanları *duygu dilsizleri* (aleksitimik) olarak tanımlayan Goleman, bunun doğurduğu *empatik yoksunluğu* da insan olma açısından trajik bir eksiklik olarak gösterir. Duyguların sözlerde değil davranışlarda saklı olduğu, ne söylendiğinden ziyade nasıl söylendiği önemli olduğu için empati asıl sözsüz duygu aktarımında devreye girer. Empatik insanlar da bu aşamada sözsüz ifadeleri okuyarak kendilerinde bulunan mevcut karşılıklarıyla eşleştirir ve bireyi anlar. Bunu yapan bireyler duygusal açıdan dengeli, dışa dönük, sosyal uyum becerisi yüksek bireylerdir (2007: 946).

Empatinin ne olduğunu en iyi anlatan öykülerden biri şudur:

Bu öyküye göre, İsrail'deki kibutz[4]'lardan birinde yaşayan sevimli bir eşek vardır. Bu eşek uzun kulakları ve parlak gözleri ile oradaki tüm çocukların sevgilisidir. Çocuklar onu o kadar çok sevmektedirler ki, birçok çocuk her gün onu ziyaret etmekte, o da onları sırtında gezdirmektedir. Tüm çocukların en büyük eğlencesi, adı Shlomo olan bu eşektir. Günlerden bir gün Shlomo ortadan kaybolur ve tüm çocuklar üzüntüye boğulurlar. Bu üzüntü giderek kibutz üyelerine de yayılır

[4] **Kibutz**, İbr., İsrail'de ortak çalışma esaslarına göre oluşturulmuş tarımsal topluluk. GTS, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a35b3391438b2.89323913, Çevrimiçi (17 Aralık 2017)

ve en sonunda kurul odasında büyük bir toplantı yapılır. Her yer aranır, ancak Sholomo bulunamaz. Bu kibutzda bir de adı yine Sholomo olan yaşlı bir adam vardır. Çocuklar bazen ileri yaşından dolayı biraz bunamış olan bu adama şakalar yapmakta, yetişkinler de onu pek önemsememektedirler. Bir gün kibutzda yine bir toplantı yapılarak bundan sonra ne yapılabileceği tartışılırken bu yaşlı adam aranan eşeği ardından sürükleyerek içeri girer. Tüm çocuklar neşe ile eşeğin etrafını çevirirken bazı kimseler de bu yaşlı adama onu nasıl bulduğunu sorarlar. O güne kadar hiç kimse tarafından önemsenmeyen yaşlı adam biraz utanarak, biraz da sevinç ile gözlerini tavana diker ve şöyle der: "Kolay oldu. Sadece kendime eğer ben "eşek Shlomo" olsa idim nereye giderim diye sordum. Oraya gittim ve onu buldum işte o kadar." (Akkoyun, 1982: 65)

İnsanın sosyal bir çevrede yaşamaya başladığı andan itibaren halden anlamak olarak da adlandıracağımız empati, bizim en eski edebi ürünlerimizden olan masallarımızda da işlenmiştir:

Göğsü kınalı bir serçe varmış. Gök gürlediği zamanlar tir tir titreyerek yere yatar, gök kırılmasın diye ayaklarını havaya kaldırırmış. Bir yandan da "Korkumdan kırk kantar yağım eriyor." dermiş. Bir gün birisi demiş ki "Sen kendin beş dirhem gelmezsin; nasıl oluyor da kırk kantar yağın eriyor?" Bunun üzerine serçe şöyle cevap vermiş; "Herkesin kendine göre dirhemi, kantarı var; siz ne anlarsınız?" (Dökmen, 2015: 158). Masalda geçen "Siz ne anlarsınız?" ifadesinden hareketle empatik tavrın ne olduğu vurgulanmıştır. Karşı tarafı anlayabilmenin temel koşulu da kendimizi anlık da olsa tamamen karşı tarafın yerine koymaktır.

1.1.1.1. Danışandan Hız Alan Terapi ve Empati

Hümanistik psikolojinin öncülerinden olan Rogers, empati üzerinde en fazla derinleşenlerdendir ve onun çalışmalarının genel amacı dünyadaki ırkçı gerilimleri ortadan kaldırmaktır. Yeni bir yaklaşım olarak ortaya attığı danışan merkezli, birey merkezli terapinin hareket noktası empatidir. Bu uygulamanın temelinde olaydan ziyade bireyin olayı nasıl algıladığı yatmaktadır. Danışandan hız alan terapi olarak da adlandırılan bu uygulamada terapist danışanı etkilemek yerine onun kendini rahatça ifade edebilmesi için uygun ortamı hazırlar. Terapist bütün samimiyeti ile danışanın duygularını koşulsuz kabul eder çünkü empatik yaklaşımın temelinde duygulara

müdahale edilmez. Kendisine müdahale edilmediğini, yargılanmadığını gören danışan hem daha dürüst hem de daha içten konuşur. Empati ikiye ayrılır: Temel empati, tam ya da gelişmiş empati. Temel empatide danışanın duyguları terapistin gözünden yeniden ifade edilirken; gelişmiş empatide danışanın kendini farklı bir açıdan görmesi sağlanır. Danışandan hız alan terapide *empatik yaklaşım* uygulanmasının temel nedeni: Söylenenler, ima edilenlerin bulunması için kapılar açar ve kişi onu yargılayan değil de onu anlayan, koşulsuz kabul eden birinin yanında her şeyi olduğu gibi anlatır (Davison, Neale, 2004: 530-532).

Patterson'dan aktaran Akkoyun, bir terapistin empatik anlayış tutumunu nasıl gerçekleştireceğini şu şekilde sıralar (Akkoyun, 1982: 64):

i. Terapistin danışan kimsenin içrel referans çerçevesini doğru olarak algılar.

ii. Kendisini o kimse << imiş gibi >> yaşar.

iii. Bu << imiş gibi >> olma koşulunu da hiç bir zaman hatırdan çıkarmaz.

Birey merkezli terapide hiç yargılanmayan, sınırsız bir özgürlüğe sahip olan bireyle görüşme yapılırken gözlemlenen durum bireyin sorunları değil, onun kendisidir. Kendisiyle koşulsuz empati kurulan hasta, duygularımı, yaşantılarımı anlayan biri var anlaşıldığıma göre anormal değilim ya da sanıldığı kadar hasta değilim, yalnız değilim şeklinde düşünmeye başlar. Terapist danışanın duygularına boğulmadan uygun dönütler verdiğinde danışan kendini keşfetmeye başlar, kendi gerçekliğini gören birey hem içinde bulunduğu hem de gelecekte karşılaşacağı sorunlarla daha rahat mücadele edecektir. Empati temelli terapötik süreç tamamlandıktan sonra danışanda şu değişiklikler oluşur.

i. Danışan yaşantılarına ilgi gösterir ve bunlara değer verir.

ii. Eski deneyimlerini yeni bakış açılarıyla gerçekleştirir.

iii. Dünya görüşlerinin değişmesinde, karar verme ve eyleme geçme konusunda kendilerine olan güven artar (Corey, 2008: 181-183).

Empatinin teknik bir süreç olmadığını, psikoterapi uygulayacak kişilerde bulunması gereken kişilik özelliği olduğunu savunanlar vardır. Empatik süreç, danışan ile hasta arasında gelişen sürecin son aşamasıdır. Kohut'tan aktaran Gülseren, terapinin en önemli unsuru olan empatiyi soyut ve klinik olmak üzere iki farklı biçimde tanımlar. Soyut tanımlama *dolaylı içgözlemdir*. Dolaylı içgözlem

klinik yönden bakıldığında başka birini yaşantısını hissedebilme ve düşünebilme kapasitesidir (Gülseren, 2001: 133-145).

1.1.1.2. Karıştırılan Empati Kavramı

Empati tanımlarına bakıldığında empatinin değil de "ideal insan nasıl olmalıdır"ın tanımı yapılmış gibi görülmektedir. Tam da bu noktada empatinin sınırlarının belirlenmesi için kavramın ne olmadığının netleştirilmesinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Empati kuran kusursuz insan olmadığı gibi, empati de nezaket, saygı ya da acıma değildir. Dökmen, Stein ve Book'un açıklamalarından hareketle empatinin bazı kavramlarla karıştırılarak belirtir. Bunlardan biri empati ile karıştırılan iyi insan olmak durumudur (Dökmen, 2015: 161). İyi insan, herkesi hoşnut etmek adına duygularını tam olarak ifade edemeyen adeta başkalarının duygularının esaret altında olan insandır.

1.1.1.2.1. Empati-Sempati Farkı

Sıkça karıştırılan empati ve *sempati* (sympathy) sözcükleri köken olarak da birbirinden farklıdır. Sempati sözcüğü "sym" ya da "syn" öneki "ile", "ile birlikte" ya da "birlikte" anlamına gelir. Eski Yunancadaki "sympatheia" teriminden İngilizceye "sympathy" olarak aktarılan terimin sözcük anlamı, birisiyle birlikte acı çekmektir (Ersoy, Köşker, 2016: 2).

İngilizce sözlüklerde de empatinin tanımı yapıldıktan sonra kullanımı ile ilgili verilen bilgilerin olduğu bölümde kavramın özellikle sempati ile karıştırıldığı üzerinde durulur: Empati Kullanımı[5]

İnsanlar empati ve sempati sözcüklerini karıştırmaktadır. Empati, 'başkasının duygularını anlama ve paylaşma (Her iki yazar da olduğu gibi onların kahramanlarıyla empati kurma becerisine sahip.); oysa sempati başkasının talihi için acımak ve üzülmektir (Sel kurbanları için büyük sempati duyuyor.).

[5] Çevirisini verdiğimiz bölümün asıl metni:
Usage of Empathy
"People often confuse the words empathy and sympathy. Empathy means 'the ability to understand and share the feelings of another' (as in both authors have the skill to make you feel empathy with their heroines), whereas sympathy means 'feelings of pity and sorrow for someone else's misfortune' (as in they had great sympathy for the flood victims)".
https://en.oxforddictionaries.com/definition/empathy, Çevrimiçi (09 Aralık 2017).

Sempati kavramı ilk defa 18. yy.da David Hume (1711-1776) ve Smith tarafından araştırılmıştır ve araştırılma nedeni de sempati ile empatinin karıştırılmasını önlemektir. Sempati duyduğumuz kişinin duygu ve düşüncelerinin aynısına sahibizdir, onunla üzülürüz, onunla mutlu oluruz çünkü onu anlamak yerine sempati duyduğumuz kişiyle *bir* oluruz, sempatide şart olan yandaşlıktır ya da koşulsuz hak vermektir. Bu noktadan bakıldığında iletişim esnasında bireyi anlamak empatik tavır göstergesidir fakat aynı bireye hak vermek empatik tavır ön koşulu değildir. Sempatik davranışta hak verme duygu durumu açısından farklılık vardır, bireyin davranışı neden sergilediğini anlaşılmadan doğrudan kişiye hak verilmektedir. Bireyler sempatik davranışla karşılaştıklarında onları sorgulamadan duygularına yandaş buldukları için kendilerini kendi gibi olan bir grubun içinde bulurlar. Hayata tutunmak ve kendimizi güvende hissetmek için aidiyet önemlidir. Fakat birey grup içindeki yerini irdelemeye başladığında tek ortak noktanın aynı duygu olduğunu ya da kendisinin o duygudan ibaret olduğunu düşünen bireylerle birlikte olduğunu düşünmeye başladığında bu durumdan rahatsız olur (Dökmen, 2015: 162). Stein ve Book'un üzerinde durduğu son husus ise empatinin *koşulsuz kabul* olmadığıdır. Empatide koşulsuz kabul değil karşıdakinin duygu ve düşüncesine saygı vardır (Ertürk, 2010: 12-13).

Sempati, karşı tarafın duygularına kendi duygularını tamamen bir kenara bırakarak katılma. Onunla ağlama, onunla gülme. Global empati olarak da adlandırılan bu anlayış, genellikle 0-1 yaş arasında duygusal okur-yazarlık sergileyemeyen ilkel bir tavrın sonucudur. Bu aşamada bireye duygusal olarak çok büyük sorumluluk yüklenir, bu duygusal yük sempatik tavır sergileyen kişiyi ezer (Tarhan, 2017: 162).

Waal (1948), empati ile sempati arasındaki ayrımı şu şekilde yapar. Sempati ileriye dönük etkisi bakımından empatiden ayrılır. Empati, başkası hakkında bilgi edinme sürecidir, sempatide ise başkalarına yönelik kaygılarımız ve onun durumunu düzeltme isteğimiz vardır. Waal bu ayrımını Amerikalı psikolog Lauren Wispe'nin sempati hakkındaki görüşleriyle destekler: Wispe sempatinin iki kısımdan oluştuğunu belirtir: Birinci aşama başka insanın hissettiklerini en üst seviyede hissetmek, ikincisi ise, o insanın içinde bulunduğu zor durumu hafifletmek için gayret göstermektir (Waal, 2014: 142).

1.2. EMPATİNİN GELİŞİMİ

Goleman (2007: 137-144), empatinin bebeklikten itibaren devreye girdiğini belirtip buna bebeklerin davranışlarını örnek gösterir. Örneğin bebekler başkası ağladığında gözlerinde yaş olmamasına rağmen kendi gözyaşlarını silmeye çalışırlar. Amerikalı psikolog Titchener tarafından bu tarz davranışlar baz alınarak empati kavramı *motor mimikleme* olarak adlandırılmıştır. 1920'de kullanılan bu terim empati için kullanılan ilk teknik terimdir. Titchener, çocukların gözlem sonucu oluşturdukları bir empatik tepki havuzu olduğunu davranışlarını bu havuzdan seçtiklerini belirtir. Kökleri bebekliğe dayanan empati eğer duygusal odaklı ebeveyn tavrı ile desteklenirse birey daha empatik olur.

Bebeklik ve çocukluk döneminde duygular empati, kabul ve karşılık görmezse ebeveyn ve çocuk arasında duygusal ahenk sağlanamaz. Duygusal ahenk, duyguya aynı yoğunluk ve aynı frekansta cevap vermektir. Ahenksizlik yani duygusal ihmal empatiyi köreltir. Karşılık bulamayan duygular ifade edilmemeye bir süre sonra da unutulmaya başlar.

Gelişmiş empatinin en önemli göstergesi bireylerin öz farkındalığa sahip olmasıdır. Bununla ilgili uygulanan testlerden biri ayna testidir. Yüzlerine ruj sürülmüş bebekler aynaya bakana kadar yüzlerinde leke olduğunun farkına varamıyorlar. Aynaya baktıklarında ona dokunup kendileri ile görüntüleri arasında bağlantı kurarlar. Sıradanmış gibi görünen bu süreç aslında öz farkındalık için kritik bir aşamadır. Ruj testini geçen bireyler başkalarının kendilerine karşı olan tavırlarında daha duyarlı olurlar, "ben ve benim" ifadelerini daha çok kullanırlar. Bu test bireyin kendisini dünyada nasıl konumlandırdığını gösterir. Güçlü benlik aşamasının ilk basamağı olan bu durum empatinin ilk koşuludur. Empati sürecinde birey benlik algısı güçlü ise kendi durumunu başkalarından farklı tutar.

Gelişmiş empatinin bireyin kendini tanımayla aynı dönemde ortaya çıktığını savunan Doris Bischof-Köhler, bu tezini gerçekleştirmek için İsveçli çocuklar üzerinde uzun süre testler yapar. Bu testlerde çocukların bulunduğu ortamda yapay sorunlar oluşturulur ve çocukların bu sorunlara nasıl tepkiler verdiği gözlemlenir: Testin birinde bir yetişkin oyuncak ayısının kolunu bilerek koparır ve kazara koparmış gibi hıçkırarak ağlar, çocuklar da çözüm olarak ayıyı tamir etmeye çabalar,

farklı bir oyuncak verir ve yetişkinle göz teması kurmaya çalışır. Burada sergilen bu davranışların hepsi toplum yanlısı davranışlardır. Bazı çocuklar ise yetişkinlere yardım etmemişlerdir. Yardım etmeyen bu çocukların daha önce yapılan ayna testinden geçemeyen çocuklar olması *birlikte ortaya çıkış* tezini doğrulamıştır (Waal, 2014: 190-196).

Çocuklarda empatinin hangi yaş diliminde görüldüğü konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Freud ve Piaget'e göre okul öncesi dönemde çocuklar *benmerkezci* (egomaniac)dir ve empatik tepki verebilmek için yeterli bilişsel gelişime sahip değildir. Eisenberg ve Lennon ise 4-5 yaşlarındaki çocukların empatik becerilerini ölçmüşler ve benmerkezci olmadıklarını aksine empatik beceri sergilediklerini görmüşlerdir.

0-1 yaş arasındaki çocukların, edindikleri davranışları akranlarını ve yetişkinleri taklit ederek öğrendikleri görülmüştür. 2-3 yaş ise diğer insanların duygularının ve bakış açılarının kendi duygularından tamamen farklı olduğunu anladıkları dönemdir. 3-5 yaş arasında akranlarının dertlerini anlarlar ve onlara yardım ederler. 6-9 yaş aralığında ise 6 yaşından itibaren kendini bir başkasının yerine koymayı öğrenir. Dil becerisinin daha da gelişmeşiyle soyut düşünme düzeyi de artar ve 10 yaşından itibaren sadece etrafındaki insanlar için değil tanımadıkları insanlar için de empati gösterip dünya sorunları hakkında düşünmeye başlarlar (Ersoy, Köşker, 2016: 5-6).

Empati hem nöroloji hem psikoloji hem de toplumsal ayağı olan bir kavramdır. Bu üç alan tarafından yapılan değerlendirmeler sonucu Tarhan, kapsamlı empatinin altı basamakta gerçekleştiğini savunur ve bu basamakları şu şekilde sıralar:

i. Basamak: *Nötr olma*yı gerektirir. Bu aşamada nötr olan kişi ön yargılarını bir kenara bırakır. Kendi düşünceleri ile karşı tarafın düşüncelerini ayrıştırır.
ii. Basamak: Aktif dinleyici olmayı gerektirir. Hem jest ve mimiklerle hem de dönüt niteliğinde olan sorular yönelterek kişiyi gerçekten dinlediğini hissettirir.
iii. Basamak: Karşısındaki kişiyle yer değiştirir. Ben onun yerinde olsam ne hissederdim sorularını sorarak karşı tarafın yerine geçer.
iv. Basamak: Karşı tarafı her yönüyle kabullenmeyi gerektirir.

v. Basamak: Çözüm üretici olmayı, kişiye davranışlarıyla ilgili açıklama yapmayı gerektirir.
vi. Basamak: Rehberlik aşamasıdır, kişiye fikir verilir, seçenekler sunulur (2017: 177-179).

Dökmen, her empatik tepkinin kalitesinin aynı olmayacağını belirterek empatik davranışları kendi içinde sınıflandırır. 1988'de ortaya koyduğu aşamalı empati sınıflamasında empatinin üç temel basamağı olduğunu savunur: "onlar basamağı, ben basamağı ve sen basamağı (2015:173-176)."

Onlar basamağında birey karşısındaki kişinin sorunu üzerine düşünmez, hislerine ve duygularına dikkat etmez, kendi duygularını düşüncelerini söylemez ve verdiği geribildirim tüm toplum adına verilmiş gibidir, atasözü ve deyim kullanır. Örneğin parasını israf ettiği için yakınan birine "ayağını yorganına uzat" demek bu basamakta sergilenecek empatik tepkidir.

Ben basamağında ise sorun sahibi olan birey anlaşılmak yerine eleştirilir, ona akıl verir hatta dinleyici aynı sorun bende de var diyerek kendi hayatından kesitler sunmaya, kendi derdini anlatmaya başlar. Buna rağmen ben basamağındaki davranışlar onlar basamağına göre bireyi biraz daha rahatlattığı için daha kalitelidir.

Sen basamağında ise birey sorunu ileten kişinin sorunlarına karşı ne kendinin ne de toplumun düşüncelerini dile getirir sadece bireyin rolüne bürünür ve onu anlamaya çalışır.

Bu şekilde ayırdığı üç ana basamağı davranışların daha net gözlenmesi açısından on alt basamağa daha ayırır. En kalitesiz empatik tepkiden en kaliteli empatik tepkiye doğru sıralan bu basamaklar şu şekildedir:

i. Senin problemin karşısında başkaları ne düşünür ne hisseder
ii. Eleştiri
iii. Akıl verme
iv. Teşhis
v. Bende de var
vi. Benim duygularım
vii. Destekleme
viii. Soruna eğilme
ix. Tekrarlama

x. Derin duyguları anlama

Bu sıralanan alt basamaklardan vii, viii, ix ve x. basamakları *sen basamağına* ilişkindir ve empatik tavır geliştirilen bireyi merkeze alan, sadece ona odaklanan basamaklardır. Diğer basamaklar ise hazırlık basamaklarıdır.

1.3. EMPATİ BECERİSİ

Empatik düşünme, tüm kültürlerde varlığını gösteren ahlaki olgunluk seviyesidir. Şayen Kızılderililerine ait "Onun makasonlerini giyip, iki ay boyunca yürümeden, komşunu yargılama" atasözünde adı tam olarak koyulmamış bireyi anlama seviyesi *empati*dir. Fakat empatik tavırda dünyaya başkasının gözlükleriyle bakılır ama kendimize ait bir dünyamız olduğu da akıldan çıkarılmaz. Empati başka dünyalara yapılan kısa süreli yolculuktur ve dönüş yine kendi evreninize olur.

Bir empati programında bireye "bütün insanların farklı kişilikleri vardır, benden farklı değer yargıları ve inançları olabilir ve bütün insanlar değerlidir" fikrinin öğretilmesi ya da kazandırılması empatinin hareket noktasıdır. Davis "Empati Öğretilebilir mi?" adlı çalışmasında, bu becerinin doğrudan öğretilmeyeceği fakat bireyin kendini tanıması sağlanarak zayıf ve güçlü yönlerinin farkına varması sağlanır ve doğru – yanlış ya da siyah – beyaz gibi katı yargılar yerine daha esnek bakış açıları verilir. Empatinin oluşumunu engelleyen davranışlar bireye fark ettirilirse davranışın değiştirilmesi adına olumlu etkiler sağlanacaktır (Akça, Ertürk, 2010: 65).

Mükemmel empati her birey tarafından sergilenemeyeceği için gösterilen empatik davranışlar da birbirinden farklıdır. Tarhan (2017: 180-182) empatinin yedi seviyede gösterildiğini belirtir.

i. *Yüzeysel Empati*: Karşı tarafa yardım ediyormuş gibi görünür ama yaklaşım klişeleşmiş sözlerle örülüdür. "Takma kafana. Seni anlıyorum ama beterin beteri var." gibi sözleri yüzeysel empati geliştiren kişi sıkça kullanır.
ii. *Ben Seviyesi:* Ben senin yerinde olsam…'larla başlayan tümcelerden örülü nasihat yığınları ya da nutuklar bu seviyenin temel özelliğidir. Bu seviyede kişi kendisini üst akıl olarak görür.

iii. *Sen Seviyesi*: Empatik tavır sergilenen kişiye fikir verilir: "Şöyle yapmalısın, bu şekilde davranırsan daha iyi olur gibi..." Karşı taraf için buyurganlık aşamasına geçilmiştir.

iv. *Biz Seviyesi:* Bu seviyede grup içi ilişki vardır fakat diğer bireyler göz ardı edilir. Bu durumda kurulan empati değil de bizcilik, grupçuluk, ırkçılık gibi görünür.

v. *Toplumsal Empati:* Empatinin en yüksek en ideal seviyesidir. Kişinin karşısındaki kişiyi tamamen ön yargısız olarak anlamaya çalıştığı, onun artılarını-eksilerini, güçlü-zayıf, olumlu-olumsuz yönlerini de bilerek kişiler üstü iletişim kurduğu evredir.

vi. *Evrensel Empati:* Bütün dünyayı ve evreni, içinde yaşayan tüm canlıları da dikkate alarak hareket eden her bir zerreyi düşünen empatik yaklaşımdır.

vii. *Zamanlar Üstü Empati:* Geleceği de düşünerek, kıyameti de hesaba katarak hareket etmektir.

Bu seviyeler dikkate alındığında ileri düzeyde empati becerisine sahip insanlar belirli davranışlar sergiler ve bu davranışlar bizde saklı olan "*homo empaticus"u* dışarı çıkarır. İleri düzeyde empati becerisine sahip insanlar şu davranışları sergiler:

1.3.1. Beyni Harekete Geçirmek

Burada kastedilen insan doğasına eğilmek ve empatinin aslında genetik bir miras olduğunu ortaya çıkarmaktır. İnsan doğasını ele alan ilk yaklaşımlarda daha bencil daha çıkarcı bir söylem kabul edilmiştir. Bu söylem 17. yy.da Thomas Hobbes (1588-1679) ile başlar bayrağı Smith, Darwin (1809-1882) ve Freud (1856-1939) teslim alır. Bu düşünürlerin söylemlerinde de insan doğasında empatiye yer yoktur, hâkim olan duygular bencillik ve saldırganlıktır. Üç yüz yıl devam eden bu trajedinin 20. yy.da sesi kesilmeye başlar. 1902'de Peter Kropotkin, "Karşılıklı Yardımlaşma: Evrimin Bir Faktörü" adlı kitapta Darvinci görüşün savunduğu rekabetçi mücadelenin yanında aslında varoluşun temelinde iş birliği ve birlikte mücadelenin yattığını ileri sürer. Karıncadan pelikana çok sayıda hayvan türünün hayatta kalmak için yardımlaştığını, yiyeceklerini paylaştığını söyleyerek iş birliği temelli yaşama dikkat çeker (Krznarıc, 2015). Bu alanda asıl devrimi ise Waal (2014) gerçekleştirmiştir. Waal yaptığı bir dizi araştırmayla empatinin goril, şempaze, fil ve

yunus gibi hayvanlar ve insanlarda doğal bir yetenek olduğunu gösterir. 20. yy.da maymunlar üzerine yapılan deneyler empatinin varlığı ile ilgili ilginç bilgileri günışığına çıkarmıştır. Waal ve ekibi binlerce maymunu gözlemledikten sonra maymunların içlerinden biri üzüldüğünde ya da mutsuz olduğunda diğerlerinin onu rahatlatmaya geldiğini, mutsuz şempanzeyi öperek ya da tırmalayarak sakinleştirmeye çalıştıklarını gözlemlemişlerdir. Waal ve ekibi bunun duygusal hassasiyetten değil kesinlikle empatiden kaynaklandığı görüşündedirler: Kuni adlı şempanze üzerinde yapılan gözlemler de bir nevi bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Kuni hayvanat bahçesindeki kafesinde kafesin camına vurarak yaralanan bir kuş bulur. Kuşu uçabilmesi için önce yüksek bir yere koyar, kuşun uçamadığını görünce kanatlarını açmasına yardım etmeye çalışır, havaya fırlatmaya çalışır. Yere düşen kuşla gün boyu ilgilenir ve nihayet gün sonunda kuş uçmaya başlar. Kuni, izlediği kuşlardan hareketle bir kuşun neye ihtiyacı olduğunu bildiği için ona göre davranmış, kendini onun yerine koymuştur. Waal'ın üzerinde durduğu asıl deney ise bir laboratuar deneyidir. Bu deneyde iki kapuçin maymunu yan yana getirilir ve maymunlara farklı renkte ve farklı anlama gelen iki jeton verilir. Bu jetonlaran biri bencil diğeri ise toplum yanlısı jetondur. Bencil jeton seçildiğinde sadece bir maymun küçük bir elma alır fakat toplum yanlısı jeton seçildiğinde iki maymuna eşit iki parça verilir. Maymunlar yavaş yavaş toplum yanlısı jetonu tercih etmeye başlarlar ve birbirlerinin refahını da önemsediklerini gösterirler. Waal buradaki hâkim duygunun cömertlik değil empati olduğunu savunur (2014: 165-201).

Milenyum çağındaki asıl büyük keşif ise *ayna nöronların* keşfidir. Ayna nöronlar acı, irkilme ve üzüntü gibi duygular hissettiğimizde ya da bir başkası bu duyguları yaşadığında bizde harekete geçen nöronlardır. Ayna nöron araştırmalarının kilit ismi Hollanda Nöroloji Enstitiüsü Sosyal Beyin Laboratuarının başkanı Christian Keysers'tir. Ayna nöronlarla ilgili şu açıklamada bulunur (2011: VXIII-XIX).

> *"Günlük yaşantımızın rutininde bile, başkalarıyla iletişim, kendilerini nasıl hissettiklerini anlama, kaçırmak istemeyeceğimiz bir durumdur. Sabah uyanıp, karım Valeria'ya bakınca, beynim, uykulu yüzünün arkasında ne saklı, kötü bir rüyadan uyandığı için bir sarılma arzusu mu var, kahvaltıyı hazırlamam için bana söylediği bir ricası mı var, gibi karışık ve eviliğim için hayati önem taşıyan bir sürü soruyu çabucak çözmek ister. Çoğu zaman karımın yüzüne bakar bakmaz nasıl hissettiğini anlarım yani başımın belada olup olmadığını anlarım. Yanınızdaki birinin mutlu olduğunu veya korku içinde olduğunu fark etmeniz hiçbir*

"probleminiz" olmadığını gösterir. Çoğu kez, başkalarının duygularını paylaştığımız zaman, siz bilinçli olarak hiçbir şey yapamazsınız bile, o içinizde kendiliğinden oluşur.

Keysers, asıl tuhaf olanın ise bu kadar basit görünen şeylerin bilgisayar veya robotlar tarafından anlaşılmaması olarak belirtir. Yedi yaşındaki küçücük çocuk bile çevresindekilerin zihninden geçenleri sezinler ve karmaşık insan beynine ilişkin tahmin bir anda kolaylaşır. Gerçek sorun bu karmaşıklığın bu kadar nasıl basitleştiğidir. Sorunun cevabını ise 1990 yılında İtalya'nın Parma şehrinde nörologlar, hayatımızın bu karmaşasını basitleştiren ve insanları daha kolay anlamamızı sağlayan "ayna nöronları" keşfederek bulurlar. Keysers ayna nöronların vücut, akıl ve dil arasındaki ilişki açısından önemli olduğunu bu nöronların tanınmasının insan doğasında gizli kalan noktaların ortaya çıkmasında önemli olduğunu vurgular. Ayna nöronların keşfi maymunlar üzerinde yapılan bir deneyle ortaya çıkmıştır. Parma'daki nörologlar buldukları nöronun iki görevinin olduğu nu fark ederler. Deneyde maymuna üzüm verildiğinde etkinleşen nöron başka bir maymuna üzüm verildiğinde de etkinleşebilmektedir (Keysers, 2011: 3).

1940'tan itibaren empati iki faklı boyutta kendini gösterdi: Bilişsel empati ve duyuşsal empati. 1948'de farklı perspektiften bakma temeline dayalı olan *bilişsel empati* ile ilgili en büyük gelişme "Üç Dağ Testi" ile Jean Piaget' e aittir. Bu çalışmada çocukları üç dağ görüntüsünün bulunduğu masanın bir ucuna oturtmuş ve dağların karşı tarafında oturan oyuncak bebeğe göre bu dağları tasvir etmesini istemişlerdir. 6-7 yaş altındaki çocuklar, oyuncak bebeğin dağları tıpkı kendisi gibi gördüğünü söylemişlerdir (Üstündağ, 2014: 16) fakat daha büyük çocuklar kendilerini bebeğin yerine koymayı başaramamışlardır.

Beyin iletişim esnasında sadece bireyin kimliği ile ilgilenmez onun duygusal bilgilerini alıp işler ve erken uyarı sistemi geliştirir. Bunu yapan bölgeye *amigdala* denir. Endişe, hayret gibi duygular *amigdala*yı çalıştırır. Ayna nöronlarla bireylerde karşılıklı, eş zamanlı ve eş uyumlu gizli bağ kurulur, biyolojik dans da denilen bu durumda duygusal alışveriş gerçekleşir. Mükemmel empatide bireyler arasında tam bir eş zamanlılık vardır. Aynı şeyleri düşünme küçük zamansal farklarla olur. Bilinçli bir çaba değildir ve kişi artık karşı tarafın yerine geçer. Empatinin en tepe noktasındaki kişiler karşı tarafla aynı zamanda aynı şeyleri düşünür, aynı şeyleri hisseder ve aynı davranışı gerçekleştirir ve iki tarafın beyin fizyolojisi bir orkestra gibi uyumlu çalışır (Tarhan, 2017: 201-210). Empatik iletişimde bireyler senkronize

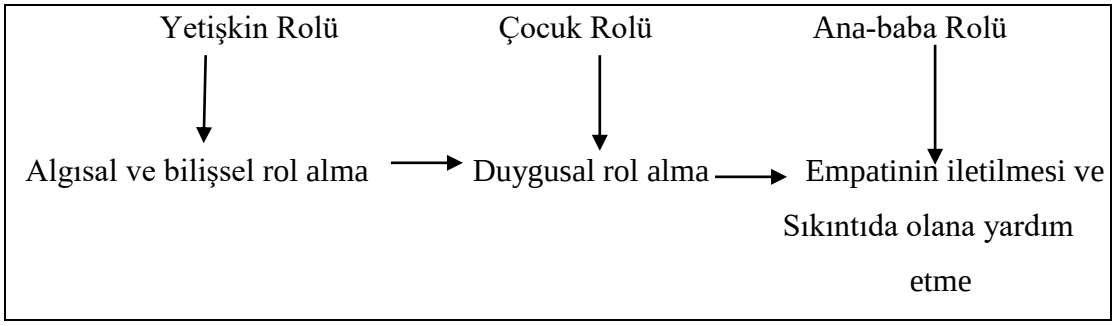
hareket eder aynı hedef için benzer şekilde davranırlar ve duygusal ritim yakalanır. Bu yolla evren uyum içinde olur empatik olmayan her davranış çatışmaya zemin hazırlayacağı için evrendeki uyumu da bozar

1.3.2. Sağlıklı İletişim Kurmak

Empati taklitten farklı olarak bireyin karşı tarafla *anlık yer değiştirme*sine ve onu tam olarak dinlenmesine, doğru algılanmasına bağlıdır. Bireyler duygu alışverişini gözlem ve iletişimle sağlar. Etkili iletişim sağlam ve sağlıklı empati kurmamızı kolaylaştırır.

İletişimde önemli unsurlardan biri iletişime geçen bireylerin rolleridir, kişi eğer rolüne uygun doğru davranışı sergilerse herhangi bir sorun çıkmaz, aksi geliştiği takdirde çatışmalar yaşanır. Örneğin: Öğretmen bir annenin evde çocuğuna anne rolünü değil de öğretmen rolünü sergilemesi gibi. Bu iletişim tipi *çatışmalı iletişimdir*. Çatışmasız iletişimde de role uygun davranılır fakat sadece mekanik bir alışveriş gelişir, bir duygu aktarımı olmaz. Bu da sağlıklı bir empatik tavrın sergileneceği bir iletişim şekli değildir. En etkili, en derin iletişim şekli empatik iletişimdir. Taraflar burada birbirinin ne istediğini anlar (Tarhan, 2017: 198-199).

Empatik iletişim, içinde yeterli bilginin olduğu ve yalnızlığın olmadığı iletişimdir. Bireyde mevcut olan üç türlü benlik vardır bunlar *çocuk, ana-baba ve yetişkin benliği*. Bireyin empatik iletişime geçebilmesi için bu üç benliği de kullanması fakat aşırıya kaçmaması gerekir. Çocuk benlik, merak duygusunu harekete geçirerek karşı tarafı anlamamıza yardımcı olurken *ana-baba benliği* ise taşıdığı koruyuculuğun etkisiyle sıkıntıda bulunana yardım etmeye çalışacaktır ve bireyle bilişsel ve algısal rol alma yoluyla tam empatik bağı kurabilmek için de yetişkin benlik gerekir. Empati kurabilmek için üç benlik durumu dengeli olarak yetişkin benlik denetiminde kullanılmalıdır. Döngüyü şu şekilde şematize etmek mümkündür (Dökmen 2015: 177-183):

Şekil 1. Sağlıklı iletişimde benlik döngüsü (Dökmen, 2015: 181)

Elcil, empatik iletişimin 4 unsurdan oluştuğunu belirtir:

i. Dinleme

ii. Anlama becerisi

iii. Algı ve duygular

iv. Duygusal filtreler

Burada önemli olan duygularımızın bizi dış dünyaya kör, sağır kılmamasıdır. Algı sadece uyaranla ilgili olmayıp bireyin tüm birikimi ve duygu dünyasıyla ilgilidir. Çünkü birey, varlıkları zihninde bıraktığı izlere göre değerlendirir (2010: 31-39).

Empatik tavır takınan kişi ön yargıdan uzak ve yorumsuz algılama yapar. Empatinin ilk basamağı olan duyguyla karşılaşma, dinleme ile olur. Etkin ve empatik bir dinleme mümkün olduğunca çok kanaldan yapılır yani hem sözler hem mimikler hem de jestler aynı anda dinlenir. Bu tarz dinlemede dinleyiciyi ego ve yargıdan uzaktır, anlatıcının değer yargıları ve koşulları dikkate alınarak dinleme yapılır.

Dinlemenin önünde de bazı engeller vardır. Cüceloğlu (1992: 167-199), dinlemeyi beş gruba ayırır ve önündeki engelleri şu şekilde değerlendirir:

i. Görünüşte Dinleme: Konuşmanın içine girmeden duyguları tam anlamadan dinlemek. Bu tip dinlemede**,** dinleyici konuşmacıdan sıkıldığını belli etmediğinde bu dinleme çeşidine yönelir. Dinleyici anlatıcıyı düzenli takip etmez, kafası farklı düşünceler meşguldür, konuşma bir an önce bitsin diye anlıyormuş gibi yapar ve anlatılanlara yersiz tepkiler verir.

ii. Seçerek Dinleme: Algımızda "beni ilgilendiren süzgecini" kullanırız. Konuşmanın tamamıyla ilgilenilmez.

iii. Savunucu Dinleme: Konuşulanları saldırı olarak algıladığı için savunma yapabileceği noktaları yakalama telaşında olan ve kendinden örnekler vererek konuşmanın seyrini değiştiren dinleme tipidir.

iv. Sabırsız Dinleme: Akıl okuma ve hisleri ses tonundan yakalamaya çalışan dinleme şeklidir. Odaklanma şekli asıl konuyu kaçırmaya neden olur.

v. Yargılayıcı Dinleme: Kişi kendini bilirkişi tayin eder ve yargılamada bulunur.

Cüceloğlu, değinilen bu eksiklerden kaçınıldığı takdirde dinlemenin geliştirilebileceğini ve etkin dinlemenin gerçekleştirilebilir bir beceri olduğunu savunur. Etkili dinlemenin özelliklerini şu şekilde sıralar:

Etkin Dinleme:

i. Tam yoğunlaşma yani kendi gündemimizden, telaşlarımızdan sorunlarımızdan uzaklaşılır.
ii. Göz teması ile kişi güvende hissettirilir.
iii. Tepki vermeden dinleme yani yargılardan, egolardan arındırılmış şeffaf bir ortam hazırlanır.
iv. Tanımlanamayan durumları netleştirmek için soru sorulur.
v. Doğru geri yansıtmalar verilir.
vi. Sözlü olarak söylenmeyenlerin de duyulabilmesi için jest ve mimikler dinleyici tarafında iyi takip edilir.

Modern toplumlarda empati becerisinin ortaya çıkamamasının en önemli nedeni madde başında da dile getirildiği gibi insanların sohbet sözcüğünün içini tam anlamıyla dolduramaması ve etkili iletişim kuramamasıdır. Tarihçi Teodor Zeldin "İnsanların zihnindeki gizli düşünceler, bizi çevreleyen en büyük karanlıktır." der. Bu karanlıktan kalitesi düşük, yüzeysel sohbet salgınından kurtularak aydınlatılabileceğini belirtir. İleri derecede empatik kişilerin sohbeti bir teknik olarak değil bir zanaat olarak görür ve sohbet esnasında merak ve radikal dinleme olmak üzere iki davranış sergiler. Empatik merak, kıskançlık duygusundan arınmış, tam

olarak karşı tarafı tanımaya yönelik olan soruşturma duygusu içermeyen tümcelerden ibarettir. *Şiddetsiz İletişim Yaklaşımı'nı* (Non-Violent-Comunication) bulan Marshall Rosenberg radikal dinlemeyi şu şekilde açıklar: "Dinlerken benliğinizi bir kenara bırakıp sadece o kişiyi dinlemek, odaklanarak sorunu ya da verilmek istenen duyguyu tespit etmek ve son olarak da karşı tarafın ihtiyaçlarını kavramak için çaba harcamaktır." der (Krznarıc 2014: 147-180).

Radikal dinlemenin eksik olduğu toplumlarda iletişim çatışmaları yaşanmaktadır. Dökmen empatik toplumların özelliklerini şu şekilde sıralar (2015: 232-233):

i. Yetişkin rolünün koordinatörlüğünde ana-baba, çocuk ve yetişkin rolü eşit olarak dağılmıştır.

ii. Doğallık bastırılmamıştır.

iii. Kişinin aklına önem verilir.

iv. Yaratıcılık teşvik edilir.

v. Deney-gözlem, sınama-yanılma önemlidir ve birey bizzat düşünür

Dökmen, sıraladığı bu davranışlar bağlamında çeşitli edebi verimleri incelemiş ve tespitlerde bulunmuştur. Yetişkin tavrının sergilendiği eserlerde bireylerde görülen temel özellik kendini gerçekleştirmiş birey tavrı sergilemeleri ve akıllarını kullanmalarıdır. Bu tavrın sergilendiği eserlerden biri Dede Korkut Hikâyeleri'dir. *Ad koyma* geleneğinde çocuğa kendini gerçekleştirmek için fırsat tanınır. Çocuk da bu aşamada hem fiziksel hem de zihinsel olarak kendini geliştirir. Kültürümüzde önemli bir yere sahip bir diğer kişi ise Nasrettin Hoca'dır. Dökmen Nasrettin Hoca için empatik toplumun müjdecisi der. İnsanları eğitir, hatalı davranışları iğneler, akılcıdır, fiziksel ve sosyal gerçeklikleri sınar, şartlar neyi gerektiriyorsa çevreye aldırmadan onu yapar, ana-baba otoritesine saygısız değildir; ancak otoritenin de esiri değildir, esnektir. Kuralları aklını kullanarak esnetir, eğlenmeyi sever, çocuk ruhunu kaybetmemeye çalışır. Kişiyi değil davranışı eleştirir.

1.3.3. Bireylerin Takındıkları Tavır

İletişim ve kişisel gelişim uzmanları sohbet ederken insanlar maskelerini çıkarmalarını engelleyen en önemli duygunun *kırılacaklarını* düşünmeleri olduğunu belirtir. Duygu araştırmacısı Brene Brown (1965) *kırılganlığın* (vulnerability) sanılanın aksine insanı daha güçlü kılacağını savunur. Ona göre kırılgan insanlar bunu ifşa ettiklerinde daha yaratıcı çıkışlar yapabilir, risk alabilir, karşı tarafa güvensiz ve korku dolu olduğunu söyleyebilir. Bu tip davranışlar endişeleri azaltacağı için empatik bağı da kuvvetlendirir. Brown özellikle iş hayatında yaratıcı fikirlerin ortaya çıkamamasının nedenini baskın gelen kırılganlık duygusundan geldiğini belirtir. Kırılganlık konusunda risk alanlar küçük düşürülmeyi, dalga geçilmeyi göze alabilen, en yaratıcı fikirler ortaya atan kişilerdir[6]. Utancın panzehrinin empati olduğunu savunan Brown, empatiyi kendimizin ve birbirimizin yetersizliklerini, eksikliklerini, zorlanmalarını suçlamadan ve yargılamadan şefkatle karşılamak olarak tanımlar[7].

Endişe ve kırılganlıklarından arınarak 1979'da empatik tasarım modeli ile imgesel empati sıçrayışını gerçekleştiren tasarımcı Patricia Moore'dır. Patricia, üç yüz elli erkeğin arasındaki tek kadın tasarımcıdır. Bir gün, yeni buzdolabı modeli üzerinde şirkette beyin fırtınası yapılırken şöyle bir teklifte bulunur: Buzdolabının kapısını artirit[8] hastası birinin kolayca açabileceği şekilde tasarlayamaz mıyız?". Kıdemli meslektaşları onu küçümser ve biz onlar için yapmıyoruz der. Patricia, bu sorusuyla ürün tasarımı mantığını tamamen farklı yöne taşır. Eğer Patricia her şeyi göze alıp o teklifte bulunmasaydı tasarlayacağı ürünlere kullanıcının gözünden bakabilen yeni bir tasarım nesli oluşmayacaktı (Krznarıc, 2015: 16-17).

Sağlam empati geliştirebilmemiz için takınmamız gereken tavırlardan biri de karşı tarafı önemsemedir. Bunun en bariz örnekleri tüketici tutumlarına göre şekillenen ticari faaliyetlerdir. Tüketici tutumlarında duygusallığın önemini vurgulayan araştırmacılar, tüketim toplumunda bireylerin duygularına sırtını dönen ya da onlarla duygusal bağ kurmayan şirketlerin ticari başarısının düşeceğini vurgulanmaktadır. "Bir mal nasıl tüketilir?" sorusundan hareketle "Üretici ve tüketici

[6]Konu ile ilgili değerlendirmeler, https://www.ted.com/talks/brene_brown_on_vulnerability elde edilmiştir, Çevrimiçi (22 Nisan 2017)
[7] https://irembray.com/danismanlik/brene-brown-ve-hayattan-zevk-alma/ Çevrimiçi (22 Nisan 2017)
[8]Vücut tarafından üretilen, eklemlerde meydana gelen iltihabik bir durumdur. Ayak bileği, diz, el bileği vb. eklemlerin iltihaplanması ile birlikte şişme, sertleşme ve şekil bozukluklarına yol açar ve eklemlerde ağrı gibi durumlara neden olabilir.

arasındaki empatik iletişim nasıl olmalıdır?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda tüketim kavramı tahrip olmuş tüketim ve ihtiyaç arasındaki ilişkide sınır genişletilmiştir. İnsan her şeyi tüketim nesnesi olarak gören bir varlık haline gelince yapay ve anlamsız tüketim araçları ve insanları tüketime doğru kışkırtan metalar gelişmiştir.

İhtiyaç merkezli tüketime odaklanan bazı kurumlar bireylerin asıl ihtiyaçlarının ne olduğunu anlamak için empatik pazarlama sürecini uygulayıp merkeze bireyi koyarlar (Canpolat, 2010: 175-189). Reklam sektörünü ele aldığımızda şöyle bir durumla karşılaşmaktayız. Reklamcılıkta toplumun nabzı tutulur, hedef kitlenin özellikleri, istek, ilgi ve beklentilerinin ne olduğunun anlaşılması için tüketiciye empatik yaklaşılır. Toplum iyi tanınır ve ona "seni anlıyorum" mesajı verildikten sonra istenen toplumsal davranış üzerinde otoriterce bir rehberlik sağlanır. Otorite zorla değil, ikna ile olur, her reklam mesajında temel güdü iknadır. Temel yaklaşım ise "saygın ve mutlu olursunuz" ile doyumun fazla olacağı ilkesidir. Bu hissettirildiğinde işlevsel olmayan talep de harekete geçirilir. Çünkü saygın olmak, mutlu olmak ve doyuma ulaşmak bireyde karşılık bulmayı bekleyen ihtiyaçlardır (Pelenk, 2010: 196-197).

Empati becerisinin yüksek olduğu bireylerde keşfedilen bu tutum özellikle ticarette tam bir çığır açtı, pazarlama ve reklam sektöründe müşteriyi etkilemek için kullanılan "sizin ihtiyaçlarınız bizim için önemli" sloganı temel felsefe haline geldi. Siyasi bilimler uzmanı Gary Olson'a göre iş dünyasında giderek güçlenen empati, ahlaki içerikten yoksundur ve müşteri için duyulan endişe tam anlamıyla içten değildir. Empati pazarlaması olarak adlandırılan bu kavramın ustası 1920'li yıllarda Amerika'da halkla ilişkiler sektörünü kuran Edward Bernays'tır. Onun ürün pazarlamadaki temel mantığı şudur: Bir ürünün satılması için o ürün insanların bilinçaltında yatan ihtiyaçlarına göre şekillendirilmeli daha doğrusu onlarla empati kurarak neye ihtiyaçlarının olduğu bulunmalıdır. Bernays, bu mantıkla Amerika tütün sektöründe çığır açtı. 1929'da çalışmaya başladığı American Tobacco Company'de büyük bir pazar yaratmak için taktiksel çalıştı. Piyasaya sunacağı sigarayı paskalya şenliğinde önceden ikna ettiği küçük bir kız grubuna içirdi, bu davranışıyla yerleşik bir tabu olan kadınların halkın içinde sigara içemeyeceği kanısını yıktı. Basında da sigara içmenin kadınların da eşit haklara sahip olduğunun bir göstergesi olduğunu vurgulayan "özgürlük fenerlerini" ateşleyelim çağrısını

yaptı. Olson, bugüne kadar tütün sektöründe yapılmış en baskın tekniğin bu olduğunu belirtir. Bernays, bu hareketiyle sigara içmenin kadını daha güçlü ve daha bağımsız yapacağı fikrini ortaya attı ve kadının bilinçaltında saklı olan ya da onun karşılanması gereken güçlü ve bağımsız kadın ihtiyacına cevap oldu. Aslında fikir başta başarılı olmayacak gibi görünse de yöntem doğrudur çünkü bir ürünün pazarlanması arzulara yöneliktir (Krznarıc, 2015: 170-174).

1.3.4. Empatiyi Engelleyen Durumları Ortadan Kaldırmak

Teknolojik gelişmeler insan hayatını kolaylaştırmasına rağmen toplumda çok sayıda psiko-sosyal sorun yaşanmaktadır. Bu durumun nedenlerinden biri de insanların durumlara ya da olaylara karşı empati kuramamasıdır. Toplumda bireylerin birbirlerine empatik yaklaşmalarını engelleyen belirli faktörler vardır, bunlar: Şiddet, ön yargı, otorite, mesafe ve inkâr gibi eğilimlerdir.

1.3.4.1. Şiddet

Empatinin yitimini gösteren en önemli unsurlardan biri de *şiddet*tir. Şiddeti harekete geçiren faktörler empatinin yitimine ön ayak olur, şiddete uğrayan birey kurban durumunda olan benliğini reddeder. Bu durumdan kurtulmak için aynı çaresizliği yaşayan insanları ezerek kurban pozisyonundan kurtulur. Buna en güzel örnek: El Salvador'daki El Mozote köyünü yerle bir eden Yarbay Monterossa aslen askeri yönetim tarafından ezilen bir indiodur. Aslında Monterossa burada sempatiye dayalı bir empati gerçekleştirip kendisiyle aynı durumda olan yerlileri anlaması gerekirken bu duyguyu tamamen duygu belleğinden çıkarmış bir zorbaya dönüşerek kurban olma durumundan kurtulmuştur (Gruen, 2015: 106).

Psikolog Oliver James iş ortamlarının empati bakımından çölleştiğini, karanlık üçlü olarak adlandırdığı üç kişilik özelliğin iş ortamlarını ele geçirdiğini vurgular: *Makyavelci*[9]*, narsist ve psikopat*. Çalışma hayatı insan yaşamının üçte birini kapsadığı için bizim toplumsal yönümüzü temsil eder ve sergilediklerimiz de toplumsal duruşumuzdur, toplumla ilişkimizdir. Çalışma ortamında yaşanan her türlü

[9]makyavelik, Fr. *machiavélique* : Kazanmak için her yolu uygun gören Floransalı düşünür, devlet adamı N. Machiaveli tarzında. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü http://www.tdk.gov.tr/ Çevrimiçi (17 Aralık 2017)

olumsuzluk kişinin tüm hayatını etkiler. Çalışma hayatındaki bu olumsuzluklardan biri de *mobbing* (psikolojik taciz) dir. Mobbing kavramı ilk kez 1984 yılında Heinz Leyman (1932-1999) tarafından İsviçre'de hazırlanan "iş hayatında güvenlik ve sağlık" adlı raporda kullanılmıştır. Araştırmalara göre çalışanların yüzde 10'u mobbinge uğramaktadır. Mobbing, haksız suçlama, genel taciz, küçük düşürme, aşağılama, duygusal eziyet, psiko-terör gibi üç ile altı aylık süreleri içine alan şiddet türüdür. Burada amaç muhataba zarar vermek, onu mağdur durumuna düşürmektir. Tacize en çok maruz kalanlar kadınlar, 40 yaşını geçmiş sadece işini düşünen yalnız yaşayan bireyler ve iş yerinde başarılı, parlak ve gözde olanlar. Mobbingin en çaresiz boyutunda birey ya her şeye rağmen çalışmaya devam eder ya da dayanamayıp istifa eder. Sonuç ne olursa olsun, her iki durumda da birey tamiri mümkün olmayan psikolojik sorunlar yaşar. Mobbing olarak adlandırılan psikolojik ve fiziksel tacizin temelinde empati yoksunluğu yatmaktadır. Mobbinge karşı en etkili yöntem empatik yaklaşımdır. Empatik yaklaşımın iki temel özelliği mobbingi tamamen ortadan kaldırır: Koşulsuz kabul ve yansıtmak (Karadoğan, 2010: 141-147).

Şiddet davranışları ve suça eğilim incelendiğinde insanlık tarihinde yer alan bazı olumsuz öğretiler olduğu görülmüştür. İntihar komandolarının ya da teröristlerin geçmişlerine bakıldığında bu grupta yer alan bireylerin genellikle ebeveynleri tarafından ya dövüldüğü ya da cinsel tacize uğradığı tespit edilmiştir. Kurban durumunda olan birey pasif kaldığı sürece tehdit altında olduğunu, hayatını koruyamayacağını düşünür ve kendini kurban durumundan kurtarmak için şiddeti idealize eder ve rol değiştirir.

Machiavelli (1469-1527) *Hükümdar* adlı kitabında yarattığı lider tipinin en önemli özelliği olarak zalimlik ve zorbalığı gösterir. Bu özelliğe sahip olan hükümdarın halkını birlik içinde tutacağını, bir iki defa kan döktükten sonra tüm halk için düzeni sağlanacağını ve ilerde daha fazla kan dökülmesine engel olunacağını belirtir. Şiddeti tetikleyen unsurlardan biri de bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmamış olmasıdır. Gelir dağılımdaki dengesizlik, adaletsizlik bireylerde yer alan şiddet duygusunu besler (Tarhan, 2017: 141-147). Hobbes, insan iyi olanı yalnızca kendisi için, adil olanı ise yalnızca barış için ister, der. Özellikle kriz zamanlarında statü farkları ortadan kalkar, herkes, özellikle de üst tabaka, acı çekmeye başlar ve burada adalet duygusunun işlemeye başladığı görülür. Bireyler zenginlerin düştüğü kötü durumlardan gizli bir tatmin duymaya başlarlar çünkü

adalet olgusunun ne olursa olsun gerçekleştiğini düşünür. Aslında bu sadece başkalarının acılarından elde edilen tatmin duygusudur (Wall, 2014: 246-247).

1.3.4.2. Ön Yargı

Empatide yapılacak en büyük hata karşı taraf hakkında hüküm vermektir. Hüküm verildiği takdirde empati hiç gerçekleşmemiş olur. Hüküm yerine ön bilgi elde edilmesi daha doğru olur. Birey duygusal değerlendirmeler sonucu karşı taraf hakkında yargılamalarda bulunuyorsa elde ettiği *ön yargı* (bias) empati kurmasını engeller. Empatinin doğru gerçekleştiğinin en önemli belirtisi bireyin anlaşıldığını hissetmesidir. Eğer bu durum uzun soluklu ise empati peşinden dostluk ve yardımlaşma duygusunu getirir (Tarhan, 2017: 188-190).

Bireyin(lerin) karşı taraf hakkında çok az şey bilmesine rağmen sadece anlık izlenimlere dayanarak genel yargılarda bulunması empatinin önündeki en önemli engeldir. Bu, hem bireylerin etrafını "cahil, köktenci, serseri, budala" şeklinde tek tipleştirmesine neden olur hem de zihindeki kalıp hükümlerin dışına çıkılamamasından dolayı insanların tam anlamıyla anlaşılmasını, kendi koşullarında vücut bulan hikâyesinin duyulmasını engeller.

Bireysel ön yargılar, toplumun ön yargıları olduğunda toplumda daha büyük sorunlar baş göstermeye başlar. Avusturyalı Romancı Nikki Gemmell bu durumla ilgili olarak Londra'da bir otoparkta yaşadığı durumu anlatır: *Londra'da beş yıl önce. Aralık ayı, saat öğleden sonra üç, karanlık bir gökyüzü. Geç oluyor ve hava soğuk. Sakallı ve cüppeli bir Müslüman adam bana doğru yürüyor. Gazeteler baştan sona El Kaide'nin bayram tatilinde seyahat eden kişileri hedef alan bir Noel terör eylemi planladığıyla ilgili uyarılarla dolu. O anda pek... pek cana yakın olduğunu söyleyemem. Tüm varlığım bir korku çuvalından ibaretti; "Park fişimi almak ister misiniz, madam?" dedi. Adamın kibarlığı karşısında afalladım. "Fişin süresinin dolmasına çok zaman var ve benim işim bitti. Lütfen, buyurun." O iyi insanın gözlerinin içine baktığımda şefkat ve dostluktan başka bir şey yaymayan bir kardeş gördüm (Krznarıc, 2015: 77-78).* Burada toplum zihninde oluşan ya da oluşturulmak istenen tek tipleştirmenin yarattığı ön yargının doğuracağı sıkıntı gözler önüne serilmiştir. Öğretilmiş ön yargılar sorgulanmadan çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan söylem kavramı ile yerleşmeye başlar. Söylemle birlikte dünyayı saran siyasi

tercihler meşrulaşır, negatif bir algı, yerine yenisi gelene kadar kabul görür ve bu algı bireylerin empati kurmasını engeller. Bunun en güzel örneği bir döneme damgasını vuran Beyaz ve Uygar İngiliz Krallığı karşısında değersizleştirilen Afrikalılardır.

1.3.4.3. Otoriteye Koşulsuz İtaat

Kötülüğün sıradanlaşması üzerine tezi ile ünlü olan Arendt (1906-1975), çalışmasında ırkçı Nazi rejiminin yarattığı yıkımı, bu yıkıma neden olan eylemleri değerlendirir ve Nazi Soykırımının baş mimarlarından Adolf Eichmann'ı inceler. Arendt, 1961 yılında *The New Yorker* için Adolf Eichmann Davasını izlemek ve kaleme almak üzere Kudüs'e gider. Adolf Eichmann 1961 yılındaki mahkemesinde yaptıklarından ötürü hiç pişmanlık duymadığını çünkü sadece "işini yaptığını", suçları kendi iradesiyle işlemediğini, yalnızca yasaların gereğini yerine getirdiğini, kendisi yapmasa başkalarının yapacağını söyleyerek kendini savunur. Arendt, durumu şu şekilde yorumlar, Adolf Eichmann ''Bu suçları ben değil, içinde yer aldığım düzen ve koşullar gerçekleştirmiştir.''demektedir. Arendt buna karşı itaat etmenin, emirleri yerine getirmenin masumiyetle ilgisi olmadığını, aslında bu kişilerin totaliter düzenin emirlerini yerine getirirken aynı düzenin (insan onuruna aykırı bir düzenin) devamını da sağladıkları için bu kötü durumdan kendilerini muaf tutamayacaklarını; bu durumdan onların da sorumlu olduğunu vurgular. Bu insanların ortak özellikleri, emirleri yerine getirirken ne yaptıklarını hiçbir zaman *fark etmemeleri* ve *fikirsiz* olmalarıdır (Erdem, 2010: 1-16).

1945 yılında Hiroşima'ya atom bombasını atan pilot Paul Warfield Tibbets, kendisiyle yapılan röportajlarda, yaptığı işten hiçbir zaman pişmanlık duymadığını, geceleri kafasını yastığa koyup rahatça uyuduğunu belirtir. Bombadan otuz yıl sonra, yine bir röportajında, Tibbets, kendisinin planlayıp gerçekleştirdiği operasyondan dolayı gurur duyduğunu ve aynı koşullar altında, yine aynı şeyi yapacağını açıkça söyler. Otoriteye uyduğu için 140.000 kişinin ölümüne neden olur. Bu insanların acısını paylaşamamasının bir diğer nedeni ise o kurbanların yüzünü hiç görmemiş, onları hiç tanımamış olmasıdır.[10] Bu açıklama göstermektedir ki insanlar birbirlerini tanımadıklarında, birbirlerinin hayatlarına uzak ve yabancı olduklarında onların acılarına, duygularına ve hayallerine de uzak olur, bu yüzden en güçlü ahlaki bağlar

[10]https://bianet.org/biamag/insan-haklari/102828-hirosima-ya-bombayi-atan-subay-tibbets-ne-kadar-vatanseverdi Çevrimiçi (17 Aralık 2017)

ve empatik duygular aile içinde ve arkadaş çevresinde gelişir. Empatik kaygısı yüksek olan insanlar gerektiğinde otoriteye karşı çıkabilmekte ve toplumsal mesafeyi de zihindeki mesafeleri de ortadan kaldırarak empatinin önündeki engelleri aşmaktadır. Eğer bireyde empati duygusu zayıfsa otoriteye itaat etmek, sonuçları ne olursa olsun kurallara uymak korkutucu şekilde normal gelir ve bu durum empatik kaygıyı kolaylıkla ortadan kaldırır.

1.3.4.4. İnkâr

Aynı tarzda olumsuz durumla sık karşılaşan insanlar, durumun yarattığı narkoz etkisiyle empatik bir yorgunluk yaşar ve durumla baş edemediğini görünce buna bahaneler üretir, örneğin bir sosyal sorumluluk projesine karşı tepkisi şu şekilde olur: *Benim yardımımdan ne olacak ki bu o insanlar için hiçbir anlam ifade etmez*. Aslında bu *inkarın* (denial) başlangıcıdır ve ileri derecede empati becerisine sahip olan insanlar bunun empatik benliği kemiren onu yok etmeye çalışan bir kurt olduğunu bilir. İnkâr duygusunun zıttı olan sorumluluk, bireyin çevresinde olup bitene karşı duyarlı olması, uyum sağlaması, üzerine düşen görevleri yerine getirmesi, kendi tasarrufunda olan olayların toplum üzerinde olacak etkilerinin sonuçlarını üstlenmesidir. Bu sorumluluk sadece şimdiyi değil geleceği de içine alır. Sorumluluk içindeki birey sorunu fark eder, mağdurları bulur, mağdurun hissettiklerini anlar ve onlarla özdeşleşir "empati kurar" (Özmen, 2010: 206-207). İnkâr engelini ortadan kaldırdıktan sonra empatik sıçrayışlar gerçekleştirerek "Ötekileri" fark eder ve anlar.

Buna en iyi örnek Thomas Keneally'in "Schindlerin Listesi (Schindler's Ark) adlı belgesel romanına konu olan ve aynı adla Steven Spielberg'in sinemaya uyarladığı bir grup Yahudi'nin hayatını Nazi soykırımından kurtaran Nazi iş adamı Oskar Schindler (1908-1974)'in hayatında görebiliriz. Oskar Schindler, Polonya'da Alman askerleri için ekipman üreten sadık bir Nazi'dir. Başlangıçta Yahudilere karşı tamamen kayıtsızken radikal bir dönüşümle fabrikasında çalışan Yahudiler için çok sayıda tehlikeyi göze alır. Bu dönüşümün temel nedeni empatinin önündeki ön yargıların ve mesafelerin ortadan kalkmasıdır. Mesafeleri kaldıran muhasebecisi Yahudi Itzhak Stern ile olan tanışıklığının zamanla dostluğa ve arkadaşlığa dönmesidir. Çünkü Stern, birçok çalışandan biriyken birden toplumsal kimliğinden

sıyrılıp bir dost olur ve Schindler bundan sonra diğer Yahudileri de tanımaya ve isimlerini öğrenmeye başlar. Oskar, Crakow yakınlarındaki Yahudi gettosunda bizzat tanık olduğu vahşetin asıl empatik aydınlanmayı sağladığını belirtir. Gettoda, Yahudiler Nazi muhafızları tarafından evlerinden çıkarılır, sürüklenir, dövülür ve yakın mesafeden ateş edilerek öldürülürler. Bu iğrenç katliamda kırmızılı bir kızın durup bir askerin ayağıyla bir delikanlının kafasını nasıl ezdiğini, bir çocuğu nasıl ensesinden vurarak öldürdüğünü görür ve Shrindler şu tümceleri sarf eder: "O günden sonra düşünme yetisi olan hiçbir insanın olacakları tahmin etmemesi imkânsızdı. Sistemi bozguna uğratmak için gücümün yettiği her şeyi yapmaya karar verdim." (Aktaş, 2015: 126-132). Shrindler ön yargılarından kurtularak ve aslında empatik beceri kazanmanın şartlarından olan kendini ve kendi gibi düşünenleri haksız çıkararak bir grubu anlamaya çalışır, Yahudileri yok saymaz, empati tembelliği yapmaz onları duyar.

1.3.5. Farklı Rolleri Deneyimlemek

Deneysel empati olarak da adlandırılan bu durum, tamamen değiş tokuş yapıp bir başkasının yerine geçmektir, özellikle sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmak için kullanılan bir yöntemdir. *Rol haberciliği* olarak da adlandırılan bu empatik durum 19. yy.ın sonlarına dayanır ve bu türü benimseyenlerin çoğunun amacı toplumsal adaletsizlik, eşitsizlik ve sömürüyü gözler önüne sermektir. Günter Wallraff, 1986 yılında Almanya'daki göçmen Türk işçilerinin ağır çalışma şartlarını gözler önüne sermek için bunu kullanır (Oberdiek, 1991: 27). Wallraff'un Türk işçisi rolüne girerek deneyimlerini kaleme aldığı *En Alttakiler* adlı kitabında Wallraff, Türk işçilerine en çok nefret duyanların Alman işçiler olduğunu belirtir (İnce, 2011: 187). Wallraff, bunu bir sosyal deneyle tecrübe eder ve sürecin şu şekilde ilerlediğini belirtir: Wallraff, önce bir Türk işçi gibi gazeteye ilan verir. İlan şu şekildedir: "Yabancı, güçlü, pis ve ağır işler de dahil ne iş olsa yapılabilir, çok düşük ücret karşılığında.". İşe kabul edildikten sonra koyu renk lensler takar, kırık bir Almanca ile konuşur ve iki yıl boyunca çok ağır işlerde çalışır. Alman patronlarının ve iş arkadaşlarının ırkçı şakalarına da maruz kaldıktan sonra bu deneyiminin sonucunu şöyle belirtir. "Yabancı iş arkadaşlarımın tüm hayatları boyunca katlanmak zorunda oldukları hayata kısa süre için de olsa dayanmak gerçekten zordu". Bu tip empatik değiş tokuşlar öğrenme sürecini daha da hızlandırır.

Deneysel empatinin uygulama alanlarından biri de dindir. Din aslında insanları ayıran ya da toplumlar arasındaki sınırları güçlendiren yapılardan biridir. Bu tip bölünmelerde "biz" ya da "bizim gibi" olanlar vardır. Biz varsak eğer karşı taraf ya da onlar vardır. Teolog Kanadalı Wilfred Cantwell İslam araştırmaları dersini anlatırken bir dinin okuyarak değil uygulayarak öğrenilebileceğini belirtir. İslam dinini öğrenmeleri için oruç tutup, namaz kılıp, İslami bayramları takip etmelerini ister (Krznarıc, 2015: 124-125).

Empati başlığı adı altında incelediğimiz empati kavramının ne olduğu, empati becerisinin nasıl geliştirileceği, empati seviyesi ve empatiyi engelleyen durumlardan elde ettiğimiz bilgiler çalışmamızın diğer bölümü olan söylem çözümlemesinde kullanılacak yöntemler ile birleştirilerek söylemlerde yer alan dilin ne kadar empatik olduğu üzerinde durulacaktır. Buraya kadar yapılan değerlendirmeler de göstermektedir ki empatik tavrın temelinde sağlıklı iletişim ve sağlıklı dinleme yatmaktadır. Empatik tavrın hâkim olduğu metinlerde gözlenebilecek durumlar şunlardır:

i. "Takma kafanı", "Haklısın", "Bu da geçer" gibi beylik ifadelerden kaçınılır.
ii. Yargılama ifadeleri kullanılmaz.
iii. Ben senin yerinde olsamlarla... başlayan sonu akıl vermeye dayanan ifadelere yer verilmez.
iv. Kınama ve ayıplama ünlemleri kullanılmaz.
v. Gereklilik bildiren fakat buyurgan yapılı tümcelerden ve emir kipi kullanımından kaçınılır.
vi. Karşı tarafı konumlandırmada olumsuz tutum sergileyen ifadelerden uzak durulur.

2. BÖLÜM

SÖYLEM

2. 1. SÖYLEM TERİMİ

Dil'in sadece dilbilgisi kuralları bütünü olmadığının farkına varılması, söylemek istediklerimizin söylediklerimizden ibaret olmadığının anlaşılması dilbilim çalışmalarının yönünün değişmesine neden olmuştur. Özellikle 1960'lardan sonra sosyoloji ve antropoloji alanında yapılan çalışmalarda dilin sosyal yönünün incelenmesi, dilbilim araştırmalarına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Dilin tümce seviyesinin de üzerinde bir bağlamda ele alınması gerekliliği dikkatleri dil, insan, toplum ve düşüncenin birlikte anıldığı *söylem* (discourse) kavramına yöneltmiştir.

Dünya algısının değişmesi de söylemin hayatımıza girmesinin nedenlerinden biridir. Şeffaf, sınırları belli olan dünya anlayışı yerini, uçlardan ya da farklı kutuplardan oluşan, içinde çatışmaların eksik olmadığı, kimlik sorunları yaşanan kaotik, belirsiz, açıklanamayan bir dünyaya bırakmıştır. Bu açıklanamayan karmaşık dünyada zaman ve mekân kavramlarının bağlayıcılığı azalmıştır; çünkü toplumlar sürekli iletişim halindedir ve iletişim süreci de peşinden etkileşimi getirir. Çelik ve Ekşi söylemin gerekliliğini nedensellik ilkesinin yetersizliğinden hareketle açıklarlar: nedensellik ilkesi artık günümüz dünyasının karmaşıklığını, belirsizliğini açıklayamamakta, nedensel modeller de bu karmaşıklıkla örtüşmemektedir. Homojen olmayan bu dünya da ancak söylemle anlamlandırılabilir (Çelik, Ekşi, 2013: 100).

Söylem, modern dünyanın hayatımıza kattığı bir sözcük gibi görünse de tarih sahnesine çıkışı 13. yy.dır. Köken olarak Latince "discurrere" veya "discursus" sözcüklerinden gelen söylem ilk defa filozof Aquinalı Thomas tarafından (1225-1274) "zihni çıkarım" anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. Orta Çağ Latincesinde ise söylem "hararetli tartışma, karşılıklı iletişim ve görüşme" anlamında kullanılmıştır (Sözen, 2017: 17).

Söylem, hali hazırda "kendimizin" içinde bulunduğu durumun ifadesidir. *Şey*leri ortaya koymanın bütün yol ve tarzlardır (Megill, 2012: 274). Megill'in tanımı bireyin evren algısını temel alırken söylemi yazma ve konuşma eylemlerinin bütünü olarak algılayan ya da dilsel düzenleri betimleyen sistem olarak ele alan tanımlar da

vardır. Bu tanımlar göstermektedir ki söylem terimi zaman içerisinde farklı yaklaşımlara dayandırılarak açıklanmıştır.

Günay (2013: 17-33) söylem ve söylem çözümlemesinin bilim dalı kategorisinde kabul edilebilmesi için alana ait bir terminolojisinin olmasını şart koşar. Bu durumda yapılacak ilk iş alana adını veren söylem terimini tanımlamaktır.

Söylem sözcüğü, sözlüklerde *yazılı ve sözlü iletişim veya tartışma, birbirine bağlı bir dizi metin ya da konuşma, bir konuyla ilgili yetkili konuşma veya yazın*[11], *belli bir konunun ciddi şekilde tartışılması, bir şeyi öğretmeyi veya açıklamayı amaçlayan ciddi bir konuşma ya da yazı parçasıdır*[12] şeklinde tanımlanmıştır. Sözlüklerde yapılan bu tanımlara dikkat edilirse şu görülecektir: Bu tanımlarda söylem okuyucunun zihninde elle tutulur, gözle görülür bir kavram haline getirilmiş zihin bulanıklıktan kurtarılmak istenmiştir.

Gee (2005: 32, Akt. Gür, 2011: 18)'ye göre söylem; sosyal bir kurum olarak kabul gören dilin bireysel kullanım, düşünme, değerlendirme, yorumlama, eylem ve etkileşimlerin uygun zamanda, uygun bağlamda ve uygun araçlarla ifade edilmesi ile oluşmuş dilsel yapılardır. Birey söylemlerinde; bir sosyal gruba ya da ağa üyelik, ilgililik, yakınlık ya da karşıtlık, yargılayıcı ya da değerlendiricilik gibi bakış açıları ile kendini konumlandırır.

Parker (1992, Akt. Gür, 2011: 19) ise söylemi; birbirleri ile ilişkili metinlerden oluşan, onların üretimi, anlamlandırılması ve yayılması ile bir nesne haline gelen dilsel yapılar olarak görürken -diğer tanımlardan farklı olarak- "birbirleri ile ilişkili metinlerden oluşma" şartını ileri sürerek söylemin oluşması için; birçok metnin birleşmesinin ve birbirleri ile ilişkili olmasının gerektiğini belirtmiştir.

Dilbilim sözlüğünde ise söylem için şu tanım yer almaktadır:

"Söylem (discourse) metindilbilim; yapısal yaklaşıma göre tümce ötesi, tümceden büyük dil birimi; dilin toplumsal boyutu vurgulandığında ise dilsel büyüklüğüne bakılmaksızın (tek sözcük, tümce, paragraf vb.) işlevsel, iletişim değerli birim olarak tanımlanabilecek sözce. Söylem salt sözlü birim olarak ele alındığı gibi hem sözlü hem de yazılı söylem olarak da kabul edilir (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011: 226).

[11] https://www.lexico.com/en/definition/discourse Çevrimiçi (10 Şubat 2018)
[12] https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/discourse Çevrimiçi (10 Şubat 2018)

Yukarıda yer alan tanımlar alan yazınında üzerinde çok fazla durulan söylemin sayısız tanımlarından sadece birkaçıdır (Günay 2013: 22-24).[13] Bu tanımlamalarda açık ve anlaşılır söylem tanımları yapmak yerine söylemin belirsizliğinin sınırları çizilmiş ya da mevcut söylem algılarının betimlemesi yapılmıştır. Farklı bakış açılarıyla yapılan tanımların birleştikleri ve ayrıldıkları noktalardan hareketle söylem için şunlar söylenebilir: Söylem, dilin bireysel kullanımının boyutlarının nasıl olduğunu gösteren, kullanıldığı ya da üretildiği bağlamın hem sahibi hem ürünü olan ve iletişime bağlı olarak hem yazılı hem de sözlü dilsel ürünler olabilir.

Söylem tanımlarının şekillenmesini sağlayan en önemli gelişme dilbilimin, antropoloji, etnoloji, sosyoloji, siyaset, psikoloji ve psikanaliz gibi beşerî bilimlerle olan disiplinler arası münasebetidir. Mevcut söylem yaklaşımlarını inceledikten sonra yapılan en kapsamlı tanım Elbirlik ve Karabulat'a ait olan tanımdır (2015: 47): *Söylem, ideolojiden asla tecrit edilemeyen, varlığını özne, (etnos) kültür, (logos) mantık ve söz,(episteme) bilgi, (topos) mekan ve (diaphopra) birleştiren farklar/zıtlıklardan alan, art zamanlı çizilmiş ve silinmiş, art zamanlı canlı ve ölü/gerçek ve gerçek dışı, art zamanlı açık veya kamufle edilmiş, görüldüğü veya duyulduğu, ya da her ikisinin de müşterek olarak yaşandığı kadarıyla işaretler, tümceler, (speach acts) söz edimleri, dile getirmeler, önermeler bütünüdür.*

Kocaman, Widowson'un söylemin son yıllarda fazla yayılmış moda bir kavram olarak gördüğünü ve Fairclough'un da söylemle ilgili "birbiriyle çelişen ve örtüşen çok sayıda tanıma sahip olan zor bir kavram"dır açıklamasını paylaştıktan sonra benzer bir değerlendirme yaparak söylemin Türkçede "oynak bir zeminde" olduğunu belirtir ve kullanıma bağlı olarak kazandığı anlamları ise şu şekilde sıralar:

i. Etkili söz söyleme sanatı
ii. Anlatım biçimi, felsefe, görüş açısı, öğreti
iii. İdeoloji, öğreti, kavramsal dizge
iv. Sözlü, yazılı anlatım türü, iletişim değerli birim
v. Birey dil, anlatım biçimi, biçem

[13] Günay, Söylem Çözümlemesi (2013) adlı çalışmada araştırmacıların 13 farklı tanıma yer vermiştir.

vi. Dil, bakış açısı

vii. Görüş (2009: 5-6)

Söylem, dilbilim çalışması kapsamında incelense de terim, dilbilimden başka felsefe, siyaset ve edebiyat gibi birçok alanda yaygınlık kazanmıştır. Alanın en büyük sorunlarından biri de terimin hem alanda hem de günlük dilde çok sık kullanılan bir sözcük olmasıdır. Bu durum sözcüğün çok sayıda kavramı karşılamasına ve bunun sonucunda da çok katmanlı bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. Günlük dilde dahi özellikle "görüş" yerine söylem sözcüğü kullanılmaktadır.

Söylem, tek gerçeklik yerine çok sayıda gerçeklik olduğunu gösterir çünkü her söylemle birlikte yeni bir gerçeklik inşa edilir. Sözen, çok sayıda akademik disiplin tarafından incelenen söylemin hiçbir temele dayandırılamayacağını belirtir. Çünkü "temel" metaforunun nihai bir kesinliğe, gerçekliğe dayandığını fakat bunun söylem için mümkün olmadığını vurgular (2017: 17).

Alanla ilgili ilk çalışma W.Propp'un 1928'de yayımladığı *Masalın Biçimbilimi'*dir. Bu eser yapısalcılığın söylem çözümlemesinde kullanılışının ilk ve en yetkin örneği kabul edilir. Alan yazınında adı geçen bir diğer eser ise Zelling Haris tarafından 1952'de kaleme alınan *Söylem Çözümlemesi* başlıklı yazıdır. Söylemin disiplinler arası boyutunu gösteren önemli bir diğer eser ise Dell Hymes'ın *Language in Culture and Society* adlı eseridir. 1970'li yıllarda söylem çalışmalarını destekleyen en önemli çalışma Austin'in öncülük ettiği *söz eylem* kuramıdır. Bu yaklaşıma göre sözceler sadece *dil birimleri*nden ibaret değil aynı zamanda *eylem*dir.

Söylem sözcüğünün 20. yy.dan itibaren kazandığı anlamlar postmodernist yazarlara aittir. Özellikle M. Foucault mevcut söylem kullanımıyla söyleme yeni bir boyut kazandırmıştır. Foucault'tan önce söylemi modernist kullanımına yakın şekilde kullanan yazarlar; M.Bahtin ve R. Jakobson'dur. Bahtin 1940'ta yazdığı "Roman Söyleminin Tarih Öncesinden" adlı çalışmasında söylemin potansiyelini ve gerçek derinliğini ancak roman türünde gösterebileceğini belirtir. Gerekçe olarak da farklı dünyalara ait karakterlerin duygu ve düşüncelerinin romanda kendine özgü bir dille temsil edilmelerini ve karakterlerin birbirleriyle etkileşime girmelerini gösterir. Bahtin için söylem, düşüncenin dil yoluyla iletişimidir. R. Jakobson, söylem sözcüğünü iletişim içinde yer alan tüm davranışları kapsayacak şekilde kullanır. Dili

iletişim aracı olarak gören R. Jakobson, dilin kullanılış amacının anlam aktarımı olduğunu, söylemin ise düşünce aktarım yollarının tamamı olduğu düşüncesindedir (Doltaş, 2009: 48-49).

Söyleme 20.yy.dan itibaren ilgi artmıştır. Çok sayıda bilim dalı söylemle ilgilenmiş ve terim farklı farklı ele almıştır. Söylem ve söylem çözümlemesi çoğu bilim alanının kesiştiği kavşak noktası durumundadır. Jean Micheal Adam, söylem çok disiplinli bir yaklaşım sadece dilbilimin konusu olamaz diyerek değişik disiplinlerin konuyu ele alıp kendi kuramlarına göre yorumladığını belirtir. Bunun aksini savunanlar ise konunun çok disiplinli değil disiplinler arası yaklaşımlarla incelendiğini vurgular (Günay, 2013: 26-27).

2.1.1. Söylem Yerine Kullanılan Kavramlar

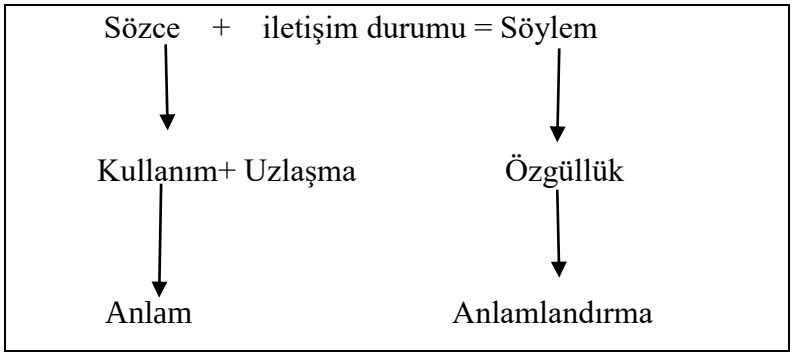
Alanda *söylem* yerine *söz, yazı, metin, sözce, ideoloji* gibi sözcükler kullanılmıştır. Bu sözcükler kimi araştırmacılar için anlam ayrımlarına sahipken kimileri için de birbirinin yerine kullanılabilecek durumdadır. Sözen, söylemin *söz* ve *yazı* karşıtlığını ortadan kaldırdığını, metin kavramının *söz* ve *yazıyı* söylemle bütünleştirdiğini, bu kavramların hepsini içine alan onları bir bütünün parçası yapan kavramın ise *yorum* olduğunu belirtir (Sözen, 2017: 31).

2.1.1.1. Sözce

20. yy. dilbilimin temel kavramlarının tespit edildiği, modern atılımların gerçekleştiği dönemdir. Temel kavramlar üzerinde ilk kez duran ve bunların ayrımına varan F. Saussure'dir. Saussure'nin hareket noktası dil yetisidir. Dil yetisi içine giren toplumsal nitelikli olguları *dil*; bireysel nitelikli olguları ise *söz* olarak ayırarak modern dilbilimin temeli olan dil-söz ayrımını yapmıştır. Dil-söz ayrımından sonra bir grup araştırmacı *söze* yönelmiştir bu araştırmacılardan biri de E.Benveniste'dir. Benveniste, konuşan bireyin üretim sürecini ve ürününü değerlendirerek iki kavram üzerinde durur. Bunlar *sözce* (utterance) *ve sözceleme* (enunciation)dir. Benveniste sözce ve sözcelemeyi şu şekilde tanımlar: *Sözceleme, dili söyleme dönüştüren etkinlik; sözce ise bir tümce ya da söylem olarak ürün niteliği taşıyan söz olgusu, söylem ise konuşan bireyin üstlenip dönüştürdüğü, söz alışverişinde ya da bildirişim sürecinde dilin gerçekleşen biçimi.* Tanımda görüldüğü

gibi etkinliklerin tümü olan sözceleme bir süreçtir ve bu sürecin ürünü ise *söylem* niteliğindeki *sözce*dir. Benveniste sözce terimini açıklarken söylemi kullanmıştır, Guillame de söylemi tanımlamak için sözceyi kullanmıştır: *Söylem, dildeki aşamalanmış dizgeler düzeyinde yer alan uzlaşımların söz eylemi sırasında uygulanmasıyla oluşturulan tümce, vb birleşimler yani sözcedir* (Vardar, 1998: 45-51). Sözce, söylem eş değerliliğinin görüldüğü bir diğer tanım ise Vardar (2002: 181) tarafından yapılmıştır: "*Sözce, bir konuşucunun ürettiği, iki susku arasında yer alan söz zinciri parçası; sözceleme edimiyle ortaya çıkan söylem." Sözceleme kullanım halindeki dille gerçekleşen bir iletişimdir. Sözce ise, bu sözceleme edimiyle ortaya çıkan söylemdir.*

Mevcut tanımlarda söylem ve sözce birbirini karşılayacak şekilde kullanılmış fakat her iki kavramın bildirişim sürecinin farklı aşamalarında ortaya çıktığı da tanım içinde verilmiştir. Her ne kadar eşdeğer kullanımları da olsa sözce ve söylemin ayrı kavramlar olduğu savunanlar bu iki kavramın oluşum aşamalarının farklı olduğunu belirtirler. Sözce dilin kullanımından doğar yani dilin ölçütlerine göre oluşturulur. Söylem de sözcedir fakat ondan farklı olarak vericinin iletişim durumundayken ve yine vericinin kendi yarattığı anlam doğrultusunda oluşur. Söylem, sözcenin iletişim koşullarında anlamlandırılmasıdır. Bu karşıtlığı Maingueneau şöyle verir (Günay, 2013:33-34):

Şekil 2. Sözce ve Söylemin İletişim Alanı (Günay, 2013: 34):

Kıran (2014: 721) da benzer bir yaklaşımla sözceyi, süreç içinde değerlendirip konuşucunun tasarrufuna bırakıp bağlama göre değişiklik taşıdığını belirtir ve tümce ile bir kıyaslama içine girerek sözcenin tümce gibi eksiksiz olmadığını, her bağlamda farklı anlam taşıdığını vurgular.

2.1.1.2. Metin

Söylem yerine en çok tercih edilen kavram "metin" (text)dir. Şenöz (2005: 43-47), söylem teriminin İngilizce, Almanca ve Fransızcada metin yerine tercih edildiğini ve İngilizce "discourse" kavramından hareketle söylem kavramının ortaya çıktığını, metnin sınırlı, söylemin ise daha geniş kapsamlı olduğunu belirtir. Metin kavramının söylem yerine kullanıldığı durumlardan biri bölgesel tercihlerdir. Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkelerinde metin kavramının tercih edildiği; bu durumun bir sonucu olarak *metindilbilimin* de söylem çözümlemesi yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Söylem ve metin kavramlarının birbirinin yerine kullanılması noktasında dilbilimciler ikiye ayrılır. Birinci grup bu iki terimim tamamen aynı olduğunu düşünürken diğer grup ise tam aksine bu iki terimin birbirinden farklı olduğu kanısındadır.

Söylem çalışmalarında metin, yazılı ya da sözlü söylemi kapsayacak şekilde kullanılır ve sabitlenmiş (donmuş) söylem olarak değerlendirilir. Mills bu durumla ilgili olarak şu tespitte bulunur: Söylem genişletilmiş bir metindir fakat söylemler metinlere nazaran interaktifdir (1997: 9).

Metin ve söylem kavramı üzerine yapılmış tanım ve tasniflerden bazıları söylem çözümlemesi ve metindilbilim alanlarının kapsamı, çalışma prensipleri ve geçirdikleri süreçlerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Van Dijk, söylem ve metin teriminin sınırlarını söylem çözümlemesi ve metindilbiliminin kullandıkları yöntem ve kapsadıkları alanlarlar arasındaki farklılıklardan hareketle çizer: Metindilbilimi, metinleri dilbilimsel araçlarla çalışan bir alan olarak söylem çözümlemesini ise alanlar arası daha genel bir çalışma olarak sınırlandırır. Mustafa ve Yeşim Aksan metin ve söylem kavramı üzerine yapılmış tanımların başlangıçta daha sınırlı bakış açısıyla daha çok *yüzey yapı* (surface structure) ve dilbilgisel yapılar üzerinde durduğunu belirtirken ikinci yaklaşımda ise yüzey yapıdan derin yapıya inildiğini, anlamsal bağlar üzerinde durulduğunu belirtmişlerdir. Bu tasniften sonra metin tanımı yapan araştırmacıların örtük olarak birinci gruba dâhil olduklarını, söylemi dil dışı ilişkiler, anlam ve bağlamla ilintilendiren araştırmacıların ise ikinci gruba dahil olduklarını belirtirler. Yine aynı çalışmada metin ve söylem tanımı üzerindeki açmazı göstermek için Petöfi'nin yetmiş

dilbilimciye yönelttiği "metin" kavramı ile ilgili sorulara aldığı yanıtlar aslında tanım konusunda da tam bir uzlaşma sağlanmadığını da göstermiştir.[14] Bu tanımlardan haraketle Petöfi "metin"le ilgili şu açıklamada bulunur: "*Elle yazılmış ya da basılı biçimiyle fiziksel bir varlık olan doğal dil ağırlıklı bağıntısal bir gösterge nesnesidir. Gösterge olarak bakıldığında dil birimlerinin kullanılmadığı nesne, çizim ve tabloların metin olarak düşünülmesinin de önüne geçmek için dilsel metin ve dil ağırlıklı metin kavramlarını önerir. Metinler dil dizgesinin değil dil kullanımının birimleridir"* (Aksan-Aksan, 1991: 90-104). Sözen, Brünner ve Grafen'in görüşlerinden hareketle metnin konuşma merkezli olduğunu fakat söylemin hem konuşmacı hem de dinleyici birlikteliği istediğini belirtir (2017: 32).

Metin ve söylem kavramlarının dilbilim çalışmalarında hangi durumlarda ve nasıl kullanıldığına dair Şenöz (2005: 48-56) şöyle bir tasnif yapmıştır:

i. İki kavram arasında ayrım yapmayıp bu iki kavramı çalışmada "söylem/ metin ya da söylem ve metin" şeklinde aynı anda kullananlar,
ii. Söylem ve metin kavramını aynı anlamda kullananlar,
iii. Dilbilimsel çalışmalarda yalnızca ya metin ya da söylem kavramını kullananlar.

Üçüncü grupta yer alan Kocaman (2009: 9), metin ve söylem kavramlarının farklılığını iletişimin tarafları, veri ve bağlam açısından değerlendirerek açıklar ve şu şekilde bir ayrıma gider: Söylem sürekli, değişken ve tamamlanmamış bir yapıya sahiptir. Fakat yazılı ve sözlü olarak ortaya çıkan ve sonuç niteliği taşıyan kavram ise metindir. Söylem, anlamın irdelenmesi için gelişen edimsel sürecin sonunda ortaya çıkan bir üründür.

Zeyrek (2009: 47), söylem tanımına, söylem, metin ve bağlam üçgeninden bakar ve söylemi bu üç terimin hem birbirleriyle ilişkili hem de birbirinden ayrılan yönlerini de vurgulayarak tanımlar: Metin, anlamları sözlü ya da yazılı biçimde dilbilgisi yapılarıyla sunan öge; söylem ise metin ve bağlam arasındaki ilişkilerle anlam kazanan ve her iki ögeyi de içine alan fakat tek başına ne metin üreticisinin ne bağlamın ne de toplumsal durumun oluşturduğu bir yapı olup bu unsurların birbirleriyle girdiği ilişkilerin doğurduğu bir süreç olarak tanımlar.

[14] *Metin* kavramı ile ilgili mevcut tanımlar için bk. Aksan, M ve Aksan, Y. (1991). "Metin Kavramı ve Tanımları". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, ss. 90-104.

Yapılan tanım ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere metin dilbilgisel birimlerin oluşturduğu sözlü ve yazılı donmuş yapılardır. Söylemde ise devreye metinden tamamen farklı olarak, metin üreticisi dışında bildirişim sürecinde yer alan yeni birey/bireyler ve *bağlam* (context)gibi dil dışı unsurlar da girer. Söylem daha girifttir ve teklikten, net sonuçtan tamamen uzaktır, söylem aşamasında anlamlandırma, yorum süreçleri etkin olduğu için sürekli bir devinim söz konusudur ve her söylem yeni bir söylemin kapısını aralar.

2.1.1.3. İdeoloji

Fransız filozof Destutt de Tracy (1754-1836) 18. yy.da konusu düşünce (idea) olan ve düşünceleri incelemek üzerine yoğunlaşan bir bilim dalı tasarlar, bu amaç doğrultusunda "idée" (düşünce, kanı, inanış) sözcüğünden "*idéologie*" kavramını oluşturur (Yıldız, Günay, 2011:154). *İdeoloji* (ideology) 18. yy.da Fransa, İtalya ve İspanya'da 19. yy.a gelindiğinde ise Birleşik Devletlerde etkili olmuştur. Kavramın ortaya çıkış nedeni ise kilisenin yani Skolastik düşüncenin "bilgi" nin üzerinden kalkan baskısının sonucu ortaya çıkan boşluğu doldurmaktır (Fairlough, Graham, 2015:162). Tracy ilk defa 1796 yılında kullandığı ideolojiyi, bilinçli düşünce ve fikirlerin kaynaklarını açığa çıkarmak anlamına gelecek şekilde tarafsız bir terim olarak kullanmış fakat terim zamanla tarafsızlığını, bir bilim dalının adı olma kimliğini yitirmiştir. Terimin tarafsızlığını yitirmesinin ardından Eagleton ideolojiyi toplumdaki belirli kesimlerin çıkarlarını koruyan aldatıcı bir düzen olarak tanımlamıştır (Sucu, 2012: 31).

Van Dijk, ideolojinin muğlâk ve tartışmalı bir kavram olduğunu belirtir. Yazar, ideolojiyi tanımlamadan önce *feminizm*, *sosyalizm* ve *komünizm* gibi yaygın ideoloji örneklerini verdikten sonra bu ideolojileri paylaşan grupların dünyaya ilişkin bakış açılarında onlara yol gösteren genel fikirler olduğunu belirtir. Bu tespitten sonra şöyle genel bir tanımlama yapar: İdeolojiler bir grubun üyelerinin köklü inançlarıdır. Van Dijk'in bu tanımlamada asıl değindiği ideolojinin olumsuz kullanımının siyasi alandaki yeridir. İdeloji zamanla geleneksele karşı çıkan, bilgiyi, gerçeği reddeden düşünceler olarak konumlandırılmıştır. Konumlandırma böyle olunca *Biz* ve *Onlar* şeklinde kutuplar oluşmaya başlamış. *Bizim* savunduğumuz bilgi ise *onların* savunduğu ideoloji olmuştur. Söylem bu konumun neresindedir? Söylem, ideolojinin üretiminde rol alır. Söylemler hem ideolojilerden etkilenir hem de

ideolojiyi üretir ya da gizler. Belirli gruplarda ifade edilen söylemler ideolojik temellidir (2015: 16-19)

Karl Marx'ın görüşlerinin Batı dünyasında tanınmasına kadar ideoloji fazla bir gelişim göstermez. Marx'ı harekete geçiren durum 20. yy. içinde sömürgeleştirilmiş toplumlardır. Marksist ideolojinin amacı bu toplumların özgürlüğe kavuşmasıdır. İkinci dünya savaşından sonraki özgürleşme hareketleri ve Batının sömürgeciliğinden kurtulma dalgası sırasında Marksist ideoloji çok önemli bir işlev görür (Yıldız, Günay, 2011:154). Marx'ın çalışmalarında ideoloji kuramının yönü tamamen toplumsal koşullara kaymıştır. Marx'ın yazıları kritik bir eşik niteliğindedir, bu yazılarla ideoloji siyasette anahtar sözcük olmuştur. Marx'a göre hakikat çarpıtılmış ya da yanılsamaya maruz kalmıştır ve bu yanıltma, aldatmaca ve gizemleştirme ile uğraşan ideolojidir. Marx ideolojinin iktidar kavramıyla ortaya çıktığını yani bazı sınıfların tahakkümüyle özdeşleştiğini belirtir. Toplumda maddi gücü elinde bulunduran grup aynı zamanda egemen manevi güçtür. Bu egemen grup hem maddi üretim araçlarını hem de zihinsel üretim araçlarını elinde tutar. Zihinsel üretim kime aitse hâkim düşünce de o grubun düşüncesi olur. Eğer egemen grup düşerse ideoloji de yerle bir olur. İdeoloji, kapitalist sistemlerde eşitsizliği gizleyen perde görevi görür. Marx'tan sonra Marksist düşünürler de kavrama hayli ilgi göstermişler ve ideolojinin siyasi arenadaki yeri de gün be gün artmıştır. Özellikle Lenin'in her sınıfın bir ideolojisi olacağı yönündeki çalışmaları ve "kapitalist ideolojiye" karşı kullandığı "sosyalist ideoloji" ifadesiyle ideoloji üzerindeki negatif algı da değişmiştir. Artık ideoloji her grubu birleştiren, onların taleplerini dile getiren ve istediklerini elde etmeye grubu yüreklendiren yönlendiren bir kavram olarak anılmaya başlamıştır. 20. yy.da gerçekleştirilen bütün sosyalist devrimlere karşı kapitalist düzenin başarılı olması hatta her defasında daha da güçlenerek dünya sahnesinde kendini göstermesi üzerine zihinlerde şu soru dolaşmaya başlar; kapitalizm açık bir şiddet ve zorbalığa başvurmadığı halde kitleleri nasıl yönetmektedir. Bu soru 1930'dan sonra Althusser, Foucault gibi araştırmacıların ilgi alanına girmiş ve ideoloji kavramının gücü söylem çözümlemelerinde araştırılmıştır (Bulut, 2011: 189-194).

Marksizmden kurtulma çabası ideolojinin farklı disiplinlerle birleştirilerek yeniden tanımlanmasının yolunu açmıştır. Raymon Aron'un yaptığı: "Toplumsal çevrenin yorumlanmasının genel dizgesidir" tanımı, ortak bir tanım gibi görülür.

Belli bir toplum içinde tarihsel bir görevin ve bir varoluşun olması gerekliliği vurgulanır. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşının etkileri sona erdikten sonra özellikle 80'lerden sonra, sınıfsal ayrıma vurgu yapan ideoloji kullanımından uzaklaşılmış. İdeoloji-sonrası, kültür kuramları, postmodernizm gibi adlar kullanılmıştır (Yıldız, Günay, 2011: 154-155). İdeolojiyi sınıf kıskacından kurtararak, özgürleştiren Althusser olmuştur. Onu, bir sınıfın diğerine kabul ettirdiği bir fikirler dizgesinden çok, tüm sınıfların katıldığı sürekliliği olan ve her yana yayılmış pratikler dizgesi olarak yeniden tanımlamıştır; pratiklere katılan tüm sınıflar başat sınıfın çıkarlarına hizmet etmekle yükümlüdür. İdeoloji olmadan bireyler varlıklarını sürdüremezler. İdeoloji, her yana yayılmış pratikler olarak insanların tüm etkinliklerinin içine sızmaktadır. Althusser'e göre ideoloji, devletin baskıcı aygıtlarının yaptırım mekanizmasını işleten bir aygıttır. Althusser, en yaygın ve en görünmez ideolojik pratiklerinden biri olarak *çağırma* ya da *seslenme* ilişkisini kurmaktadır. Her türlü iletişimde birine seslenme eylemi mevcuttur. Seslenilen kişi iletişime yanıt verdiğinde ideolojik inşa içerisinde yerini bulmaktadır. Yanıt verenler kendilerini özne olarak konumlandırmaktadırlar (Sucu, 2012: 35).

İdeolojilerin var olabilmesi, toplum üzerinde etkili olmalarına ve toplum bilincinde iz bırakmalarına bağlıdır. Bu noktada devreye toplumu ikna etme ve toplumun rızasını kazanma eylemleri girmektedir. Süreç içerisinde toplumu ikna edebilecek yapı, söylemsel alanlardır. Söylemsel alanlar ideolojik mücadelelerin hareket alanına dönüşür ve hedeflerine de "özne"leri almaya başlarlar. Toplumda, çoğunluğu ikna edemeyen ya da toplumun rızasını kazanamayan ideoloji toplumsal hareket noktasına gelemez. Bu yüzden tüm ideolojilerin temel amacı özneleri kendi safına çekmektir. İkna edilen öznede yeni bir bilinç hali oluşur. Bundan sonraki aşamada özne, durumu içselleştirir ve kapanma sağlanır. Kapanma esnasında bireye ideolojik temel doğrultusunda algısının ya da zihninin sınırları çizilir ve birey sadece bu alanda hareket eder, bireyin etrafını bu sınırlar çevirir, aslında birey kalıbın içinde dondurulur. Kapanma, ideolojiler için hayati önem taşır. Eğer kapanma olmazsa birey çok sayıda ideolojiye maruz kalır ve onlardan etkilenmeye başlar. Bunun gibi süreklilik gösteren değişimler ideolojilerin devamlılığı önündeki en büyük engeldir. İdeolojik söylemle ikna edilen özne, aslında bu alana hapsolur. Egemen yapı boşluksuz bir ideolojik söylem oluşturmazsa muhalif yapı bu boşluklardan faydalanarak karşıt söylemler oluşturmaya başlar. Bu açıklama da göstermektedir ki

toplumdaki bilinci belirleyen söylemlerdir. Söylemleri elinde tutan egemen güç toplumun bilincinin yönünü de belirler. Toplumda sürekli egemen ideoloji ve muhalif ideoloji mücadelesi vardır. Egemen ideoloji söylem alanında kendini kapanma süreciyle korurken muhalif ideoloji de söylemde yer alan boşluklardan sızarak bireyleri ikna etmeye çalışır, bilince sızma girişiminde bulunur (Çoban, 2015: 208-211).

Purvis ve Hunt (2014: 9-13) söylem ve ideolojinin toplumsal ilişkilerin çözümlemelerinde birbirinden farklı teorik rollere sahip olduklarını belirterek ciddi bir ayrıştırmaya gitmeden yumuşak geçişlerle farklı kavramlar olduğunu vurgulamışlardır. İki kavram arasındaki farkı şu şekilde açıklarlar: İdeoloji Marx'tan hareketle çatışan çıkarlar, mücadele ve bilinç gibi kavramlarla ilgilenir; söylem ise bütün toplumsal ilişkiler, bu ilişkilerin içinde bulunan taraflar ve tarafların düşüncelerini düzenleyen dilsel durumlar ile toplumsal ilişkiler içindeki bağlantılara odaklanır. Söylem iletişim pratiğinin dilsel ve göstergesel boyutu olan içsel özelliklere odaklanırken ideoloji ise iletişimin dışsal özellikleri olan çıkar ve konuma odaklanır.

Mardin (1997: 24)'in ideolojiyle ilgili yaptığı saptama, kavramın tam olarak anlaşılması için yol göstermektedir. Mardin'e göre *gerçek,* insanlara yansırken içinden geçtiği ortamların etkisiyle bir sapmaya uğramaktadır. Bu durumda insanlarda yanlış imge ve izlenimler yaratarak oluşan yanılsamalar algılanır ve daha derinlerde yatan doğru gerçeklik maskelenir. Sürecin bu şekilde gerçekleşmesi toplumda egemen olan ideolojinin kontrolü altında olmaktadır.

Günlük dilde birbirinin yerine kullanılan söylem ve ideoloji mevcut açıklamalardan da anlaşıldığı üzere birbirinden farklı terimlerdir. İdeoloji toplumları etkileyen düşünce yapıları iken söylem bu düşüncelerin toplum bilincine aşılanmasını sağlayan dilsel süreçtir. İdeolojide amaç tarafların aynı düşünce etrafında toplanmasıdır, bu da söylemle gerçekleşir. Söylemler hem ideolojiyi aktarır hem de ideoloji tarafından şekillenir.

2.1.2. Söylemin Üretimi

İnsanın olduğu yerde dil, dilin olduğu yerde de iletişim kaçınılmazdır. İletişim, hayatın akışına yön veren ve süreklilik arz eden bir döngüdür. Bireyler

neden sürekli iletişim halindedir, cevap basit: Anlatmak, anlaşılmak, anlamak. Peki iletişim esnasında bireyler kendilerini tam olarak anlatabilir mi, düşündükleriyle söyledikleri ya da söylediğini sandığı şeylerle söylemek istedikleri aynı mı, duyduklarıyla, anladıkları ya da anlamak istedikleri aynı mı? Bu sorular ya da ihtimaller çoğaltılabilir. Bu ihtimallerin her biri anlamı ve anlaşma sürecini yeniden inşa eder.

İletişim toplumda süreklidir ve dil iletişimin basit bir aracı değildir. Dil aslında sosyal bir pratiktir ve onun sayesinde sosyal hayat yeniden inşa edilir. İşitsel imge ve düşünce gibi sınırlarını çizemeyeceğimiz iki yığından doğan dil, bünyesinde barındırdığı imkânlarla sosyal yaşamın merkezindedir. Wood ve Kroger söylemi, sosyal bağlamda bireylerin anlamı inşa etmek için kullandıkları tüm dil malzemeleri olarak tanımlar. Bu tanımda söylemin eylemsel yönü üzerinde durulmuştur. Bu eylemlerin üç bileşeni vardır:

i. Ne söylendiği (Tabirsel/gösterimsel anlam)
ii. Konuşanın söyledikleri ile ne yapmak istediği
iii. Söylenenlerin dinleyiciler üzerindeki etkisi (Wood ve Kroger, Akt. Çelik, Ekşi, 2013: 101)

Bu üç bileşen konuşma eylemlerinin basit birer tümce olmadığını söyleyene, dinleyene ve bağlama göre farklı farklı anlamlar kazanabileceğini, mutlak ve her bireyde aynı olan tek anlamı olmadığını gösterir.

Saussure, dildeki tümce oluşturma ve anlam ilişkilerine *uzlaşımsal* (conventional) yaklaşır. Tüm bireysel farklılıklara rağmen anlamın ortak kurallara göre oluşturulduğunu savunur; anlam önceden bellidir, sunulmasında farklılık vardır. Soracağımız *nasıl* sorusuyla netleşecek olan bu farklılıklara söylem olarak bakılmaktadır (Ruhi, 2009: 13-14).

2.1.3. Söylemin Unsurları

2.1.3.1. Bağlam

Söylemi ilgilendiren kavramlardan biri de *bağlam* (context) dır. Bağlam anlamın ortaya çıkmasını sağlayan şartların bütünüdür, söylemin zeminidir. Bu şartlar sosyal, kültürel, tarihi, psikolojik, kültürel, iletişimsel bütün unsurların

birleşiminden oluşur. Eğer bağlam tam olarak ortaya konursa çözümleme de o derece geçerli ve güvenilir olur. Bağlamın sınırlarının çizilmemesi anlama ve yorumlama yanlışlarının oluşmasına neden olur.

Söylemler sosyal bağlamlar içinde gerçekleşir. Düz anlamsal açıdan bir sözce bir anlama gelebilir. Fakat sözcenin aynı anda birden çok anlama sahip olmasına neden olan unsurlar vardır. Bunlardan biri de bağlamdır. Anlam çeşitlenmesine neden olan bağlam aynı zamanda anlam belisizliğini ortadan kaldıracak en önemli unsurdur. Aynı sözce bir alıcıda, vericiye ait yaptırım belirtirken bir başka alıcı için bu, yalvarma ya da rica anlamı taşıyabilir. Bu farklılık tümcenin anlamından değil bağlamından kaynaklanmaktadır (Günay, 2013: 189).

Yüzeysel olarak bilginin paylaşıldığı yer ve zaman olarak adlandırılan bağlam, daha ayrıntılı irdelendiğinde somut düzlemden soyut düzleme doğru yönelmektedir. Çünkü bir sözün bağlamı, o sözün kullanıldığı yer ve zamandan çok o sözle ilgili olan yer ve zaman parçalarının taraflar tarafından bilinen kısımlarının birleşmesiyle oluşan soyut bir düzlemdir. Yani şu an bulunduğunuz ortamda iki kişi art gönderimde bulunarak yaptıkları konuşmayı bulunduğumuz yer ve zamandan tamamen bağımsız iki tarafın da bildiği soyut bir düzleme götürebilirler. “Onu ben sana o gün masada vermiştim.” şeklinde bir ifadenin bağlamı bu konuşmanın yapıldığı yer ve zamandan tamamen bağımsızdır (Çakır, 2014: 30-31). Açıklamalardan ve örneklerden görüldüğü gibi söylemlerin anlamlandırılması onların sadece düzgün tümcelerden ya da doğru dilbilgisi kurallarından oluşmasına bağlı değildir. Anlamı yakalamamızı sağlayan çok sayıda değişken var ve bu değişkenlerin tümü de bağlam olarak adlandırılmaktadır.

Bağlamın iletişim esnasında ne kadar önemli olduğu aşağıdaki örneklerle daha da anlaşılır olacaktır.

1. Örnek:

Konuşan: Genç bir anne.

Dinleyici: Kayınvalide

Yer: Park

Genç anne çocuğunun parkta oynamasını izliyor. Kayınvalidesi kendi oğlunun yani çocuğun babasının bu yaşındayken torunu kadar gelişme

göstermediğini anlatıyor. Genç anne ise buna cevap olarak "Ali'nin hızlı olduğunu düşünüyorum" der.

2. Örnek:

Konuşan: Bir genç

Dinleyici: Bir grup genç

Yer: Bir kafe

Konuşmacı bir şaka yapar. Ali dışında herkes güler. Öğrencilerden biri de bu durum karşısında "Ali 'nin hızlı olduğunu düşünüyorum." der. Bu iki örnekte de görüldüğü gibi tümceleri sadece dilbilimsel bağlamda incelemek ortaya konan farklı mesajı göstermeyecektir. Örneklerde aynı tümceler kullanılmış olsa da aynı anlamı bulamadığımızı görüyoruz

Bir diğer örnek ise:

Bir futbol maçı için antrenman yapan takımın oyuncularından birine, antrenör "Aferin, hep böyle devam et" diyebilir. Bu tümce onun antrenmandaki performansının beğenildiğini gösterir ve aynı zamanda maç için aynı şekilde çalışmaya devam etmesi gerektiğini önerir.

Diğer bir örnekte de bir sınıfta ödevlerini yapmamakta ısrarcı davranan bir öğrenciye öğretmeni kızıp sinirli bir yüz ifadesi ve ses tonu kullanarak "Aferin, hep böyle devam et" der. Bu örnekte öğretmen öğrencisini ironik yöntemle, davranışını düzeltmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ama burada öğretmenin niyeti öğrenciyi eleştirmek ve bu şekilde devam ettiği sürece tembelliğinin sonuca katlanması gerektiğini ifade etmektir (Çelikkaya, 2010: 60-61).

Bağlam, bilginin paylaşıldığı yer ve zaman olduğu için bildirişim anında tarafların bilgiyi çeşitli iletme ve edinme yolları vardır. Bu süreç, bağlama bağlı olarak gelişir. Bilgi edinme yollarında ortaya çıkacak herhangi bir sorun sürecin sağlıklı işlemesini engeller. Bilgi edinme yolları şunlardır:

Önvarsayım (pressupposition), konuşma sürecinde konuşanın, katılımcılarla paylaştığı ortak bilgilerdir (Çelikkaya, 2010: 61). Önvarsayıma bir ifadede dilsel olarak yer alan bir bilgiden hareketle ulaşılabilir. Böylece konuşma veya metin içerisinde bu bilgi tekrar edilmeyecektir. Örneğin "Hastaneye gidiyorum" denildiğinde dinleyende, konuşanın hasta olduğu fikri oluşur. Ayıca "hasta mısın?"

sözünü kullanmak yerine hasta olduğu varsayımını anlayarak, hastalığının ne olduğunu öğrenmek için "neyin var" diyebilir. "Metin sigara içmeye devam ediyor" örneğinde (verili bilgi: Metin halen sigara içiyor) "devam etmek" fiili nedeniyle, Metin'in daha önce de sigara içtiği önvarsayılır. Bir başka örnekte "Matematik sınavın iyi geçti mi?" tümcesinin önvarsayımı şudur: "Matematik sınavına girdin". Sonuç olarak önvarsayım, çoğu zaman verili bilgiden hareketle oluşturulur. Önvarsayım yazılı ve sözlü her türlü iletişim sürecinde bir tümcenin anlaşılabilmesi için gereklidir.

a) "Nasılsın?" sorusuna "Daha iyiyim" diye cevap verildiğini düşünelim. "Daha" sözcüğüne dayanarak, cevap veren kişinin önceden iyi olmadığını önvarsayarız.

Eğer bundan haberimiz yoksa şöyle sorular yöneltebiliriz:

Kötü müydün? Hasta mıydın? Neyin vardı?

b) – Bugün nasılsın?

Önvarsayım: Dün iyi değildin. Dün hastaydın.

c) "Oğlu yurt dışına lisansüstü eğitim yapmaya gitti."

Önvarsayımlar: Onun bir oğlu var. Yurt içinde bir lisans programından mezun.

Sezdirim (implication)'de ise iletişim esnasında kimi durumlarda dilsel veriler yeterli bilgiyi sunmaz. Konuşan/yazan özne belli bir anlamı açıkça söylemez bu durumda devreye ima girer. Alıcı (dinleyici/okuyucu), konuşan özne ile arasındaki ilişkiye, bağlama ve sözcelem durumuna göre, bir ya da birden çok imalı anlama ulaşabilir (veya ulaşamaz). "Rüzgâr çıktı" sözcesinde örneğin *sezdirilen* anlamlar (imalı anlamlar) şunlardan biri olabilir:

- Şemsiyeni kapa.
- Pencereyi kapa.
- Yakanı kaldır.
- Eve dönelim.

Yukarıda verdiğimiz son örnekte ise (c), imalı anlamlar sözcelem ve iletişim durumlarına, bağlama ve ortak kültüre göre aşağıdakilerden biri olabilir:

Oğlu için her fedakârlığı yapıyor.

Yurt dışında lisansüstü eğitim yapmak yurt içinde yapmaktan daha değerlidir. Üniversiteye birlikte başladılar ama senin kızın/oğlun hâlâ lisans programından mezun olamadı! (kötü ima: Fr. insinuation).

"Metin sigarayı bıraktı" sözcesinin önvarsayımı Metin'in daha önce sigara içtiği şeklindedir, ancak sözcelem durumuna göre, konuşan özne örtük olarak başka içerikler de sezdiriyor olabilir; örneğin bu sözce çok sigara içen birine söylenmişse, muhatap, Metin'in yaptığı gibi sağlığa zararlı olan bu uygulamayı bırakmalısın" şeklinde bir öneri olabilir. "Akşam ezanı okunuyor" gibi bir tümce bağlama göre "acele et" anlamına da gelebilir, "acele etme" anlamına da. Böyle durumlarda anlamı anlaşılır hale getirecek olan bağlamdır (Korkut, 2012: 146-148).

2.1.3.2. Gönderim

Belli bir bütünlüğü olan söylem ya da metinlerde[15] tümceler arası ilişkinin sağlanması ve söylem kesitlerinin birleşmesi gönderim sayesinde olur. Gönderim (*referance*), duygu ve düşüncelerin aktarımı sırasında herhangi bir sözü karşılamak amacıyla oluşturulan ifadelerde aynı tümce içinde, tümceler arasında, paragraf içinde veya paragraflar arasında tekrara düşmemek adına o sözün yerine bir söz, söz grubu ya da ekin kullanılmasıdır (Can, 2012: 38). Gönderimler metinde yüklendikleri anlamı tek başlarına yansıtmazlar, başka ögelerle kurdukları ilişki sonucu anlam ortaya çıkar. Türkçede, adıllar (şahıs adılı, dönüşlülük adılı, işaret adılı, ilgi adılı), işaret sıfatları ve karşılaştırma yoluyla gönderim sağlanabilmektedir.

Gönderim ögeleri bağlam içinde yüklendikleri fonksiyonlara göre çeşitlenirler. Eğer önceden söylenmiş durum, nesne ya da kişiye atıfta bulunmak için adıl ya da diğer gönderim ögeleri kullanılıyorsa buna *art gönderim (anaphore)*, adıl veya gönderim ögeleri önce kullanılıp onun karşılığı olan nesne, olay, durum ya da kişi sonra kullanılıyorsa buna da *ön gönderim (cataphore)* denir. Atıf yapılan varlığın söylemde yer almadığı gönderimler vardır. Bu durumda atıfta bulunulan varlık söylem dışındaki bir bağlamda yer almaktadır. Bu gönderim çeşidine *dış gönderim (exophora)* denir (Çakır, 2014: 17-18).

[15] İşlevsel Edimbilim Kuramı metni bir söylem biçimi olarak nitelendirmektedir.

A: Ayşe'yi gördün mü?

B: Evet, gördüm, o da gelmiş.

B'nin kullandığı *o* adılı A'nın tümcesinde geçen *Ayşe*'ye gönderimdir. Daha önceden zikredilmiş olan Ayşe'ye atıfta bulunulduğu için artgönderimdir. Burada art gönderim adıl kullanılarak yapılmıştır. Adıl kullanımı dışında farklı art gönderim şekilleri vardır (Günay, 2013: 207-210):

"Bu otomobili hor kullanmışsın, arabaya baksana ne hale gelmiş." *Araba, otomobil'* e art gönderim olarak *sözcüksel art gönderim*dir.

A: Bunu sana kim verdi?

B: Neyi?

A: Elindeki defteri, sana kim verdi?

İkinci örnekte ise A *bunu* adılını kullanarak önce atıfta bulunulmuştur, varlık daha sonra *defter* olarak belirtilmiştir. Bu örnekte de *ön gönderim* yapılmıştır.

A: Kardeşini yemeğe çağırdın mı?

B: Hayır onu göremedim.

A: Şununla sen ilgilen de bir de ben bakayım.

B'nin ifadesindeki *onu, kardeş*'e art gönderimdir. Fakat A'nın ikinci tümcesindeki *şu*'nun atıfta bulunduğu sözcük bağlamda yer almadığı için *şu dış gönderim* (dil dışı gönderimdir) dir. Metin içindeki birimlerle sağlanmayan gönderimler vardır bunları çözebilmek için söylemin dışına çıkıp dış dünyayla ilgili bilgileri devreye sokmak gerekir. Erkman Akerson ve Karakuş göstergelerin bir araya gelmesiyle oluşan yazınsal metinlerin okurun yorumuyla anlamlandırılabileceğini, dil dışı gönderimlerin de yoruma fırsat verdiğini belirtir "*Yazınsal yapıtlardaki göstergelerin anlamı ve sınırları her seferinde okurun yaratıcı bir hamlesi ile yeniden somutlanır. Böyle yaratıcı yorumlar, anlaşılmaları okurun katkısını gerektiren sanat yapıtları için bir zorunluluktur*." (1993: 110) açıklamasıyla okurun, metinlerin anlamlandırılmasında etkin bir rol oynadığını belirtir. Metin-dışı bağlam olarak belirttikleri ve metinde karşığı bulunmayan dil dışı gönderimlerin evrenini okurun kültürü, birikimi, hayat tecrübesi, dünyaya bakış açısı ve değer yargılarını da içine alacak şekilde geniş tutar.

Söylem çözümlemelerinde tümceler arasındaki bağlantıyı sağlayan gönderim ifadeleri ve dış dünya ile ilgili bağı gösteren dil dışı gönderimlerin hepsi hayati önem taşımaktadır. Bu unsurlar hem okurun/dinleyicinin söylem içi bağlantıyı kurmasını sağladığı gibi hem de okura hareket serbestliği, birikimlerini kullanma fırsatı ve yorumlarına kimlik kazandırma olanağı verir.

Gönderimle ilgili bir diğer kavram da *gösterim (deixis)*dir. Kavram daha çok iletişim anıyla ilgilidir. Dilde yer, zaman ve kişiyi gösteren bazı sözcüklerin anlamları doğrudan bulundukları bağlamla ilgilidir. Yani iletişim durumu içinde var olan kendiliğe doğrudan gönderme yapılır. Örnekler üzerinden hareket edersek gösterimin ne olduğu daha da iyi anlaşılacaktır:

"Bu soruyu ben çözdüm." ifadesinde yer alan *Ben* konuşan kişiye göre Ayşe, Ali ve Mehmet olabilir ya da günlük hayatta çok sık karşılaştığımız "Yarım saat sonra döneceğim." kullanımıdır. Özellikle iş yeri kapılarına iliştirilen bu notta yer alan *yarım saat* anlamını notun yazıldığı andan alır. Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi gösterimlerin neye gönderim yaptığının doğru tespit edilebilmesi ancak içinde bulundukları bağlamın doğru tespit edilmesine bağlıdır.

2.1.3.3. Söylem Belirleyicileri

Redeker, *söylem belirleyicilerini* (discourse makers) bir söylemde dinleyicinin dikkatini bir sonraki söyleme çeken bilinçli kullanılan bir sözcük ya da söz öbeği olarak tanımlar. Söylem belirleyicilerin tespit edilmesi söylem çözümlemesi çalışmaları ile başlamıştır. Söylem çözümlemeleri ile tespit edilen söylem belirleyicileri üzerine ilk çalışmayı 1975 yılında Sinclair ve Coulthard yapmıştır. Söylem belirleyicileri tüm dillerde yaygın olarak kullanılan birimlerdir. Bunlara örnek olarak İngilizceden (well, you know, actually), Türkçeden (yani, işte, şey, ya) gibi sözcükleri verebiliriz. İlk kez duyduğunuz bir dilde bile ilk dikkatinizi çeken şey belli sözcüklerin oldukça sık bir şekilde kullanıldığıdır bu da söylem belirleyicilerinin kullanımının çok yaygın olduğunu göstermektedir. Dilbiliminde son on yıllık süreç içinde günlük konuşma söyleminin incelenmesine artan ilgiyle birlikte söylem belirleyicileri de dikkat çekmiştir (Özbek, 1998: 37).

Söylem belirleyicileri ile ilgili yapılan tespitler şunlardır. Söylem belirleyicileri sözcük ya da söz öbeği olabilirler, bağlam etrafında şekillenen görevli

birimlerdir. Bu terimle ilgili mutabakata varılamayan konu söylem belirleyicilerinin sözcüksel olup olmadığıdır. Fraser (1999), sözcüksel *(lexical)* olduklarını iddia ederken Uta Lenk'in de içinde bulunduğu bir grup, söylem belirleyicileri için *ifade (expression)* sözcüğünü kullanır. Fraser, söylem belirleyicilerin kullanım amacının iki parça arasındaki ilişkiyi belirtmek olduğunu söyler. Simon Müller (2005), söylem belirleyicilerinin konuşmanın daha iyi anlaşılması için sağladığını aynı zamanda konuşmayı başlatmak, konuşmanın sınırlarını belirlemek, konuşmacıya zaman sağlamak, konuşmamacının konuşmayı uzatmasına yardımcı olmak gibi görevler yüklendiğini de belirtir. Söylemde ortaya çıkan bir sözcüğün söylem belirleyicisi olup olmadığının ölçütleri şunlardır (Özbek,1998: 41)

i. Kullanılan sözcükler tümce bazında değil de söylem bazında olmalıdır.

a. Cem'in mezun olduğunu **biliyor musun?** Tümcesinde *'biliyor musun'* tümcenin eylemidir.

b**. Biliyor musun,** Cem mezun oldu. Tümcesinde ise artık yüklem değildir, vurgu ve tonlamaya bağlı olarak göndericinin yeni bir konu ortaya attığının habercisidir. Bu tümcede söylem belirleyicisi olarak kullanılmıştır.

ii. Belirleyici söylemden çıkarıldığında sözdizimsel ve anlamsal bütünlük bozulmamalıdır.

iii. Görevsel sesbilimsel açıdan incelendiğinde, kullanılan söylem belirleyicisi vurgu, ton ve duraksama açısından tümce yapısından bağımsız olmalıdır. Belirleyiciler kullanıldıkları söylem yönüne göre (directionality) *sağa yönelen* ve *sola yönelen belirleyiciler* olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrım, belirleyicileri söylem içindeki diğer sözcüklerden ayırt etmemize yardımcı olur. Aşağıdaki iki örnekte söylem belirleyicileri farklı bir tonlamada kullanılmıştır. Bu ayrım örneklerde virgül kullanımıyla gösterilmiştir:

a. Artık Cem mezun oldu, **biliyorsun** (sağa yönelen belirleyici).

b. **Biliyorsun,** artık Cem mezun oldu (sola yönelen belirleyici).

Söylem belirleyicileri, iletişimin en etkin şekilde yürütülmesini sağlayan ve konuşmacıların zihninden geçenleri söylemden bağımsız bir vurgu, tonlama ve duraksama ile gösteren gizli bir dil gibidir. Her belirleyicinin farklı bir anlamı vardır.

2.1.4. Söylem Kuramları

Söylem kuramlarının şekillenmesi dilbilim, dil felsefesi, psikoloji, antropoloji, etnoloji, sosyoloji, psikanaliz gibi bilim dallarının söylem hakkındaki düşüncelerinin belirginleşmesiyle oluşmuştur. "Söylem kuramlarının arka planında 1918'de Almanya'da Wittgenstein'ın, 1920'li yıllarda ise Rusya'da Mikhail Bahktin ve çevresinde gelişen dil felsefesi ve dilbilim teorileri yatmaktadır. Asıl gelişme, 1960'lı yıllarda J. Austin (1961), J. Searle (1969,1979), M. Foucault (1966, 1969, 1976), J. Derrida (1967, 1973, 1993), Levi Straus (1964, 1973, 1985), Althusser (1966), Michel Pêcheux (1969), J. Lacan (1970-1989), J. Kristeva (1969) gibi çoğu antropolog, psikanalist, dilbilimci ve edebiyat teorisyenleri olan bilim adamlarını tarafından ortaya konan görüşlerle olmuştur." (Elbirlik, Karabulut, 2015: 33).

2.1.4.1. Bilgi Temelli Söylem Yaklaşımı

Bu anlayış 1971'de "Bilginin Arkeolojisi" adlı kitabın yazarı Foucault tarafından geliştirilmiştir. Foucault söylemin ne olduğu üzerinde durmadan önce *tarih, bilgi ve özne* kavramları üzerinde durmuş ve onların değişimlerini değerlendirmiştir. Özellikle tarihin geçmişle günümüz arasındaki çalışma sitili ya da insanların ona yüklediği görev değişmiştir. Tarih, bilgi ve olguları inceleyip aralarındaki ilişkileri tespit ettikten sonra onları bilinen dizgelere yerleştiren bir bilim dalıyken şimdi ise gözlem ve çözümlemelere yer vermeden kendi oluşturdukları dizgeye, kendi kurallarıyla kendi olgularını yerleştirmeye başlamıştır. Foucault'nun tarih anlayışında geleneksel tarihin doğrusallığı ve pozitivist anlayışı reddedilir, meydana gelen bu değişimle olayları toplamak yerine farklı dizilere dağıtan bir tarih anlayışı seçilir (Doltaş, 2009: 50-51).

Sözen, Foucault'u sosyal bir teorist ve post Kantçı olarak değerlendirir ve değişen tarih anlayışının yanında bilgi anlayışının da değiştiğini vurgular. Ona göre bilgi, iktidar ile alakalı olan bilgidir. Bu bilgi insan davranışlarını kontrol etme gücüne sahiptir (2013: 61).

Foucalt da söyleme Saussure gibi uzlaşımsal yaklaşanlardandır. Ona göre söylem toplumsal düzende kilit konumdadır: "Söylem arzuyu ortaya koyan şey değildir, aynı zamanda arzunun nesnesi olan şeydir ve söylem yalnızca kavgaların ve baskı sistemlerinin açıklayıcısı değil ama onun için onun vasıtasıyla mücadele edilen

şey, ele geçirilmek istenen erktir." şeklinde açıklar. Bu derece önemli bir erk de doğal seyrine bırakılmamış, söylemin üretimi her toplumda hem denetlenmiş hem ayıklanmış hem de örgütlenmiştir. Söylemlerin kontrolsüz kullanılması sonucu ortaya çıkan gücün doğuracağı tehlikelerin önüne geçmek aslında denetleme sürecinin hareket noktasıdır. Söylem üretimi konusunda en önemli iddia bireylerin söylem yaratamaması ya da her istediğini her istediği yer ve zamanda söyleyememesidir. Bu da demek oluyor ki sosyal hayatta mevcut olan söylemler, topluma karşı tavrımız, olaylar üzerine nasıl yargılara varacağımız, hazır söylemler yoluyla şekillenir. Söylemleri başlatan bireyler değildir, söylem tahmin edilenin de ötesinde bir üst düzen içinde gerçekleşir ve söylemle birlikte bireyin eline geçen bir güç vardır fakat bu güç önceden bilinmektedir, yani tesadüfî değildir, kaynağı bellidir. *Kaynak* ise söylemin koşullarını belirleyen kurumdur. Söylem koşullarının belirlenmesi söylemin tüm alanlarının açık ve girilebilir olmadığını gösterir. Koşulların belirlenmesi, söyleyen kişileri birtakım kurallara uymaya zorlar, kurallara uymayanlar söylemlere ulaşamaz, aslında bu zorlama söyleme dâhil olan öznelerin sayısını da azaltmış olur. Toplumda söylemlerin üretimini denetleyen dışlama usulleri vardır, bunlardan en etkili olanı *yasak*'tır. Tam da bu sebepten her şeyi söyleme hakkımız yoktur ya da her istediğimizden her koşulda söz edemeyiz çünkü nesneler tabulaştırılmıştır. Diğer dışlama yöntemleri ise *delilik* ve *doğru-yanlış* karşıtlığıdır (Foucault, 1987: 21-45). Foucault'nun söylemin denetlenmesine dair yaptığı açıklamalardan da anlaşıldığı üzere birey söylemi üreten değil de aslında var olan söylemlere küçük dokunuşlar yaparak onu dallandıran ya da aynı şarkıyı farklı tonlarda seslendiren sanatçılar gibidir. Söyleyeceklerimize uygun söylem kalıpları yoksa birey o söylemi tercih etmeyerek de yeni bir söylemi tercih ettiğini gösterir bu bir ihlal sürecidir. Toplum tarafından yadırganabilir ve elindeki gücü kaybeder, başlangıçta suskunluğuyla yeni söylem arayışı içinde olduğunu gösterir ve farkında olmadan da söylemi denetleyen üst erkin gücünü az da olsa sarsar.

2.1.4.2. Derridacı (Yapısökümcü) Söylem Yaklaşımı

Jacques Derrida (1930-2004), gelenekten ve onun dil anlayışından kopmaya çalışan bir kuşağın temsilcisidir. Derrida, dil anlayışı açısından Saussure'ün yapısalcı dil kuramından koparak dil ve anlam görüşünü geliştirmiştir. Derrida'yı hermeneutik

filozoflara bağlayan temel ilgi, kendisinden önceki düşünce geleneğine karşı çıkmasıdır (Rızvanoğlu, 2013:120).

Derrida, çalışmalarında öznenin varlığını reddederek postyapısalcılara ve postmodernistlere karşı çıkmıştır. Dil gerçekliği yansıtmaz sadece onun yapılanmasına yardım eder. Ona göre saf bir anlam yoktur. Hiçbir söylem yüzde yüz gerçeklik taşımaz. Foucault'nun da ifade ettiği gibi söylem bir temsil, bir yerine geçme olduğu için ikame önceden var olan şeyi ikame edemez. Bu yüzden sahtelik ve yapaylık metnin doğasında vardır. Derrida'ya göre anlam sürekli ertelenir, sabitlenemez ve anlamda istikrar yoktur. Derrida için yazı dilin ön şartıdır ve söylem yaklaşımında metni merkeze alır. O, söylemi bir anlama teorisi olarak görür. Metin bir kodlama alanı değil, kod açma alanıdır. "Dil dilden sökülüp atılamaz şekilde metaforiktir." prensibinden hareketle metni anlamlandırmak için metafor kavramı üzerinde durur. Bu şekilde metaforik dil kullanımı da felsefe ile edebiyatı birbirine yaklaştırır. Bu nedenle o bir bakıma "yazı"nın filozofu olarak nitelendirilir. Derridacı metin okuma *dekonstrüksiyon* (deconstruction) "yapısöküm" ile gerçekleştirir (Elbirlik, Karabulut, 2015: 34, Sözen, 2017: 55-56). Derrida'nın söylem çözümlemesi yaklaşımını anlamak için yapısöküm terimi üzerinde durmak gerekir.

Yapısökümü; herhangi bir metin içinde geçen kavramların metnin bütünlüğü açısından tutarsız ve ikircikli kullanımlarından yola çıkarak, metin yazarının kurduğu kavramsal yarınların başarısızlığını açıklamak amacıyla geliştirilmiş bir metin okuma yöntemidir. Başka bir deyişle, metinde öngörülen ölçütü, metnin kurduğu ölçün ya da tanımları sökerek metnin içerdiği özgün ayrımları darmadağın etmek için kullanılır… (Sarup, 1997: 59). Derrida'nın 1967'de yayımladığı Ses ve Fenomen adlı eserinde ilk kez görülen terim, radikal bir karşı okumadır. Bu karşı okuma belirgin, anlaşılır prensiplere sahip olmadığı gibi genel düşünce sistemlerini de içine alan bir tavır sergiler. Rutli, yapısökümün özel bir disiplinle sınırlandırılamayacağını şu şekilde ifade eder: "Kültüründen siyasetine oradan gündelik yaşam kodlarına kadar bütün bir Batı uygarlığını kapsayan düşünme mantığını muhatap alan bir stratejidir." Yapısökümün ne olduğu onun ne olmadığının anlaşılmasıyla mümkün olmaktadır. Derrida özellikle Batı metafiziğinin dayandığı varlık fikrine karşı çıkar. Varlık fikri her türlü yapının, yönlendirici ve belirleyici bir merkez düşüncesine dayandığına ve bu merkez tarafından belirlendiğine ilişkin varsayımdan kaynaklanmaktadır. Bütün yapı, bu merkeze göre "var" edilir. Sabit bir

merkeze sahip olmayan hiçbir yapı dikkate alınmaz yani böyle bir yapı "mevcut" değildir. Bu durumda olan "yapı"lar görmezden gelinmeli ve dışarıda bırakılmalıdır düşüncesi hâkimdir. Derrida, bu merkez takıntısının şiddet içerdiğini, önceden varsayılan bir varlık ekseninde birini diğerlerine tercih edip öne çıkardığını belirtir. İşte yapısökümsel metin okuma tekniğinin öncelikli hedefi şiddete dayalı bu düşünme mantığının temelsizliğini ve dolayısıyla uyguladığı şiddetin haksızlığını ortaya çıkarmaktır. Yöntem olarak dipnotlarda ya da kıyıda köşede kalmış kavram ya da ifadelerin de paradoksal olarak metnin kurucu merkezi olabileceğini göstermeye çalışır. Yapısöküm yaklaşımının ilkeleri şunlardır (Rutli, 2016: 52-53):

i. Göstergelerin nedensizliği ve dilin uzlaşımsal göstergelerden oluşan bir dizge olduğu anlayışına bağlı kalarak hareket eder.

ii. Başlangıcı ve sonu olmayan sürekli bir yeniden oluşum söz konusudur.

iii. Yeni dilsel yapının temel koşulu anlamlı bir şey söyleyememeyi göze almaktır. Yeni ve şiddet içermeyen bir düşünme mantığı geliştirmenin önemli bir koşulu da dilin bir göstergeler oyunundan ibaret olduğunu kabul etmektir.

iv. Her gösteren bir başka gösterilenin *i*zidir.

v. Yapısökümsel metin okumada temel yapı önce dağıtılır sonra aynı yapı sonsuz defa kullanılabilir olduğu varsayımına dayanarak bambaşka bir biçimde yeniden kurulur.

Derrida'nın yapısökümünde kullandığı bir diğer kavram *mesafe* (*difference)*'dir. Dildeki bir sözcüğün gerçek anlamı ile hâlihazırda kullanılan anlamı arasındaki uzaklık mesafe kavramı ile karşılanmaktadır. Gösteren ile gösterilen arasındaki mesafe anlamı ortaya koymaktadır. Mesafe ne kadar artarsa yeni işlevler ortaya çıkar. Derrida'nın üzerinde durduğu husus toplumların ortaya koyduğu egemen anlamların dışında yani iyi ve kötü kavramlarının dışında farklı anlamların da olduğudur. Ona göre olguları anlamlandırdığımız *kavramsal çiftler/ ikili yapı* en basitinden en karmaşığına zihnimizde bir kavramsal hiyerarşi tesis ederler. Bir başka deyişle kavram çiftleri biri diğerinin aleyhinde olmaksızın kurulamayan bir hiyerarşiye tabi olarak işlerler. *Dikotomi(dichotomy)*olarak adlandırılan birbirinin zıttı olan ve biri olmadan diğerinin anlam ifade etmeyeceği bu çiftler anlam hiyerarşinin tesisini sağlarlar. Örneğin "hatırlamak", "unutmak" varsa bir anlam ifade eder. Derrida, dikotomileri okurken oluşan hiyerarşiyi ters yüz etmekte,

böylelikle metni daha geniş bir çerçevede okumaktadır. Derrida'ya göre dikotomiler hiyerarşiyi tersine çevirmek de yeterli değil. Esas önemli olan bu ikisinin tek başına bir anlamı olmadığını göstermektir. Yapılması gereken metni ön yargılardan uzak, hiyerarşilerden ve birinciyi ikinciye üstün gören dikotomilerden etkilenmeden ele almaktır[16]. İlk akla gelen örnekler, siyah-beyaz kavramsal çiftinin ırk ayrımına yaptığı katkı; erkek-kadın çiftinin cinsiyetçi ideolojinin oluşumuna yaptığı katkı; Doğu-Batı kavramsal çiftinin oryantalist ve anti- oryantalist ideolojinin oluşumuna yaptığı katkılardır. Bu örneklerde de görüldüğü gibi tüm kavramsal çiftlerin dilde örgütlenerek gerçekliğe yansıttıkları duygu *şiddet*tir. Derrida tüm metinlerin içinde böylesi kavramların varlığının söz konusu olduğunu, metnin tamamının bu yapıları tesis etmek üzere kurulu olduğunu ve bütün bir doğrulama düzeneğinin de bu kavramsal çiftlerin örgüsü sayesinde kurulduğunu vurgular.

2.1.4.3. Toplumbilimsel Söylem Yaklaşımları

Toplumsal yaklaşımların hareket noktası sözcüğün kazandığı anlamlardır. Bir sözcüğün üç anlamı vardır: Sözcüksel anlam, toplumsal anlam ve yarattığı etkiye bağlı olarak kazandığı anlam. Söylem çözümlemesinde sözcük sözlüksel anlam bakımından ele alınır fakat söylemin toplumsal yanı söylemsel yapıdan kaynaklanan etkiyi de ele almak zorundadır çünkü sözcüğün şekillenmesi söylem içinde olur (Günay, 2013: 76). Kültürel birikimin ürünü olan sözcüklerin ne olacağı toplumsal uzlaşmaya bağlıdır. Doğum, ölüm, evlenme gibi olaylarda sarf edilen kalıp sözler hem kültürün nasıl algılandığını ifade eder hem de bu durumları belirginleştirir (Zeyrek, 2009: 28).

Erving Goffman (1922-1982), söylem unsurlarının toplumsal kurgulardan oluştuğunu iddia ederek söylem incelemelerine toplumbilimsel yaklaşmıştır. Amerikan Toplumbilimci Goffman toplumsal düzeni incelerken bunun en iyi şekilde kişilerarası etkileşimle gözlemlenebileceğini belirtmiş ve söylem incelemelerine etkileşimsel yaklaşmıştır. Goffman'a göre söylem konuşucu/yazar ile dinleyici/okuyucu arasında gerçekleşir ve ayrı ayrı metinlerden oluşan bir bütün olmayıp etkileşim esasına dayalı eylem biçimidir. Toplumsal iletişimde konuşucular karşısındakini etkilemek adına istekli ya da isteksiz davranışlarıyla kendi tavırlarını

[16] http://politikakademi.org/2013/07/jacques-derrida-ve-yapisokumu/ Çevrimiçi (08 Mayıs 2018)

sözcelerinde belli ederler. Söylem keyfi bir yapıyı belirtmez çünkü birey toplumun üyesi olduğuna göre onun dilsel tutum ve davranışları toplum açısından önemlidir. Goffman iletişimin sürdürülebilmesi için bazı sınırlamaların olduğunu belirtir fakat Goffman'ın üzerinde durduğu asıl durum bu sınırlamaların iletişimde hangi toplumsal kurallar ve beklentiler çerçevesinde gerçekleştiğidir. Goffman bu bakış açısından hareketle "benlik" sunumunu geliştirmiştir. Goffman benlik imgesinde hem bireyin oluşturduğu algılanma biçimi hem de çevrenin algılayış biçiminin etkili olduğunu belirtir. Benlik imgesi iletişim sırasında kendini gösterir (Ruhi, 2009: 12-26).

Goffman "Yüz Olgusu" üzerinde durur. Goffman *yüzü (face)*'ü etkileşim sırasında diğer konuşmacıların da kabul ettiği, bir bireyin etkin bir biçimde takındığı olumlu bir sosyal değer yani bir bireyin bir başkasının karşısındayken ortaya çıkan sosyal bir olgu, tavır olarak tanımlar. Yüz, duruma ve bağlama bağlı olarak bireylerin sahip oldukları kimlikleri ifade eder ve yüz olgularının durumunu etkileşim sırasındaki kişilerin konum, katılım ve çerçeveleriyle birlikte inceler. *Yüz korunumu (face saving)* ise bu durumsal kimlikleri destekleyen ya da zora sokan iletişimsel stratejileri içerir. Bireyler, günlük yaşam içinde etkileşim kurdukları bağlama göre farklı yüz sunumları içine girer. Örneğin, hastanede hasta-doktor ilişkisi, derste öğrenci-öğretmen ilişkisi, evde baba-çocuk ve eş ilişkisi bağlamında farklı yüz sunumları uygular. Goffman'a göre yüz, etkileşimsel davranışlarına göre bireylerin kullandığı bir kamu malıdır (Kansu-Yetkiner, 2008: 33).

2.1.4.3.1. İletişim Temelli Yaklaşımlar

Söylem çözümlemelerine kültürel ve toplumsal yaklaşılması dildeki iletişim boyutunun da göz önünde bulundurulması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda Dell Hymes (1927-2009) dilin toplumsal yaşamdaki yerini ortaya koymak için sözlü iletişim üzerinde durulması gerektiğini vurgular. Hymes, iletişim ve kültür ilişkisine dayalı *konuşma etnografisi* adlı yaklaşımı geliştirmiştir. Hymes' a göre iletişim olanakları kültürle iç içedir ve kültür bireylerin davranışlarıyla çözümlenir. İnceleme altına alınan bu davranışların altında yatan kültür normları ancak eylemi gerçekleştirmek için kullanılan dil durumları ile açıklanabilir. Kültür, etkileşim içindeki bireylerin davranışları ile yaratılır, üzerinde uzlaşılır ve yenilenir. Burada

birbirini tamamlayan bir döngü vardır. Kültür iletişimi kısıtlar, iletişim kültürü ortaya çıkarır. Toplum söylenecek sözleri belirler, birey de toplumun bir üyesi olmanın verdiği güç ile dili kullanma bilgisine yani *iletişim yetisine* sahiptir. İletişim yetisi konuşma sürecini düzenler. Birey bu yeti sayesinde nerde susacağını, nerde konuşacağını, kiminle nasıl konuşacağını bilir. Hymes, iletişim birimlerini SPEAKİNG adını verdiği bir yöntemle sınıflandırmıştır:

S→ setting-scene (yerleşim-sahne)

P→ participant (katılımcılar)

E→ ends (amaçlar)

A→ act sequence (eylem sırası)

K→key (kiplik)

İ→ instrumentalities (sözün biçimi)

N→ norms (iletişim normları)

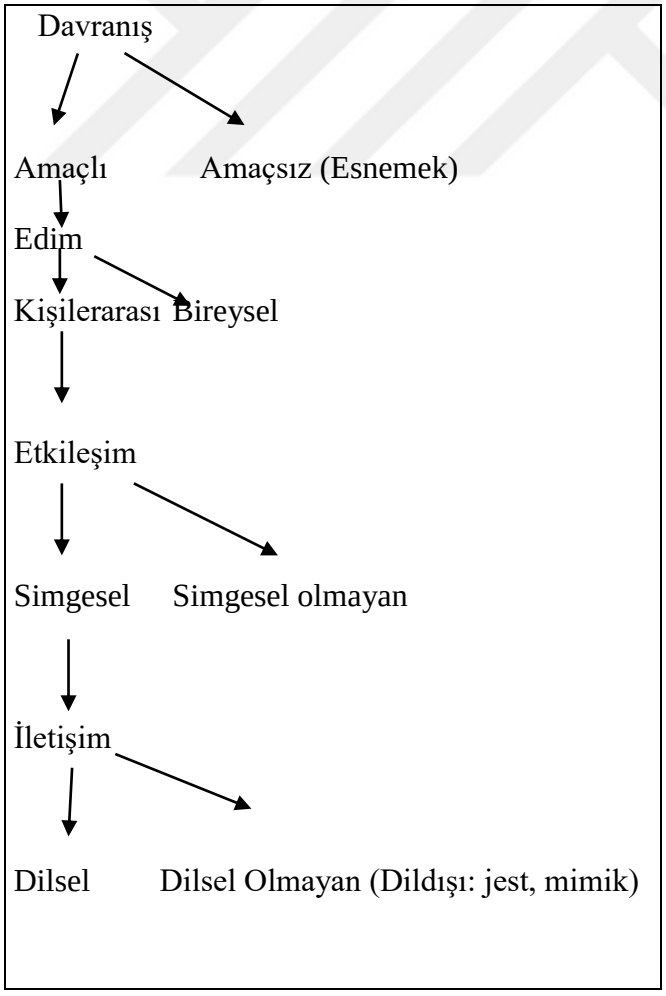
G→ genre (tür) (Zeyrek, 2009: 33-36)

Bu yaklaşım iletişimin merkezinde olan bireyin kimliğinin tamamen bağımsız olmadığını toplumun kültürel kimliği ile kendi kimliğinin iç içe olduğunu gösterir. Bireyler iletişimde yer alan sözceleri yorumlamak ve konuşmayı sürdürebilmek için toplum tarafından önceden belirlenen normları bilmesi gerekir. Bu kurallar insanların iletişim sırasında *ses tonu, suskunluk süresi, ifadelerin sakin, heyecanlı, süslü, sıradan, kuralsız olması* gibi unsurları nasıl kullanacağını neye göre seçeceğini belirler. Bu durum seçimlerin tesadüfî olmadığını gösterir. Konuşma stratejileriyle ilgilenen bir diğer araştırmacı da John Gumperz (1922-2013)'dir. Karşılaşım süreci üzerinde duran Gumperz' e göre merkeze toplum normları alındığı için bireyin yorumunun göz ardı edildiğini ve dilbilim tabanının da ihmal edildiğini ileri sürmüştür. Gumperz'in yaklaşımında benimsediği ilkelerden biri *bağlamlaştırma ipuçlarıdır*. Bağlamlaştırma ipuçları; lehçe, vurgu, ezgi, sözcük ve dilbilgisel yapı seçimi, kalıplaşmış sözler, konuşmayı başlatan, bitiren, sürdüren sözlerin her biridir. Katılımcıların bağlamlaştırma ipuçlarını anlamasıyla yorumlama aşaması başlar. Ses kayıtları üzerinde çalışan Gumperz, şu sonuca varmıştır: Bir iletinin değişmez anlamının ne olduğuna asla ulaşılamaz ama yüzey ipuçları ile yorum arasındaki örüntü bizim bağlamlaştırma gelenekleri ile iletişim amaçlarının ne olduğu hakkında sağlam veriler elde etmemizi sağlar (Zeyrek, 2009: 39-41).

İletişim temelli yaklaşımlarda ele aldığımız iki araştırmacının tutumunun farklı olması, birinin merkeze toplumu alması bireyi göz ardı etmesi; diğerinin bireyin yorumunu da sürece dâhil ederek yaklaşması söylemin yapısını tam anlamıyla ortaya koyamamıştır. Aslında söylem ne tek başına toplumun ne bağlamın ne bireyin ne de dilsel unsurların elindedir. Söylem tüm unsurların birlikte işlediği üst süreçtir ve sabit değildir, dinamik bir yapıya sahiptir.

2.1.4.4. Felsefi Temelli EdimBilim Yaklaşımı

Edimbilim 1960'ların sonlarında ortaya çıkmıştır. Edimbilim hem dilbilimin bir alt dalı gibi görülür hem de söylem çözümlemesinde başvurulan dil inceleme yöntemidir. Amaca yönelik davranışa edim denir ve edim iletişime yansıdığı için bu durum dilbilimin inceleme alanı içine girmiştir. Edimbilim dilin kullanımıyla ilgilenir. Edimin ne olduğunu açıklamak adına Linke davranış ve edimi şu şekilde görselleştirmiştir (Toklu, 2013: 119-120):

Şekil 3. Davranış ve Edim (Toklu, 2013: 119).

Dilin dizgesel ve kullanımsal olmak üzere iki boyutu vardır. Dizge, sözdizimi ve anlambilimin birleşmesinden oluşur yani sözdizim ve anlambilime ait kurallardan oluşan mantıksal biçimdir. Tümce bu kurallar çerçevesinde oluşturulabilir fakat tümcenin anlamlandırılması konusunda *Moeschler ve Reboul* edimbilimin rolünden söz ederler. Onlara göre edimbilim tümcenin tam bir yorumunu vermeyi amaç edinmiştir. Edimbilimsel bileşende göstergeler ile kullanıcılar arasındaki ilişkiler kullanım ve etki açısından değerlendirilir. Edimbilim, mevcut dilbilgisi anlayışlarından farklı olarak tümcelere dizgeler bütünü olarak bakmaz, iletişim sistemi olarak görür, bağlam içindeki kullanım değerlendirilir. Yani iletişim sürecindeki tüm etmenler dikkate alınır edimbilim dilbilim ile iletişim kuramının kesişme alanında hareket eder. İletişimde yaş, cinsiyet, sosyal statü gibi bütün değişkenler iletişimin seyrini değiştirir. Bu yaklaşıma göre konuşmak bilgi aktarımı ile birlikte kurallar doğrultusunda edim gerçekleştirmektir (Günay, 2013: 125-127).

Edimbilim J. Austin'in dil edimleri konusundaki felsefi çalışmaları ile H.P. Grice'ın örtüklük konusundaki çalışmaları ile gelişmiştir. Analitik felsefenin ikinci döneminde temel anlayış, dilin değişik kullanımlarına yönelmiştir, bu yaklaşım doğrultusunda dil artık, kusursuz bir mantıksal biçim yerine değişik kullanım biçimleri ve işlevleri açısından ele alınır. Dil, günlük etkinliklerin bir parçası olarak görülüp bir edim alanı içinde ele alınır. Dil, konuşanlar ve dinleyenler ve onların yönelimleri ve edimleri bakımından değerlendirirler. Artık üzerinde durulan temel unsur gündelik dildir çünkü gündelik dil bir topluluğun her türden deneyimini yansıtır. Çağdaş dil felsefesi dilin düşünceyi, düşüncenin de kendisini temsil ettiği anlayışından uzaklaşarak gündelik dile yönelmiştir. Çünkü dilin temel amacı dünyayı temsil etmek değil iletişimi sağlamaktır. Gündelik dil felsefesine genel biçimini kazandıran Austin'dir. Austin, 1962'de yazdığı "How To Do Thing With Words" adlı kitapla söz-edim kuramının temelini atmıştır. Austin'e göre, gündelik amaçlar için kullanılan bu dil insan hayatı için vazgeçilmezdir. Austin, günlük dilde sözcüklerin anlamının sözcüğün geçtiği tümcelerin anlamını bilmekle anlaşılacağını belirtir. Günlük dilde sürekli olarak karşılaştığımız "X sözcüğünün anlamı nedir?" biçimindeki sorulara yanıt verirken yapılacak iki şey vardır:

(1) "Sözcüğün dizim bilgisini açıklamak", yani X'in ne olduğunu betimleyip sözcüğün kullanılabildiği ve kullanılamayacağı tümce örnekleri vermektir.

(2) "Sözcüğün anlam bilgisini göstermek." amaç soruyu soran kişinin, sözcüğü içeren tümceler aracılığıyla doğru olarak betimlenen durumları gözünde canlandırmasını, hatta yaşamasını sağlamaktır.

Austin'le birlikte ortaya çıkan söz edimleri kuramı sözcüğü değil, tümceyi temele alan bir bakış açısına sahiptir. Austin aşağıdaki örnekler üzerinde durarak tümceyi ifade etmenin, yapmakta olduğunu ifade ederken söylemiş olduğu şeyi betimlemek ya da yapmakta olduğunu bildirmek olmadığını, o şeyi yapmakta olduğunun ifadesi olduğunu belirtir:

"Saatimi kardeşime veriyor ve devrediyorum." (bir vasiyetnameden)

"Evet- Ben bu kadını yasal eşim olarak kabul ediyorum-" (evlenme töreninden) (Çelebi, 2014: 73-84)

Söz edimi kavramında edim eyleme, söz ise dile gönderme yapmaktadır. Bir şey söylemek aynı zamanda bir eylemi gerçekleştirmektir. Austin eylemi gerçekleştiren her söz edimin üç aşamada oluştuğunu belirtir:

Düz Söz → Edim Söz → Etki Söz

i. Düz söz edimi: Anlamı olan sesler ve tümcelerdir. Austin'e göre, bir düz söz ediminde sırasıyla şu üç edim gerçekleştirilir: Seslendirme edimi, dillendirme edimi ve anlamlandırma edimidir.

ii. Edim söz edimi: Edim sözler, düz söz ediminde bulunurken gerçekleştirilen edimleri kapsar. Örneğin; soru sorma, bildirimde bulunma, emretme, bilgi verme, rica etme, randevu alma gibi. Austin'e göre, düz söz edimi bir şey söylemekken edim söz edimi bir şey yapmaktır

iii. Etki söz edimi: Sözün yarattığı etki, söz edimin sonucunu ya da etkisini gösteren bölüm olarak değerlendirilmektedir.

Edim sözlerde uzlaşım kendini iki düzlemde gerçekleştirir. i. Dildeki uzlaşım. ii. Dil edim kurallarından kaynaklanan uzlaşımla açıklanabilir.

Ben bunu sana söylememiş miydim?

(Soru sormuyor onama istiyor)

Yani soru işlevini yitirerek edim söz işlevi yüklenmiştir.

Pencereyi açman mümkün mü?

(Doğrudan söz edimi)

Burası leş gibi kokmuş

(Dolaylı Söz Edimi) Pencere ve açmak sözcükleri kullanılmadan dolaylı ifade edilmiştir (Toklu, 2013: 120-121).

2.1.4.5. Metinlerarasılık Temelli Söylem Yaklaşımı

Fransız edebiyat teorisyeni ve psikanalist Julia Kristeva (1941) tarafından geliştirilen metin merkezli kuramda metin, dilbilimin içinde yer almaz. O, metni çok daha geniş etkileşim ağı içinde birbiriyle bütünleşmiş büyük bir dil aracı olarak görür. Kristeva, bir metin ile başka metinler arasındaki her türlü ilişkiyi metinlerarasılık olarak adlandırır ve metinlerarasılığı yazınsallığın bir ölçütü olarak görür. Metinlerarsılığın söylemin sınırlarını hem genişleten hem de diğer söylemlerdeki benzerliklere tesadüf etmeyle söylemi sınırlandıran bir yönü vardır. Metinlerarasılık kavramının yaratıcısı ve kuramcısı Kristeva olarak kabul edilse de Kristeva kavramı Rus eleştirmen Mihkail Bahktin (1895-1975)'den alır (Aktulum, 2000: 24). Kristeva'nın post modern eleştiri alanında ortaya attığı metinlerarasılık kavramı temellerini Bahktin'in söyleşimcilik adını verdiği "söyleşim boyutundan yoksun sözce yoktur" düşüncesinden gelmektedir. Metin, metinlerarası ilişkiler açısından bakıldığında, bir anlatılar mozaiğidir ve her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür (Aktulum, 2000: 40- 41).

Metindilbilimi, söylem çözümlemesi ve metinsellik kavramları üzerinde teorik ve pratik incelemelerde bulunan Dressler ve Beaugrande 1981 yılında "Metin Dilbilimine Giriş" adlı kitabı yazmışlardır. Özellikle Beaugrande söylem, metindilbilimi ve eleştirel söylem çalışmalarıyla bu alanın ayrı bir disiplin olarak gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Beaugrande ve Dressler'ın dil, söylem ve metin hakkındaki görüşleri şöyledir: İnsan olgularının dünyasında kendi başına bir dil bulamazsınız. Dutch (Felemenk) dili kanallar arasında gezinir, İngilizce bir fincan çayda vardır ya da Almanca otoban boyunca çılgınca bir yarıştır, dil yaşamaktadır. Metin ise bir konuşucu/yazarın ürettiği dildir; söylem ise birbirleriyle bağıntısı olan metinlerin oluşturduğu kümedir. Metin, bir niyete göre düzenlenmiş, belli ölçüler ile bilişsel işlemlerin birbiriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan temel dilsel özelliğini süreklilik olarak gösteren bir üründür. Beaugrande ve Dressler, metinlerarasılığı

bağlam kavramı açısından değerlendirdiğinde iki bağlamdan söz eder. Biri metnin kendi içinde oluşturduğu kuramsal bağlam, diğeri ise metnin üretildiği durum bağlamı ve kurduğu bağlantılardır. Bu açıdan kuramda metinlerarasılık, metnin kendi içinde taşıdığı özellik değil, başka metinlerle kurduğu anlam bağıntıları ile ortaya çıkan özelliktir. Dolayısıyla herhangi bir metin, kendi içinde bir bütün olabilir ama tek başına bir söylem oluşturamaz. Bu durumda Beaugrande ve Dressler için söylemin ne olduğunun araştırılması metin türlerinin tanımlanmasından geçer. Beaugrande ve Dressler'e göre söylem, benzer iletişim işlevleri yüklenen metinlerin oluşturduğu bütündür (Ruhi, 2009: 17).

Metne bakış açısının değişmesi metnin biçimsel dilbilimi yöntemiyle incelenemeyeceğini de göstermiş ve biçimbilime tepki olarak metindilbilim yaklaşımı geliştirilmiştir. Metindilbilim çalışmaları, söylem çözümlemesi ve konuşma çözümlemeleri ile birlikte ilerler. Bu yaklaşım gelişimini alanlar arası gerçekleştirdiği için edimbilim ve ruhbilimle de ilgilenir. En önemli temsilcisi Pike ve Harris'tir. Metindilbilimi yazılı ve sözlü tüm metinleri inceler. Metinler metin içi ve alıcıya yönelik olmak üzere iki başlık altında değerlendirilir. Metin içi yapıyı oluşturan birimler tutarlılık ve bağdaşıklık; alıcıya yönelik yapıyı ise amaçlılık, durumsallık, bilgi vericilik, benimsenebilirlik ve metinlerarasılıktır (Toklu, 2013: 127-140).

Söylem için geliştirilmiş bu yaklaşımlar göstermektedir ki söylem, ideolojiden bağımsız düşünülemeyen, varlığını özne (birey), kültür, (logos) mantık, söz, bilgi ve bağlamdan alan, görüldüğü veya duyulduğu ya da her ikisinin de müşterek olarak yaşandığı kadarıyla işaretler, tümceler, söz edimleri, dile getirmeler, önermeler ve belirleyicilerden oluşan bütündür. Söylem, sosyolojik olarak toplumsal pratik ve uzlaşmaya bağlı etki söz grubudur, gramatikal açıdan tümce ötesi birimdir. Okuyucu açısından bakıldığında üreticisinden bağımsızdır, toplumu yönlendirir ama toplum tarafından da belirlenir ve psikolojik değerlendirmeye tabi tutulduğunda sanılanın aksine masum olmayan ve taraflı yorumlar barındıran karmaşık bir yapıdır.

3. BÖLÜM

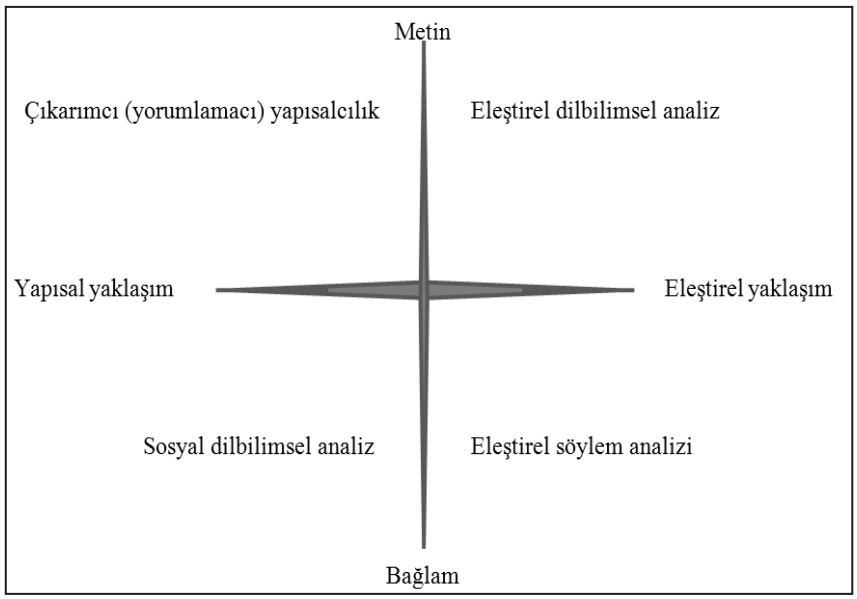
SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

3. 1. SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ NEDİR?

*Söylem çözümlemesi*nin (discourse analysis) ne olduğuna ve nasıl yapıldığına dair yapılacak kısacık bir alan araştırması bile çözümleme ile ilgili çok sayıda farklı yaklaşım olduğunu gözler önüne sermektedir. Karşılaşılan bu durum söylem çözümlemesinin disiplinler arası bir yaklaşım olmasından kaynaklanmaktadır. Tek bir çözümleme yöntemi ya da yaklaşımı benimsemek yerine farklı farklı noktalara odaklanan ve birbirini tamamlayan çok sayıda yaklaşım olduğunu kabul etmek ve bir sınıflandırmaya gitmek alan araştırmaları açısından karışıklığı gidermek adına daha makul bir yaklaşım olmuştur.

Söylem, günlük dilden edebiyata, medya sektöründen siyasete kadar geniş bir alanda kullanılan yaygın bir kavram olduğu için her alanın bu kavramı inceleme şekli de farklı olmuştur. Siyasi söylem çözümlemelerinde "neyin ne amaçla söylendiği, söylenilenle yetinilmiş mi yoksa söylenilenin ardında gizlenen, ima edilen gömülü bir söylem, bir mesaj daha mı var?" gibi noktalara odaklanılırken; dilbilim çalışmalarında ne söylenildiğinden ziyade söylenilmek istenilenin nasıl söylendiği ve hangi formların tercih edildiği, bunların kullanım sıklıkları gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Kişinin niyeti, nasıl söylemi belirliyorsa söylem çözümlemesini yapan araştırmacının niyeti de çözümlemenin yöntemini belirlemektedir.

Fairclough, çözümlemelerde görülen bu farklılığın temel nedeninin derinlemesine dil çözümlemesi yapanlar ve yapmayanlardan kaynaklandığını belirtir. Çözümleme yapanları dil çözümlemesi yapan **yapısalcılar,** söylemdeki dille sosyal yapıyı dolayısıyla hem dili hem de sosyal gerçekliği birlikte anlamaya çalışan **sosyal yapılandırmacılar** ve son olarak da söylemle ortaya çıkan eşitsizlikleri, güç ve iktidar ilişkisini, baskıyı gözler önüne sermeye çalışan **eleştirel söylem çözümlemesi (ESÇ)** yapanlar olmak üzere üç gruba ayırır. Bu sınıflandırma üzerinde tabii ki mutabakata varılmamış diğer araştırmacılar da yeni sınıflandırma çalışmaları yapmışlardır. Phillips ve Hardy de metin ve bağlam merkezli farklı bir sınıflandırma yapmıştır.

Şekil 4. Phillips ve Hardy'nin metin ve bağlam temelli söylem çözümlemesi yaklaşımı (Gür, 2011: 22).

Yukarıda değindiğimiz sınıflandırmalar daha genel iken alan içinde çok sayıda araştırmacı söylem yaklaşımlarını ve bu yaklaşımlara bağlı olarak gelişen çözümleme tekniklerinin birçoğunu içeren daha ayrıntılı sınıflandırmalar yapmışlardır. Çalışmada bunların tümünü sıralamak yerine örnek teşkil etmesi açısından Evre (2009: 107-152)'nin sınıflandırmasına yer verdik. Evre, hem bilgi karmaşasının önüne geçmek hem de sınıflandırma açısından kafa karışıklığını gidermek için tüm çözümleme teknikleri yerine alanda öne çıkan belli başlı çözümleme tekniklerini sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Bu sınıflandırmada hareket noktası Van Dijk'in belirttiği söylemin boyutlarıdır. Söylemin dil kullanımı, duygu ve düşüncelerin iletilmesi ve etkileşim olmak üzere üç boyutu vardır ve her bir boyutu da değerlendiren alan farklıdır. Dil kullanımı dilbilimi, duygu atarımı psikoloji, etkileşim de sosyal bilimlerin çalışma alanı içine girmektedir. Bu durumda çözümlemeler ya bu boyutların hepsini incelemekte ya da birini diğerinden daha baskın olarak değerlendirmektedir. Evre alandaki çözümlemeleri birbirinden ayırmak için onları eleştirellik, yapısallık, işlevsellik ve toplumsallık ölçütlerine göre sınıflandırmıştır:

i. Dilbilimsel Söylem Çözümlemeleri: Eleştirellikten uzak dilbilim alanında kullanılan kendi içinde yapısalcı ve işlevsel olarak ikiye ayrılan çözümlemeler.

i.i. Yapısalcı (Formalist) Söylem Çözümlemeleri: Daha çok metnin dilbilimsel yapısı ve bu yapılar arasındaki bağlara odaklanan yaklaşımdır. Konuşma çözümlemesi ve varyasyon çözümlemesi olmak üzere ikiye ayrılır.

i.ii. İşlevselci Söylem Çözümlemeleri: İşlevselciler dili toplumsal bir yapı olarak ele alırlar, dilin kullanımıyla ilgilenirler. Bu alanda öne çıkan belli başlı söylem çözümlemeleri şunlardır:

i.ii.i. Konuşma Eylemi Kuramı

i.ii.ii. İletişim Etnografisi

i.ii.iii. Etkileşimsel Toplumdilbilimi

i.ii.iv. Pragmatik (Edimbilim)

i.iii. Eleştirel Olmayandan Eleştirel Olana Bir Kırılma Noktası Olarak Söyleme İlişkin Postmodern Yaklaşım

i.iii.i. Foucaultcu Söylem Anlayışı

i.iii.ii. Derridacı Söylem Yaklaşımı

i.iv. Eleştirel Söylem Yaklaşımları

i.iv.i. Teun A. Van Dijk'in Söylem Yaklaşımı

i.iv.ii. Norman Fairclogh'un Metin Yönelimli Yaklaşımı

i.iv.iii. Ruth Wodak'ın Söylem-Tarihsel Yöntem Yaklaşımı

Bu sınıflandırma sadece söylem çözümlemesi sınıflandırması değildir. Aslında burada yapılan sınıflandırma söylem yaklaşımları paralelinde gerçekleşen yani söylemin algılanma şekline göre gerçekleşen çözümleme stratejilerinin sınıflandırmasıdır. Sınıflandırmada yer alan söylem yaklaşımları genel hatlarıyla çalışmamızın söylem başlığı altında ele alınmıştır.

"Bir söylemin çözümlemesine girişmek, bir yorumun yorumunu üretmek; önceden yorumlanmış bir alanı yeniden yorumlamaktır" (Dursun, 2001: 68). Bu durumda bir metin çözümlendiğinde o metin yeniden çözümlemeye muhtaç başka bir metin haline dönüşür. İşte söylem çözümlemesi de araştırmanın her aşamasında bu şekilde yoruma açık bir süreçtir ve çözümleme esnasında elde edilen her bir yeni veri ışığında yoruma tekrar geri dönülebilmektedir.

Yukarıda belirtilen yöntemlerden sadece biri metinlerin çözümlenmesi için yeterli değildir bundan dolayı metinlerin çözümlenmesinde birden fazla yöntem kullanılabilir. Çözümleme aşamasında metinler hem tümce hem tümceden daha küçük birimler hem de anlam ortaya çıktıktan sonra metin içi tutarlılık açısından çözümlendiği için söylem çözümlemeleri tek bir yöntemle sınırlandırılamayacak kadar çok yönlü süreçtir. Alan yazını araştırmalarında elde ettiğimiz sonuçlar doğrultusunda en fazla kullanılan çözümleme yöntemleri şunlardır:

i. Medya söylemlerin incelenmesinde tercih edilen Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Teun Adrianus Van Dijk'in haber Söylem Çözümleme Yöntemi

ii. Romanlarda oluşan makro kurgusal yapının metin bağlamından kopmadan çözümlenmesinde kullanılan Gee'nin Söylem Çözümleme Yöntemi

iii. Söylemlerde kullanılan her bir dil birimin tercih edilme sebebinin çözümlenmesinde tercih edilen Halliday'in Sistemli Fonksiyonel Dilbilimi yöntemi ve buna bağlı olarak gelişen James Martin'in Değerlendirme Kuramı

Bu saydığımız çözümleme yöntemlerinin özelliklerine geçmeden önce söylemi yapı kavramından hareketle bir inceleme unsuru olarak yapısalcı yaklaşım hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Çünkü yapısal eleştiriyi ve buna tepki olarak doğan, yine bir yapısal eleştiri türü olan, post-yapısal eleştiriyi benimseyen alan araştırmacıları daha sonra gelişecek olan çok sayıda kurama ön ayak olmuştur.

3.1.1. Söylem Çözümlemesi ve Yapı

Söylem, dil yoluyla oluşan bütündür. Bu bütünün kendine has bir iç hareketliliği vardır yani söylemi oluşturan parçalar bir düzen içinde bir araya gelerek söylemin yapısını oluştururlar. Söylemin dil aracılığıyla ortaya çıkan bir yapı (*structure*)'dan yola çıktığı ve aynı yapılar aracılığıyla geliştiği fikrini savunan, bundan hareketle söylemi inceleme ögesi olarak ele alan ilk yaklaşım *yapısalcılar* (structuralist)'dır. Yapısalcı yaklaşımda amaç, dünyanın insanlar tarafından nasıl algılandığına ya da anlamlandırıldığına dair kavramsal yapıları açığa çıkarmaktır (Sözen, 2017: 42-44). Yapısalcılar olguları bağımsız değil bir bütünün parçaları olarak ele alır ve onları sistem içindeki ilişkilerine göre değerlendirirler. 20. yy.ın insan bilimlerinde yapısalcılık çağı sayıldığını belirten Bayraktar (2014: 87), yapının

aslında tüm sistemler için genel olduğunu belirttikten sonra dilbilim açısından yapı kavramını şu şekilde açıklamıştır: "Dilsel ögelerin oluşturduğu, eşzamanlı iç bağlantılardan ve ögelerin işlevlerinden kaynaklanan, özerk nitelikli bütün, dizge, kimi durumlarda da dizimsel düzlemdeki ilişkilerin oluşturduğu bütün, sözdizimsel düzendir.".

Yapı ve yapısalcı yaklaşımın ne olduğunu anlaşılması bu yaklaşımın temellini atan Saussure'ün dilbilim ve gösterge bilim konusunda getirdiği yeniliklerden geçer.

Saussure 20. yy.da ele aldığı dil, söz, gösterge, eşzamanlılık, artzamanlılık, bağıntı, biçim, karşıtlık, ayrılık, değer, dizge (sonraki araştırmacılar yapı olarak adlandıracak) gibi kavramlar ve bunlara bağlı olarak geliştirilen sesbilim, biçimbilim, söz dizimi, anlambilim, sözcükbilim çalışmaları ile mevcut dilbilim anlayışını değiştirmiştir (Vardar, 1974: 316-317). Zamanla farklı araştırmacıların da bu değişime katkısı olmakla birlikle dilbilim alanında köklü değişim Saussure ile olmuştur. Saussure'ün dilbilim konusundaki yaklaşımının devrim niteliğinde olmasının nedeni dile *eşsüremli (syncronic)* yaklaşmasıdır. Eşsürem, bu yaklaşımın anlaşılması açısından kilit durumdadır. Eşsürem, "Süre içinde geçirdiği evrimden, *artsürem* (diachrony)'den bağımsız olarak, sürenin belli bir nokta ya da kesiti içindeki işleyişi açısından ele alınan dil durumu." (Vardar, 2002: 95)'dur; tanım göstermektedir ki yayılmış uzun bir zaman dilimi ya da uzun bir aralık değil daha bağımsız fakat dizgesi ortak olan öğe ya da yapılar kastedilmektedir.

Evrimden bağımsız hareket eden yapısalcı anlayışta Saussure toplumsal dili inceleme konusu olarak ele almıştır (Bayraktar, 2014: 88). O dilin varlığı için topluluğun varlığını şart koşar yani dil toplumsal uzlaşının sonucudur ve sözcüklerle nesneler arasındaki bağlar keyfi de olsa hep bu toplumsal uzlaşı sonucu ortaya çıkmıştır (Işık, 2000: 27). Antik Yunan'dan beri "işaret" olarak aslında varlığı bilinen *gösterge* (sign) kavramı Saussure ile birlikte daha netleşmiş ve yapısalcılığın itici gücü olmuştur. Sausure göre dil bir göstergeler sistemidir. Göstergenin *gösteren* (signifier) ve *gösterilen* (signified) olmak üzere iki yüzü vardır. Göstergeler o an orada bulunmayan bir varlığa *gönderim* (reference)'de bulunurlar ve gönderimde bulundukları varlıkla aralarında herhangi bir bağ yoktur yani nedensizlik vardır.

Ses imgesi: k-u-ş (Gösteren)

İşaret imgesi: Zihinde karşılık bulan nesne (Gösterilen)

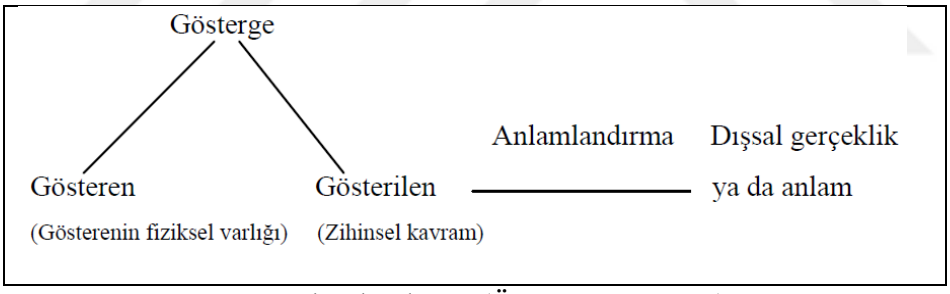
Gösterilen ve gösterenin karşıladığı gerçek varlık ise göndergedir (Toklu, 2013: 20-25). Saussure bu yeni yaklaşımıyla yapısalcılık öncesi dönemde yerleşik olan *sözcüklerin anlamı yerini tuttuğu nesneden gelir* düşüncesini de çürütmüştür (Altuğ, 2001: 173). Göstergenin temsil ettiği kavramın özü ya da kendisi ile arasında bir bağ yoktur yani temsil eden şey temsil ettiği şey değildir. Bu dilsel göstergeler temsil gücü ile göndergelerin yerini tutar fakat ileti kurması için diğer ögelerle ilintili olması gerekir bu görüş bizi tekrar her ögenin bir diğeriyle bağlantılı olduğu dizgeye yöneltmektedir. Söylem çözümlemesinde amaç bir araya gelerek *dizge* (system) oluşturan ögelerin neden seçildiği ya da yerine geçebilecek diğer ögelerin neden tercih edilmediğidir.

Gösterge kavramı reklam metni örneklerinin çözümlenmesinde kilit konumundadır. Reklamlar hem temsillerden oluştuğu hem de bünyesinde ideolojik bir mesaj barındırdığı için iki yönlü incelenmektedir. Göstergelerin çağrışımsal yapısını açığa çıkarmak için *göstergebilimsel söylem çözümlemesi* (semiotic discourse analysis) yöntemi kullanılır. Toplum yaşamı içinde yer alan gösterge dizgelerini inceleyen bilim dalı olan göstergebilim, dili toplumsal ve kültürel bağlamlar içinde ele alan dilbilim, felsefe ve mantık alanlarıyla ilişkili bir yaklaşımdır. Farklı bilim dallarından yararlanarak yorumlama örnekleri sunar ve yöntemsel önerilerde bulunur (Vardar, 2002: 106). Göstergebilim insan ve doğa ilişkisi içindeki her türlü bildirişim unsurunu her aşamada çözümlemeyi amaçlar. Alışılmış çözümlemeler sadece yazılı ve sözlü söylemlerle ilgilenir iken göstergebilim anlamın oluşumu aşamasında yer alan sadece dilsel yapıları değil dil dışı yapıları da içine alan bir yaklaşım sergiler. Göstergebilim kuramı söylem içinde yer alan yontu, afiş, fotoğraf gibi her türlü yapıyı da çözümler (Günay, 2013: 99-102).

Reklam metinleri çözümlenirken bu çözümleme yaklaşımından faydalanılmaktadır. Bunun temel nedeni günümüzde temsillerin gittikçe önem kazanmasıdır. Topluma verilmesi gereken her türlü mesaj ya da ileti bir gösterge aracılığı ile verilmektedir. Görsel anlatımın yaygınlaşması da göstergelerin önemini daha da artırmıştır. Görsel anlatımın en yaygın kullanıldığı söylemlerden biri de reklamlardır. Reklamlar, yalnızca ürün satışına yardımcı olan bir faktör değildir, tüketici toplumundaki kimliği biçimlendirmeyi amaçlar. Birey yüz yüze geldiği

reklamda kendini statü olarak farklı hissetmekte ve kapitalizmin en büyük destekçisi olan reklamlarla, ortak arzular ve zevkler topluma enjekte edilmektedir.

Williamson, reklamların maddi dünyayı kodlayarak bir bilmeceler evreni oluşturduğunu belirtir (Becan, 2012: 40). Aslında bu ifade toplumun her kesimine seslendiği için açık olması gereken reklam söyleminin mantığına ters düşmektedir. Fakat burada Williamson'un ifade ettiği şudur: Reklamlarda her birey tarafından net olarak anlaşılan bir üst, yüzeysel mesaj varken bir de gömülü mesajlar vardır ve göstergelerini açığa vuramazlar. Çamdereli (2006: 85) bu durumda göstergelerin düz anlamlarıyla somut biçimde saptanmasının anlamsal yapıyı ortaya çıkarmaya yetmeyeceğini bunun yanı sıra çağrışımsal boyuta sahip yan anlamların ortaya çıkarılması gerektiğini vurgular. Bu amaç doğrultusunda reklam iletişiminde iletinin çözümlenmesi aşamasında başvurulan göstergebilim, genellikle iletişim iletisinin içeriğinin, yapısının ve deyiş bilimsel özelliklerinin incelemesini yapmakta; sözcük ve görsel öğeler, göstergeler aracılığıyla iletinin açık ve düz bir biçimde nasıl ortaya koyulduğunu araştırmaktadır (Özcan, 2007: 133).

Şekil 5. Gösterge ve Anlamlandırma (Özcan, 2007: 133).

Saussure ait olan şemada anlamlandırma süreci metin çözümlemesi açısından değerlendirilmesi gereken en önemli aşamadır çünkü bu aşamada göstergeler zihinsel deneyimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göstergebilimsel söylem çözümleme kuramında reklam söyleminde dilsel yapının incelenmesi şu şekildedir (Yılmaz ve Çakın, 2017: 537):

i. Metinde ilk olarak anlambirim ya da göstergelerine ayrılır.

ii. Göstergelerin doğal anlamları ve yeniden üretilmiş anlamları açıklığa kavuşturulur.

iii. Göstergelerin zihinsel okuma sırası içerisinde oluşan gramatik yapı içerisinde sunduğu önerme ifşa edilir.

iv. Bu aşamaları gerçekleştirdikten sonra, yeniden okuma sürecine girişilir.

Bu yöntem özellikle basılı reklamlarda kullanılmaktadır.

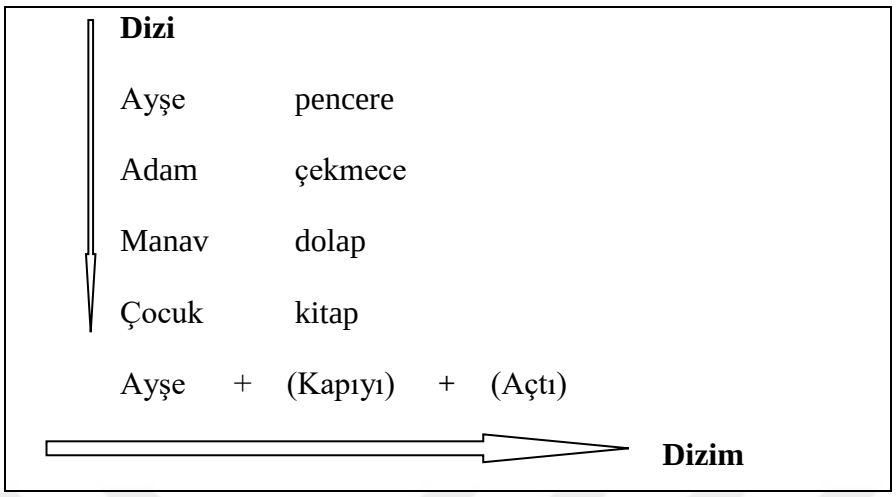
Resim 1. Fortune Dergisi, Aralık, 2009, S.31.

Fortune Dergisinde yer alan bu basılı reklamda yer alan dilsel unsurlar bu doğrultuda incelenmiştir (Becan,2012). ***"Dört kapılı olduğuna inanamayacaksınız",*** tüketicide bir merak uyandırılmaya çalışılmakta ve hedef kitleye bir sürpriz yaşatılmaktadır. ***"Dört kapılı spor otomobil"*** Bir arada bulunmayan "dört kapılı" ve "spor otomobili" kavramlarının bir araya getirilmesi ile yeniliğe ve teknolojiye vurgu yapılmaktadır. Açıklayıcı metin kısmında kullanılan tümcelerin *şimdiki zaman* yapısı içermesi, geniş zaman işlevini de vurgulamakta, değişmezliği yansıtmakta ve gelecekte yaşanacak süreci de ortaya koymaktadır.

3.1.1.1. Yapısal Eleştiri

Yapısalcı yaklaşım dilsel değerin *sentagmatik* (dizimsel) ve *paradigmatik* (çağrışımsal/ dizisel) olmak üzere iki yönlü olduğunu ve herhangi bir dizgenin çözümlenmesi için de bu dizgede yer alan ögelerin arasındaki bu iki bağıntının netleştirilmesi gerektiğini belirtir. Dizim incelemesi sözdizimi incelemesi değildir. Tümce içinde yer alan bir sözcüğün anlamı, öncelikle tümcedeki öteki sözcüklerle ve oluşturduğu dilbilgisi birimleriyle olan bağıntısıyla (sentagmatik bağlantı), ardından da aynı dilbilgisi birimi içinde onun yerine geçebilecek tüm öteki sözcüklerle olan

bağıntısıyla (paradigmatik bağlantı) belirlenir. Yani dizge içinde *yatay* (syntagmatic axis) ve *dikey* (paradigmatic axis) olmak üzere iki eksen vardır (Rifat, 2017: 27-28):

Şekil 6. Yatay ve Dikey eksen

Yapısalcılık, dilbilimin gösteren-gösterilen sisteminden oluştuğunu kabullenerek, insan zihninin temelini de ikili karşıtlık (ham-pişmiş, beyaz-siyah, uygar-yaban) anlayışına dayandırır. Bu anlayıştan hareketle ikili anlam karşıtlıklarına dayalı anlam yapılanmalarına ve konuşmaya önem verir. Yapısalcılıkta insan zihni, nesneleri ikili karşıtlıklar şeklinde algılar ve karşıtlık ötekinin varlığını gerekli kılar (Sözen, 2017: 42). Gösterge, dizge, karşıtlık gibi kavramlarla dile bakışı değiştiren Saussure'ün dilbilim alanında geliştirdiği yöntemi sosyal bilimlerde ilk uygulayan kişi Lévi-Strauss'tur. O, ana terim olarak 'gösterge'yi alarak yapısalcı kavramları antropolojik verilere dönüştürmüştür. Strauss'un yapısalcılığı, insan öznenin homojen ve kendi kendini denetleyebilir olmadığı tezi üzerine kuruludur. Özne, varlığının farkında bile olmadığı bir yapı tarafından inşa edilir. Dolayısıyla yapının ve yapının dönüşümlerinin nesnesi konumundadır. Bu anlamda, Strauss'a göre, "insan öznenin edimlerinin kendisiyle açıklanırlığı" tezi savunulabilir bir tez değildir (Kotlu, 2007: 117).

Yapısalcılar, dilin yapısında öznenin varlığını reddeder. Say (2013: 333), anlamın özne ya da onun ifadesiyle bilinçli aktörler tarafından yaratılmadığını anlam ve düzenin dilin iç sisteminden doğduğunu bu süreç içinde öznelerin de sistem tarafından yaratıldığını belirtir. Aslında bu ifadesiyle Saussure'ün üzerinde durduğu dilin kurumsal karakteri yani onun kollektif bilinçten doğduğu fikrini desteklemektedir (Sözen, 2017: 45). Bu kollektiflik düşüncesi, dili bireyin kontrolünden kurtarır ve bireyi katılımcı kategorisine alır. Bu anlayış anlamlandırma

sürecinde bakışların özneden topluma kaymasına neden olmuştur. Yapısalcılar göstergelerden oluştuğunu iddia ettikleri dile psikolojik bir olgu olarak bakarlar ve özneyi etkin konumdan edilgen konuma taşırlar. Yapısalcılıkta özne mağlup olduğu için dilde ifade edilenin anlaşılabilmesi toplumun anlaşılması ile mümkündür. Çünkü bireyler var olan bilgi sistemini paylaşırlar ve söylemler de bu paylaşılan bilgilerle şekillenir. Öznenin bu noktada konumu, etki derecesi yapısalcı yaklaşımın çözümleme stratejisini de belirleyecektir. Yapısalcılara göre dil, iletişimi sağlayan önemli bir formdur. Aynı zamanda da bir göstergeler sistemidir ve psikolojik bir olgudur. Dil ile ortaya çıkan söylemler, kişilerin bağlı bulundukları gurubun özelliklerini yansıtır. Böylelikle söylemi kullanan kişilerin psikolojilerine ve içinde bulundukları grubun özelliklerine dair çıkarımlar yapabilmek mümkün görünmektedir

Yapısal eleştiri, benimsediği yapısal yöntem aracılığıyla yazınsal yapıtı kendi içinde, kapsadığı iç anlamlar ve ördüğü iç bağıntılar açısından bağımsız bir veri, özerk bir bütün, kapalı bir dizge, bir göstergeler düzeni olarak ele alır. Açıklayıcı ve çok yönlü bir eleştiri türü olan yapısal eleştirinin amacı gerçeği temelinden kavrayan bütünsel bir açıklamaya ulaşmaktır. Bu yönüyle bütünü kucaklayan, bölük pörçük incelemeden kaçınan, inceleme alanına giren her bir örneği değerlendirerek yapıtın ilk dilinden hareketle yeni bir ilişkiler bütünü üretir. Yapısalcı eleştirinin ilk kuralı yapıttaki her şeyin bir anlamı olabileceğidir; bu sebeple bütün göstergelerin anlaşılır kılınması gerekir. Kavramları anlaşılır kılma, ögelerin görevlerine ya da işlevlerine erişme çözümlemeyi yüzey yapıdan derin yapıya götürür. Yapısal çözümleme tarihsel yapıyı yapıtın özüne temas etmediği gerekçesiyle yapıtın çözümlemesinde devre dışı bırakır (Vardar, 1974: 316).

Söylemin yapısalcı ayağı bölümünde değindiğimiz gibi yapısalcılar özellikle özneyi yok saymışlar söylemi öznenin tasarrufundan çıkarmışlardır. Yapısalcıların temel iddiası dil bir işaretler sistemidir ve bu işaretlerin düzeninde bireylerin yaratıcılığının etkisi yoktur. Descartes'ten beri hâkim olan bilinçli birey yani sistemin bilinçli katılımcıları terk edilmiş yerine sistem tarafından oluşturulmuş özneler kabul edilmiştir (Say, 2013: 333).

Öznenin yok sayılması yapısalcıların eleştirilmesine neden olmuş ve yapısalcılığa tepki olarak post-yapısalcı eleştiri doğmuştur. Post-yapısalcı eleştiri her ne kadar tepki olarak doğsa da onu yapısalcılıktan ayıran noktalar ortak

noktalarından daha azdır. Post-yapısalcı eleştiriyi yapısalcı eleştiri üst başlığı altında ele almamızın nedeni her iki yaklaşımın da dilbilim kaynaklı olması ve yapı kavramından hareketle çözümleme yapmasıdır.

Post-yapısalcı yaklaşımlar başta Jacques Derrida ve Michel Foucault olmak üzere Fransız filozofların çalışmalarından beslenir. *Post-yapısalcı ontolojinin temelinde dil yatmaktadır.* Sosyal gerçeklerin "gerçek nedeni" bunu tetikleyen sosyal dünyadaki dilsel temsillerin incelenmesiyle ortaya çıkar. Bu anlayış, Foucault'dan itibaren, *söylemin* sistematik olarak çeşitli "özne pozisyonları" meydana getiren, kişileri ve grupları bu pozisyonların imkân verdiği davranışlara iten sosyal pratikler olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda sosyal gerçeklik söylemden bağımsız olarak var olamaz yani söylemde "gerçek", "ebedi" ya da "evrensel" olarak sunulanlar esasen belirli bir söylemsel düzenin dayatmasıdır. Anlam dayatmasını yaratanlar kişiler ya da gruplar olsa da onlar da bağımsız özneler olarak hareket edemezler ve onlar da içinde oldukları söylemsel bağlamın mümkün kıldığı "özne pozisyonları" uyarınca hareket ederler. Post-yapısalcılar "özne pozisyonları" düşüncesinden hareketle çözümlemelerde lokal ya da mikro yapılardan uzaklaşarak daha geniş söylemsel yapıları, söylemin özelliklerini, belirli bir yazımı ya da konuşmayı inanılır ve doğal kılan söylem biçimlerini mercek altına alır ve elde ettiği veriler doğrultusunda söylemsel biçimlerin ne şekilde inşa edildiği, sabitlendiği ya da değiştirildiğini ortaya çıkarır (Aydın-Düzgit, 2015: 153- 155). Bu yaklaşıma göre dil asıl olandır çünkü bağımsız bir sosyal gerçeklik yoktur, sosyal gerçekliği yansıtan bir dil vardır ve sosyal dünyadaki gerçekler ise dilsel temsillerle algılanabilir. Önce fikirler dil aracılığıyla yayılır ve insanlar sonra o fikirlere inanır, ardından bu fikirler doğrultusunda hareket etmeye başlar ve bu aşamadan sonra fikirlerin ortaya koyduğu dünya kısmen de olsa gerçekleşmiş olur.

Post-yapısalcı (poststructuralist) yaklaşım metin merkezli bir yaklaşımdır. Bu görüş, her metnin arkasında bir yapının bulunduğunu iddia ederek okuyucunun önemini hiçe sayan yapısalcı görüşün aksine, okuyucuyu merkeze alır. Metnin anlamını yazar değil, okuyucu belirler. Birden çok okuyucu olduğu için, metnin de birden çok anlamı vardır. Yazar otorite kaynağı değildir, post-yapısalcılık yazarı öldürerek metni ve okuyucuyu ön plana çıkarmıştır. Metni oluşturan yazar değildir, metni oluşturan okuyucudur. Post-yapısalcılığa göre her okuma, aynı zamanda yazmadır (Sözen, 2017: 51-52). Post-yapısalcıların metni merkeze almalarının

temelinde, konuşucuların niyetlerinden uzaklaşma; Saussure'ün hümanizm barındıran konuşmanın öncelikli olduğu fikrinden kopma anlayışı yatar. Derrida'ya göre yazma konuşmaya göre önceliklidir "metnin dışında bir şey yoktur" her şey metinde vardır, dilin karakterini en iyi ifade eden araç yazıdır. Dolayısıyla dilden önce var olan ve dil aracılığıyla nesnel bir tarzda tanımlanan, nesnel bir olgular koleksiyonundan söz etmek mümkün değildir (Cevizci, 2000: 237).

Post-yapısalcılar ile yapısalcıların anlaşamadıkları bir diğer nokta ise bilimsellik karşısında takındıkları tavırdır. Post-yapısalcılar Aydınlanma projesinin bir yansıması olarak yapısalcıların bilimsellikten kopamadığını belirtir. Post-yapısalcılara göre bilim kavramı bizzat 17. ve 18. yy. Aydınlanma Döneminde geliştirilen özel bir söylemin ürünüdür. Söylem kavramı, bilimle uzlaştırılabilir bir kavram değildir çünkü söylemler incelenerek mutlak kesin bilgiye ulaşılamaz. Derrida'ya göre sözcükler ve tümceler zinciri asla sona ermez ve bu sonsuz göstergeler zinciri devam ettikçe hem sözcük sayısı hem de tümce sayısı artacağı için ne açık bir başlangıç ne de son vardır. Ayrıca sözcüklerin daha sonraki olaylara göre ilk anlamından tamamen farklı anlamlar kazanmayacaklarından da emin olamayız. Sözcüklerin dizgesinin ne anlama geldiği konusunda kesin konuşabileceğimiz hiçbir nokta yoktur (Kotlu, 2007: 93-95). Foucault post-yapısalcılığın; zaman, mekân ve şartlara göre değişen sebep-sonuç ilişkileri, kimlik, özne, güç, bilgi ve doğrunun metafiziksel eleştirilerini kapsadığını belirtmiştir. Yapısalcılar dil ile ilgili gerçekleri, metni güçlendiren derin ve gizli yapıları araştırırken; post-yapısalcılar kesin bilgi, gerçek ya da doğru yerine insanların sosyal bireyler olarak söylemlerine yerleşmiş ve ortaya konulması gereken çıkarımları, yorumları ve tekrar yorumlamaları araştırır (Foucault, 1972; Ward, 1997, s. 86, Akt. Gür, 2013: 187).

Post-yapısalcılar dilin güç ilişkilerini yansıttığını ve ideolojinin etkisinde olduğunu savunduğu için ideolojik olarak kirlenmiş bir dille gerçek bilgiye ulaşılamayacağını iddia ederler. Bu durumda bilimsellik iddiasından tamamen vazgeçmişlerdir. İdeoloji dil aracılığıyla sunulsa da post-yapısalcılar "dilin ele geçirilemezliği" üzerinde dururlar dil toplumsal hedeflerin hizmetine koşulsa da asla bu hedeflerle özdeşleştirilemez ve asla sadece ideolojik bir şey olarak nitelendirilemez. Dil onu ele geçirmeye çalışan düzenlemelerden kaçınma, onları yıkma eğiliminde bir özelliğe sahiptir yani egemen güç ne kadar etkili olsa da dil karşısında kontrolü yitirebilirler. Post-yapısalcılara göre, toplum basitçe dil gibi

olmaktan öte, bizzat kendisi dildir ve içinde yaşadığımız 'söylemler' dışında kullanabileceğimiz hiçbir dışsal hakikat standardı ve hiçbir dışsal bilgi göstergesi yoktur (Kotlu, 2007: 97).

Çözümleme açısından baktığımızda yapısalcılar metni açıklamışlar, post yapısalcılar ise yorumlamışlardır. Yorum, açıklama ve anlamayı gerektirdiği için post-yapısalcılar önce yapısalcı ilişkilerin çözümlenmesi için bir veriyi ele alır, ardından da açıklama ve anlamlandırmaya gider. Derrida post-yapısalcı çözümlemelerinde iki farklı okuma yapar. İlk okuma metnin hâkim yorumlamalarının tekrarından oluşur. İkinci okuma ise metindeki iç çatışmalara, istikrarsız noktalara ve bunların metinde nasıl örtbas edildiğine odaklanır. Burada devreye *metafor* (metaphor) kavramı girer çünkü ona göre dil gerçekliği yansıtmaz onu bir yapıya kavuşturur (Aydın-Düzgit, 2015: 158). Derrida yapısalcıların yapı anlayışı yerine yapı-bozumu *dökonstrüksiyon* ön plâna çıkarmıştır. Derrida, dilin son derece oynak olup onun hiçbir ögesinin, mutlak ve değişmez bir biçimde tanımlanamayacağını, dilde her şeyin ya da her ögenin başka her şeyin izini sürebileceğini savunur. Diğer yandan, dilin başka bir şeye indirgenemez aşırılıklarını çoklu bir anlam oyunu olarak görüp önemsemiştir (Cevizci, 2000: 1004).

Post-yapısalcılıkta metnin yazarı önemsiz görülür, anlamın oluşmasında temel olan metnin yazarının niyeti değil, daha ziyade göstergelerin iç oyunudur. Dolayısıyla bir post-yapısalcı olan Derrida'ya göre, göstergelerin anlamları tamamen keyfidir; düzenli ve belirlenmiş olarak alınamayacak bir yapıya sahiptir. Derrida bu düşüncesini bir metni 'yapı-bozumu'na uğratarak çözümlemeye çalışır ve anlam zenginliğinin olduğunu kanıtlar. Okunan her metin her yorumla yeni alt metinlere bölünebilir.

3.1.2. Metinlerin Çözümlenmesinde Ölçütler

Çalışmamızda çözümlemelerimiz yazılı metinler üzerinde olacaktır. Çözümlemede ilk aşama yaklaşımımızın doğru olması açısından metnin türünün ne olduğunun tespit edilmesidir. Metnin türünün belirlenmesi metinde neden bahsedileceği ya da bunun nasıl yapılacağı gibi temel bilgilerin elde edilmesini sağlar. Reklam metni, gazete haberi ya da kurmaca bir metnin olaya bakışı birbirinden tamamen farklıdır. Empati, konu itibariyle toplumsal söylemlerde en çok

ihmal edilen konulardan biri olduğu için toplumun ya da toplumu idare eden erkin metin içinde ele alınan konuya karşı empatik yaklaşımı ESÇ yöntemi ve SFL ile incelenecektir, sözcük bağlamında gömülü anlamları çıkarmak için metafor kullanımlarına dikkat edilecektir. Kurmaca metinlerin çözümlemesinde makro yapının parçalara ayrılmasında Gee'nin söylem çözümlemesi yöntemi kullanılacak[17], empati kavramının dilsel betimlemesini yaparken ESÇ ve SFL'den de faydalanılacaktır.

Girgin (2002: 6-18), "İnsanların bilmek istediği her şey haberdir." ifadesiyle bilinme ihtiyacının belirmesini şart koşar. Haberde önemli olan "bilgi"nin varlığıdır. Biz istediğimiz sürece bize daha önceki bilgilerimiz dışında farklı bilgiler aktarılmalıdır. Aktarılan haberin kabul görmesi için o haber bünyesinde bazı özellikleri barındırmalıdır: zamanlılık, gerçeklik, güncellik, yakınlık, önemlilik, ilginçlik, anlaşılırlık ve sonuç gibi.

Diğer metin türlerinde olduğu gibi haber metinlerinin de bir anlatısı vardır. Geleneksel olarak bir haber; başlık, alt başlık ve metinden oluşurken bazen metin içerisinde ara başlık ve spotlara da yer verilmektedir (Devran, 2010: 83-85). Yukarıda sıralanan ilkeler haber metinlerini oluşturan unsurların nasıl birleştirileceğini, haberin nasıl sunulacağını belirler. Örneğin tarafsızlık ilkesi haber metninin kilit noktası durumundadır. Muhabir görüş olarak kime yakınsa haber de o doğrultuda seyreder, izleyici/okuyucu da o görüşün etkisi altına girmeye başlar. Basit bir örnek verecek olursak: Gazeteler destekledikleri siyasi partileri ilgilendiren olumsuz bir durumda daha ılımlı ya da olumlu olurken karşıt partiyi ilgilendiren durumlarda abartılı, aşırıya kaçan tavırlar sergiler; bunu bilinçli olarak yapar çünkü okuyucunun da aynı şeyi düşünmesini ister. Saydığımız bu unsurlar haber-ideoloji-toplum döngüsünü doğurduğu için haber metinlerinin yapısı ESÇ[18] alt başlığı altında da değindiğimiz Van Dijk'in tasnifine göre parçalara ayrılacaktır. Bu genel bölümlendirmeden sonra sözcük tercihleri ve anlamsal çözümleme üzerinde durulacaktır. Metin çözümlemesine geçmeden önce sözcük ve tümce düzeyinde tercih edilecek dilsel görünümleri örnekler vererek açıklayacağız. Çünkü her bir tercih aslında ardında psikolojik ve sosyolojik bazı nedenler barındırmaktadır.

[17]Yöntem ve kurmaca metinlerin nasıl çözümleneceğine dair açıklamalar için bk. 4.1.3. Gee'nin Söylem Çözümleme Yöntemi ss.99.
[18]Haber metinlerinin nasıl çözümleneceğine dair açıklamalar bk. 4.1.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Critical Discourse Analysis) s.88

Özellikle yazarlar ya da söylemi oluşturanlar aşağıda sayacağımız teknikleri okuru yönlendirmek ve onun olaya istenilen açıdan bakmasını sağlamak için kasıtlı olarak kullanmaktadır. Kasıt ya da niyet, tümce tercihlerini ve sözcük seçimlerini belirlemektedir. Bu seçimler ve kullanım amaçları şu alt başlıklar altında incelenecektir:

3.1.2.1. Öne çıkarma (foregrounding) – Geri plana atma (backgrounding)

Bu kullanım özellikle haber metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bir haberin anlatısının ilk sırasında yer alan bir bölüm diğer gazetelerdeki haberlerde daha alt sıralara yerleştirilebilmektedir. Bunun nedeni muhabirlerin habere karşı takındıkları tutum ve önemli gördükleri unsurların birbirinden farklı olmasıdır. Söylemler bu doğrultuda oluşturulduğunda yazarların okuyucuyu istediği yöne kanalize etmesi, dikkatlerini kontrol etmesi daha kolay olur. Bu teknikte yazar, okuyucunun hangi konuyu dikkate almasını istiyorsa o konuyu ön plana çıkarır, diğer olay ya da unsurları geri plana iter. Asıl aktarılmak istenen olaydan daha sık bahsedilerek çerçeve yazar tarafından çizilir, hareket alanını yazar belirler.

Bu uygulamayı bir örnekle açıklarsak:

"Çiçekler döküldü."

"Dökülen çiçekti."

Birinci tümcede öne çıkan "çiçek" iken ikinci tümcede "dökül-" eylemidir.

Bunu haber metinlerinin başlıklarında da görebiliriz:

"Ateşle durdurdular ölünce haber verdiler."

"Dur ihtarına uymadı polis ateşiyle öldü."

İkinci tümcede ölen kişinin kuralları ihlal ettiği ön plana çıkarılmıştır. Birinci tümcede ise durum tam tersine polis suçlu olarak gösterilmiştir **(**Çakır, 2014: 83-89). Haber metinlerinde sıklıkla karşılaştığımız bu durum kurmaca metinler incelenirken de veri dâhilinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Çünkü kurmaca metinlerin anlatı dünyasında da yazar asıl olarak neyi aktarmak istiyorsa o düşünceyi ya kahraman aracılığıyla diyaloglar içinde ya da olay örgüsünde ön plana çıkaracaktır.

3.1.2.2. Önvarsayım (presupposition)

Türkçede söylemde örtülü anlam oluşturan unsurlardan biri önvarsayımdır. Önvarsayım, "bir sözcede dinleyiciye ulaştırılmak istenen bildirinin dışında kalan, tartışma götürmeyecek şekilde sunulan bilgi olarak tanımlanmaktadır. Kardeşimin çocuğu hasta tümcesinin içerdiği "kardeşimin çocuğu var" ve "çocuk hasta" önermelerinden birincisi önvarsayım, ikincisiyse sunulan bilgidir" (Vardar, 1998: 162). İmer, Kocaman ve Özsoy (2011: 204) da önvarsayımı "Bir sözcede açık olarak dile getirilmeyen ancak konuşmacı tarafından var olduğu peşin olarak kabul edilen durum ya da durumlara ilişkin bütün arka plan bilgisi" şeklinde tanımlamıştır. Örnekte de görüldüğü gibi önvarsayım tümcede yüzey yapıda yer alan anlam parçaları arasında yer alan örtük bir tümceciktir ve tespit edilen bu tümcecik itiraz edilmeyen, peşinen kabul edilen bir söylem durumunu kapsar. Günay (2003: 70) "önvarsayıltılar (önvarsayım) kullanım bağlamından çıkartılabilecek bazı örtük bilgileri belirtir" açıklamasını yaptıktan sonra şu örneği verir, "Hasan artık Hayfa'da yaşıyor, sözcesi örtük olarak Hasan'ın daha önce Hayfa dışında başka bir yerde yaşadığı bilgisini de içermektedir". Onan ve Tiryaki (2012: 236) mevcut açıklamalardan da faydalanarak örtülü anlam oluşturan önvarsayım kavramının temel özelliklerini şu şekilde açıklamışlardır:

i. İletilmek istenen asıl bilginin dışında kalmaktadır.
ii. Uzlaşımsaldır, doğruluğu tartışılmaz.
iii. Tümcenin yüzey yapısında görünmez ve dilsel ipuçlarıyla ulaşılır.
iv. Edimsöz niteliği taşır.

"Göstergelerden oluşan dilde yüzey yapı 'gösteren', derin yapı ise 'gösterilen' olarak kabul edilir. Yüzey yapı, söyleneni ya da yazılanı; derin yapı, kavrananı ya da algılananı ifade eder" (Üstünova, 2010: 698). Açıklamada da görüldüğü gibi önvarsayım, bir tümcenin yüzeysel yapısı dışında, görünmeyen derin yapı içerisinde yer alan unsurdur.

Sıralanan bu özelliklerden haber metinleri ve empati kavramı bağlamında bizi en çok ilgilendiren madde ikinci maddedir. Bu maddede yer alan "doğruluğu tartışılmaz ifadesi" okuyucunun farklı bir düşüncenin etki alanına girmesine izin vermez. Yazarın düşünce aktarımında kullandığı en etkili yöntemlerden biridir. Bu tekniğin kullanılmasında temel amaç, okuyucuya bunun aksi yoktur, izlenimi

vermektir. Özellikle reklam metinlerinde kullanılan yöntemde sunulan alternatifsiz tek doğru, tek seçenek oymuş gibi gösterilir ve bu da dinleyici/seyirci tarafında da böyle biliniyormuş izlenimi verilir.

Önvarsayımlar tümce içerisinde sıfat türünde olabilir. Bu anlamda özellikle karşılaştırmalı sıfatların kullanımı tercih edilmektedir.

Örneğin, "Muhalefet daha verimli ekonomik paket önerdi." tümcesi hükümetin ekonomik paketinin çok verimli olmadığını arka planda ifade etmektedir. Ya da "Biz daha centilmen bir yönetim sistemi getireceğiz." tümcesinde mevcut yönetimin yeteri kadar centilmen olmadığı önvarsayımı tümce içerisine yerleştirilmiştir. Kimi zaman da önvarsayımlar soru sorularak da dile getirilebilir. Örneğin, "Şimdi artık barış için bir şeyler yapmanın zamanı gelmedi mi?" tümcesi hükümetin barışa dönük şimdiye dek hiçbir şey yapmadığını ifade etmektedir (Devran, 2010: 104).

3.1.2.3. Anlamın Kapalı Olması

Yazılı ve sözlü iletişim esnasında karşılaşılan sorunlardan biri anlatılmak istenenin karşı tarafa doğru aktarılamamasıdır. İletişimde olması gereken ifadenin açık ve anlaşılır olmasıdır. Dilin kullanım özelliklerinin tam olarak bilinmemesi ya da sözcüğün anlamında meydana gelen değişimlerin göz ardı edilmesi anlam karmaşasına, anlamın bulanıklaşmasına neden olabilir. Fakat değindiğimiz bu durum bir iletişim kusuru gibi görünse de bazen kasıtlı olarak tercih edilebilir. Anlam bulanıklığına neden olan durumlar şunlardır: Çok anlamlılık ve anlam belirsizliğidir.

3.1.2.3.1. Çok Anlamlılık

Bir sözcüğün ya da tümcenin birden çok manaya gelmesidir. Çok anlamlılığın yol açtığı tartışmalar "sözel tartışmalar"dır ve çoğunlukla giderilebilir. Giderilemeyen durumda pragmatik çok anlamlılık var demektir. *Pragmatik çok anlamlılık veya kaypaklık* görünüşte aynı dili kullananlardan bir kısmının bazı terimlerin anlamını yöneten kurallar üzerinde anlaşmaya veya uzlaşmaya yanaşmamalarından doğar. Bu durumu göz önünde tutarak çok anlamlılığı şöyle tanımlamak mümkündür: Bir sözcüğün çok anlamlı olması bazı kullanıcılarca doğru, bazılarınca yanlış sayılmasında ayak diretilmesidir. Demokrasi sözcüğünü kullanan insanlar, bu sözcüğün çok anlamlı olduğunu kabul etmek istemez. Her kullanan

kendi seçtiği anlam kuralının biricik doğru veya yasaya uygun anlam kuralı olduğu iddiasındadır (Kahraman, 2015: 29-31). Grünberg çok anlamlılığı tasnif ettiği çalışmasında "kaypaklığı" giderilemeyen kişilerarası çok anlamlılık bölümünde incelemiştir. Bu durumun bir dilsel yanılmadan doğmadığı için "dil öğrenimi" yoluyla giderilemeyeceğini belirtir. Burada sorun, dilin yanlış öğrenilmesi değil kullanıcılar tarafından bile bile veya bilinçsiz olarak anlamı belirleyen kurallarla bağdaşmayacak şekilde seçimlerde bulunmalarına veya her birinin kendi seçimlerinde ayak diretmesine dayanır (Grünberg, 2006: 387).

3.1.2.3.2. Belirsizlik

Bir sözcüğün ya da tümcenin hangi anlamda kullanıldığının açıkça belli olmadığı, muğlâk ifade içerdiği için ne anlatılmak istediğinin tam tespit edilemediği kullanımlar belirsizliktir. Anlaşma aracı olan dilde yanlışa sebebiyet veren belirsizlik çeşitli şekillerde ortaya çıkar ve farklı maksatlar için kullanılabilir. Örneğin: Bir şair, şiirine estetik zevk ya da derinlik katmak için imgeler vb. kullanarak belirsizliği kendine malzeme yapabilir. Mesela siyasetçiler, sosyologlar, topluma hitap eden kişiler bazen belirsizliğe ihtiyaç duymuşlardır. Aşağıdaki kullanımlar buna örnektir:

Eski İran şahlarından meşhur Darius, Büyük İskender'e karşı savaşa girişmeden önce Kâhin Hatif'in görüşünü sormuştur. Kâhinin cevabı "Savaşa girişirsen, büyük bir devleti yıkmış olursun!" şeklinde olmuştur. "Büyük bir devlet" ifadesiyle İran ve Makedonya saltanatlarından hangisinin kastedildiği belli olmadığından bu söz, iki imparatorluktan her birinin de yıkılma ihtimalini içerebilmektedir

Bir gazetenin manşetinde: "Cumhuriyetinize Sahip Çıkın" ifadesi yer alıyor. Acaba bu tümcede cumhuriyetle kastedilen yönetim biçimi mi yoksa gazete ismi mi belli değildir. Bu tümcede eğer yönetim biçimi kastedildiyse cumhuriyet belli bir gruba mı yoksa millete mi ait o da tam belli değildir.

"Bu şehirde kıymetli taşlar nadiren bulunur, bunun için alyansını kaybetmemeye çalış!" İfadesiyle de bu tür kıymetli şeyleri tedarik etmenin mi yoksa kaybedince tekrar bulmanın mı güç olduğunun dile getirilmek istendiği belli değildir (Kahraman, 2015: 36).

Belirsiz ifadeler hem karşı konulması kolay olmayan hem de tuzak ifadelerdir çünkü bu tür kullanımlar yazarın hem söylemek istediğini söylemesini hem de itiraz edildiği durumlarda "Ben bunu söylemedim." diyebilmesini de kolaylaştırmaktadır.

"Gezi olaylarında sadece beş kişinin ölmesi polisin bir başarısı olarak görülmektedir." ifadesinde yazar bu tümceyi daha büyük kayıplar olabilirdi düşüncesine sahip olarak da söylemiş olabilir veya beş kişinin ölümünü değersiz bulmuş olduğu için de söylemiş olabilir ya da aslında bunun polisin bir başarı olmadığını başarılı olsaydı bu ölümlerin olmayacağını da kastetmiş olabilir (Çakır, 2014: 86-87).

3.1.2.4. Sözcük Seçimi

Oluşturulan söylemlerde seçilen sözcükler dinleyici ya da okuyucular tarafından tek tek değil bütün olarak algılansa da aslında her bir sözcük planlı olarak seçilmektedir. Özellikle haber metinlerinde sözcük seçimini etkileyen en önemli unsur ideolojidir. İdeoloji metnin çekirdeğini oluşturur. Söylemde amaçlanan ideoloji neyse sözcük seçimi de o doğrultuda olur. Medya, iktidarın yanındaysa söylemi o doğrultudadır; değilse aksi yöndedir. Bunu anlamamızı sağlayan en önemli unsurlardan biri sözcük seçimidir.

Sözcük seçimine haber metni bağlamında baktığımız zaman eğer bir uzlaşma ideolojisi oluşturulmak isteniyorsa sözcük seçimi de o doğrultuda olacaktır. Uzlaşma ideolojisinin hâkim olduğu haber metinlerinde basın aslında iktidar paralelinde söylemini geliştirir. Uzlaşma ideolojisinin tespit edildiği metinlerde kişilerin veya kurumların görüşleri bütün kamuoyunun görüşü gibi sunulmakta ya da kamuoyu bir duruma ortak edilmektedir. Örneğin, "Herkes kabul ediyor ki... Herkesin de bildiği gibi... Herkesin açıkça gördüğü gibi... Bizim ekonomimiz iyiye gidiyor.", "sağlık sistemimiz", "nükleer sistemimiz" ifadelerinde olduğu gibi "biz" vurgusunun yapılması aslında hem politik hem de ekonomik bir söylemdir (Devran, 2010: 124-125).

Niyet ve söylem aynı anda şekillenen ve hareket eden kavramlardır. Empatik tavrın hâkim olduğu metinlerin yargılamadan uzak olması düşünceleri olduğu gibi kabul etmesi gerekir. Bu yaklaşımla oluşturulan metinlerde de uzlaşma ideolojisi barındıran ifadeler görmemiz mümkündür. Empatik tavırdan uzak olan haber

metinlerinde ise keskin çizgilerle sınırları belli olan bir öteki kavramı vardır. Yazarlar bu sınırları metafor ya da mecaz dediğimiz kullanımla çizerler. Dergi ve gazete haberlerinde kullanılan metaforlar ya da mecazlar aslında yazarın olay, durum ya da kişiye karşı tavrını belirtmektedir. Çizdikleri bu sınır okuyucuya aktarmak ya da kabul ettirmek istedikleri fikirleri gösterir.

Yunanca *metapherein ya da metafora* köklerinden türeyen metafor kavramı; Türkçede benzetme, eğretileme, istiare ve mecaz şeklinde kullanılmaktadır. Zihinsel süreçleri harekete geçiren metaforlar sayesinde mevcut sözcükler arasında yeni bağlar kurulur ve kurulan bu bağ ile bir olgu ya da kavramın diğer konunun bakış açısından algılanmasını, değerlendirilmesini ve yeniden kavramsallaştırmasını sağlar. Bu bağlamda metaforların sadece sözel ifadeler olmadıkları, düşünsel bir alt yapıya da hitap eden; zihinsel bir uğraşı sonucunda ortaya çıkan yapılar oldukları anlaşılmaktadır (Barlık, Edis, Tütak, 2016: 211).

Metinde ironi kullanımı metnin yazarının niyetini açık seçik ortaya koymaktadır. İroni kullanılan metinlerde yaklaşım, durumu olduğu gibi kabul etmek ya da anlamak yerine onu alaya almaktır. Engin Ardıç, "İroni Nedir?" adlı köşe yazısında söylemek istediğinin tam tersini ifade etmek olarak tanımladığı ironiden sonra şu açıklamada bulunur:

"Kılıçdaroğlu ne büyük bir muhalefet lideri." derseniz, ironi yapmış olursunuz…" (20.02.2012, Sabah).

İroni ile bir öteki algısı oluşmaya başlar. Aslında ironiyi yapan taraf neyi ele alıyorsa onda eleştirdiği ya da beğenmediği tarafları masaya yatırıyor demektir. Bunu yaparken takındığı tutum, kişi, kurum ya da kurumları anlamaya çalışıp çalışmama empatik (empatik olmayan) tavrın sözcüklere dökülmüş halidir.

Şah (2012: 209-222), Eşcinsellik Hastalıktır [Ve Dahası] Sapkınlıktır" Bir *Eleştirel Söylem Analizi Denemesi* adlı çalışmasında biz ve öteki temsilinin nasıl yapıldığı üzerinde durmuştur. Van Dijk'in söylem çözümlemelerinde üzerinde durduğu hususlardan biri de budur. "Biz" ve "onlar" ayrımı ve temsilleridir: Kötü onlar (olumsuz temsil) İyi biz (olumlu temsil) Makalenin başlığıyla birlikte zihinsel modeller harekete geçirilmiştir. Başlık içeriğin mikro halidir ve asıl anlatılmak istenen önce başlıkla sunulur ki okuyucu metni okumadan zihinsel ya da psikolojik olarak içeriğe hazır hale getirilir.

Tablo 1 Eşcinsellik Hastalık [ve Dahası] Sapkınlık metninde sözcük seçimi

Konumlandırma	**Sözcük Seçimi**	**Oluşturulan İkili Karşıtlıklar**
Öteki/ Onlar Eşcinseller	Sapma, sapkınlık, doğal olmayan, hastalık, bozulma, gayri ahlaki, günah, sorun, anomali	doğal/doğal olmayan normal/normal olmayan ahlaki/ gayri ahlaki tabii/tabii olmayan yasal/yasak
Biz (Gizli Konumlandırma) Heteroseksüeller	normal, doğal	

Haber metinlerinde sözcük seçimi ötekinin konumlandırılmasında son derece önemlidir ve metni çözümleyebilmemiz için bu konumlandırmayı şekillendiren sözcükleri ve konumlandırma biçimini anlamamız gerekir. Keyman "ötekine" karşı yürütülen genel ve egemen eğilimi anlayabilmek için söylemlerde geliştirilen farklı tarzdaki 'öteki'ne yaklaşım biçimlerinin ayırması gerektiğini belirtir ve ötekini sınıflandırır. Öteki, "ampirik, kültürel, bir varlık olarak, söylemsel ve farklılık" olarak öteki kavramlar şeklinde beş gruba ayırır (Tunç, 2010: 52-53).

Söylemsel olarak sunulan öteki kavramında metinler bir kurum tarafından oluşturulduğu için hazır olarak sunulan bir öteki kavramıyla karşılaşırız. Burada devreye seçilen sözcükler girmektedir çünkü bu sözcükler metnin yazarının öteki algısını ortaya koyar. Bu sözcük seçimi "iyi biz" "kötü onlar" anlatısını harekete geçirecek ve sözcük seçimleri önerme doğuracak şekilde kullanılacaktır. Sözcük seçimi etkisini önce başlıkta gösterir çünkü başlık ve başlıkta kullanılan sözcükler asıl verilmek istenenin özeti niteliğindedir. Etkili bir başlık, okuyucu metni unutsa bile bilinçaltına yer edecektir.

3.1.2.5. Tümce Tercihleri

3.1.2.5.1. Geçişli Tümceler

Bireyler, dilsel kodlar aracılığıyla gerçekliği betimlemeye çalışır ve seçtikleri kodlama biçimleri neyi nasıl algıladığını nasıl yorumladığını gösterir. Kodlamalarla anlamın bazı bölümleri ön plana çıkarken diğer bölümleri de geri plana atılır. Söylemlerde kullanılan bu tercihler okuyucunun da dinleyicinin de yönlendirilmesine neden olur.

Gerçekliğin kodlanması sırasında farklı tümce yapıları tercih edilir. Bu tümcelerden kimisi geçişlilik özelliği taşırken bazıları da geçişli değildir. Halliday'ın geliştirdiği fonksiyonel gramer yöntemi de özellikle tümcelerin geçişlilik konusu üzerine odaklanmaktadır. Çünkü fonksiyonel gramer bir metnin anlamı için sözcüklerin paradigmatik boyutuna odaklanmakta ve sentaksı üzerinde durmamaktadır (Devran, 2010: 98).

Geçişli tümceler, bünyesinde geçişli fiil barındıran tümcelerdir. Bunlar bir nesneye ya da objeye ihtiyaç duyarlar. Özellikle bu tip tümcelerde özne aktör durumundadır ve asıl olandır burada dikkat edilmesi gereken nesne konumunda kimin ya da neyin olduğudur. Nesneler, fiilin etki alanının yorumlanmasında kullanılabilir.

Hareketin yöneldiği hedef daha güçsüz ya da daha zayıftır.

"Adam kadını sokak ortasında dövdü." Burada nesne durumunda olan kadının tümcenin içeriğinden dolayı zayıf olduğu, etkisiz olduğu zaten ortadadır.

"Ahmet Ayşe'yi dansa kaldırdı." olayın tüm sevk ve idaresi Ahmet'in elinde ve Ayşe tümcede kontrol edilen nesne konumundadır. Bu tip tümceler aktörün kim olduğunun, kimin güçlü olduğunun ya da kimin güçlü gösterilmek istendiğinin tespiti açısından önemlidir. Güçlü gösterilmek istenen her neyse onun varlığı zıttı ile sabit olacağı için söylemde bir de *zayıfın* olması kaçınılmazdır.

3.1.2.5.2. Etken ve Edilgen Tümceler

Haberde kullanılan tümcenin etken ya da edilgen oluşu öznenin saklanması veya öne çıkarılması ile doğrudan ilgilidir. Öznenin olumlu eylemlerinden dolayı öznenin desteklenmesi söz konusu ise özneye özellikle yer vermektedir. Eğer olumsuz eylemlerinden dolayı ön plana çıkartılıyorsa o zaman basın eğer iktidarı destekliyorsa onun olumsuz etkilenmesini önlemek için edilgen tümceler kullanır. Öte yandan iktidar karşıtı basın ise özellikle olumsuz eylemleri sırasında aktif tümceler kullanarak iktidar hakkında olumsuz imaj yaratmaya çalışmaktadır (Devran, 2010:100).

3.1.2.5.3. Dolaylı Anlatım Tümceleri

Dolaylı anlatım (indirect speech) kullanılan tümcelerde anlatıcı ya da yazar "bunları ben söylemiyorum/yapmıyorum, ben sadece olayı aktarıyorum" şeklinde sezdirimde bulunmaktadır. Dolaylı anlatım biçimi Türkçede {-mIş} ya da bir başkasının söylediklerini 'o.... dedi/diyor' şeklinde aktaran dilbilgisel yapı ile gerçekleştirilmektedir (Karahan, 2006: 99). Dolaylı anlatım yansıtan ifadelerin kullanılmasının temel nedeni yazar ya da anlatıcının sorumluluğu yalnız yüklenmek istememesidir. Sorumluluğa ortak aramanın altında otoriteden çekinme ya da alışılmış dışında bir şey savunulduğu için toplumun tepkisini çekme kaygısı yatabilir.

4. BÖLÜM

ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ

4.1. SÖYLEM ÇÖZÜMLEMELERİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

4.1.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Critical Discourse Analysis)

Eleştirel Söylem Çözümlemesi (ESÇ) çalışmaları sıklıkla bir yöntem gibi anlaşılsa da yeni bir kuramsal çerçeve olarak değerlendirilmesi de olasıdır. Bu yaklaşım, içinde bulunduğumuz yoğun ilişki ve etkileşimin yaşandığı karmaşık sosyal pratik ve süreçlerin daha iyi anlaşılması ve sürece ilişkin sorunlara çözüm üretilebilmesi açısından geliştirilmiş bir yaklaşımdır.

ESÇ terimi ilk olarak 1990'da kullanılmıştır. Fakat süreç 1960'ların sonuyla 1970'lerin başına uzanmaktadır. Bu on yıllık süreç dilbilim ve metin çözümleme çalışmalarının yoğun olduğu dönemdir. Küçük ölçekli dilbilim çalışmalarında dilin kullanımıyla alakalı betimleme niteliğinde çalışmalar yapılmış. Örneğin herhangi bir kullanımla ilgili ne denli tercihler yapıldığı üzerinde durulmuştur. 1970'lerde East Anglia Üniversitesi çalışanlarından başta Gunter Kress olmak üzere bir grup araştırmacı dilsel betimlemenin yeterli olamayacağını "nasıl"dan başka "neden" sorusuna cevap veren toplumsal, tarihi ve politik süreçlerin de göz ardı edilmemesi gerektiği savunmuştur. 1990'ların başına gelindiğinde Kress, Van Dijk, Fairclough ve Wodak'ın içinde bulunduğu bir grup Amsterdam Üniversitesinde toplanarak yaptıkları çalışmalar sonucunda geliştirdikleri yöntemi eleştirel söylem çözümlemesi olarak adlandırmışlardır (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 106).

Söylem çözümleme çalışmaları Van Dijk, Fairclough ve Wodak gibi kuramcılarla disiplinler arası veya çok disiplinli bir yaklaşım olarak belirginlik kazandığı görülmektedir. Evre, çalışmasında "Adeta farklı yaklaşımların yaklaşımı" olarak açıkladığı ESÇ'nin çok sayıda kuramı içinde barındırdığını belirtir ve aynı çalışmasında Wodak'ın sözleriyle de bu bakış açısını destekler (2009: 134-138):

> *(...) Eleştirel söylem analizi disiplinler arası bir yaklaşımdır. Batılı toplumlardaki sorunların karmaşık olduğu ve tek bir perspektif içerisinde anlaşılamayacağı varsayımından hareketle, çeşitli disiplinlerdeki kuramlardan yararlanılmakta ve geleneksel disiplinlere ait araştırmacıların takım çalışması teşvik edilmektedir.*

ESÇ'nin merkezinde söylem çözümlemesinin post-yapısalcı ayağı olarak değerlendirdiğimiz dil-iktidar-direnç-söylem ilişkileri üzerinde duran bir yaklaşım yer almaktadır. Post-yapısalcılar; sosyal olayların çok yönlü, net, dinamik ve

toplumlara özgü değişkenlerle oluştuğunu savunurlar. Bu doğrultuda, sosyal ortamlarda ve iletişimde kullanılan dilin de olayların hem sebebi hem de sonuçlarından biri olduğu görüşündedirler. ESÇ temsilcilerinin her birinin odak noktası farklı olmuştur. Fairclough sistematik işlevsel dilbilimi, Van Dijk metin ve algısal dilbilimi, Ruth Wodak etkileşimli çalışmalar ve Paul Chilton dilbilimi, göstergebilimi ve iletişim çalışmaları konusuna yönelmişlerdir (Devran, 2010: 62).

Foucault'nun öncülük ettiği ESÇ çalışmalarında daha çok güç, direnç, politika ilişkileri; dilin bu güç ilişkileri, fayda ve önceliğin belirlenmesinde, nasıl aracı olduğu, toplumdaki sosyal etkileşimler, güç, güç dağılımı, kurumlar ve bilginin oluşum ve paylaşım aşamalarında dilin nasıl bir işlevi olduğu araştırılır (Gür, 2013:192). Foucault'nun böyle düşünmesinin nedeni söyleme yaklaşımıdır. O söylemi Althusser, Kristeva ve Derrida gibi kuramcılardan etkilenerek ideolojik ve göstergebilimsel bir yaklaşım olarak değerlendirir. Söylemle toplumsal ilişkiler arasında iki yönlü bir ilişki olduğunu her ikisinin hem birbirini etkilediğini hem de birbirinden etkilediğini vurgular (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 105).

Fairlough ve Wodak ESÇ'nin Batı Marksizmi ile gelişen bir çözümleme olduğunu; ekonomik temellerle birlikte toplumun kültürel boyutuna, ideolojik yapıya, kapitalist sosyal ilişkilere vurgu yaptığını belirtir. Çözümlemelerde amaç gündelik hayatın basit bir eleştirisinden ziyade dil teorilerinin ve çözümlemelerinin sistematiğinden faydalanarak derinlikli çözümlemeler yapmaktır. Avrupa'da özellikle din ve çocuk kitapları üzerine çok sayıda eleştirel çözümleme yapılmıştır, bu çözümlemelerde referans olarak özellikle Foucault'nun söylem teorisi ile Althusser'in söylem teorisi tercih edilmiştir (Sözen, 2017:138-139).

Büyükkantarcıoğlu (2000: 176- 189) çalışmasında ESÇ'de etkili olan ekolleri Viyana, İngiltere, Hollanda, olmak üzere üç başlık altında incelemiştir.

I. Viyana Okulu

Bu grubun başlıca temsilcileri Wodak, de Cillia, Matouschek, Januschiek ve Liebhart'dir. Bu yaklaşımda çözümlemelerde çoğulcu bir yöntem uygulanır çalışma dilsel öğelerle sınırlandırılmaz, farklı disiplinlerin kuram ve yöntemlerinden de yararlanılır. Bu yaklaşımda "bağlam" terimi dilsel, toplumsal, tarihsel ve psikolojik boyutların bileşimi olarak ele alınmıştır. Metnin eleştirel çözümlemesi için üç aşamalı bir yöntem önerilmektedir.

"1. Metnin ya da söylemin tematik içeriğinin belirlenmesi (contents)

2. İdeolojik amacı belirlemek için kullanılan stratejilerin belirlenmesi (strategies)

3. Bu stratejilerden yola çıkılarak oluşturulan söylemin dilsel biçimler ve yapılar açısından çözümlenmesi (Büyükkantarcıoğlu, 2000: 178-179)."

II. İngiltere Okulu

Kress, Hodge, Fowler, Fairclough gibi İngiliz okulunun temsilcileri Foucault'nun söylem kuramından yola çıkmakta ve çözümleme yöntemlerini Firth ve Halliday'in sistemli dil kuramı ile yine Halliday'in toplumsal göstergebilim kuramına dayandırmaktadırlar (Büyükkantarcıoğlu, 2000: 176- 189). Fairclough söylem sosyal teorisini inşa etmiş ve söylem çözümlemesi için üç boyutlu bir taslak geliştirmiştir. Bu taslak içinde söylem metin olarak, söylemsel pratik olarak ve sosyal pratik olarak incelenir. Birinci boyut olan *metin olarak söylem* aşamasında bir söylemi oluşturan sözcükler, sözcük grupları ve bunların seçimindeki tercihler ve şekiller (seçilen sözcükler, metaforlar), gramer (geçişkenlik, kipler- modality), tümcelerin birbirine bağlanması (bağlaçlar, şemalar) ve metnin yapısı (bölümler) sistematik bir biçimde çözümlenmektedir. Söylem sadece sözcük ya da tümce çözümlemesinden ibaret değildir fakat bu unsurlar bireylerin kimlikleri hakkında ipucu verebilir. Bu nedenle birkaç adım daha öteye gidip metnin anlatı yapısına, başlıklarına, alt başlıklarına, metinde kullanılan retoriksel öğelere ve metnin resimsel boyutuna da odaklanmak gerekir. İkinci boyut olan *söylemsel pratik olarak söylem* aşamasında ise mevcut söylemin diğer söylemlerle olan ilintisine odaklanılır. Yani alıntı yapılan ifadelerin nasıl seçildiği, değiştirildiği ve bir bağlama yerleştirildiğidir. Üçüncü boyut olan *sosyal pratik olarak söylem* ise ESÇ'nin hareket noktası olan söylemde yer alan ideolojik etki ve hegemonik işlem. Algının nasıl oluşturulduğunun rıza ya da iknanın nasıl sağlandığının incelendiği boyuttur (Devran, 2010: 62-64).

İngiltere Okulu içinde yer alan Kress, ESÇ'yi belirli kriterler üzerine oturtmuştur, bunlar şöyle sıralanabilir (Wodak ve Meyer, Akt. Elbirlik, 2015:201):

i. *Dil toplumsal bir fenomendir.*
ii. *Sadece bireyler değil, bunun yanı sıra kurumlar ve sosyal grupların özel anlamaları ve değerleri vardır ve tüm bunlar dil ve sistematik yöntemler aracılığı ile ifadelendirilir.*

iii. *Metinler, iletişim etkinliğindeki dil birimleri ile ilişkilidir.*

iv. *Okuyucular/dinleyiciler metinlerle olan ilişkilerinde pasif birer alıcı değillerdir.*

v. *Dil bilimi ve dil uygulamaları arasında özel birtakım benzerlikler vardır*.

Kressler çözümlemede dil, toplum, toplum içinde yer alan sosyal gruplar, metin üzerinde aktif olarak hareket eden okuyucu ya da dinleyicilerin birlikte değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

ESÇ'nin İngiltere Okulu içinde yer alan Wodak *Söylem Düzensizlikleri* (Disorders of Discourse) (1996) adlı kitabında ve Fairclough ile Wodak'ın ortak çalışması olan *Eleştirel Söylem Analizi* (Critical Discourse Analysis) adlı makalede bu çözümleme yönteminin özelliklerini şu şekilde sıralamışlardır (Wodak, Fairclough, Akt. Sözen, 2017:140-142):

i. "ESÇ sosyal süreç ve problemlerin incelendiği çözümleme yöntemidir. Çözümlemenin odak noktası sosyo-kültürel süreç ve sosyal yapılardır, bu unsurlar dilbilim formlarıyla birlikte çözümlenir.

ii. ESÇ'de hem söylemde yer alan "güç" hem de söylemin üzerindeki "güç" üzerinde durulur. Medya ve siyaset alanındaki ilişkilere odaklanılır ki gücün "şimdi"de nasıl kullanıldığı ve gelecekte nasıl biçimlendirildiği süreç içinde değerlendirilir.

iii. Söylemi tesis eden toplum ile toplumu tesis eden söylem üzerinde durulur.

iv. ESÇ hem yorumlama hem açıklamadır, metinler çok dikkatli çözümlenir, dökonstrüksiyona (yapı-söküme) tabi tutulur. Çözümlemeyi yapan aynı zamanda kendini de eleştirir ve her yeni çözümleme yeni noktalara değindiği için bu çözümlemede sonu gelmeyen bir dinamizm vardır, açıklamanın sonu gelmez.

v. Söylemi harekete geçiren ideolojidir fakat burada dikkat edilmesi gereken unsur illaki bütün söylemlerde ideoloji olacak diye bir kesinlik yoktur. İdeoloji, sosyal gerçeklik içinde bir süreçtir. İdeoloji Marksist düşünce ile gelişmiş zaman içine cinsiyet, etnisiteye göre kaymıştır. Bu bağlamda söylemlerin eleştirel olarak çözümlenmesi için bu konulara karşı toplumun bakış açısını, nasıl kabul edildiğini bilmesi gerekir.

vi. Söylemler sadece şimdi ve geleceğe atıfta bulunmaz aynı zamanda kültür ve hayat tarzıyla örülü olan tarihsel bir bağlamı vardır.

vii. ESÇ'de söylem içerisinde hâkim olan hem metinlerarası hem de sosyo-kültürel bağlar vardır. Bu bağların ortaya çıkması toplumda söylem düzenlerinin nasıl oluştuğunu formülleştirmemize yardımcı olur."

III. Hollanda Okulu

Hollanda Okulu bilişsel yaklaşımı benimsemiştir. Bireysel ve toplumsal bilişsel yapının toplumsal ve dilsel yapılarla bağlantısı ön plandadır (Büyükkantarcıoğlu, 2000:176- 189). Van Dijk'in çalışmalarında bu yaklaşım ESÇ adını alınır, Van Dijk ESÇ'nin ortaya çıkışını dilbilimsel bir yaklaşımdan çok sosyal bir duruş olarak görür. Ona göre hâkim sınıf, metinleri statükosunu güçlendiren, haksızlıkların kapısını açan ve onu besleyen bir araç olarak kullanır. Bu çözümlemelerle yapılmak istenen hâkim sınıfın hem bu yanlış uygulamasını ortaya çıkarmak hem bu sisteme direnmek hem de sistemi düzeltmektir (Çakır, 2014: 82).

Eleştirel Söylem Çözümlemesinin amaçları Van Dijk, (2003) tarafından şöyle sıralanır:

i. ESÇ diğer bütün sıra dışı araştırma yöntemleri tarafından kabul görmek için vaka analizlerinde diğer sıra dışı araştırmalardan daha iyi olmalıdır.

ii. ESÇ var olan paradigmalar ve üsluplar yerine genellikle sosyal problemler ve politik sorunlara odaklanır.

iii. Sosyal problemlerin deneysel yeterliğinin eleştirel analizi, genellikle çok disiplinlidir.

iv. ESÇ sadece söylem yapılarını tanımlamak ve ona açıklık getirmek yerine, söylem yapılarını özellikle sosyal yapıya ve sosyal etkileşimdeki başarıya dayalı olarak açıklamaya çalışır.

v. ESÇ daha çok toplumdaki güç ve hâkimiyet ilişkilerinin yasallaştırılması, onaylanması, meşrulaştırılması, dönüştürülmesi, yeniden yapılandırılması ya da bunlara meydan okunması üzerine odaklanır (Van Dijk, Akt. Çelik ve Ekşi, 2008: 114).

Van Dijk'in medya ürünlerinin incelemesinde kullandığı ESÇ'de temel amaç söylemin retoriğini, semantiğini ve anlatı yapısını inceleyerek söylemdeki ideolojik yapıyı ve bu yapının arkasında yatan gerçekleri ortaya çıkarmaktır.

Van Dijk'ın formüle ettiği haber söylem çözümlemesi yöntemi; makro ve mikro yapının çözümlenmesi şeklinde tasarlanmış, Makro yapı çözümlemesinde metnin bölümleri ve paragraflarının söylemleri üzerine odaklanılmakta metnin

tematik yapısı ve konusu gibi söylem boyutları ele alınmaktadır. Bu bölümde, metindeki sebep sonuç ilişkisine ve detay konulara değinilmekte, metinde ifade edilmek istenen şey ortaya konulmaktadır. Mikro yapı bağlamında ise metnin sesleri, sözcükleri, tümce yapıları ve anlamları yani söylem stili ele alınıp aynı konunun farklı bir biçimde nasıl dile getirildiği üzerinde durulmaktadır. Tümce ve sözcük yapıları aracılığıyla söylemde bulunanın sosyo-kültürel düzeyi konusunda çıkarımlar ortaya konulmakta, görsel verilerin ve diğer materyallerin söyleme sağladıkları katkılara yer verilmektedir (Devran, 2010: 64-66).

Van Dijk tarafından haber metinlerine yönelik oluşturulan ESÇ'nin aşamaları Özer (2001: 85) tarafından makro ve mikro yapı bağlamında daha anlaşılır olması için aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlıklar

b. Haber Girişi: (Spot/lar. Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk tümce haber girişi olarak alınabilir.)

c. Fotoğraf

***2.** Şematik Yapı*

a. Durum: (Ana Olayın Sunumu, Sonuçlar, Ardalan Bilgisi, Bağlam Bilgisi)

b. Yorum: (Haber kaynakları, Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar)

B. Mikro Yapı

1. Sentaktik Çözümleme:

Tümce yapılarının aktif ya da pasif olması, Tümce yapılarının basit ya da karmaşık olması, Ayrıca tümcelerin sade mi, yoksa birçok tümceciği kapsayan karmaşık tümcelerden mi oluştuğu üzerinde durulmaktadır. Sade sözcük ve tümceler aynı zamanda söylemde bulunanın eğitim düzeyinin ne olduğu hakkında bilgi verir.

2. Bölgesel Uyum

(Nedensel İlişki, İşlevsel İlişki, Referanssal İlişki)

***3. Kelime Seçimleri:** Sözcük bağlamında sözcüklerin düz ve yan anlamlarının ne olduğu vurgulanırken, benzer anlama sahip sözcüklerin değil de niçin özellikle o sözcüğün tercih edildiği üzerinde durulmaktadır. Örneğin, "terörist" yerine, "gerilla" sözcüğünün kullanılması "zam" yerine "düzenleme ya da ayarlama" kelimesinin tercih edilmesi gibi.*

4. Haber Retoriği

(Fotoğraf, İnandırıcı Bilgiler, Görgü Tanıklarının İfadeleri)"

İdeolojileri doğrudan aktarıp hâkim kılmaya çalışmaktan ziyade haber ya da filme ait metnin içine bilinçli olarak yerleştirip hissettirerek, sezdirerek, üstü kapalı anlatarak yaygınlaştırmak özellikle son yüzyılda oldukça kabul gören bir yaklaşım olmuştur (Ankaralıgil, 2008: 153). Bu yüzden ideoloji, çoğunlukla medya ürünlerinin ve filmlerin söylemi içerisine örtük olarak yerleştirilmekte, böylece hedef kitle üzerinde daha güçlü ve kalıcı bir etki yaratılmaktadır. Sonuçlandırılmış bir çözümleme yazarın konu, durum ya da olaya karşı, bu çoğunlukla ideolojik bir durum da olabilir, kendini konumlandırma şeklidir ve yani yazar tarafını işaret eder. Özellikle haber söylemi ve diğer söylemlerde şu unsurlar hakimdir: Okuru yönlendirme (manipülasyon), ideolojik kutuplaşma ya da olumsuz öteki konumlandırması (biz ve onlar kutuplaşması), ötekinin yargılanması, argümanı duygusallaştırma ve otoritenin ya da erkin gücünün vurgulanması. Haber söylemi çözümlemelerine empati kavramı açısından baktığımız zaman özellikle engelliler, suçlu yaklaşımı, soykırım, kadın, kadına şiddet ve ırkçı söylemler gibi konular empatik duyarlılık gerektiren haberlerdir.

4.1.2. Halliday'in İşlevsel Gramer Çözümleme Yöntemi

İşlevsel Dilbilim, belirli dilsel birimlerin ve biçimsel ilişkilerin belirli anlamların oluşmasını sağlamak için özellikle iletişim sürecinde nasıl görev aldığını açıklamaya çalışır. Dik'ın (1972, 1978), Halliday'in (1970) ve Dik'ın çalışmalarını sürdüren Hengeveld ve Mackenzie'nin (2008) dilbilgisi betimlemeleri İşlevsel olarak nitelendirilmektedir (Peçenek, 2008:7). *Sistemli Fonsksiyonel Lingüistik (SFL),* sosyolojik bir dil teorisidir. Söylemde kullanılan dille sosyal, kültürel ve ideolojik faktörler ilintilendirmektedir yani metinlerin toplumsal özeliklerine odaklanır (Barnard, 2003, Akt. Devran, 2010: 67). Söylem tanımları ve söylemin unsurları sözlü ya da yazılı söylem formlarının sadece dilbilimsel incelenmesinin yeterli olmayacağını göstermiştir. Bu yaklaşımdan hareketle metin incelemelerine metin ile soysal hayat arasındaki bağın da dâhil edilmesi SFL'nin temel prensibi olarak belirlenmiştir.

Söylem çalışmalarının statik malzemeleri ya kayıt altına alınan karşılıklı konuşmalardır ya da yazılı metinlerdir. SFL'nin merkeze aldığı kavram da metindir.

Metin, Halliday'e göre kompleks bir kavramdır. Kendisi, biz onu *genellikle bir form içinde yazılı ve sözlü söylem* olarak ele alırız, der (2004: 33, Akt. Elbirlik, 2015:58).

Saussure'ün dilin toplumsal yönüne dikkat çeken çalışmaları sonrasında yine dilbilim üzerine çalışmalarını yürüten Halliday "dizgesel işlevsel dilbilgisi" (systemic functional linguistics) çalışmasında da topluma yönelmiştir. Halliday'e göre dil toplumdan ayrı düşünülemez. Yapısalcı anlayışta yer alan gösterge kavramına *toplumsal göstergebilim* bakış açısıyla yaklaşmış ve dilin bu anlayışla irdelenmesi gerektiğini savunmuştur. Halliday'e göre iletişim "bir türdeki ya da diğer türdeki insanlar arası anlam değiş tokuşu" ifade eder. Bireyler kendi bireysel kavrayışları neticesinde konuşup yazmazlar, bir toplumda var olmanın gereği doğrultusunda içinde bulundukları toplumsal yapının anlamlarını paylaşırlar. Toplum, ilişki içerisinde olan katılımcılardan oluşur, bu katılımcılar bireysellikten ve birleşmişlikten oluşan roller benimserler. Ortaya hem birden fazla rolün zamanla birleşimiyle oluşan hem bireyin bireyselliğini gösteren rollerin sentezini barındıran katılımcılar çıkmaktadır. Halliday bu toplumsallaşmanın bir sonucu olarak dilin bir kültür dâhilinde oluşmuş göstergeler sistemi olduğunu savunur. Dili anlamak toplumu anlamaktır (İlkdoğan, 2017: 3156-3157).

SFL anlamı, bağlamı ve dilbilgisel ulamları bütünsellik içinde birbiriyle ilişkilendirerek dilin toplumsal bağlam içinde nasıl biçimlendiğini, etkilendiğini ve sınırlandığını inceler. Halliday'in betimlemesinde temel kavram, toplumsal çevre ile dilin işlevsel düzenlenişi arasındaki dizgeli ilişki ile erişilen durum bağlamıdır. Halliday (1985), dilbilgisini birbiriyle bağlantılı olan üç ayrı anlamda ele alır; başka bir deyişle dilbilgisinin metinleri, dizgeleri ve dil yapılarının öğelerini nasıl açıkladığıyla ilgilenir. Dil kullanıcıları dil kaynaklarını toplumsal bağlama göre üç işlev oluşturmak üzere kullanırlar (Peçenek, 2008: 7-8):

Tablo 2. Dil kullanımından doğan işlevler (Peçenek, 2008: 8):

İşlevin adı	Kullanım alanı	Amaç
Düşünsel İşlev *İÇERİK*	Bireyin düşüncelerini de içeren dış dünya deneyimleriyle ilgili bilgiyi gösteren anlamsal içeriğin iletilmesidir	Bu iki işlevin amacı çevreyi anlamak ve bireyleri etkilemektir.
Kişiler arası İşlev *KATILIM*	Toplumsal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesine ilişkindir.	
Metinsel İşlev *BAĞINTI*	Konuşma ya da yazma eylemini gerçekleştiren bireyin metin oluşturmasını sağlar.	Metinsel İşlev, Diğer iki işlevle bağlantı içindedir. Metinlerdeki tutarlık ve bağdaşıklığı sağlayan işlevdir.

Halliday dili toplumsal bir olgu olarak gördüğü için salt dilbilgisel yaklaşımdan uzak durarak dilin toplumsal yanı ile kendi iç dinamizmi arasındaki bağı ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu çözümleme yaklaşımı ile insanların çevrelerini nasıl gördükleri, çevrelerine nasıl tepki verdikleri ve buna bağlı olarak toplumdaki dil kullanımları saptanmaktadır. Ortaya çıkan anlamın inşasında paradigmatik olarak bazı yapıların neden tercih edildiği, diğer yapıların ise neden tercih edilmediği üzerinde durularak dilsel betimlemeler yapılır. Ortaya çıkan dilsel görünüme ise genel olarak değil birey bazında bakılır çünkü bu noktadan sonra bu kullanım sadece o bireye aittir. Tablo 2'de yer alan bu üç, işlev dilin yazılı ve sözlü kullanımında eş zamanlı gerçekleşir. Oluşturulan herhangi bir iletinin anlamsal içeriğini deneyimlerimizin toplandığı düşünsel işlev oluştururken; aktardığımız her ileti ile kişiler arası işlevi de harekete geçirmekteyiz. Hem bağlaşıklık hem de bağdaşıklık açısından tamamlanmış iletide metinsel işlev kullanılmıştır ve bu işlev sonuç itibariyle diğer iki işlevi de kapsamaktadır. Bu işlevde birey artık kendi seçtiği rol doğrultusunda iletişime dâhil olur. Belirleyici unsur tavırdır. Bireyin tavrı empatik olmak ise seçimleri bu doğrultuda olacaktır, değilse birey yeni bir seçimde bulunacaktır. Oluşturulacak her iletinin alternatifi vardır. Anlam inşasında aynı anlam havuzunda, aynı sınıfta yer alan sözcüklerden seçimler yapılır yani oluşturulan bir iletinin yerine geçebilecek potansiyel iletiler vardır.

1990'ların başında James Martin işlevsel dilbilimin kişiler arasılık kavramı üzerine çalışarak *Değerlendirme Kuramını* geliştirmiştir. Dilin sistem olarak

konuşmacıların toplumsal etkileşim çerçevesindeki tutumlarını betimlemeye yönelik işlevsel bir yaklaşımdır. Birey kişiler arası etkileşim ortamında olayları ve kişileri değerlendirici dilsel bir tutum sergiler. Bu dilsel tutumu anlamca betimlemek için kullanılan seçenekler sistemine *Değerlendirme* (appraisal) sistemi denir. *Değerlendirme* eylemler, adlar, sıfatlar ve belirteçler gibi farklı sözcük türleriyle, olumlu ya da olumsuz açık ya da örtük olarak yapılabilir, Değerlendirme sistemi üç kategoriden oluşur:

i. *Bağlantı* (engagement): Konuşmacının sözle bağlantı biçimlerini (sormak, söylemek, iddia etmek gibi) kapsar.

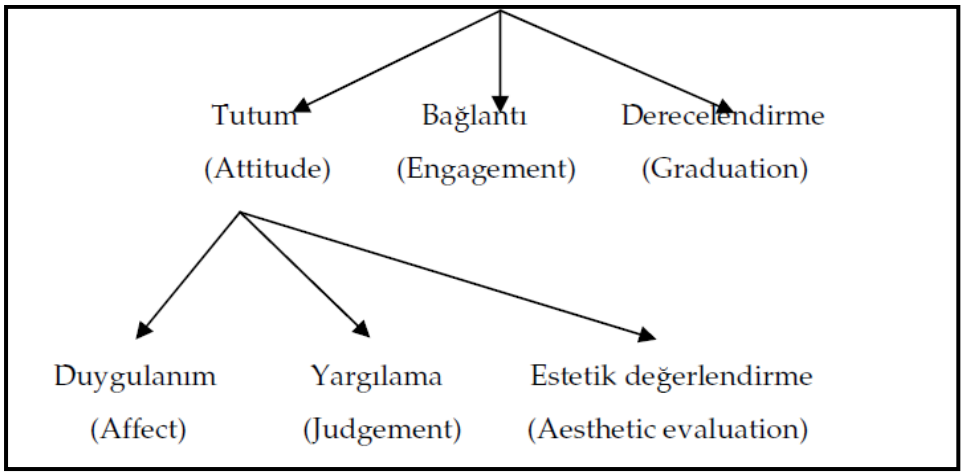
ii. *Tutum* (attitude): Konuşmacının ya da yazarın içinde bulunduğu olaylara ya da kişilere karşı duruşunu (stance) ifade eder. Martin ve Rose (2003) konuşmacının tutumunu üç durum bağlamında ele alır:

   a. Bireyin kendine yönelik duygu algıları (affect),

   b. Diğer bireylere karsı duygu algıları (judgement)

   c. İçinde yer aldığı durumlara karsı duygu algıları ve değerlendirmeleri

iii. *Derecelendirme* (graduation): Konuşmacı tarafından yapılan değerlendirmelerin *dozunu* ve *odak* noktasını belirtir (Şen, 2014: 202-203).

Şekil 7. James Martin'in Değerlendirme Kuramı (Şen, 2014: 203).

Değerlendirme kuramının tasnifinden de anlaşıldığı üzere amaç, insan davranışlarını ve bu davranışların diğer insanlar üzerindeki duygusal yansımalarını/ etkilerini net kalıplara oturtmaya çalışmak ve bunlara yönelik anlamsal bakış açısı oluşturmaktır. Martin tutumun alt basamağı olan duygulanım çözümlemelerini beş

faktörü göz önüne alarak oluşturmuştur. Bu faktörler bireyin niyetinin ne olduğunu, kendini nasıl konumlandırdığını tespit etmeye yöneliktir.

i. Olumlu (hoşnutluk veren) veya olumsuz (hoşnutluk vermeyen)

ii. Bir olaya karşı duygusal reaksiyon veya genel duygu ifadesi

iii. Yoğunluk derecesi

iv. Duygusal patlama veya bilişsel süreç

v. İfade edilen duygunun gerçekleşmiş veya gerçekleşmemiş bir duruma tepki olup/olmadığı çözümlemelerde dikkate alınmıştır.

Yargılama basamağında ise toplumsal saygınlık ve toplumsal kabul yer alır. İnsan davranışları sosyal normlar çerçevesinde değerlendirilir. Değerlendirme alt birimleri ayrıntılı olarak şu şekilde tablolaştırılmıştır (Baykal, 2016: 111-114).

Tablo 3. Değerlendirme Kuramı alt birimleri (Baykal, 2016: 114).

Duygulanım	
a. Mutluluk / Mutsuzluk	• Acı / Neşe • Nefret / Duygusal Yakınlık
b. Hoşnutluk / Hoşnutsuzluk	• Bıkkınlık / İlgi • Memnuniyet / Memnuniyetsizlik
c. Güven / Güvensizlik	• Huzurlu /Huzursuz • Güven / Güvensizlik
d. İstek / İsteksizlik	
Yargılama	
Toplumsal Saygınlık	• Normallik • Yetenek • Azim / Dayanıklılık
Toplumsal Kabul / Onay	• Dürüstlük / Doğruluk • Edep
Ölçme Değerlendirme	
a. Tepki	• Etki • İçerik
b. Nitelik	• Denge • Zorluk / Güçlük
c. Biçilmiş Değer	

Baykal (2016), yabancıların Türkler ve Türkçe karşısındaki tutumunu ölçtüğü çalışmasında "Çok kültürsüz geliyor bu insanlar bana" tümcesini duygulanım basamağında *memnuniyetsizlik* olarak değerlendirmiştir.

"Çok kültürsüz geliyor bu insanlar bana" tümcesini memnuniyetsizlik bağlamında değerlendirdiğimizde sözcük seçimi ve tümce yapısı açısından şu özellikleri sergilemektedir:

kültürsüz: Sözcük addan ad yapma eki olan +{*sIz*} ekiyle türetilmiştir. Ek "yokluk, eksiklik" bildiren ve olumsuz sıfatlar türeten işlek ektir. Bu sözcüğün tercih edilmesi kültür kavramı açısından tamamen bir yokluk olduğunu göstermek ve net olumsuz bir değerlendirme yapmaktır. Kişi bununla da yetinmeyerek bu yokluğun derecesinin boyutunu da göstermek istemiş ve *çok* belirtecini kullanmıştır.

Bu insanlar: Algısının tüm toplum üzerinde olduğunu gösteren bu söz öbeğini kullanmış ve olumsuz öteki tarafın da sınırını belirtmiştir, *bana* adılını kullanarak bu grubun dışında olduğunu vurgulamış, öznenin de sınırlarını çizerek eylemine ortak olacak özneler istemediğini de belirtmiştir.

Tümcede kullanılan eyleme baktığımız zaman, seçilen zamanın da tesadüfi olmadığı görülmektedir. *Gel-* eylemi şimdiki zaman alarak çekimlenmiştir. {*-Iyor*} *eki* ile ilgili genel kanı "bu ekin *yorı-* süreklilik bildiren bir tasviri fiilin geniş zaman çekiminden hece düşmesi sonucu oluştuğu bunun sonucunda geniş bir zaman dilimi içinde süreklilik ifade ettiği" şeklindedir (Şahin, 2006: 215). Bu tümcede öznenin yakındığı kültürsüzlük sadece içinde bulunulan ana değil, geniş zamana ve bitmemişlik gösteren bir zaman dilimine yayılmış olarak verilmiştir.

Devrik tümce tercih edilmiş ve tümcede özellikle *çok kültürsüz* ifadesi fiilden hemen önce kullanılmıştır çünkü fiil tümcelerinde vurgu, yüklemden önceki sözcük ya da sözcük grubu üzerindedir. Bu değerlendirmeden de anlaşıldığı üzere birey karşı taraf hakkında tamamen olumsuz bir duygu konumlandırması yaparak empatik tavır da takınmadığını göstermiştir.

4.1.3. Gee'nin Söylem Çözümleme Yöntemi

Gee söylemi; sosyal bir kurum olarak kabul gören dilin bireysel kullanım, düşünme, değerlendirme, yorumlama, eylem ve etkileşimlerin uygun zamanda, uygun bağlamda ve uygun araçlarla ifade edilmesi ile oluşmuş dilsel yapılar olarak tanımlar. Ona göre söylem sorumluluk almaktır. Birey söylemlerinde; bir sosyal gruba ya da ağa üyelik, ilgililik, yakınlık ya da karşıtlık, yargılayıcı ya da değerlendiricilik gibi bakış açıları ile kendini konumlandırır. Gee söylem çözümleme

yönteminin temellerini *An İntroduction to Discourse Analysis: Theoryand Methode* adlı eserinde belirtmiştir. Gür,*"Türkçe Öğretmen Adaylarının Dil Tutumları ve Kullanımlarının Söylem Çözümlemesi Yöntemi ile Betimlenmesi*" adlı doktora tezinde bu eserde yer alan Gee'nin 27 maddelik ölçüt listesini Türkçeye şöyle aktarmıştır:

i. Başlık/Konu: Başlık neden tercih edilmiş.
ii. Tema: Başlık ve tema arasındaki ilişki tespit edilir.
iii. Konular zinciri: Konuların nasıl sıralanmış ve anlamsal bütünlüğün tespiti.
iv. Bölümleme: Söylemi oluşturan bölümler ve aralarındaki ilişkinin tespiti.
v. Birleştirme: Yazar bağlamla olayları ve yapıları nasıl ilişkilendirdiğinin tespiti.
vi. Bağlam ve yansıtılırlık: Yazar yeni bir bağlamı oluşturmak, devam ettirmek ve değiştirmek için ne yapmaktadır? Bağlam üretme ya da yansıtma ile ilgili yapılan işler kasıtlı mı yapılmaktadır? Nasıl bir süreçte gerçekleşmektedir?
vii. Neden böyle söylemiş: Öznenin söylemi oluşturma nedenlerinin tespiti.
viii. Çerçeve: Bilgilerin söylem ve bağlama uygunluğunun tespiti.
ix. Eylemler: Söylemde kullanılan dil ile hangi eylemlerin gerçekleştirildiğinin tespiti.
x. Sadece söyleme değil yapma: Söylemde kullanılan dil ile yapılan bildirimin ötesinde yapılan eylemlerin tespiti.
xi. Kimlikler: Söylemde hangi kimliklerin geliştirildiğinin tespiti.
xii. Yabancılaşma: (Metin) kişilerinin söyleme ve bağlama neler kattığının tespiti.
xiii. Bağlantılar: Söylemde; konu, kişi ve bilgiler arasında kullanılan dil ile kurulan bağlantıların tespiti.
xiv. Bağdaşıklık: Öğelerin kullanılma şekillerinin ve işlevlerinin tespiti.
xv. İlişkiler: Kişiler, sosyal kurumlar, sosyal gruplar ve kültürler arasındaki ilişkile-rin tespiti.
xvi. Politika: Sosyal faydaların nasıl üretilip dağıtıldığını bulmaya çalışır.
xvii. Söylemler: Sosyal gerçekliğin söylemle nasıl inşa edildiğinin tespiti.
xviii. Metinlerarasılık: Metinlerarası ilişkilerin tespiti.

xix. Kurmaca dünya: Söylemin okurun zihninde oluşmasını beklediği kurmaca dünyanın tespiti.
xx. Sözcükler: Söylemde kullanılan sözcüklerin niceliksel tespiti.
xxi. Göstergeler: Söylemde kullanılan dil ve dilsel araçlar kullanılırken özel işaretler ya da yapıların kullanılıp kullanılmadığının tespiti.
xxii. Tonlama: Söylemin genel tonlamasının tespiti. Metnin duygusal tonlamasının hangi bilgileri ya da noktaları vurguladığı, hangilerini daha az vurguladığının araştırılması.
xxiii. Vurgu/Önem: Söylemde nelere önem verildiği ya da neyin öneminin azaltıldığının tespiti.
xxiv. İşaretler: Dilsel özellikler.
xxv. Doldurma: Söylem ve bağlamda sadece söylenenlerin değil söylenmemiş sözlerin tespiti.
xxvi. Sosyal diller: Söylemde ortaya çıkan sosyal dillerin tespiti.
xxvii. Konumsal anlam: Değişen anlam, sözcük ve dilsel öğelerin tespiti (2011:30-43).

Aynı yöntemi söylem çözümlemesinde kullanan Uslu bu yirmi yedi maddeyi üç ana başlığa indirgemiştir (2016: 406):

Biçim Analizi:

i. Başlık/Konu
ii. İzlek
iii. Konular zinciri
iv. Bölümleme
v. Birleştirme
vi. Bağlam ve yansıtılırlık
vii. Neden böyle söylemiş
viii. Çerçeve

Anlam Analizi:

i. Eylemler
ii. Sadece söyleme değil yapma
iii. Kimlikler
iv. Yabancılaşma
v. Bağlantılar

vi. Bağdaşıklık
vii. İlişkiler
viii. Politika
ix. Söylemler
x. Metinlerarasılık
xi. Kurmaca dünya

Dil Analizi:

i. Sözcükler
ii. Göstergeler
iii. Tonlama
iv. Vurgu / Önem
v. İşaretler
vi. Doldurma
vii. Sosyal diller
viii. Konumsal anlam

Gee'nin çözümleme yönteminde kurmaca metin çözümlendiği için o, metni kendi bağlamında ele almaktadır yani çözümleme metinde kurgulanan zaman ve mekânla sınırlıdır.

4.2. AHMET ÜMİT'İN KIRLANGIÇ ÇIĞLIĞI ADLI ROMANINDA EMPATİ DİLİ (SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ)

Ahmet Ümit'in Kırlangıç Çığlığı romanı 2018 yılında Everest Yayınları tarafından yayımlanır. Yazar, eserde 21. yy. Türkiye'sinde pedofili, göçmen sorunu ve mafya üçgeni içinde sıkışıp kalan insanları konu etmiştir. Dönem 2017 Türkiye'si olsa da eser, olaylara 2012 yılından -ilk cinayetin işlendiği yıldan- bakmaya başlar. Yazarın olaylara ideolojik yaklaşımı şu şekildedir: Sorunlar suçlu ya da suçluların bulunmasıyla çözümlenemez, her suçluyu doğuran bir psiko-sosyal süreç vardır, asıl yapılması gereken bu sürecin düzeltilmesidir. Sorunların anlık değil daha genel, daha evrensel çözümlerle ortadan kalkacağını kahramanlar aracılığıyla aktarmaktadır.

Ahmet Ümit'in Kırlangıç Çığlığı romanı, Gee'nin Söylem Çözümleme yöntemine göre incelenecektir. Yöntem, çalışmamıza şu şekilde uyarlanmıştır:

Biçim Çözümlemesi:

i. Başlık/Konu
ii. İzlek
iii. Olay zinciri/Bölümleme
iv. Birleştirme
v. Bağlam ve yansıtılırlık
vi. Çerçeve
vii. Neden böyle söylemiş

Anlam Çözümlemesi:

i. Eylemler/ Kimlikler
ii. Bağlantılar
iii. Söylemler
iv. Metinlerarasılık

Dil Çözümlemesi:

i. Sözcük Tercihleri / Tümce çözümleme

4.2.1. Biçim Çözümlemesi

4.2.1.1. Başlık/Konu

Romanın adının neye dayandığını kurgu içerisinde karakterlerden biri olan Evgenia'dan öğreniriz ve o, bir Rum göçmenidir. Evgenia'nın kırlangıç kuşları ile ilgili şu bilgileri aktarır: "*Biliyorsun kırlangıçlar göçmen kuşlardır. Çok hızlı uçarlar. İşte o göç sırasında yüzlerce kırlangıç fırtınaya yakalanıp ölürmüş. Göçü başarıyla tamamlayan kırlangıçlar, geldikleri ülkenin sıcak gökyüzünde uçarken, yollarda kaybettikleri arkadaşlarını anımsar acıyla, öfkeyle böyle çığlıklar atarlarmış."* (s.289). Romanın örtük mesajı toplumsal eleştirisi *kırlangıç çığlığı* metaforuyla verilmiştir. Toplumun kulak tıkadığı ya da duysa da duyarsızlaştığı, kanıksadığı, alıştığı çığlıklar vardır ve romanın konusu bu çığlıklar üzerine kurulmuştur. Salgın hastalık derecesinde yaygınlaşan pedofili sorunu ve sorunun mağduru olan insanların adaleti kendilerinin sağlama çabasının doğurduğu doğru-

yanlış açmazı; kafamızı çevirdiğimizde yok sayamayacağımız kadar her yerde olan göçmenler ve onların çığlıkları, yaşadıkları sıkıntılar ve onların sıkıntılarını menfaatleri için kullanan organ mafyası elinde biten hayatlar, romanın konuları içinde yer alır. Ülkede gelinen son nokta ise bir adalet adamının dahi adaleti illegal yollardan sağlamasıdır.

4.2.1.2 İzlek

Ahmet Ümit, kitabı ile ilgili bir konuşmasında şöyle demiştir; "Çocuk tacizcilerini öldüren bir seri katil mi daha tehlikeli yoksa dünya bu haldeyken 'aman bana ne' deyip kendi keyfine bakan insan mı daha tehlikelidir?"[19] Kitabı okurken okur "doğru" ve "suçlu" kavramı yeniden sorguluyor. " Çünkü kötüler gider ama kötülük kalır. " başlıklı elli ikinci bölümde kahramanlardan Nevzat'ın değer yargılarını sorguladığını görüyoruz. "*Gerçekten Evgenia, bazen kaybolduğumu hissediyorum. İnancım sarsılıyor. Doğruluğundan emin olduğum düşüncelerin hayat karşısında paramparça olduğunu görmek çok yıpratıcı. Karanlığın ortasında buluyorum kendimi. Doğru neydi, yanlış neredeydi, hakikat hangisiydi, bilemiyorum." (s.350).* Amaç kötü ile mücadele etmek değil amaç kötülüğü ortaya çıkaran durumları ortadan kaldırmaktır. Roman "*Vicdanını yitirmiş bir dünyadan başka nedir ki cehennem?*" (s.9) sorusuyla başlar ve ellinci bölümün başlığı da "*Cehennem boşalmış, şeytanlar aramızda.*" (s.332) dır her iki başlıkta da cehennem vurgusu vardır çünkü Ahmet Ümit'in amacı yaşadığımız topluma, bu cehenneme ayna tutmaktır.

4.2.1.3. Olay Zinciri/Bölümlendirme

Roman elli yedi bölümden oluşmaktadır her bölüm başında o bölümde yaşanacak olayı özetleyen ya da asıl alınması gereken fikrin altını çizen bir başlık yer almaktadır. Sürükleyici bir polisiye roman formunda yazılan eserde, okuyucu yazarın bıraktığı ipuçlarıyla seri katili bulma peşine düşer. Heyecan, merak, gerilim, şüphe daha ilk sayfadan okuyucuyu sarar ve roman bir cinayetle başlar. Çocuk parkında bir ceset bulunur. Enseden tek kurşun, kırmızı kadifeden göz bağı, elinde pembe elbiseli

[19] https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/ahmet-umitin-yeni-romani-kirlangic-firtinasi-geliyor, Çevrimiçi (14 Mart 2019)

bir bebek… bu işaretler Başkomiser Nevzat'a yıllar önce işlenmiş seri cinayetleri ve seri katili hatırlatır. Nevzat, Körebe'yi hatırlar. Körebe 2012 yılında 12 kişiyi öldürmüş ve bu cinayetlerde, kendi oluşturduğu ritüellere sonuna kadar sadık kalmış profesyonel bir katildir. Şimdi öldürülen ise "Akif Soykan" adlı bir tacizcidir.

Nevzat cinayetleri araştırmaya başlar. Bu arada Nevzat'ın sevdiği kadın olan Evgenia da Suriyeli bir kız çocuğu olan Azez'i evlat edinmek ister, Azez'in ağabeyi Fahhar da kaybolmuştur. Burada kurguya göçmen sorunu ve onun peşinden gelecek olan organ kaçakçılığı ve mafyası dâhil olur. Nevzat kayıp çocuk olayını da takip eder. Seri katil ise ikinci cinayetini de işler. Çocuk Müzesinde bulurlar yeni kurbanı, yine gözleri bağlanmıştır ve o da çocuk tacizinden sabıkalıdır. Kayıp çocuk Fahhar'ın da cansız bedeni denizde bulunur. Vücudundaki izlerden ameliyat olduğu anlaşılır, amcası böbrek nakli olduğunu söyler ancak sonradan böbreğini sattıkları ortaya çıkar. Körebe, cinayet işlemeye devam eder, bu sefer de emekli Başkomiser Zekai öldürülür. Bunun üzerine Nevzat, Zekai'nin katilin kim olduğunu bildiğini ve bu yüzden öldürüldüğünü anlar. Ekibindeki Ali ve Zeynep'le olayların izini sürmeye devam eder, lunaparka bırakılan bir cesetle seri cinayetler devam eder. Bu seferki kurban bir doktordur. Doktorun tacizci olduğuna dair bir şey bulamazlar yani Körebe'nin daha önce öldürdüğü kişilere benzememektedir fakat organ kaçakçılığı gibi pis işlere bulaştığı tespit edilir. Hatta böbreği alınıp denizde ölü bulunan Fahhar'ın da ameliyatını bu doktor yapmıştır. Fahhar'ın amcası zor durumda olduğu için onun böbreğini satmıştır. Bunu öğrenen Nevzat ve Evgenia, Azez'i kesinlikle bu aileden almaya ve birlikte büyütmeye karar verirler. Aksi halde onun da başına böyle bir durum gelecektir. Körebe, Zekai Komiser'in oğlu gibi sevdiği ve şu an bir güvenlik şirketinin başındaki eski polislerden Alper'i ve onun yardımcısını öldürür. Aslında Nevzat ve ekibi bu Alper ve yardımcısının katil olabileceğinden şüphelendikleri sırada bu cinayetler gerçekleşince olaylar yine sarpa sarmaya başlar. Bu durum onları şu sonuca götürür: Körebe, polisin her adımından haberdar olan, bu işin içinde olan biridir. Başkomiser Nevzat, Savcı Nadir Bey'le birlikte bir arabaya bindiğinde daha önce olay yerlerinde bulunan kırmızı toprak parçalarından savcının arabasında da olduğunu görür ve savcıdan şüphelenir, Körebe belki de savcıdır. O bunları düşünürken araba fren yapar, ardından yüzüne bir yumruk yer. Kendine geldiğinde tanımadığı bir yerdedir ve başında Savcı Nadir vardır. Nadir önce işlediği on iki cinayeti ve o cinayetleri neden işlediğini itiraf eder. Savcı Nadir, çocukken

üvey babası tarafından tacize uğramıştır. Üvey babası bahçede onunla körebe oyununu oynar ve her oyundan sonra ona bir oyuncak hediye eder. Annesi bu durumu anlayınca da eşini yani tacizciyi öldürür. Nadir yıllarca süren travmadan kurtulmak için tacizcileri öldürmeye başlar ve kurbanlarının gözlerini o körebe oyunundaki gibi bağlar, ellerine de birer oyuncak verir. Nadir, Başkomiser Nevzat'a her şeyi anlatınca onu da öldürmek için silahını doğrultur ancak Komiser Ali ve Zeynep yetişir, Ali bu arbedede yaralanır. Savcı Nadir de vurulur ve orada ölür. Başkomiser Nevzat'a son sözleri şu olur: "Artık Körebe sizsiniz, çocukların intikamını siz alacaksınız, tacizcilerle siz başa çıkacaksınız." der. Roman, genel olarak işlenen bu cinayetlerin çözüm aşamalarını ve geçmişle olan bağlantılarını izleyerek bir yol haritası çıkarıyor. Olayların tam çözüldüğünü düşündüğünüz noktalarda insanın zihnini tamamen karıştıran ters köşeler vardır.

4.2.1.4. Birleştirme

Bağlamla ve olaylar arasındaki ilişki incelendiğinde birleştirme iki karakter ve bir mekân üzerinde olmuştur.

1) Körebe: Roman emniyet teşkilatı tarafından Körebe adı takılan seri katilin yeniden cinayet işlemesiyle başlar. Katledilenlerin pedofili bireyler olması Nevzat'ın ve Ali'nin sadece emniyet mensubu olarak değil aynı zamanda pedofili mağdurları olarak da olaya dâhil olmalarına neden olur. Emekli bir başkomiser olan Zekai de olaya yeniden dâhil olur ve onun öldürülmesi, Körebe'nin amacı dışında gerçekleşir. Başta cinayetlerin pedofili gibi gösterilmesinin altında organ mafyasının emniyet teşkilatını yanıltması yatar ve devreye Suriyeli göçmenler girer.

2) Nevzat: Eserde baştan sona maddi ve manevi varlığı hissedilen, insanlara ve olaylara yön veren kendini de sorgulayan ana kahramandır. Roman onun bakış açısı ile yazılmıştır ve roman boyunca iç monolog tekniğiyle Nevzat'ın çıkarımlarını dinleriz. Nevzat, kızı bir pedofili mağduru olan baba; iş arkadaşı bir pedofili mağduru olan amir; sevgilisi bir göçmen olduğu için göçmenlere karşı kayıtsız olmayan bir vatandaştır. Tüm bu rollerin farkında ve ona göre hareket etmektedir. Nevzat acı çeker, yeri

gelir çaresiz kalır bununla birlikte empati becerisi çok yüksektir, suçluyu da katili de insan olarak görür.

3) Tatavla: Nevzat'ın sevgilisi Evgenia'nın İstanbul Kurtuluş'ta bulunan meyhanesidir ve Nevzat iş dışında vaktini geçirdiği, adeta nefes aldığı tek yer burasıdır. "*Akşam Tatavla'nın bahçesindeydik. Her zamanki yerimizde, kadim çınarın gölgesine kurulmuş ahşap masalardan birinde oturuyorduk"* (s.13). Bu mekân Nevzat için huzuru temsil eder, *"İtiraf etmeliyim ki, bu meyhaneye her adım attığımda başka bir ülkeye gelmiş gibi, başka bir dünyanın kapısından içeri girmiş gibi hissederim." (s.78).* Olayların iç içe geçmeye başladığı göçmen sorunuyla yüzleştiği, geçmişiyle yüzleştiği kendini bulduğu mekândır burası.

4.2.1.5. Bağlam ve Yansıtılırlık

Yazar Ali, Zeynep ve Evgenia'yı Nevzat ortak unsur olmak üzere farklı olaylarda romanın örgüsüne dahil eder. Nevzat olayların kesişim noktasıdır. Olayların ve kişilerin değerlendirmesini iç monolog tekniğiyle Nevzat yapar, Nevzat aslında bir model teşkil etmektedir. Olayların ve kimliklerin kurgu içinde birleşmesini sağlayan unsur Nevzat'tır. Pedofili sorunu Nevzat'ın kızının başından geçenlerle gündeme gelir, emniyet mensubu olduğu için cinayetlere dâhil olur. Göçmen sorunu ve organ kaçakçılığını Nevzat'ın gözünden Evgenia ile olan arkadaşlığı dolayısıyla öğreniriz. Yazar bağlamı Nevzat üzerinden genişletmektedir.

4.2.1.6. Çerçeve

Romanı söylem ve bağlam bakımından iki ana çerçeveye ayırabiliriz: Vicdanımızı harekete geçiren, çocuk tacizi ve Suriyeli göçmenler; diğer çerçeve ise Körebe'nin adalet sistemini sarsması.

Vicdan ya da toplumun suçu kendinde aramaya başlaması, kitaba yön veren manevi çerçevedir. Akif Soykan'ın evinin incelenmesi sırasında Münir ve Zeynep arasında geçen konuşma bunu yansıtmaktadır.

"Elbette katılmıyordu Münir bu görüşlere. "Öyle kolay kolay vazgeçmez bu adamlar, " diye söylendi. "Tedavi olmak isteseler bile kurtulamazlar bu hastalıktan. Zavallı, savunmasız çocukların hayatlarını mahvetmeyi sürdürürler." Konuştukça

sinirleniyordu. "Bilmiyorum, belki tek çare hadım etmek bunları. Ama hangisi yanaşır ki o işe ... " "Belki de yanaşırlar. " Adeta azarlarcasına çıkmıştı Zeynep'in sesi. "Sapık da olsa, çocuk tacizcisi de olsa karşımızda bir insan var. Sizin gibi, bizim gibi onun da bir ruhu var. Belki onlar da pişmanlık duyuyorlardır. Bu işin nedenini anlamak lazım. Nedenini anlamadan, onları nasıl engelleyebiliriz ki? Nedenini anlamadan, onları nasıl engelleyebiliriz ki? Eğer olaya böyle yaklaşmazsak, sorunun kaynağına da inemeyiz. Nasıl ki tek tek katilleri yakalayarak cinayetleri önleyemezsek, çocuk tacizcilerini öldürerek de bu işi çözemeyiz" (s.70). Vicdanları harekete geçiren Zeynep'in sesi oluyor burada. Ortada bir mağduriyet var ve asıl olan bu mağduriyeti doğuran psikolojik sorunları, şiddeti ya da buna zemin hazırlayan sosyal zemini bulmak. Bir günah varsa bunda toplumun da payı var, tıpkı görmezden gelinen Suriyeli göçmen sorunu gibi. Göçmen bir ailenin down sendromlu olan oğullarının böbreğini sağlıklı çocuklarını yaşatabilmek için satmak zorunda kalmasının ardında yatan dram ve bunun fark edilmemiş olması. *"O yüzden mi organ mafyasına sattınız oğlunuzu?" Münir'in sözleri sessizliğin ortasına yıldırım gibi düşmüştü. Artık dayanamadı kadın, "Efendi, efendi," diye bağırdı. "Sen ne bilirsin bizim halimizi? Sen ne bilirsin üç çocukla, yabancı bir memlekette yaşamayı" (s.298).* Bercis'in annesinin ağzından dökülen *"Sen ne bilirsin bizim halimizi?" (s.298)* kayıtsızlığı ve çaresizliği gösteriyor.

Diğer çerçeve ise 2017'de tekrar eden bu yeni cinayetlerin, Nevzat'ın polis teşkilatından kimi arkadaşlarının dahi içlerinin rahatlamasına neden olmasıdır, kısasa kısası bir çözüm gibi görmeleridir. *"Ne olacak?" diye söylendi yardımcım dikildiği yerden. "Memlekette o kadar çok sapık türedi ki, adamcağız durumdan vazife çıkarmış ..." (s.32).* Bu ifade komiser yardımcısı Ali'ye aittir. Ali açısından bakıldığında maktul suçlu, katil ise öldürdüğü kişi tarafından geçmişte mağdur edildiği için haklı olmasına rağmen Nevzat üst akıl olarak olaylara daha geniş perspektiften bakar ve şu tümceleri sarf eder: "*Hicabi'nin parmakları arasında deri parçacıkları olduğundan şüphelenmiştim. Haklıymışım, birileriyle kavga etmiş, DNA Sipsi'nin adamı Arda'yla eşleşti. Serkan da suç ortağı olmalı. Azmettiren de elbette Sipsi İsmail. Sebebi ise malum. Aslında haksız değil ama herkes kendi intikamını almaya kalkarsa ..." (s.235).*

4.2.1.7. Neden Böyle Söylenmiş

Söylemi oluşturan iki unsur var: "Asıl suçlu duyarsız toplum mu? ve Adalet nasıl sağlanır?"

Ahmet Ümit eseri ile ilgili söyleşisinde Körebe'nin kendi adaletini dağıtmasını ve çocuk istismarına karşı bakışını şu şekilde açıklar:

"Kısasa kısas, ilkelliktir. Sorun çözülmediğinde, kangrene dönüşünce bir umut olarak belirir. Ama hiçbir meseleyi çözmediği gibi çok daha büyük sarsıntılara neden olur. İnsanın insanı avlaması, yani seri katillik elbette korkunç bir sapkınlık! Ama bir nevi katil. Eninde sonunda, öyle böyle yakayı ele verir yahut öldürülür. Oysa çocuk istismarına göz yuman, kadın tacizine ses çıkarmayan, "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın!" diyen toplum, bütün kötülüklerin anasıdır. İnsan türünün yozlaşmasının, soysuzlaşmasının nedeni böyle kişiliksiz, karaktersiz, ahlaktan yoksun toplumlardır! Roman, büyük mutsuzluğumuzu, büyük anlamsızlığımızı, büyük çaresizliğimizi, büyük korkumuzu anlatıyor. Vicdansızlığın, merhametsizliğin cehenneme çevirdiği günümüz dünyasını…[20]" Vicdanını yitirmiş bir dünyadan başka nedir ki cehennem? Nevzat, bir pedofili olan ve Körebe tarafından öldürülen Akif Soykan'ın tabutu başındayken şu tümceleri dile getirir "*Bu cehennem! Sıcağın altında, şu tabutta yatan soğuk ceset de bir zamanlar masum bir çocuktu. Talih ona kötü davranmış, çekip almıştı annesini babasını elinden, koruması gereken akrabalar onu terk etmiş, toplum sahip çıkmamıştı. Bırakın sahip çıkmayı, umursamamışlar, aldırmamışlar, nihayet istismar etmişlerdi; sadece bedenini değil, ruhunu da kirletmişlerdi. Toplum diyorum ya, aslında hiçbir anlamı yok bu kelimenin. Akif'i biz koruyamamıştık, biz, bu ülkenin insanları. Akif de psikolojik olarak sakatlanmış, kendisine yapılanı başkalarına yaparak bir tür canavara dönüşmüştü"* (s.113). Nevzat'ın ağzından ifade edilen bu tümcelerden hareketle Ahmet Ümit, asıl suçlunun duyarsız toplum olduğunu anlatmaktadır.

[20] https://medyanin50tonu.com/ahmet-%C3%BCmit-yeni-kitab%C4%B1k%C4%B1rlang%C4%B1%C3%A7%C3%A7%C4%B1%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1-ay%C5%9Fe-arman-a-anlatt%C4%B1-ebcf3156c916 Çevrimiçi (18 Mart 2018)

4.2.2. Anlam Çözümlemesi

4.2.2.1 Eylemler ve Kimlikler

Yazar, kahramanları ve onların taşıdıkları rolleri kurguda söylemine uygun olarak kullanır.

Nevzat: Başkomiser, kızı Aysun ve karısı Güzide'yi yıllar önce bir patlamada kaybetmiştir. Etrafındaki insanlar için toplayıcı bir rol üstlenmesine rağmen sürekli iç muhasebe yapar. "*Ama değildim, herkes gibiydim, belki herkesten daha zayıftım, çünkü herkesten fazla yaralanmıştım" (s.156).* Yaşadığı sıkıntılar, karşılaştığı olaylardan sonra meslek hayatını ve insan doğasını daha çok sorgular. "*Doğruluğundan emin olduğum düşüncelerin hayat karşısında paramparça olduğunu görmek çok yıpratıcı.*" (s.351). Başkomiser, hikâye boyunca merhamet-acımasızlık, doğru-yanlış gibi zıtlıkları kendi terazisinde tartmaya çalışır ve mesleğinin yüklediği vicdani sorumluluğun da farkındadır: "*Bizim yaptığımız yanlışların bedeli çok ağır. Bizim yanlışlarımız, insanların hayatlarına mal oluyor"* (s.351).

Körebe: Kurbanlarını enselerinden tek kurşunla öldürür, gözlerine kırmızı bir kumaş bağlar, sağ kulaklarının yarısını keser ve kurbanları özellikle çocukların bulunduğu oyun parkları, müze ve kreş gibi yerlere bırakır. Öldürdüğü kişilerin tek ortak özelliği var: Hepsinin çocuk tacizcisi olması. Romanın sonunda Körebe'nin Savcı Nadir olduğu ortaya çıkar, Nadir'i emekli Komiser Zekai yakalayacakken Nadir onu da öldürür ve bu cinayetle ritüellerinin dışına çıkar. Yazar, okuyucunun merakını son noktaya kadar zirvede tutar Körebe'nin Nadir olduğunun okuyucu tarafından anlaşılmaması için romanın başında Nadir şöyle değerlendirir: "*Nadir'i tanırdım, birkaç davada birlikte çalışmıştık: İşine sıkı sıkıya bağlı, son zamanlarda pek rastlanmayan kanun adamlarından biriydi."* (s.26). Bu değerlendirmeyle şüpheler Nadir'den diğer kahramanlara yönelir. Nevzat'ın adalet konusundaki açıklamaları da şüphe uyandırmayacak şekildedir: "*Yapmayın arkadaşım! Bu işler öyle yürümez. Katili mahkeme önüne çıkarmamız lazım. Zekai Başkomiserim de katilinin öldürülmesini değil, yargılanmasını isterdi. En iyi adalet, hukukla sağlanır."* (s.318). Nevzat Nadir'i yakaladığında onun nasıl körebe olduğunu, yaşadığı tramvayı Nadir'in anlattıklarından öğrenir. Nadir'in anlattığı olayın altında çok sayıda alt metin vardır olay şu şekilde gerçekleşmiştir. *"Müşfik, az önce bahsetmiştim üvey babam ... " Ayrıntılara girmesi için eşeledim. "Sizi taciz eden*

adam değil mi?" "Evet, ta kendisi," diye umursamadan onayladı iskemlesine otururken. "Çok yakışıklı bir adamdı. Uzun boyluydu, şahane bir vücudu vardı. Esmer yüzüne çok yakışan, üzüm karası gözler ... Annem deli gibi aşıktı Müşfik'e. Sağ kulağının yarısını fırtınalı bir denizde, ıslak halat koparıp atmıştı sulara. Annemden önce çok çapkınlık yapmış. Gazetelerde filan fotoğrafları çıkmış. O yolun yolcusu, para avcısı kadınların gözdesiymiş. Annemle tanışınca durulmuş… "Ama hakkını yemeyelim, annemin yatağında yapmazdı bu işi... Şu arka bahçedeki kulübede gösterirdi sevgisini... Öyle bakmayın Başkomserim. Önce anlamadım, baba sevgisiyle erkek şehvetinin arasındaki ayrımı. Hoşuna gidiyor insanın, demek ki bir baba, oğluna böyle dokunur diyor. Oyun zannediyorsun olan biteni. Zekai Başkomiserim'in büyük bir isabetle bana taktığı o lakapla anılan oyun: Körebe. Müşfik Bey, alakalı, anlayışlı, sevgi dolu bir üvey baba olarak hafta sonları körebe oynardı benimle bu arka bahçede. Her oyunun sonunda da bir oyuncak hediye ederdi." (s.386-387). Nadir'in açıklamalarından hem cinayetleri neden işlediğini hem de bu cinayetlerdeki ritüellerin sebepleri anlaşılmaktadır. Nadir dokuz yaşından on iki yaşına kadar üvey babası tarafından tacize uğrar ve Nadir'in annesi Mukaddes Hanım, onun yaşadıklarını öğrenince eşini öldürür. Bu talihsiz olay Nadir'in gözü önünde gerçekleşir, o da hayatının bu travmatik dönemini unutamaz hep on iki yaşında takılı kalır ve hayatını devam ettiremez.

Zeynep: Kriminologdur, yazar söylemlerini Nevzat'tan başka Zeynep'e de söyletir, Zeynep bu sapkınlıkların anlık çözümlerle halledilemeyeceği konusunda ısrarcıdır. *"Sapık da olsa, çocuk tacizcisi de olsa karşımızda bir insan var. Sizin gibi, bizim gibi onun da bir ruhu var. Belki onlar da pişmanlık duyuyorlardır. Bu işin nedenini anlamak lazım. Nedenini anlamadan, onları nasıl engelleyebiliriz ki?"* (s.70).

Ali: Başkomiser Nevzat'ın yardımcısı, Komiser Ali'nin geçmişi çocuk istismarına dayanır, yazar roman akışına Ali'nin geçmişini de dahil eder. Ahmet Ümit, hem Başkomiser Nevzat'ın hem de diğer roman kişilerinin geçmişinden kurguya dahil eder. Ali'nin geçmişi yurt gerçeğini gözler önüne serer. "*Her an her dakika daha da cüretkarlaşıyordu sapık herif. Şaşkınlık ve utanç içindeydim. Kendimi nasıl koruyacağımı bilemiyordum. Yetişkin bir adamla nasıl başa çıkacaktım. 'Dur, dur Emir Baba yapma,' diyordum sadece. Ama sesim o kadar cılız çıkıyordu ki, adamın duyduğundan bile emin değildim. Ne olduysa elini apış arama*

atınca oldu, sağ elim adeta kendiliğinden uzandı, az önce kestane aldığımız kızgın maşaya. Yurt müdürü öyle kaptırmıştı ki kendini ne yaptığımı anlamadı bile. Maşayı kaptığım gibi geçirdim suratına." (s.186). Olay öğrenilince yurt müdürü Hicabi başka bir yalan uydurur ve Ali'yi tehdit eder olay örtbas edilir. Ali yıllar sonra kendi muhasebesini yapar: "*Sana iyi davranan bir yetişkin hemencecik kazanıyor kalbini. Üstelik bu kişi kaldığın yurdun müdürüyse ... " Adeta sitemkâr bir tonda konuşuyordu. "Bunu anlamanız çok zor. Zeynepcim ne sen anlayabilirsin bu duyguyu ne de siz Başkomserim. Ama Hicabi denen o şerefsiz çok iyi anlamıştı. Çok iyi biliyordu kimsesiz çocukların neye ihtiyaç duyduklarını. Hepimize öyle yaklaştı zaten ... Sınırsız bir şefkatle, büyük bir merhametle. Biz de olmayan babamızın yerine koyduk onu. Hem annemizin hem babamızın ..."* (s.183).

4.2.2.2. Bağlantılar

Ahmet Ümit, romanda insan ve mekân arasında güçlü bir bağ kurar. Bunu da mekân tasvirlerinde verir, bu bağlantıların tespit edildiği bölümlerden bazı örnekler verilecektir

Tatavla: Nevzat ve Evgenia'yı bağlar bu mekân romanda huzuru sağlayan tek yerdir, Evgenia da Nevzat'a huzur veren tek kişidir.

"Evgenia'da kalmıştım; Allah'ın bildiğini kuldan niye saklayayım, hayattan çalınmış o güzel gecelerden biriydi. Sesler, kokular, şarkılar, elbette biraz da içkinin etkisiyle ama daha çok sevdiğim kadının varlığıyla dünyayı, hatta kendimi unutup sevda denen o büyülü evrende kaybolmuştum." (s.13).

Hicabi'nin Evi ve Odası: Tacizci olduğu sonradan öğrenilen Hicabi'nin evi adeta onun ruhunu anlatır gibi betimlenmiştir. Yine Hicabi Ali'yi taciz etmeye kalktığında Ali'nin müdür odasına ait betimlemesi de hem Ali'nin çocuk ruhunun açmazını hem de onun içindeki cehennemi anlatır.

"*Hicabi İnce'nin dairesi devlet eliyle yaptırılan o çirkin apartmanlardan birinin dördüncü katındaydı. Asansör arızalı olduğu için dar merdivenleri tırmanmaya başladık. Kapıların önüne konulmuş ayakkabılar, çocuk sesleri, bu sıcakta iyice çekilmez hale gelen yemek kokuları." (s.55).*

"Korkunç bir geceydi," diyerek yeniden başladı gergin bir sesle anlatmaya. "Korkunç bir sıcak vardı odada. Sanki sadece sobanın içindeki kömürler değil,

odadaki bütün eşyalar tutuşmuş yanıyordu. Terliyordu herif, alnından akan ter ağzından akan salyasına karışıyordu. Bilmiyorum, belki de böyle olmamıştı, ama böyle hatırlıyorum." (s.186).

4.2.2.3. Söylemler

Roman sadece polisiye roman serisi içerisine alınamayacak kadar karmaşık kurguya sahiptir. Roman kendi içinde çok sayıda alt metin, söylem barındırmaktadır.

4.2.2.3.1. Pedofili Sorunu ve Asıl Suçlu Kim?

Ali ve Zeynep'in kurgu içindeki karşıt görüşleri, iyi-kötü kavramına geniş bir parantez açar. Ali, "*Kötü, kötüdür. Onu düzeltemezsin*." (s.334) derken Zeynep daha hümanist bir yaklaşımla, önemli olanın toplumu iyileştirmek, insanın ruhunu yüceltip sapıklığı ve suçu ortadan kaldırmak olduğunu söyler. Yazar bu noktada psikoloji ve sosyolojinin gerekliliğini ortaya koyar. Suçun neden işlendiğini anlayamazsak, onu nasıl ortadan kaldırırız? Bu çatışmanın net olduğu bölüm ilk cinayetin işlendiği bölümdür, maktül Akif Soykan bir çocuk tacizcisi ve Körebe bu cinayetle bir kahraman olarak algılanır fakat ilerleyen bölümlerde onun da yurtlarda kalan çoğu çocuk gibi tacize uğradığı ortaya çıkar. Roman, okuyucuyu karakterler üzerinden de sürekli bir ikileme sürükler "Asıl suçlu kim ve doğru ne?".

4.2.2.3.2. Göçmen Sorunu

Ahmet Ümit'in romanının adı da romanda uzun uzun değindiği göçmen sorundan gelmektedir. Karakterlerden biri olan Evgenia da bir Rum göçmenidir. Evgenia'nın kırlangıç kuşları ile ilgili aktardığı şu bilgiler de oldukça manidardır: "*Biliyorsun kırlangıçlar göçmen kuşlardır. Çok hızlı uçarlar. İşte o göç sırasında yüzlerce kırlangıç fırtınaya yakalanıp ölürmüş. Göçü başarıyla tamamlayan kırlangıçlar, geldikleri ülkenin sıcak gökyüzünde uçarken, yollarda kaybettikleri arkadaşlarını anımsar acıyla, öfkeyle böyle çığlıklar atarlarmış*." (s.289). Romanın örtük mesajı toplumsal eleştirisi kırlangıç çığlığı metaforuyla verilmiştir. Duyulmayan ya da eğlence zannedilen bu çığlık toplumun görmemek için gözlerini kapattığı göçmen sorunudur. Romanda para için çocuklarını satan, kendilerinden ve ailelerinden vazgeçen göçmenlerin başlarından geçen talihsiz olaylar

anlatılıyor. Ahmet Ümit, göçmen sorununun iç siyasetteki karşılığını da yine roman kahramanlarının ağzından aktarır. Nevzat konu ile alakalı şu tümceleri sarf eder:

" '*Alçaklıkların en rezili siyasi alçaklıktır Münircim' dedim kendimi tutmaya çalışarak, 'Buna bir de mezhep ve dini karıştırırsan, bildiğin şerefsizlik çıkar ortaya… İşte şu anda onu yaşıyoruz. Üstelik bunun bedelini, bütün millet ödüyor… Bari zavallı Suriyelilere yardım edebilsek. Onu da yapamıyoruz. Sus, sus, daha fazla konuşturma beni…' "* (s.93).

4.2.2.4. Metinlerarasılık

Ahmet Ümit, önceki metinlerle bağını konu ve roman karakterlerinin ortak oluşuyla sağlamıştır. Son romanı *Kırlangıç Çığlığı* Başkomiser Nevzat polisiye serisinin son kitabıdır ve oldukça heyecan vericidir. Bundan bir önceki Başkomiser Nevzat macerası, 'Beyoğlu'nun En Güzel Abisi'dir. Bu iki roman sadece Başkomiser Nevzat değil Ali, Zeynep, Evgenia ve doğal olarak bazı mekânlar bakımından da ortaktır. Kurtuluş semtinin önceki adı olan Tatavla iki romanda da Evgenia'nın meyhanesi olarak karşımıza çıkar. Katille ilgili çıkarımlarında Zeynep dini bilgilere gönderme yapar: *"Biliyorsunuz birçok dinde 12 sayısı kutsaldır. Kadim kültürlerin çoğunda ayın ve güneşin 12 noktadan geçtiği varsayılırmış. Ayrıca 12 kuzey, 12 güney yıldızından söz edilir ... " Dışarıdaki sıcaktan sonra arada bir cızırdayan klimanın yarattığı serinlik serseme çevirmişti beni. Yine de bu ilginç sohbete katılmaktan geri duramadım. "Yahudilerin 12 kavmini de ekleyebilirsin Zeynepcim. Her ne kadar bu konu tartışmalı olsa bile 12 kavim de önemlidir. Tevrat'ta da sık sık 12 sayısından bahsederler." Tuhaf bir ışıltı kaplamıştı kriminoloğumuzun koyu renk gözlerini. "Haklısınız Başkomserim ... İsa Peygamber ve 12 havarisini de unutmayalım. Sonra 12 İmam da var. Hazreti Muhammed'den 12 İmam'a kadar uzanan ehlibeyt..."* (s.128).

4.2.3. Dil Çözümlemesi

Çalışmada dil çözümlemesi bölümünde tümceler empati dili açısından incelenecektir. İnceleme planı şu şekilde olacaktır:

i. Empati dili açısından veri özelliği olan tümceler seçilecek. Tümcelerin yer aldığı bölümün numarası ve başlığı tümcelerden önce verilecektir.

ii. Seçilen tümceler, Tarhan'ın empati basamağı tasnifinde yer alan altı basamağın hangisi ya da hangilerini gerçekleştirmek için oluşturulduğuna göre incelenecek. Basamaklar şu şekildedir:

   a. Nötr basamak
   b. Aktif dinleyici
   c. Yer değiştirme
   d. Koşulsuz kabul
   e. Davranışları Açıklama
   f. Rehberlik etme

iii. Bireyler bu empati basamaklarının tamamını gerçekleştirdiklerinde tam empati gerçekleştirmiş olurlar. Fakat her zaman tam empati gerçekleşmez, farklı farklı seviyelerde empatik tepkiler gösterilir, bu tepkiler göre yedi farklı empati seviyesi vardır. Son aşamada tümcelerden hareketle aşağıdaki basamaklardan hangisinin gerçekleştiği tespit edilecek.

   a. Yüzeysel Empati
   b. Ben Seviyesi Empati (Eleştiri, akıl verme, teşhis, bende de var, benim duygularım)
   c. Sen Seviyesi Empati
   d. Biz Seviyesi Empati
   e. Toplumsal Empati: Bu seviye en yüksek en ideal empati seviyesidir.
   f. Evrensel Empati: Her zerrenin düşünülerek gerçekleştirildiği empatidir.
   g. Zamanlar üstü Empati

iv. İkili iletişim sırasında kullanılan dil de *Yetişkin Dili, Ana-Baba Dili ve Çocuk Dili* olmak üzere üç açıdan incelenecek. Çünkü kullanılan dil tercihi empatik tavrının en belirgin göstergesidir.

4.2.3.1. Tümce Çözümlemeleri

1. Bölüm "Vicdanını yitirmiş bir dünyadan başka nedir ki cehennem?" (s.9)

"... Var mı olayı gören kimse?

(ı)Sanki bundan kendi sorumluymuş gibi bakışlarını kaçırdı. (Komiser yardımcısı Ali)

Hayır Başkomserim, kimse yok. Muhtemelen cinayet gece yarısı işlendi... O saatte kim olur ki parkta? Araştırmakta fayda var Alicim." (s.18).

Nevzat (gönderici) ve Ali (alıcı) arasında sözlü olarak başlayan iletişim sözsüz iletişim ile devam etmiştir. Kullanılan ortak kod mimiklerdir. Nevzat kodları doğru okuyarak Ali'nin sezdirdiği mesajı almıştır. Bu aşamada Nevzat'ın *aktif dinleyici basamağını* gerçekleştirir.

"Sanki bundan kendi sorumluymuş gibi / *bakışlarını kaçırdı."* (s.18).

Sebep Sonuç

Sanki (tümce başı bağlama edatı) tahmin anlamı katmış Nevzat akıl yürütmüştür.

Gibi (benzerlik edatı) "-mış gibi" kalıp kullanımı bir eylemi yapar görünmek / yapar gibi yapmak anlamını taşımaktadır fakat iletişim dilinde sıkça kullanılan bu yapı iletişim psikolojisi uzmanı Cüceloğlu'nun (2005), "*Mış Gibi Yaşamlar*" adlı kitabında dile getirdiği "Yaşıyormuş gibi görünüp de aslında yaşamayanların yaşamı" ifadesinde de belirttiği gibi aslında bir olumsuzlama şeklidir (Coşar, 2016: 1217). "*sorumluymuş gibi*" kullanımı *sorumlu değil* anlamında kullanılmıştır. Nevzat burada empati basamaklarından önce *yer değiştirme* basamağını gerçekleştirmiş fakat Ali'ye davranışlarıyla ilgili açıklama yapılması gereken davranışları *açıklama* basamağını gerçekleştirmemiştir.

"Araştırmakta fayda var Alicim." (s.18).

Bu tümce nasihat yığınlarında bulunmadan, akıl vermeden *rehberlik basamağının* gerçekleştiği bölümdür. Emir tümcesi tercih etmeyip öneri tümcesi kullanması ve *Alicim*'i hitap sözcüğü olarak tercih etmesi Nevzat'ın *yetişkin dili* kullandığını göstermektedir. Nevzat, örtük biçimde de olsa Ali'yi yönlendirdiği ve ona sorununa karşı çözüm üretme fırsatı vermediği için *sen seviyesinde empati* gerçekleştirmiştir.

2. Bölüm "Çok erken tanışmışlar vahşetle…" (s.17)

(ı) "Bu, o herif…" diye söyledim. (ıı) "Bu, o alçak!" (ııı) Evet, oydu, biraz yaşlanmıştı ama hiç kuşkum yoktu, oydu. Neler olup bittiğini anlamayan Şefik ile Zeynep şaşkınlık içindeydi. Kurbanın yüzünü inceleyerek merakını gideremeyeceğini anlayan Zeynep dayayamayıp sordu. "Kim? Kimden bahsediyorsunuz Başkomiserim?" (ıv) İğrenç bir mahluk görmüş gibi kendiliğinden buruştu yüzüm. "(v)O herif…O herif işte…Yıllar önce kızımı taciz eden sapık." (s.22).

Yukarıdaki bölümde rakamla belirtilen tümceler Nevzat Başkomiser'e ait olan ve maktulü gördükten sonra onun için söylenmiş tümcelerdir. Bu tümcelerdeki sözcük ve söz öbeği tercihleri şu şekildedir: *Herif, alçak, sapık, iğrenç bir mahluk.*

Herif: Güven vermeyen, aşağı görülen, bayağı kimse. (*GTS)*

Alçak: Bile bile en kötü, en ahlaksız davranışlarda bulunan, aşağılık, soysuz, namert, rezil, hain. (*GTS)*

İğrenç: Alçak, aşağılık. (*GTS)*

Sapık: Tavır ve davranışları normal olmayan, gelenek ve törelerden ayrılan anormal (kimse), gayritabii. (*GTS)*

Tercih edilen sözcüklerin açıklamalarına baktığımızda hepsi anlamsal olumsuzluğa sahip sözcüklerdir. İletişim dilinde bireyleri tanımlamak için tercih edilen sıfatlar bireyi yargılıyorsa bu durum taraflardan birinin empati dilini tercih etmediğini göstermektedir. Empati basamaklarından *nötr basamak* ihlal edildiği için tercih edilen sözcüklerle birey yargılanmıştır.

3. Bölüm "Bir rastlantı mıydı, yoksa bana verilmiş bir mesaj mı?" (s.23)

Savcı Nadir:"Ne diyorsunuz bu işe? Bütün bunların manası ne?"

Başkomiser: Muhtemelen kızı ya da yakını taciz edilen biri yapmıştır bu işi. O duyguyu ben de yaşadım çünkü. Allah kimsenin başına vermesin, insan çıldıracak gibi oluyor. Gözünüz hiçbir şey görmüyor. O kör öfkeyle tacizciyi öldürebilirsiniz." (s.25).

Nevzat Başkomiser katili anlamak isteyen bir tutum içindedir ve bu sebep sonuç tümceleriyle verilmiştir.

Sonuç: *Tacizciyi öldürebilirsiniz.*

bil- tasviri fiili öldürebilirsiniz kullanımıyla sonuç tümcesinin yüklemi durumundadır. Bütün şartlar sağlandığında gerçekleşmesi yüksek bir ihtimali bildirdiği için kiplik görevindedir.

"O duyguyu ben de yaşadım." (s.25).

Bu tümceden hareketle Nevzat'ın katile karşı geliştirdiği empatik tepkinin kalitesi şu şekildedir. Nevzat tutumunda kendi düşüncelerinden bağımsız hareket etmediği için *nötr basamağı* ihlal etmiştir. Nevzat'ın aşağıda sıraladığı sebeplere dikkat ettiğimizde *yer değiştirme basamağı* da ihlal edilmiştir, aslında Nevzat katilin yerine geçmemiş kendini anlatmış, kendi gerekçelerini sıralamıştır. Kullanılan *"de"* bağlacı *koşulsuz kabul* basamağının da gerçekleşmediğini göstermektedir. Bu kullanım ile Nevzat yandaş durumuna geçmiş sanki katille aynı grubun üyeleriymiş izlenimini vermiştir. Nevzat'ın katili anlama sebebi aynı şeyleri yaşamış olmalarıdır. "Bende de var, benim duygularım" bağlamında bir empatik tepki gösterdiği için Nevzat'ın empatik tepkisi *ben seviyesinde*'dir. Bunu bize tümcelerdeki *Özne+Tümleç+Yüklem* dizilişi göstermektedir.

i. *Kızı ya da yakını taciz edilen biri / yapmıştır*
Özne *Yüklem*

ii. *İnsan / çıldıracak gibi oluyor.*
Özne *Yüklem*

iii. *Gözünüz / hiçbir şey /görmüyor.*
Özne *Nesne* *Yüklem*

iv. *Kör öfkeyle / tacizciyi /öldürebilirsiniz.*
Tümleç *Nesne* *Yüklem*

(i). tümcede özne durumundaki "kızı ya da yakını taciz edilen biri" söz öbeğinde yer alan belirsizlik sadece bilinmeyen herhangi bir kişiden bahsetmek için değil, bu durumdaki tüm insanları temsil etmek için kullanılmıştır. (ii). tümcede yer alan özne durumundaki "insan" sözcüğü de aynı durumdaki tüm bireyleri temsil edecek şekilde kullanılmıştır. Bu kullanımın alt metninde şu anlam yatmaktadır: "çıldırma" duygu durumuna sahip olan bireylerin sayısı çoktur ve burada *insan* "biz"i temsil etmektedir. (iii). tümcede yer alan özne durumundaki göz sözcüğü de "sen"in içinde yer aldığı bir gruba aitmiş gibi ikinci çoğul şahıs iyelik eki ile

çekimlenmiştir. (iv). tümcenin yüklemine baktığımız zaman ise yüklemin ikinci çoğul şahıs ile çekimlendiği görülmektedir. Bu tümcelerdeki tespitlere *ESÇ* boyutunda baktığımız zaman "insan ve gözünüz" kullanımıyla desteklenen katilin de içinde olduğu mağdur grubu vardır. Bu grup Nevzat Başkomiser'in de dahil olduğu "biz" iken ötekileştirilen grup ise tacizcilerin olduğu gruptur.

"Elimle kurbanı işaret ettim. "(i) Fakat işin ilginç tarafı, bu olayda öfke yok. Tutku yok, kimse çılgınca hareket etmemiş. (ii) Ceset delik deşik değil, tek kurşunla bitirmişler adamın işini. Sakin, akıllıca ve büyük bir maharetle…" "Hatta mesaj da bırakmışlar. Kurbanın bu parka bırakılması, gözlerinin kırmızı bir kumaşla bağlanması, enseye tek kurşun, kesilen sağ kulak, pembe giysili bebek…" (s.25).

Ali, "Siz devlet olarak tacizcileri engelleyemiyorsunuz, o yüzden bu işi biz yaptık diyor adamlar." (s.25).

(i) ve (ii) tümce üstü birimlerde çağrışımsal karşıtlıklardan faydalanılmış.

Öfke ve tutkunun karşısında *sakin; çılgınca* karşısında ise *akıllıca* karşıtlığına yer verilmiştir. Katilden beklenen davranışlar sıralanmış fakat bunların yerine tam tersi makul insanlardan beklenen olumlu davranışlar verilerek *katil* sıfatı ortadan kaldırılmıştır.

Ardından Ali iletişime bir sebep sonuç tümcesi ile devam eder.

"(*i) Siz devlet olarak tacizcileri engelleyemiyorsunuz, (ii) o yüzden bu işi biz yaptık diyor adamlar*." (s.25).

(i) tümcenin sebebi, (ii) de sonucudur

Sebep, cinayeti gerekli kılacak ve toplumda kabul görecek bir sebepmiş gibi ifade edilmiş ve bu ifade tümcede "*biz*" adılı ile desteklenmiştir.

Ben (biz) öteki olmayandır ve ben ve öteki arasındaki roller, Artur Rimbaud'un *Ben Ötekidir*, adlı çalışmasında açıkça ifade edilmiştir ki "biz" rolleri belirleyen, kural koyan, konuşan yazan, planlayan, akılcı olan, sınırları tanımlı olandır (Özkan, 2002). Burada *biz*'in tercih edilmesi kasıtlıdır ve bizin karşısında yer alan *öteki* ise tacizcilerdir. Bu açıklama, Ali'nin katilden hareketle bir grup tasavvur etttiğini ve katil gibi düşünen, katil gibi hareket eden tüm bireylere karşı empatik tavır takındığını göstermiştir. Ali'nin gerçekleştirdiği empati, aynı özelliğe sahip bir

grup insana gösterildiği ve diğer insanlar, tacizciler göz ardı edildiği için *biz seviyesinde* empatidir.

4. Bölüm "Ama Farklı Bir Seri Katil…" (s.27-34)

Geriye dönüş tekniği ile anlatılan Başkomiser Nevzat'ın kızı Aysun'un başından geçen tacizdir. Taciz karşısında kız, anne ve babanın tutumu şu şekilde anlatılır:

"Aysun ilkokul üçüncü sınıfa giderken başımıza gelmişti bu iğrenç olay geldi. Durumu fark eden rahmetli karım Güzide olmuştu. Aysun'un okuldan, pembe giysili Barbie bir bebekle geldiğini görünce işkillenmiş, kızımıza bu oyuncağı nereden aldığını sormuş. Aysun da "Akif Abi verdi." Deyince kuşkuları iyice artmış, olayı o akşam bana anlatmıştı. İlk duyduğumda çok önemsememiştim, (i)Aysun cana yakın bir kızdı, kendisiyle konuşmak isteyenleri asla kırmazdı. (ii)Annesi defalarca uyarmasına rağmen, herkese hoş görünme huyundan hiç vazgeçmemişti. (iii)Bu halini çok iyi bildiğim için, belki de şu (iv) "Akif Abi", onu kız kardeşi gibi sevmiş, bir hediye vermek istemiştir diye düşünmüştüm." (s.27).

Olay: Aysun'un bir yabancıdan, Akif Abi'den, hediye almasıdır.

Nevzat, bu bölümde açıklamalarıyla olayın tarafları olan hem Aysun'a hem de Akif'e karşı empatik tavır geliştirmiştir. İki tarafı da yargılamamıştır.

Aysun' a karşı geliştirilen empatik tavrın aşamaları şu şekildedir.

Nevzat Aysun'u tanıdığı için *nötr basamak* tam anlamıyla gerçekleşmez. (ii). tümcede belirtilen durumun alışılmışın dışında yani dikkat çekecek bir durum olmadığı bunun "huy" olduğu aktarılmış. (iii). tümcede kullanılan *bil-* yardımcı eylemi ile de bunların öğrenilmiş bir davranış olduğu gösterilmiştir. (i). tümce üstü birimde *yer değiştirme basamağına* geçen Nevzat sebep-sonuç tümceleri ile Aysun'un ne hissettiğini, nasıl davrandığını anlamaya çalışmıştır.

Sebepler:

i. Cana yakın, asla kızmaz

ii. Herkese hoş görünme

Nevzat, Akif'e karşı önce *nötr basamak* uygulamış, ona karşı ön yargı içeren bir tümce kullanmamıştır. Ardından (iv). tümce ile Akif ile yer değiştirme

basamağına geçmiştir. Bu tümcede *düşün-* eylemi ile bilişsel süreç devreye girmiş Nevzat, sebep-sonuç tümcesi ile durumla ilgili akıl yürütmüştür:

Kız kardeşi gibi sevmek sebep

Hediye vermek ise sonuçtur. İletişim şu şekilde devam etmiştir.

"Güzide bu kadarla da kalmamış, otoriter bir sesle emri vermişti. "Yarın bu adama gitmelisin Nevzat… Ona gitmeli ve bu oyuncağı iade etmelisin." (s.28).

Burada Güzide empatinin *nötr basamağını* gerçekleştirmemiştir. Nevzat, "Akif Abi" derken Güzide "bu adam" sıfat tamlamasını kullanarak onu herhangi bir adam konumuna getirmiştir. Olayda kendini üst akıl olarak görür ve buyurganlık aşamasına geçer. Nevzat'la konuşurken {-mAlI} biçimbirimi ile kurulan tümceler gelecekte zorunluluk bildirmektedir ve bu tümceler karşı tarafın fikri sorulmadan art arda sıralanmıştır. Bu aşamada ne Aysun'un ne de Akif'in ne hissettiği ne de tavrı önemli olduğu için Güzide iletişimin başında *sen seviyesinde* empatik tavır gerçekleştirmiştir. İletişim şu şekilde ilerlemiştir:

"Karım böyle söyleyince Aysun'un gözleri dolmuştu, belli ki bebeği sevmişti, belli ki kendinde kalmasını istiyordu. (i)Güzide de fark etmişti kızımızın halini ve o pratik zekâsıyla anında bulmuştu orta yolu. "O zaman, parasını veririz… Bebek de bizde kalır. Ama şu adamı uyar Nevzat, bir daha oyuncak filan hediye etmesin kimseye. "Sonra da Aysun'un karşısına geçmiş "(ii) Biz alırız kızım sana ne istiyorsan. (iii) Başkalarından hediye kabul etmemelisin. Doğru değil… Aysun önce sessizce başını öne eğmiş, ardından her zaman yaptığı gibi gözlerini bana dikerek yardım istemişti ama bu kez olmazdı. Yumuşayan yüreğime taş basıp, "Annen haklı kızım," demiştim. "(iv)Tanımadığımız insanlardan hediye kabul etmemelisin. (v) Biz alırız sana ne istiyorsan alırız…" (s.28).

Bu bölümde (i). tümce Güzide'nin Aysun'un gönderdiği sözsüz iletişim kodlarını doğru okuduğunu göstermektedir. Güzide bu davranışı ile *aktif dinleyici* basamağını gerçekleştirmiştir. Ardından kendini Aysun'un yerine koyar ve Aysun'un ne hissettiğini anlar ve (ii). tümcede yer alan davranışı gerçekleştireceklerini söyler. Burada dikkat çeken "biz" adılıdır, Güzide özneyi özellikle çoğul kullanarak Nevzat'ın da aynı şekilde düşündüğünü belirtmek istemiştir. Sonraki aşamalar ise *çözüm üretme* ve *rehberlik etme basamağı*dır. Çözüm basamağında bireye davranışı ile ilgili açıklama yapılır. Güzide sebep-sonuç tümcesi olan (iii). tümcenin sonuç

bölümünde "*Kabul etmemelisin"* ile fikir verir fakat bu kullanımda tasarlama kipi emir sezdirimine sahiptir. *Rehberlik basamağında* empatik tavır sergilenen bireye karşı seçenek sunulması gerekirken Güzide seçenek sunmayıp (iv). tümce ile yine buyurgan bir tavır takınarak onun yapması gerekeni {-mAlI} biçimbirimi ile oluşturduğu emir tümcesi ile vermiştir. İletişimde üç tip iletişim dili kullanılır, empatinin gerçekleşebilmesi için kullanılan dil *yetişkin dilidir* fakat Güzide burada yargılayan, buyurgan *ana-baba dili* kullanmıştır. Güzide, yaşanan olayda Aysun'a çözüm üretmesi için izin vermemiş (v). tümce ile çözümü kendisi üretmiştir. Bu tümcenin yükleminin geniş zaman birinci çoğul şahısla çekimlenmesi olaylara daima müdahale edileceğini göstermiştir. Güzide yüklemi çoğul kullanıp eyleme Nevzat'ı da dahil ederek aynı şeyi düşündüklerini vurgulamak istemiştir. Bu değerlendirmeler de göstermektedir ki Güzide'nin geliştirdiği empati *sen seviyesinde*dir.

Akif Soykan ile Nevzat Başkomiser'in karşılaşma anı ve aralarında geçen konuşma (s.28-29):

"Bu bebeği sen mi verdin kızıma?" Diye sormuştum. Masum bir gülümseme bürümüştü, etli dudaklarını ardı ardına birkaç kez yutkunduktan sonra, Ku…Ku…Kusura bakmayın. (i)Samimi görünüyordu ama aldırmamıştım.

"Bak Akif," diyerek ikaz etmiştim. "Ailesi yanında yokken, çocuklara hediye veremezsin ... " "Ama efendim," diyecek olmuştu, "(ii)Aması maması yok," diye lafı ağzına tıkamıştım. "Başın belaya girer. Anladın mı?" ..."Ama inanın bana, kötü bir niyetim yoktu ... ""Bunun niyetle alakası yok Akif," diye (iii)kestirip atmıştım. (v)"Seni tanımıyoruz ne ben ne de kızım. Sen de bizi tanımıyorsun. (iv)İyi niyetle yapmış olabilirsin ama yine de münasebetsiz bir davranış. Şimdi bu oyuncağın parasını (vi)alacaksın ve sadece benim kızıma değil, tanımadığın hiçbir çocuğa hediye filan (vii)vermeyeceksin." (s.28-29).

Nevzat, Güzide ile konuştuktan sonra Akif'in yanına gittiği için *nötr basamak* gerçekleştirilememiştir. Çünkü Nevzat, Akif'in yanına ön yargılı gitmiştir. Bunu (i)'de görmekteyiz Akif'in davranışlarının önemi olmadığını göstermek için "aldır-" eylemi tercih edilmiştir. Nevzat Akif'e karşı nötr olmadığı için *aktif dinleyici* basamağı da gerçekleşmemiştir. (ii). ve (iii). tümceler karşı tarafın konuşmasına fırsat tanımayan tümcelerdir. *Yer değiştirme* basamağında (iv). tümce ile anlık bir yer

değiştirme olmuştur fakat "ama" bağlacı önceki tümceyi olumsuzlayıp kişinin niyetinin hiçbir önemi olmadığını vurgulamaktadır. *Davranışları açıklama* basamağına gelindiğinde (v). tümce ile açıklama yapılmış fakat tümce yapısına dikkat edildiğinde hem anlam hem de yapı bakımından olumsuz tümce tercih edilmiştir ve "tanıdık" vurgusu yapılmıştır. Bu şart ile *koşulsuz kabul* basamağı da uygulanmamıştır. Burada sezdirilmek istenen "senin bu davranışını anlayabilmemiz için tanışıyor olmamız şart" düşüncesidir. Akif'e *rehberlik basamağında* seçenekler sunmak yerine *ana-baba iletişim dili* tercih edilmiş (vi). tümcede yer alan sıfat tamlaması ile davranışlar yargılanmış; (vi), (vii) de görüldüğü gibi {-AcAk} biçimbirimi bağlama anlam boyutu olarak *ikaz* ve *emir* anlamları yüklemiştir. Akif' e karşı geliştirilen empatik tavırda anlık *yer değiştirme* yapılmış fakat devam eden aşamalarda Nevzat ana-baba diliyle iletişime geçtiği için konuşma karşılıklı anlaşmadan çok, Nevzat'ın nutuk şeklindeki tümceleriyle ilerlediğinden gerçekleştirilen empati *ben seviyesinde'*dir.

"Sekiz yaşındaki bir kıza tacizden tutuklanmış, gönderildiği Tokat Hapishanesi'nde mahkumların linç girişiminden ağır yaralı olarak kurtulmuştu. Cezasını tek kişilik hücrede çekeceği yazıyordu haberde. Cezasını çekmiş, yeniden insanların arasına katılmıştı demek. Ama birileri onu affetmemiş olmalıydı ki, ensesine tek kurşun sıkarak son vermişlerdi sefil hayatına." (s.30).

Akif Soykan'ın katil/katillerine karşı empatik yaklaşım *anlık yer değiştirmeyle* başlamış ve bu amaçla sebep-sonuç tümcesi oluşturulmuştur.

Sebep: Maktul karşı tarafa önceden zarar vermiş ve hatalı olan bu durum *affet-* eylemiyle sezdirilmiştir. Bir diğer sebep ise maktulün hayatı *sefil* sıfatıyla nitelendirilmiş ki sanki maktule iyilik yapılmış bu sefil hayat onun için sonlandırılmış gibi aktarılmıştır.

Birileri adılı özne olarak kullanılmıştır. Biri yerine birilerinin tercih edilmesinin sebebi bu davranış yelpazesine çoğu kişi dahil edilmek istenmiştir. Davranış normalleştirilmiştir çünkü maktul tacizcidir. Maktulün adı bilinmesine rağmen "*onu"* adılının tercih edilmesi de tesadüfi değildir. Kişinin ismi yerine adıl kullanımı da bağlama göre saygısızlık bildirebilir (Demirci, 2010:107). Adıl tercihiyle maktüle karşı hem *nötr olunmadığının* hem de *koşulsuz kabulün* gerçekleşmeyeceğinin vurgusu da yapılmıştır. Olayın iki tarafı olmasına rağmen

birileri adılı ile eylem ortaklığına sahip bir özne grubu tasarlanmış ve onlara karşı empatik yaklaşılmıştır. Geliştirilen empati bizcilik, grupçuluk şeklindeki *biz seviyesin*de empatidir.

"Neticeye ulaşamamış olabilirdi ama elinde bizden daha fazla bilgi olduğundan emindim. Evet, bunu açıkça hissediyordum. Kötü olan bunu benimle paylaşmak istememesiydi. Şu anda bile gerçek düşüncelerini samimiyetle anlatmıyordu. Çünkü Zekai, (i) Körebe dosyasını kapatmamıştı. Hala o seri katilin izini sürüyordu. Mevzuata pek uygun değildi, fakat (ii). Zekai için polislik sadece bir meslek değil, hayatın ta kendisiydi." (s.41-42).

Nevzat, bu bölümde Zekai'nin bilgi paylaşmamasını değerlendiriyor. Zekai'nin emekli olmasına rağmen Körebe cinayetiyle ilgilenmesi karşısında Nevzat'ın geliştirdiği empatik tutumda empati basamakları şu şekilde gerçekleştirilmiştir: Nevzat, kendi düşüncelerinden bağımsız hareket edemediği için *nötr basamağı* gerçekleştirememiştir. Nevzat, "kötü olan" fiilimsi grubu ve "samimiyetle anlatmıyordu" tümcesiyle Zekai'yi yargılamıştır. Yargılama aşamasından sonra çok hızlı *anlık yer değiştirme* basamağına geçmektedir. Nevzat'ın bu kadar hızlı anlık yer değiştirebilmesinin sebebi Zekai'yi tanıması ve meslektaş olmalarıdır. Yer değiştirme (i). ve (ii). tümcelerle olmuştur bunlar sebep-sonuç tümceleridir. Özellikle (ii). tümcede Nevzat tamamen Zekai'nin yerine geçmiş gibi görünmektedir. Bu yaklaşım empati değil sempatidir. Çünkü kendisi Zekai ile aynı duyguları yaşadığı için onu anlaması daha kolay olmuştur.

8. Bölüm "Çocuklarımın hepsi birer pırlantadır." (s.55-60)

"(i) Kulağı kapıda bizi bekliyor olmalıydı Hicabi Bey. (ii) Daha ilk çalışımızda açıldı kapı. (iii) Hava sıcak olmasına rağmen kahverengi bir takım elbise giymişti, hardal rengi bir gömlek, koyu kahve bir kravat ... (iv) Bu görüşmeyi önemsediği belliydi." (s.55).

Kurmaca metinlerde bir bakış açısı vardır ve bu metinde Hicabi ile olan karşılaşmada ona dair düşünceler Nevzat'ın gözünden yani kahraman bakış açısı ile aktarılmış ve nesnel öncüllerden hareketle öznel çıkarımlara varılmıştır.

Nevzat (ii). tümcede yer alan öncülden hareketle, (i). tümcedeki çıkarımda bulunmuş, (iv). tümcedeki öncülden hareketle de (iii). tümcedeki çıkarımda

bulunmuştur. Bu çıkarımlar okuyucuyu yönlendirmekte okuyucunun zihninde kahramanlara ait kimliklerin oluşmasını sağlamaktadır. Yazarın buradaki sezdirimi, Hicabi düzgün, tertipli, saygılı bir adamdır.

"(iii) Yanılıyorsunuz! Söylediğiniz her şey (iv)yanlış. (v) Ne Akif söylediğiniz gibi bir çocuktur ne de Talat Bey öyle bir insan ... " Çenesi titremeye başlamıştı. "Hem ... Hem benim yönettiğim yurtta böyle biri (1) barınamaz. Hayır, benim çocuklarımın hepsi birer pırlantadır." O nazik ev sahibi gitmiş, yerine her an kavgaya hazır bir adam gelmişti. Sesini biraz daha yükseltti. "Nevzat Bey, büyük bir yanılgı içindesiniz. Akif'e haksızlık ediyorsunuz. Benim yetiştirdiğim bir çocuk asla böylesi hisler (2) taşımaz, böylesi iğrenç davranışlarda (3) bulunamaz. Hayır efendim, kimse beni buna (4) inandıramaz." (s.56).

Empati geliştirebilmek için *aktif iletişim basamağı'*nın gerçekleşmiş olması gerekir, Hicabi Bey, iletişime kapalı bir tutum sergilemektedir. Bağlam bazında baktığımızda tercih edilen sözcükler şunlardır: *Yanılmak, yanlış, yanılgı, haksızlık etmek, hayır*. Hicabi Bey, bu ifadelerle karşı tarafı anlamak yerine ona karşı peşin hükümde bulunmayı tercih etmiştir. Bunu destekler şekilde 1, 2, 3, 4 numara ile belirtilen eylemlerde geniş zamanın olumsuz yapısı tercih edilmiş ve "asla" kesinlik belirteci kullanılmıştır. Hicabi çağrışımsal olumsuzluğun (iii), (iv) ve yokluğun (v) hâkim olduğu tümceler tercih ederek çatışmalı bir iletişim ortamı oluşturmuştur. Sözsüz iletişim unsurları da tarafların tavrının anlaşılması açısından destekleyici unsurlardır. Hicabi'nin sinirlenmeye başlaması iletişimin sağlıksız ilerlediğini göstermektedir. İletişimin başındaki *nazik* ve iletişim sonundaki *kavgacı* zıtlığının da aktarılmasıyla bu durum desteklenmiştir. Bu bölümde empatinin önündeki en büyük engel *ön yargı'dır.* Ön yargıya sahip bireyler *nötr olma* basamağını gerçekleştiremedikleri için empatiye kapalıdır. İletişim şu şekilde devam etmiştir.

"Hem ... Hem benim yönettiğim yurtta böyle biri barınamaz. Hayır, benim çocuklarımın hepsi birer pırlantadır." "Hayır efendim, kimse beni buna inandıramaz." Benim yetiştirdiğim bir çocuk asla böylesi hisler taşımaz, böylesi iğrenç davranışlarda bulunamaz." (s.56).

Hicabi, kullandığı "*benim yönettiğim yurt*, *benim çocuklarım*, *benim yetiştirdiğim bir çocuk."* söz öbeklerinde iletişimin merkezine kendisini koyar ve öne

çıkarmak istediği şey kendi *kusursuzluğu*dur ve eleştiriye kapalıdır. Nevzat bu ifadelerden sonra yaşanan olaylar karşısında Hicabi'nin tavrına şu şekilde yaklaşır:

"*(i) Adam hayal dünyasında yaşıyordu. (ii)Kendisi mükemmel biriydi, elbette yetiştirdiği çocuklar da öyle olacaktı. Çok iyi tanırdım bu türden insanları, başarısızlıkla, kötülükle, en küçük bir olumsuzlukla bile yüzleşmek istemezlerdi. Hatta olumsuzluğun var olduğunu da kabul etmezlerdi. (iii) Kendileri iyi oldukları zaman bütün dünyanın da iyi olacağını zannederlerdi. (iv)Üstelik hayat sürekli olarak onları düzeltmesine rağmen vazgeçmezlerdi bu aptalca iyimserliklerinden."* (s.59).

Nevzat, (i) ve (ii). tümceler ile *yer değiştirme* basamağını uygular ve Hicabi'nin yerine geçer. Bu tümcelerde gerekçeler öne sürülmüştür. (iii). tümce bir şart tümcesidir ve Nevzat bu tümce ile *davranışın açıklandığı* basamağa geçer. Nevzat, (iv). tümcede Hicabi'yi eleştirip davranışından vazgeçmesi gerektiği sezdiriminde bulunduğu için *rehberlik basamağı* eleştiri ve yargılama şeklinde uygulanmıştır. Nevzat Hicabi'ye *sen seviyesinde empati* gerçekleştirmiştir.

9. Bölüm "Sipsi İsmail sahip çıkmış cenazeye" (s.61-64)

"Tam düşündüğüm gibiydi, Zekai'nin gönlü emekli olmaya razı değildi, yarıda kalan bu dosyayı kapatmadan da köşesine çekilmeyecekti. (i) Huzura erişmesi için Körebe'yi yakalaması gerekiyordu. (ii)Onu kınamıyordum, dahası anlıyordum." (s.63).

Nevzat ve Zekai'nin meslektaş ve birbirlerini tanıyor olmaları empatik tavrın ilk basamağı olan *nötr olma* basamağının gerçekleşmesini engeller. Nevzat *yer değiştirme basamağına* geçer ve Zekai'yi (i)'de yer alan amaç-sonuç tümcesi ile anladığını göstermektedir. Tümcede kullanılan *kınamıyordum* ve *anlıyordum* eylemleri empatik süreci aşamalı olarak vermiştir. Empatik tavır bireyin yargılanmadan anlaşıldığı süreçtir. Nevzat, yargılamadan kaçınarak *koşulsuz kabul basamağı* gerçekleştirir. (ii). tümcede bağlaç işlevinde kullanılan "dahası"dan sonra empatik yaklaşımda olması gereken vurgulanmıştır. *Anlıyordum* eylemini kullanmadaki amaç davranışın devamlılık arz ettiğini göstermektir. Nevzat'ın Zekai'ye yaklaşımı, olması gereken bir empatik tutum {-mIş gibi} görünse de onların hem tanıdık hem de meslektaş olmaları sergilenen tutumun yönünü tamamen

değiştirmektedir. Meslektaş olmaları Nevzat'ı "aynı duygular bende de var" çıkarımına götürmektedir. Duygu yandaşlığı ve yaşananların ortak olma ihtimali bireylere gösterilen tavrın empati değil *sempati* olduğunu göstermektedir.

10. Bölüm "Ruhları yok bunların, hepsi arzularının peşinde koşan aşağılık herifler..." (s.65-71)

"(i)Hanımefendi kriminoloğumuz, aynı zamanda benim elim ayağım. Ali'nin de sözlüsü ... Komiser Ali'yi hatırlıyorsun değil mi?" (ii)Bir an Zeynep'e baktım, kaşlarının hafifçe çatıldığını, gözlerini huzursuzca kaçırdığını gördüm. (III)Sözlerim onu mutsuz etmişti. Sanırım, ben kendimi korurum siz niye müdahale ediyorsunuz, diyordu." (s.66).

Nevzat, Zeynep'i tanıtırken onunla ilgili akılda kalması gerekenleri sıralamış, kriminolog, elim ayağım, Ali'nin sözlüsü, Komiser Ali. Nevzat'ın asıl anlatmak istediği "Zeynep Ali'nin nişanlısıdır" en önemlisini en sona saklamıştır çünkü asıl onu vurgulamak istemiştir. Zeynep'in Nevzat tarafından bu şekilde tanımlanması Zeynep'i rahatsız etmiştir. Nevzat'ın geliştirdiği empatik tavrın basamakları şu şekildedir: Nevzat *aktif iletişim* basamağında başarılı olmuş ve sözsüz iletişim kodlarını doğru okumuştur, bunu okuyabilmesinin sebebi Zeynep'i tanıyor olmasıdır. Nevzat (i). tümcede yer alan "Ali'nin sözlüsü" ifadesini Zeynep'in güzelliğinden etkilenen Münir'e onu uyarmak amaçlı kullanmıştır. Zeynep'in bu açıklamadan sonra tavrı değişince Nevzat öncüllerden (ii). tümceden hareketle *yer değiştirme basamağına* geçerek onu anlamaya çalışır ve Zeynep'in hisleri hakkında (iii). tümce ile çıkarımda bulunur. Zeynep'i anlatan bu tanımlamalarda Zeynep'in adı yerine Ali'nin adı kullanılarak onun varlığı Ali'ye bağlı kılınmış, Zeynep'in birey bütünlüğü reddedilmiştir. Nevzat, Zeynep'in nezdinde yaptığı yanlışı fark etmiş, bu tavrın aslında hangi bireye yapılırsa onu rahatsız edebileceğini anlamıştır. Nevzat duruma kişiler üstü baktığı için *toplumsal empati seviyesinde* bir empati geliştirmiştir.

"Ama Münir'in seri katilimiz hakkında benden daha fazla malumatı olduğu kesindi. "Şu Körebe'yi anlatsana biraz." "(ii)Aslında adam gerçek bir kahraman. (i)Bizim yapamadığımızı o yapıyor. (iii) Bu sorunu kökten hallediyor. Ne taciz kalıyor ortalıkta ne de tacizci ... "Kim bu Körebe?" diye sordum basitçe. Ne bileyim

Başkomserim, benim davam değil ki, cinayet bürosu araştırdı Körebe'yi. (iv) Ama dediğim gibi adam çok sıkı, en küçük bir iz bile bulamadılar." (s.67-68).

Münir'in katile tavrı *biz seviyesinde* empatidir. Bu tutum şu şekilde gerçekleşir: Münir önce onunla aynı şeyleri hissettiğini ve aynı hedef için uğraştıklarını (i). tümcede verir. *Ben* adılı yerine *Biz* adılını kullanarak kendinden başka diğer insanları da eyleme ortak eder ve bu açıklamasıyla *anlık yer değiştirmeyi* gerçekleştirdiğini de gösterir. *Davranışın açıklanması basamağına* gelindiğinde ise (ii) bir ad tümcesi olduğundan vurgu katilin bir *kahraman* olduğudur. Kahraman sözcüğüyle yetinilmemiş özellikle anlamı kuvvetlendirmek, akıllardaki şüpheleri ortadan kaldırmak için *gerçek* sıfatıyla sözcük nitelendirilmiştir. (iii). tümcede ise davranış açıklanır ve katilin toplumun hayrına bir sorun için çalıştığını belirtilir. Bu açıklamaya taraftar toplamak istediği için özellikle sorunun adı "taciz ve tacizci" olarak verilir ve tarafların sınırını çizilir. Münir'in bir gruba (kendini de örtük olarak dahil ettiği grub) karşı empatik tavır sergilediği açık şekilde görülmektedir. *Kahraman* dediği katili *gerçek* sıfatıyla yüceltir ve Körebe'ye dair tümcelerde katil kullanmaz. (iv). tümce bu açıdan incelendiğinde ilk yargının olduğu *adam çok sıkı* ifadesini Münir şu mesajı vermek için kullanmıştır: Özne olarak tercih edilen "Adam" adı belirsizlik amacıyla kullanılmamış, barındırdığı mecaz anlam olan *sözünün eri, iyi, yiğit, düzgün* anlamalarını barındıracak şekilde kullanılmıştır, bunu düşünmemize olanak sağlayan unsur tümcenin yüklemidir. Münir, Körebe'yi anlatırken "sıkı" sıfatının "çok" belirteciyle kuvvetlendirildiği bir ad tümcesi tercih etmiştir çünkü asıl anlatmak istediği şey adamın "çok sıkı" olduğudur. Münir'in burada geliştirdiği empati bir grubun ön planda tutulduğu *biz seviyesinde* empatidir.

"(i) Ne diyorsun, Körebe de küçükken saldırıya uğramış olabilir mi?" Bir anda ciddileşti. "Olabilir, çok karşılaştık böyle vakalarla. (ii) Hatta kimileri küçükken tecavüze uğradığı için büyüyünce o sapıklığı kendisi de yapıyor. Ama Körebe'nin kimseyi taciz ettiğini zannetmiyorum, öyle biri değil o. (iii) Belki de bir yakını tacize uğramıştır. Oğlu, kızı, belki kardeşi. Bu ihtimali de gözden uzak tutmayın derim. " Sıkıntıyla sakalını kaşıdı. "Bu taciz olayı öyle berbat bir iş ki Başkomserim, sadece kurbanı değil yakınlarının da hayatını alt üst ediyor. (iv) Evet, tacize uğrayan şahıs bu travmadan kurtulmak için başkasına acı çektirmeyi seçebilir. Adamın zaten içinde de varsa, bu iş, onu rahatlatıyor..." (s.68).

Bu bölüm Körebe'nin anlaşılması için *yer değiştirme basamağı ve davranışı açıklama basamağının* olduğu bölümdür. Yer değiştirmeyle katilin kendini mağdur gibi hissettiği, bir travma yaşadığı ve rahatlamak için bunları yaptığı üzerinde durulmuştur. Katilin nasıl davrandığı şu tümcelerle açıklanmıştır: (i). tümce ihtimalin onaylanmasını bekleyen bir soru tümcesi, (ii). tümce ise sebep-sonuç tümcesidir ve bu tümcede mağdur, bu psikolojisinden kurtulmak ve zalim pozisyonuna geçmek için rolleri değiştirip kendine kurbanlar bulur. (iv). tümce de (ii). tümcedeki açıklamayı desteklemek için kurulmuştur. (iii). tümce bir olasılık tümcesidir ve tümce ile durum hakkında akıl yürütülmüştür. *Davranışı açıklama* basamağı bir amaç-sonuç tümcesi olan (iv). tümce ile gerçekleştirilmiştir. Toplumsal sorunlar üzerinde durularak davranışlar açıklandığı için olaya kişiler üstü yaklaşılmış, *toplumsal empati seviyesinde* bir empati geliştirilmiştir.

"(i)Kim bilir ne korkunç olaylarla karşılaşmıştı. Bu tür adamlardan nefret etmesini anlayabiliyordum ama (ii) bu duyguyu işine karıştırmasa iyi olurdu." (s.69).

Münir, katile empatik yaklaşırken tacizcilere aynı açıdan yaklaşmamıştır. Münir'in bu tavrına Nevzat'ın yaklaşımı şu şekildedir. Nevzat, yer değiştirme basamağını gerçekleştirmiş, Münir'in nefret ettiğini hissetmiştir. Nevzat (i). tümce üstü birimde *Anla-* eylemini kullanarak empatik yaklaştığını göstermiştir ve yine burada *davranışları açıklama basamağını* da uygulayarak Münir'in davranışlarının gerekçelerini belirtmiştir. *Rehberlik basamağında* ise (ii). tümcede yol göstermek için çözüm önerisi sunar, emir vermek yerine tavsiyede bulunur. Nevzat bu tavsiyesiyle üst akıl gibi davrandığı için Nevzat'ın Münir'e karşı geliştirdiği empati *ben seviyesinde* empatidir.

"Öyle kolay kolay vazgeçmez (ii)bu adamlar, " diye söylendi. "Tedavi olmak isteseler bile kurtulamazlar bu hastalıktan. (i) Zavallı, savunmasız çocukların hayatlarını mahvetmeyi sürdürürler." Konuştukça sinirleniyordu. (iv)"Bilmiyorum, belki tek çare hadım etmek (iii) bunları. Ama hangisi yanaşır ki o işe ... " (s. 70).

Münir pedofili vakasına iki grup açısından bakıyor, tacizciler ve taciz mağdurları. Bu grupları tümcelerde şu şekilde belirtmiştir:

Tacize uğrayanlar için *zavallı, savunmasız çocuklar*; tacizciler için *bu adamlar/ bunlar* kullanılmıştır. *Bu adamlar* sıfat tamlamasında adam cins ismi adılsı olarak kullanılıp tüm tacizcileri temsil etmiş, daha sonrasında tacizciler için "bunlar"

işaret adılı kullanılmıştır. İşaret adılı kullanımı iletişim dilinde saygısızlık bildiren bir kullanımdır çünkü konusu geçen kişilere insan değil de bir nesne bir eşya gibi bakılmıştır. Kurmaca metinlerde anlatıcının olay aktarımı sırasında, olayı üçüncü kişi ağzından aktarırken aktarım şekli anlatıcının tavrını sergilemektedir. Münir bu olayın anlatıcısı durumundadır ve olayı aktarırken mağdurları daha ayrıntılı daha özel adlandırırken tacizcileri daha genel daha belirsiz anlatarak kime karşı empatik tavır sergilediğini ve taraf olduğu gruba karşı *biz empatisi* geliştirdiğini göstermiştir. İletişim şu şekilde devam etmiştir:

"Belki de yanaşırlar. " Adeta azarlarcasına çıkmıştı Zeynep'in sesi. (i) "Sapık da olsa, çocuk tacizcisi de olsa karşımızda bir insan var. Sizin gibi, bizim gibi onun da bir ruhu var. Belki onlar da pişmanlık duyuyorlardır. (ii) Bu işin nedenini anlamak lazım. Nedenini anlamadan, onları nasıl engelleyebiliriz ki? (iii)"Eğer olaya böyle yaklaşmazsak, sorunun kaynağına da inemeyiz. Nasıl ki tek tek katilleri yakalayarak cinayetleri önleyemezsek, çocuk tacizcilerini öldürerek de bu işi çözemeyiz. (iv)Akif Soykan mutlu bir insan değildi. Belli ki başka bir hayatın hayalini kuruyordu. Tertemiz, dokunulmamış, örselenmemiş bedenlerden ve ruhlardan oluşan bir hayat." Eliyle duvardaki boş çerçeveleri gösterdi." (s.70).

Zeynep, duruma kişiler üstü bir iletişim kurarak yaklaşmıştır. *Nötr basamağı* Akif Soykan'ı bir tacizci olmasına rağmen onu ön yargısız sadece "insan" olma sebebiyle değerlendirmiştir. Yer değiştirme basamağına geçilen (iv). tümce üstü birim ile Zeynep, Akif Soykan'ın ne hissettiğini anlamaya çalışmıştır: "*Tertemiz, dokunulmamış, örselenmemiş bedenlerden ve ruhlardan oluşan bir hayat."* bu amaçla söylenmiş bir ifadedir. *Davranışları açıklama basamağında* yaklaşımın evrensel olması gerektiği üzerinde durmuş ve anlık çözümle değil daha kapsayıcı yaklaşmak gerektiğini (iii). tümce üstü birim ile belirtmiştir. Zeynep şart tümcesi kurarak sorunun kaynağının ancak bu şekilde ortadan kalkacağı üzerinde durur ve ikna yoluna giderek yine şart tümcesinden oluşan örnekler verir. Bu tümcelerin yüklemlerinin geniş zamanla çekimlenmiş olması, başka çare olmadığını göstermektedir. Zeynep bu yaklaşımıyla hem soruna eğilmiş hem de Akif Soykan'a ait olan derin duyguları da anladığı için en ideal seviyede empati gerçekleştirmiştir, bu *toplumsal seviyede empati*'dir.

20. Bölüm "Çocuğun böbreğini çaldılar." **(s.134-139)**

(i)Yardım dilercesine bana baktı yaşlı adam.

(ii) "Fahhar'ın bedenini parçalayacak mısınız yani?"

Her ne kadar Münir'e çok güvensem de neler olup bittiğinden emin değildim.

"(iv)Durun, hemen üzülmeyin," dedim anlayışlı tavırla. "Siz dışarıda bekleyin, Münir Komiserim'le bir konuşalım. Durumu size açıklarım... "

(iii) Bir an kararsız bakışlarla beni süzen yaşlı adam, çaresizce kapıya yöneldi. Medeni kapıdan çıkarken, Münir kısık bir sesle sordu. (s.137)

Soru tümcesi (ii) *sezdirime dayalı rica* (Aslan, 2005:120-121) için kullanılmıştır. Medeninin sezdirimi "otopsi yapılmamasıdır". Karşı tafartan beklenen empatik tavrı harekete geçiren davranışlardan biri de konuşucuların anlatımlarında yer alan örtük sezdirimlerdir. Anlatıcı tarafından (i). ve (iii). tümcelerde yapılan betimlemeler sözsüz iletişim unsurlarıdır, kahraman ya da kahramanlardan birinin bunları okuması *empatik tavrı* harekete geçirir, bu davranışlar *aktif dinleyici basamağında* gerçekleşir. Empatik tavır bireyi anlama, anlık yer değiştirme ve onu anladığını dile getirme süreçlerinden oluşur. Nevzat burada bu aşamaları sırayla gerçekleştirmiştir. Sezdirim ve betimlemeleri doğru okuyarak bireyin ne istediğini anlamaya çalışmış, onun zor durumda olduğunu, yardım beklentisi içinde olduğunu anlamıştır. (iv). tümce de bu doğrultuda oluşturulmuştur. Tüm bu basamaklara rağmen asıl yapılması gereken *çözüm üretme ve rehberlik basamağı* gerçekleşmemiştir. Nevzat, Fahhar'ın babasına empatik yaklaşıyor gibi göründüğü ama aslında samimi olmadığı için gerçekleştirilen empati *yüzeysel empati'*dir.

21. Bölüm "Allah'tan gelene ne denir Nevzat Bey?" (s.140-146)

"Yan gözle yaşlı adama bakmıştım. (i) Pek de üzgün görünmüyordu, aksine rahatlamış gibi bir hali vardı. (ii)İnsanları yargılamayı sevmem, (iii) ama daha dün benden yardım isteyen o yıkılmış adam gitmiş, (iv) yerine olanı biteni metanetle karşılayan bir adam gelmişti. (v) Büyük felaketlere uğrayan insanların büyük acıları kanıksadıklarını okumuştum." (s.140)

Medeni'ye karşı Nevzat'ın empatik tavrı kaçınılması gereken durumlarla birlikte verilmiştir. Nevzat *nötr basamağı* gerçekleştirmek için zihnini ön yargılardan

arındırmaya çalışıyor. Bunun için Medeni'nin tavrını değerlendirip çıkarımlarda bulunmuştur. (i), (iii) ve (iv). tümceler öncül iken (v). tümce ise bu öncüllerden hareketle oluşturulmuş çıkarım tümcesidir. Nevzat art alan bilgisine dayanarak sözsüz iletişim unsurlarını okur ve buna göre çıkarımda bulunur. Çıkarım tümcesinde genelleme yapılarak durum normalleştirilmiş ve Medeni bir gruba dâhil edilmiştir. *Koşulsuz kabul basamağının* sonucu (ii). tümce ile verilmiştir. Nevzat *yargıla-* davranışı *sevmem* geniş zaman kipiyle kullanmıştır yani yargılamak eylemini hiçbir dönemde kabul etmediğini belirtmiştir. Nevzat bu tümceden sonra empatik süreci başlatmış *davranışın açıklanması basamağını ise* (v) tümcede art alan bilgisini kullanarak yapmıştır. Tümcenin sezdirimi şudur: Medeni büyük felaket yaşamıştır, acısı büyüktür; bu duruma sürekli maruz kaldığı için birey *öğrenilmiş çaresizlik* içindedir. Nevzat Medeni'yi yargılamadan ve bu durumda olma nedenlerini için akıl yürütmüş; Medeni'nin kişiliğinden bağımsız o ve onun gibi olan tüm insanları anlamaya çalıştığı için *toplumsal empati* geliştirmiştir.

22. Bölüm "Belki de beni hiç savunmamalıydınız." (s.147-152)

"*Hiç kuşkusuz bu bir öfke cinayetiydi. Katil ya da katiller Hicabi'nin canını almakla tatmin olmamış, bütün bedenini parçalamak istemişlerdi."* (s.148).

Anlatıcının katile olan empatisi "öfke cinayeti" isim tamlamasıyla aktarılmıştır. Öldürülen, katili öfkelendirecek bir şey yapmış, o da katil kadar suçludur sezdiriminde bulunmuştur.

"Asayişten Komiser Ercü duruyordu karşımda. Namı diğer (1) Piç Ercü. Yükselmek için yapmayacağı iş yoktu. Aslında (2) başarılı bir polisti, ama (3) vicdansızdı, (4) çok vicdansız. Yukarıya yaranmak için elinden gelen her türlü (5) yalakalığı yapan, emrindeki polisleri ise (6) acımasızca ezen ... (i) Yükselmesine engel olduğu için birlikte çalıştığı iki komiseri harcamıştı. (s.148) "Hala burnumun dibinde dikiliyorsun yahu, hiç değilse yüzüme karşı nefes verme." (ii) Ne diyeceğini beklemeden, yardımcılarıma yöneldim. Geldiğimi gören Ali oturduğu koltuktan kalkmış, suçlu bir çocuk gibi yüzü yerde, elleri önünde bekliyordu. Onu hiç böyle görmemiştim. Belli ki bu defa fena çuvallamış, baltayı taşa vurmuştu. Nasıl bir belaya soktun başını (7) evladım, diyemezdim, (iii) önce onu şu suratsız komiserden kurtarmalıydım. Ama (8) suratsız komiser gitmeme izin vermedi." (s.149).

Ali, cinayet mahallinde Komiser Ercü tarafından katil şüphesiyle itham edilmiştir. Bu bölüm, Nevzat'ın üçüncü kişi olduğu olay karşısında taraflara empatik yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, Nevzat tarafsız davranmayıp Ercü'ye ait art alan bilgisiyle ona tamamen ön yargılı yaklaşmıştır. Adeta bir seçimde bulunmuş, taraf olmuş, Ali'nin yanında yer almıştır. Nevzat'ın taraflara tavrı şu şekildedir:

Ercü'yü (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) ile belirtilen sıfatlarla tanımlamıştır. Bu sıfatlar Ercü'nün olumsuz yönlerini göstermektedir sadece (2)'de olumlu bir yön var o da *başarılı* sıfatıdır fakat bu sıfatın ardından kullanılan *"ama"* bağlacı çelişki işlevinde (Üstünova, 2006: 81) kullanılmıştır ve bu bağlaç çelişki işleviyle olumlu kısım yerine bağlaçtan sonraki bölümü öne çıkarmıştır. Yapılan vicdansız tekrarı ve "çok" belirtecinin kullanılması ile vurgu daha da kuvvetlendirilmiştir. Bu açıklamalar şunu göstermektedir Nevzat, Ercü'ye karşı *nötr olma* basamağını gerçekleştirememiştir, iç konuşmaya ön yargıyla başlamıştır. *Nötr olma basamağı* gerçekleştirilemediğinde daha sonra gelen *koşulsuz kabul basamağı* da gerçekleşmemektedir. Nevzat tüm bunları sıraladıktan sonra (i) tümcesi ile şu sezdirimde bulunmaktadır: Ali'ye de haksızlık ediyordur onu da harcayabilir. (i). tümcede yer alan sezdirimden hareketle (iii). tümce değerlendirilmelidir. Bu tümcede *Kurtar-* eylemi özellikle kullanılmaktadır çünkü bu eylem genellikle yardıma muhtaç zor durumda bulunan insanlar için kullanılır, bu bağlamda Ali, Nevzat açısından zor durumdadır. Hatta onu zor duruma sokan da bellidir hem (iii). tümcede hem de peşinden gelen tümcede tekrar edilen *suratsız* sıfatı da bunu destekler niteliktedir. (ii). tümce üstü birimde Ali'nin betimlendiği öncül niteliğinde olan ifadeler Nevzat'a *fena çuvallamış, baltayı taşa vurmuş* çıkarımlarına yönlendirmiştir. Bu söz öbeklerinin anlamlarına baktığımız zaman durum çözümlenemeyecek bir sorunmuş gibi aktarılmıştır. (8) ile gösterilen hitap sözcüğü taraflara karşı Nevzat'ın nötr basamağı gerçekleştiremediğinin bir diğer göstergesidir.

"(i) Siz de olsaydınız aynısını yapardınız Başkomserim. Nereden bilelim Ali Komiser'in bu davayla ilgilendiğini? Onu buluyoruz. Meslektaşımız diye nezaket gösteriyoruz, insan gibi soruyoruz, tenezzül edip cevap bile vermiyor ... " (s.150).

Tarafların birbirinden empatik yaklaşım istediği durumlarda tercih edilen kullanım şartlı tümcelerdir. Anlık olarak bireylerin karşı tarafın kendi yerine geçmesini isterler. (i). tümcede bu kullanım mevcut. Bu tümcenin altında iki sezdirim mevcuttur birinci "ben doğru yaptım, hata karşı tarafta" ikinci ise "benim

yerimde olmadığın için beni anlamıyorsun"dur. Bu durumda Ercü'nün Nevzat'tan beklediği *anlık yer değiştirmedir.*

Sıkıntıyla ofladı Ali.

"(i) Üzerime gelme Zeynep, ne diyorsam o ... "

Serseri bir de azarlıyordu kızı.

(ii) Üzerime gelme ne demek Ali!" diye ben girdim araya. "Merak ediyoruz ne yaptığını, bundan daha doğal ne olabilir? (iii) Bize bir açıklama borçlusun. Ne yapıyordun Hicabi'nin evinde?" (s.152).

Ali, Nevzat ve Zeynep arasında geçen konuşmalarda birbirlerine karşı sergiledikleri tutumlar:

Yalnız kalmak ve konuşmak istemeyen Ali ve onu anlamayan Zeynep,

Endişelenen Zeynep ve onu anlamayan Ali.

Zeynep ve Ali'nin birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri empatik tavrın seyri şu şekildedir: Ali (i). tümce ile *aktif iletişime* karşı kapalı olduğunu göstermiştir bu basamağın gerçekleşmemesi empatinin önündeki en büyük engeldir. Bu aşamadan sonra Ali'nin Zeynep'e karşı tutumundan dolayı iletişime dahil olan Nevzat, bu bölümde doğrudan *davranışın açıklandığı basamağa* geçmiştir. Bu basamakta, Nevzat söze Ali'yi yargılayan sözde soru ifadesi olan (ii). tümce ile başlayıp ona davranışının yanlış olduğu sezdiriminde bulunmuştur. *Rehberlik basamağına* geçişi gösteren (iii). tümce bu basamağın sağlıklı gerçekleşmediğini göstermektedir. Bu basamakta buyurgan tavırdan kaçınılarak bireye seçenekler sunulur ki birey eksiklerini kendi fark etsin, çözümü kendi bulsun ve davranış kalıcı olsun. (iii). tümceyi bu açıdan değerlendirdiğimizde tümce hem emir anlamı taşıyan hem de vurgunun yüklemde olduğu isim tümcesidir. *"Borçlu"* ifadesi Ali'yi ağır bir sorumluluğun altına sokmaktadır ve bu onu seçeneksiz bırakır çünkü tek seçenek borcu ödemektir. Nevzat, Ali ile *yetişkin dili* ile konuşmak yerine sorgulayan *ana-baba* dili tercih etmiştir. Burada Nevzat'ın gerçekleştirdiği empati *sen seviyesinde* empatidir.

23. Bölüm "Herkesten daha zayıftım çünkü herkesten fazla yaralanmıştım." (s.153-157)

"Sahi, (i) Ali caminin önünde niye tanımamıştı Hicabi'yi? (ii) Çünkü arkadaki iki serseriye takılmıştı. Doğru dürüst görmemişti adamı. (iii) Kavga yatıştığında ise yurt müdürü kaybolmuştu ortalıktan. Belki de Ali'yi tanıdığı için kaçmıştır. Tanımanın ötesinde bir ilişkileri olmalıydı... (iv)Ya Hicabi, bizim Ali'nin büyüdüğü yurtlardan birinde yöneticiyse? Yüzünde yara izi var mıydı, diye sormadı mı? Nasıl yani, Hicabi denen alçak Ali'ye de mi? Hayır, hayır, bunu düşünmek bile iğrençti. Ama bütün ihtimalleri gözden geçirmeden nasıl ulaşacaktık hakikate?" (s.154).

Nevzat, Ali'nin Hicabi'yi öldürmüş olma ihtimaline karşı Ali'nin bu davranışını anlamaya çalışmaktadırlar.

Nevzat, bu bölümde Ali'yi anlamak için *yer değiştirme* basamağını gerçekleştirir. Yer değiştirme basamağını gerçekleştirirken bilişsel süreç devreye girmekte, çıkarımlarda bulunarak Ali'nin davranışı açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu basamak şu şeklide gerçekleşmiştir:

Gerçek soru tümcesine olan (i). tümce ile bilişsel süreç başlatılmıştır ve bu tümceye cevap niteliğinde neden-sonuç ifadesi olan (ii). tümce oluşturulmuştur. (iii). tümcede yer alan öncülden hareketle Nevzat iki çıkarımda bulunmuştur. İlk çıkarım (iii). tümcede yer alan *"Belki de Ali'yi tanıdığı için kaçmıştır"* ve ikinci çıkarım ise (iv). tümcedir.

Sıfat tercihi, empati dili kullanılıp kullanılmadığına dair en önemli ölçüttür. Nevzat iletişimin nesnesi olan Hicabi için *"alçak*" sıfatını tercih etmiştir. Bu tercih bireyi ön yargılarımızdan arındırılmış olarak kabul etmemiz gereken *nötr olma basamağının* gerçekleştirilmediğini ve Nevzat'ın Hicabi'ye karşı empatik olmadığını göstermektedir.

"Ali yapmış olabilir mi Başkomserim?" Nerden bilebilirdim? (ii) Dünya o kadar berbat bir yer oldu ki, insanlar o kadar acımasızlaştı ki, Ali bile öldürmekte bulmuş olabilir çareyi. (i)Belki onun yerinde ben olsaydım ... Belki de ... Yok, yok, ben öldüremezdim, Ali de öldürmemiştir. (iii) Evet, bir açıklaması vardır mutlaka öyle tuhaf davranmasının. Peki, neden anlatmadı bize? Anlatacaktır, çok sürmez bugün yarın döker içini. Ali bu, benim Alim saklayamaz içindekini. Bana anlatmasa

Zeynep'e anlatacaktır. (iv) Mutlaka vardır bir nedeni. Evet, eninde sonunda bu sorun da çözülecektir. Bir de şu sıcak olmasa ..." (s.154).

Bu bölümde de anlık yer değiştirme hâlâ devam etmekte ve (i). tümce şart tümcesi ile önce anlık yer değiştirme gerçekleştirilmiş (ii). tümce sebep-sonuç tümcesi ile de Ali'nin davranışı açıklanmıştır. Özellikle pekiştireç işlevinde kullanılan "bile" ile Nevzat durumu hiç beklemediğini ama Ali'nin de çok zor durumda kaldığını göstermek istemiştir. "Bile" buraya beklenmezlik, umulmazlık anlamı katmıştır ve bu tümcenin önvarsayımı "Ali cinayet işleyemezdir". Ardından gelen tümceler de bu beklenmezliği destekler niteliktedir. Empatide kaçınılması gereken durumlardan biri de peşin hüküm vermektir. (iii) ve (iv) bu tutumdan uzak durulduğunu göstermektedir. Nevzat'ın Ali'ye karşı empati dilini kullanarak yaklaşmasının temel nedeni, Ali ile olan yakınlıktır zira bireylerin yakınlarına daha empatik yaklaştığı tespit edilmiştir. Paragrafta geçen "Alim" ifadesi de bu yakınlığın göstergesidir.

"Bugün Tatavla'da olan da buydu. (i) Asla o küçük kıza karşı nefret hissetmedim, öfke duymadım, sadece yadırgadım, Aysun'umun yerine, onu koyabilme fikri tedirgin etti beni. (ii) Etmemesi gerekirdi, ama kendime engel olamadım. (iii) Sanki kızımı bu kez de ben öldürüyormuşum gibi geldi. Saçma ama böyle hissettim. Belki de hazırlıksız yakalanmıştım." (s.156).

Bu bölüm roman kahramanı Nevzat'ın Evgenia'nın ona karşı geliştirdiği empatik tutum neticesinde empatinin son aşaması olan bireyin kendini tanıyarak yaşanan olumsuzluklara yine kendisinin çözüm ürettiği aşamadır. Nevzat'ın tümcelerinden hareketle bu aşamada empati dili şu şekildedir: İç konuşma tekniğiyle kahramanımız (i). tümcede kendi davranışını değerlendirir ve nerede hata yaptığını bulur. (ii). tümce bir sebep-sonuç tümcesidir ve burada yer alan "ama" bağlacından sonra öz eleştiri yapmış, "engel olamadım" birleşik eylemini kullanarak aslında bunu istemediğini, bunun için psikolojik bir savaş verdiğini, buna rağmen bu duruma gücünün yetmediğini göstermek istemiştir. İhtimal anlamı barındıran (iii). tümce üstü birimde de bu savaşın sebebi verilir. (iii). tümce üstü birimde hem "sanki" hem de " {–mIş gibi}" yapısı tercih edilerek ihtimal anlamı kuvvetlendirilmiş ve kahramanımız "yanlış yapmaktan korktuğu" sezdiriminde bulunarak karşı taraftan anlayış beklemiştir.

"(i) Evgenia çok doğru bir iş yapıyordu ama keşke daha önceden benimle konuşsaydı. Düşüncesini bana açsaydı, beni hazırlasaydı. (*ii) Sanırım olduğumdan daha iyi biri zannediyor beni, daha olgun, daha güçlü. (iii)Ama değildim, herkes gibiydim, belki herkesten daha zayıftım, çünkü herkesten fazla yaralanmıştım. (iv) Ama ne olursa olsun, bu duyguyu yenmek zorundaydım. Evgenia'yı yalnız bırakamazdım ..."* (s.156).

Nevzat bu bölümde Evgenia'nın tavrını değerlendirmekte ve onu anlamaya çalışmaktadır. Burada geliştirilen empati dili şu şekildedir. (i)'de Nevzat'ın Evgenia'dan ne beklediği iç konuşma tekniğiyle aktarılmış, Nevzat önce onun davranışını değerlendirmiş "ama" bağlacından sonra ise Evgenia'dan beklediği fakat karşılığını bulamadığı davranışları sıralamıştır. Eylemlerin şart kipi ile oluşturulmuş olması bu üç eylemin gerçekleşmediğini göstermektedir. Empati dili bu tümceden sonra devreye girmektedir. Empatik algı ile değerlendirilen durum Evgenia'nın Nevzat'ın beklediği davranışları gerçekleştirmemiş olmasıdır. (ii)'de ihtimal tümcesi ile bilişsel süreç başlar ve Nevzat *yer değiştirme* basamağına geçerek kendini Evgenia'nın yerine koyar; (iii) ile de durumun tek sorumlusunun Evgenia olmadığı her iki tarafı da ilgilendiren bir durum olduğu için Nevzat duruma dışardan bakar ve eksik yönlerini görür. Nevzat "herkes" ve "kendi" arasında "daha" miktar belirteci de kullanarak karşılaştırma yapar, eksik yönlerini belirttiği sebep-sonuç tümce yapısında sebebi *yaralan-* eylemini kullanarak açıklar. Nevzat'ın *yaralan-* eylemini tercih etmesinin sebebi de bulunduğu duruma istemeden dahil olduğunu özne değil nesne konumunda olduğunu sezdirmeye çalışmasıdır. Nevzat Evgenia'ya geliştirdiği empatik tavırda tarafların olumlu-olumsuz, güçlü-zayıf tüm yönleri bilinerek davranıldığı için *toplumsal seviyede empati* geliştirilmiştir.

24.Bölüm "Boş yere ağlıyorsun, o böyle bir şey yapmaz." (s.158-163)

"Zeynep'in yüzündeki son endişe bulutları da dağıldı. "Evet Başkomserim, Arda Kırkıntı ile Serkan Asmaz ... (i) İkisinin de dosyası bir hayli kabarık. Cinayetten gasba, silahlı çatışmadan adam kaçırmaya kadar ne ararsanız var. Evet, ikisi de Sipsi İsmail'in yakın adamı. Büyük olasılıkla bunlar işledi cinayeti." (ii) Aynı kanıdaydım ama resmin tümünü görmeden olmazdı. (iii)Büyük ihtimal diyerek adamları katil ilan etmek başımıza iş açardı, cinayeti kimin işlediğinden emin

olmamız gerekiyordu. Aslında (iv)Zeynep de böyle düşünür, böyle davranırdı, ama söz konusu Ali olunca, mantığın yerini kolayca duygu alıvermişti. (v)Yine de onu kırmamaya özen gösterdim." (s.158).

Sanıklar Arda Kırkıntı ile Serkan Asmaz'a, Zeynep ve Nevzat'ın tutumu çok farklıdır. Zeynep (ii). tümce üstü birimde yer alan öncüllerden sonra çıkarımda bulunup bu iki kişiyi cinayet zanlısı olarak yargılamıştır. Öncüller; önceden suç işlemiş olmaları ve Sipsi İsmail' e yakın olmalarıdır. Nevzat, Zeynep'in çıkarımının yanlış ve bunun anlık bir tutum olduğunu anlar ve *yer değiştirme basamağına* sebep-sonuç tümcesi olan (iv). tümce ile geçer. Mantık ile duygunun yer değiştirişini hem "kolay" durum belirteci hem de *ver-* tezlik eylemi ile birlikte kullanması, sürecin irade dışında olmuş gibi gösterilmesini sağlamıştır. Nevzat (iii). tümcede yer alan uyarılarla *davranışları açıklama basamağına* geçerek Zeynep'in yanlış yaptığını kendisinin fark etmesini sağlar. *Rehberlik basamağında* ise Nevzat (ii). tümcede yapılması gerekeni emir tümcesi değil de ortak dikkat etmeleri gereken bir durummuş gibi verir. Nevzat, Zeynep'in güçlü ve zayıf yönlerini bilerek onu haklı bulmak yerine kişiler üstü bir iletişim kurarak *toplumsal empati* gerçekleştirmiş.

"Akları kanlanmaya başlamış gözlerinde alıngan bir ifade belirmişti, neden hala Ali'yi suçluyorsunuz, dercesine bakıyordu. Masanın öteki ucundaki koltuğu çektim, karşısına oturdum. (i)"Ali'yi gözden çıkardığımı mı zannediyorsun Zeynepcim?" (ii) Müşfik bir baba gibi yumuşak bir tonda konuşmuştum. "Hayır," dedi gözleri nemlenerek. " Hayır, bizi asla terk etmezsiniz.". Evet, karanlık noktalar var, evet Ali tuhaf davranıyor ama bunların bir açıklaması olmalı Zeynepcim. Eminim vardır." (iii)Güven veren o tatlı gülümsememi takındım." (s.161-162).

Empatide en önemli aşama bireye onu anladığınızı göstermektir. Nevzat sözsüz iletişim unsuru olan mimiklerden aldığı mesajı doğru okuyarak *aktif iletişim basamağını* sağlıklı şekilde gerçekleştirmiştir ve Zeynep'i anladığını ona göstermiştir. İletişime sözde soru tümcesi olan (i). tümce ile başlayıp olumsuzlama yapmıştır ve Zeynep'e şu sezdirimde bulunmuştur "Ali benim için de değerlidir." (ii) ve (iii)'te yer alan altı çizili söz öbekleri ile de Zeynep'e karşı geliştirilen olumlu tavır sözsüz iletişim unsurları ile desteklenmiştir. Yumuşak ve tatlı sevgiyi tamamlamak için kullanılmış, bilişsel aktarım yoluyla sevgi somutlaştırılmıştır.

25. Bölüm "Mobeselerde katil arıyordum." (s.164-169)

"Sipsi'yle Serkan'ı gözaltına alırken Ali'yi çağırmamıştım. Bilhassa yapmıştım bunu, ama bu ikisini paketledikten sonra yardımcımı aramış, acele merkeze gelmesini söylemiştim. (i) Neler olduğunu merak bile etmemişti. "Emredersiniz Başkomserim," demişti, resmi bir ses tonuyla. "Yarım saatte oradayım." (ii)Muhtemelen görevden alınacağını bekliyordu, belki sorguya çekileceğini. O sebepten olsa gerek, tam zamanında geldi. Ne olacaksa olsun dercesine... Zeynep'e de uğramadan doğrudan arafta almıştı soluğu. Sevgilisiyle karşılaşmak ağır geliyordu anlaşılan. (iii) Omuzları çökmüştü, gözlerinin altında mor halkalar belirmişti. O da bizim gibi geceyi uykusuz geçirmiş olmalıydı. Belki de çağırmam onu rahatsız etmişti, ama bundan kaçamayacağını biliyordu. Ve gerçekle yüzleşmekten korkmayacak kadar cesurdu. Belki de sadece Zeynep'i görmeye hazır değildi, cesareti bu kadarına yetmiyordu." (s.165).

Bu bölüm, empatik algının olaya dahil olan bireylere yakınlık derecesine göre değiştiği göstermektedir. Sanıklara Zeynep ve Nevzat'ın tutumu çok farklıdır. İki sanık için argo; birini baştan savmak, atlatmak anlamında "paketlemek" ifadesini kullanılmıştır, bu zaten sanıkların değersiz olduğunu göstermektedir. *Nötr basamak* bu tutumla ihlal edilmiştir. Ali'nin (i). tümcede yer alan tavrına Nevzat empatik yaklaşımı (ii). tümcedeki çıkarımla *yer değiştirme basamağına* geçerek uygulamıştır. (iii)'de yer alan nesnel verilere dayalı çıkarımlarda duyu aktarımında bulunularak acı, keder ağır bir yük gibi gösterilmiş ve insanın ruhsal olarak o ağırlığı üzerinde hissettiği ve altında ezildiği sezdirilmek istenmiştir. Bu kullanım Ali'nin yaşadığı kederi karşı tarafa aktarmak içindir.

28. Bölüm "Annen baban yoksa çocukluk korkunç bir şey..." (s. 182-189)

"Ali söze başlıyor, ne cesaret edip Zeynep'le ben sorabiliyorduk. Neyse ki yardımcım sonunda başladı söze. (i)"Kimsesizlik korkunç bir şey Başkomserim. Annen baban yoksa çocukluk korkunç bir şey. (ii) Birileri sana ilgi göstersin istiyorsun, birileri seni sevsin istiyorsun, birileri seni takdir etsin. O insanın sana neden sevgi gösterdiğini anlayacak tecrüben yok. O gülen gözlerin, o tatlı sözlerin, şefkatli dokunuşların arkasında nasıl pis bir arzu yatıyor, bunu fark edecek tecrübeye sahip değilsin. (iii) Sana iyi davranan bir yetişkin hemencecik kazanıyor

kalbini. Üstelik bu kişi kaldığın yurdun müdürüyse ... " Adeta sitemkâr bir tonda konuşuyordu. "Bunu anlamanız çok zor. (iv)Zeynepcim ne sen anlayabilirsin bu duyguyu ne de siz Başkomserim. Ama Hicabi denen o şerefsiz çok iyi anlamıştı. Çok iyi biliyordu kimsesiz çocukların neye ihtiyaç duyduklarını. Hepimize öyle yaklaştı zaten ... Sınırsız bir şefkatle, büyük bir merhametle. Biz de olmayan babamızın yerine koyduk onu. Hem annemizin hem babamızın ..." (s.183).

Empatik tavrın temelinde bireyin anlaşılması yatar ve eğer birey karşı taraftan empati bekliyorsa kendini anlatma ihtiyacı hisseder. Ali bu bölümde kendini anlatma çabası içine girmiştir.

(i) tümcede yer alan "korkunç" ifadesi tekrar edilmiş, bu yöntemle vurgulanmak istenen ön plana çıkartılmıştır. Tehdit oluşturan durum ya da nesne bireyde korku uyandırır, burada korkuya sebep olan durum kimsesizliktir. Bu durum diğer olayların da sebebidir. (ii). tümcede karşıdan beklenen empatik tavır sıralanıyor; ilgi, sevgi, takdir. Sevgi, insanoğlunun yaşama sebebi, temel itici güç ve (iii). tümce üstü birimde bu itici gücü kimsesiz bir çocuğa gösteren, onun kalbine de sahip oluyor. Ali bu açıklamaları yaparken çoğul özneler; kimsesiz çocuklar/ yetişkinler/ hepimiz/ biz ve koyduk/ hissediyorduk/ inanıyorsunuz gibi yüklemler kullanılmıştır. Bu kullanım bireyin kendini bir gruba dahil etme ihtiyacından doğmaktadır. Bu gruba dahil olma Ali'nin iletişim taraflarından beklediği *biz seviyesinde empatiden* kaynaklanmaktadır. Ali anlattıklarının anlaşılmamasına (iv). tümce üstü birimde empatik yaklaşıyor ve tercih ettiği hitap sözcükleri, Zeynepcim/ Başkomserim, iletişimin tarafları arasındaki mesafenin yakın olduğunu gösteriyor. Bu tümcedeki "ama" bağlacı kendinden sonra gelen tümceyi vurgulamak ve asıl anlatılmak istenen bölümün orası olduğunu göstermek için tercih edilmiştir. İletişim şu şekilde devam etmiştir.

"(i) Ali bunu anlatmak zorunda değilsin," dedim anlayışlı bir tavırla. "Hepimizin sırları var." Derin bir acı belirdi genç yüzünde. "Anlatmak zorundayım Başkomserim. Kendimi temize çıkarmak için değil, bununla yüzleşmek için. (ii) İkinizin de beni anlaması için."(s.183) "Evet, utanç vericiydi, rezilceydi... İsterseniz anlatmam ama bu kötü anıdan, bu karabasandan kurtulmalıyım. (iii) Ancak size anlatabilirim. Ancak sizden böyle bir fedakârlık isteyebilirim. Sizden başka yakınım yok." (s.185).

Nevzat, Ali ile olan iletişimin odağına "insan" kavramının yerleştirmektedir. Nevzat *yer değiştirme basamağını* uyguladığı (i). tümce üstü birimde "hepimiz" adılını kullanarak durumu normalleştirmiştir ve bu sürecin Ali'nin kişiliğinden bağımsız bir durum olduğunu göstererek kişiler üstü yaklaşmıştır. Burada gerçekleştirilen empati *toplumsal seviyede* empatidir.

İletişim esnasında Ali karşı taraftan empatik tavır beklediğini (ii). tümcede doğrudan ifade etmektedir. Tercih ettiği "yüzleşmek, utanç verici, rezilce, kötü anı, karabasan" gibi sözcüklerle zor durumda olduğunun anlaşılmasını istiyor.

(iii). tümce üstü birim empatik tavrın tanıdıklara ve yakınlara daha rahat sergilendiğini gösteren bir tümcedir. "Siz" adılından önce pekiştireç işlevinde kullanılan "ancak" ile Ali iletişime dahil olacak kişileri sınırlandırmıştır ve bunu da sebep-sonuç tümcesi yapısı içinde vermiştir. "Siz" olabilmenin şartı "yakın" olabilmektir.

31. Bölüm "Ne mesajı Başkomserim?" (s. 205-209)

"Bütün ölülerin hazin bir hali vardır, ama Zekai çok daha trajik görünüyordu. Kaybetmişti, belki de mesleğinde çözemediği tek dava sonunda canına da mal olmuştu. Anlamlı bir şekilde öldü diye teselli bulabilirdim, gerçekten de son yıllarda hayatını adadığı bir dava yüzünden ölmüştü. Pes etmeden, mücadele ederken . . . (i)Ama değer miydi? İşte bundan hiç emin değildim, emin olduğum bir husus vardı ki, (ii) onun yerinde olsaydım ben de aynısını yapardım. (iii) Her iyi polis aynı yolu izlerdi. Bakışlarım, Zekai'nin cansız bedenine kaydı. Eğer yaşıyor olsaydı, eminim şöyle derdi." (s.205).

Zekai emekli olmasına rağmen Körebe davasıyla ilgilenmeyi bırakmamış ve bu dava en sonunda Zekai'nin canına mal olmuştur. Nevzat bu bölümde Zekai'nin davranışlarını sorguluyor. Sorgulama (i). tümce üstü birimde yer alan sözde soru tümcesiyle başlar ve bu aslında bir olumsuzlama ifadesidir "değmez" demektedir. Bu ifade ile Zekai'yi yargıladığı için *nötr basamağı* gerçekleştirmemiştir çünkü kendi düşüncelerinden bağımsız davranmamıştır. Devam eden sorgulama sürecinde (ii)'de yer alan şartlı tümce ile yer değiştirme basamağına geçer, onu anladığını gösterir. Anlamanın bu kadar hızlı olmasının sebebi, meslektaş oldukları için aynı duyguları yaşamış olma ihtimallerinin yüksek olmasıdır. Buradaki empatik tavır "bende de var"

ekseni etrafında dönmektedir. (iii). tümce üstü birim ise bu tavrı destekler şekildedir. *Her iyi polis* sıfat tamlamasında hem kendini hem de Zekai'yi bir gruba dahil ederek katili bulma saplantısını makul bir durummuş gibi göstermiştir. Nevzat grup psikolojisi ile yaklaştığı için *biz* sev*iyesinde empati* gerçekleşmiştir.

34. Bölüm "Bu saatte çalan telefon hiç de hayra alamet değildi." (s.221-227)

"Ama Körebe'nin bizden biri olabileceğini konuşmuyor muyduk? Polisin çalışma tarzını çok iyi bildiğini, o yüzden hiç açık vermediğini tartışmadık mı? Bu davaya hâkim olan ikinci kişiden söz ediyoruz Başkomserim. Üstelik cinayetler bitince de polislikten istifa eden bir adamdan…" (s.224).

"(i)Fena akıl yürütmüyordu ama acele ediyordu, çok acele ediyordu. (ii) Aslında Zeynep'in tarzı değildi bu, çünkü yorgundu, (iii) belki de üst üste gelen cinayetler sinirlerini bozmuştu, olayları doğru değerlendiremiyordu. Karşısına çıkan ilk ipucuna sarılarak bir an önce seri katile ulaşmak, bu karmaşık bulmacayı hemen çözmek istiyordu." (s.224).

Bu bölümde Zeynep'in cinayeti çözmek için alışılmışın dışında aceleci davrandığı görülmektedir. Nevzat iç konuşma tekniği ile Zeynep'in davranışını anlamaya çalışır. (i). tümce üstü birimde ama bağlacıyla bağlanmış iki tümce yer almaktadır. Nevzat bağlaçtan önce Zeynep'i takdir ediyor, asıl vurgulanmak istenen kısım ise bağlaçtan sonradır; bağlaç çelişki anlamı vermek için kullanılmıştır. Bunun alışılmışın dışında bir durum olduğunu göstermek için "acele ediyordu" ifadesi tekrar edilmiş, ikincisinde "çok" miktar belirteci kullanılmıştır. Nevzat (ii)'de önce sebep-sonuç tümcesi kuruyor, *yorgun* olduğunu belirtiyor ardından (iii). tümce üstü biriminde yer alan ihtimal tümcesi ile Zeynep'i anlama sürecine devam ediyor. Zeynep'i yargılamamasının sebebi onu iyi tanımasıdır. Zeynep'e dair art alan bilgisi onu anlamasını kolaylaştırmıştır. Bu değerlendirmede empati tam olarak gerçekleşmemiştir çünkü bu tutum Zeynep' e aktarılamamış, Nevzat yer değiştirme basamağını gerçekleştirmiş fakat Zeynep'e davranışlarıyla alakalı *açıklama basamağını* ve alternatif sunan *rehberlik basamağını* gerçekleştirmemiştir. Bu bölümde Zeynep'in olumlu-olumsuz, güçlü-zayıf yönleri bilinerek onun davranışları anlaşılmaya çalışıldığı için gerçekleştirilen empati *toplumsal empati*dir.

36. Bölüm "Her cinayet, her olay hakkında ayrıntılı bilgim var." (s.233-238)

"Haklıymışım, birileriyle kavga etmiş, DNA Sipsi'nin adamı Arda'yla eşleşti. Serkan da suç ortağı olmalı. Azmettiren de elbette Sipsi İsmail. Sebebi ise malum. (i) Aslında haksız değil ama herkes kendi intikamını almaya kalkarsa . . . Neyse sonunda adalet yerini bulacak. İsmail de çekecek cezasını." (s.235).

Hicabi'yi Sipsi İsmail'in adamları onun talimatıyla öldürürler çünkü çocukken Hicabi ona da taciz de bulunmuştur. Bu davranışa karşı Nevzat'ın tavrı şu şekildedir: (i) tümcesinde Nevzat Sipsi'yi anlar fakat ona hak vermez. Tümce ama bağlacıyla bağlanmış iki tümceden oluşmaktadır. Birinci tümcede vurgulanan Sipsi'nin haklı olduğu değil, haksız olmadığıdır. Bu bölümde *yer değiştirme basamağıyla* kendini Sipsi'nin yerine koyar ve "elbette" kesinlik belirteciyle onu anladığını gösterir. Onu anlamasının sebebi yine Sipsi İsmail'in başına gelenleri bilmesi ve ona karşı *nötr basamağın* gerekleri doğrultusunda düşüncelerinden bağımsız yaklaşmamasıdır. Sipsi bir pedofili mağduru olduğu için haklıdır. Fakat iki tümceyi bağlayan "ama" bağlacı karşı çıkma işlevinde kullanılmış ve ardından gelen eksiltili şartlı tümceyle de aynı zamanda bir ikazda da bulunmuştur. Bu bölümde Sipsi İsmail'e anlık empati gösterilse de bu tip davranışları genelleyerek bütün dünyayı hatta tüm canlıları da dikkate alarak *evrensel empati* yaklaşımıyla cinayetin hiçbir durumda makul bir çözüm olamayacağı sonucuna varmıştır.

39. Bölüm "Serap'ın adını yaşatmamız lazım." (s.251-256)

"Sahi, Kansu 'yu siz öldürmüş yahut öldürtmüş olabilir misiniz?" Sinirleneceğini, iyice zıvanadan çıkacağını sandım, yapmadı. Galiba, yardımcımın küçük oyununu anlamıştı, gırtlağının son boğumuna kadar yükselen öfkesini yuttu. "Ah Ali Beyciğim, " dedi (i) sözüm ona samimi bir sesle. "Kaybettiğimiz her para için birini öldürseydik, bir mezarlık şenlendirmemiz gerekirdi." (ii) Yalandan bir kahkaha koyverdi. "Şaka bir yana, ben bir sağlıkçıyım, ne kadar olursa olsun hiçbir meblağ bir insanın hayatından daha kıymetli değildir. Üstelik bu adam bir zamanlar gönül borcum olan biriyse. (iii) "Rahat bir ifade takındı. "Ama isterseniz dün bütün gün nerelerde olduğumu size ispatlayabilirim. " "Cinayetin dün işlendiğinden emin değiliz," diyerek Ali'nin yanında olduğumu hissettirdim. (iv)"Takdir edersiniz ki, sizi

de araştırmak zorundayız. (v) Eminim masumsunuz ama bu rutini uygulamak zorundayız. (vi) Aynı zamanda yardımınıza ihtiyacımız var. Şüphelendiğiniz kimseler varsa lütfen bize söyleyin. Yani şu Kırmızı Surat dışında?" (s.255).

Bu bölümde Doktor Kansu'nun öldürülüşü ile ilgili Komiser Yardımcısı Ali, Hayati'yi sorgulamaktadır. Nevzat sorgu sırasında Hayati'nin tavrını şu şekilde değerlendirmektedir: *Aktif dinleyici basamağını* yerine getirerek Hayati'nin sadece tümcelerini değil, onun mimiklerini de okumuş. (i)'de yer alan sıfat tamlaması ile iletişimin olumsuz bir tutumla başladığını göstermektedir. Fakat haksız olmadığını da göstermek için (ii). tümcede yer alan sözsüz iletişim unsurunu betimliyor. Aslında Nevzat bu betimlemelerle şu sezdirimde bulunmaktadır "bu adam bir şeyler saklıyor". Nevzat (iii). tümcede yer alan *rahat bir ifade takın*- kullanımı ile rahatlığın mevcut olmadığını "rahatlığın" sonradan edinildiği belirtilmiştir. (v). tümcede hem *anlık yer değiştirme* hem de *davranışı açıklama* basamakları örtük olarak uygulanmıştır. İki tümceden oluşan (v). tümce üstü birimde Nevzat, Hayati'nin masum olduğunu "ama" bağlacından önce hissettirmiş fakat asıl vurgu bağlaçtan sonra olduğu için aslında masumiyetini ispatlamaya çalışmasının yersiz olduğunu bu rutinin uygulanacağını vurgulamıştır. *Rehberlik basamağında* ise bu bir sorgu değil de *yardımmış* gibi hissettirilmiştir. Hayati, Nevzat tarafından rahatlatmaya çalışmış yaptıklarını gönüllü bir hareketmiş gibi göstermiştir. Hayati'yi zorlamadıklarını hissettirmiş hatta "lütfen" kullanımı ile de bunu desteklemiştir. Nevzat'ın Hayati'ye karşı empatik tavrı, zanlının kendini rahat hissetmesi için geliştirilen beylik ifadelerden oluşan *yüzeysel empatidir.*

40. Bölüm "Çok paran varsa, çok da korkun olur Alicim ..." (s.257-265)

"Evin her yanını yol resimleriyle doldurmuş. " İşte o zaman fark ettim tablolardaki yolları. Mavinin değişik tonlarıyla boyanmış resimlerin hepsinde farklı yollar çizilmişti. Dağların arasından geçen bir patika, genişçe bir nehrin üzerine kurulu bir asma köprü, evlerin arasından büyük bir meydana uzanan Arnavut kaldırımları, zifti bir yılan gibi ormanın içine kıvrılan kara taştan bir yol, sonuncusunda ise uçsuz bucaksız çöllerde güneşe kadar uzanan gümüşten bir asfalt. "Belki de kaçmak istiyordu, " diyen Ali'nin sesiyle toparlandım. "Baksana resimlerin hepsinde acı var Zeynep, aynı zamanda saklı bir umut. (i)Belli ki maktul yaşadığı

hayattan hiç memnun değilmiş. Uzaklaşmak, kurtulmak istiyormuş, o yüzden bu yol resimlerini seçmiş. " (s.262).

Cinayete kurban giden ikinci kişi Kansu'dur. Zeynep ve Ali, Kansu'nun evinde yer alan resimler betimlendikten sonra onun içinde bulunduğu durumla alakalı çıkarımda bulunarak onu anlamaya çalışırlar. (i). tümce bu doğrultuda kurulmuş bir çıkarım tümcesidir. Çıkarım tümcesinde amaç Kansu'nun anlaşıldığını göstermektir. Bu bölümde *koşulsuz kabul basamağı* gerçekleştirilerek pedofili olma olumsuz ihtimali de hesaba katılarak kişiler üstü bir iletişim uygulanıp *toplumsal empati* geliştirilmiştir.

45. Bölüm "Ölümü çoktan göze aldık, lakin iki yavru daha var geride…" (s.293-300)

"Bercis bir aydır kayıpmış, neden polise bildirmediniz?" Kadın uzun kirpiklerini tedirginlikle kırpıştırdı. (i) "Bildirsek ne olacaktı ki?" diye söylendi. " Bizi insan yerine koyan mı var? Kim alakadar olacaktı kayıp çocuğumuzla." Münir zıvanadan çıkmak üzereydi. Sessizlik çöktü masaya. "Sizi üzmek istemiyorum, kusura bakmayın ama ne yazık ki bunları konuşmak zorundayız. Bercis en büyükleri miydi?" " Evet, " dedi burnunu çekerek. "En büyükleriydi, en sessizi, en masumu . . . (1) Hastaydı Bercis, çok yaşamaz diyordu doktorlar. . . " " O yüzden mi (2) organ mafyasına sattınız oğlunuzu?" Münir'in sözleri sessizliğin ortasına (3) yıldırım gibi düşmüştü. Artık dayanamadı kadın, " Efendi, efendi, " diye (4) bağırdı. (ii)" Sen ne bilirsin bizim halimizi? Sen ne bilirsin üç çocukla, yabancı bir memlekette yaşamayı. Belinde (5) silah, elinde hükmünle dikilmişsin karşıma. Hadi (6) mahkum et bizi, hadi (7) hapse yolla. Zaten ne farkı var burada yaşamanın hapisten. " Öfkeyle Maksut'a çevirdi gözlerini. "Evet, teşekkür ederiz bizi misafir ediyorsunuz. Ama her gece buradan (8) fuhuşa giden kızlan görmüyor musunuz? Her sabah dilenmeye giden çocukları görmüyor musunuz?" (s.298). "Şartlarınız çok (9) zor anladığım kadarıyla Ayber Hanım. "(s.298) "Zor mu? Burası bir (10) cehennem efendi, biz cehennemin içinde yaşıyoruz . . . " "Bu kadarı fazla ama, " diyecek oldu yine Maksut. " Hiç de fazla değil, insanlar o delik botlarla niye denize açılıyor zannediyorsunuz. Niye çoluk çocuk ailece ölümü göze alıyorlar. Burada mutlu olsalar, o ölüm yolculuğuna çıkarlar mı? Yanlış anlamayın sizi suçlamıyorum, Allah kimseyi

vatansız, yurtsuz bırakmasın, ondan bahsediyorum. " Suçlu (11) suçlu baktı. " Bercis'i biz sattık, evet, kendi elimizle. Bir böbreğini alacaklardı, bize para vereceklerdi, çok para. O parayla yeni bir hayat kuracaktık kendimize. Ama olmadı, dayanamamış kuzum, ameliyat masasında kalmış. Bize de söylemediler, sonra öğrendik. Evet, onu biz öldürdük ama (12) korktuk polise anlatmaya, çünkü iki çocuğumuz daha var geride. Yalan yok, biz ölümü çoktan göze aldık, lakin o iki yavru ne olacak?" (13) Gözyaşlarına (14) boğulmuştu ama inatla sürdürdü. "Bercis'i biz ölüme gönderdik . . . (iii)İnsan, evladının ölümünü ister mi, ama ne yapalım, Allah (15) belamızı versin, başka çaremiz yoktu… " (s.299).

Bu bölümde romanın alt metinlerinden biri olan göçmen sorunu, bu sorunu bizzat yaşayanların sıkıntıları ve toplumun göçmen sorununa bakış açısı değerlendirilmiştir. İletişimdeki tarafların tutumlarının daha açık anlaşılması açısından alıntı yapılan bölüm biraz uzun tutulmuştur.

İletişimin tarafları Bercis'in ailesi, Nevzat ve Münir'dir. Bercis'in annesi Ayber Hanım'ın ağzından göçmenlerin yaşadığı sıkıntılar dile getirilmektedir. Ayber Hanım, adeta tüm göçmenlerin sözcüsü rolüne bürünmüştür ve maruz kaldıklarını sayıp-dökme yoluyla anlatmaktadır. Hâkim duygu şiddettir. *Şiddet,* herhangi bir yolla bir şeyin ihlal edildiği durumdur. Bu bir insanın hem kişilik haklarını hem vücut bütünlüğünü hem de saygınlığını ihlal etmek şeklinde ortaya çıkabilir. Bir ihlal varsa ortada bir de kurban vardır ve Garver tüm insanların şiddet eylemine az ya da çok katıldığını yani her bireyin bu durumdan sorumlu olduğunu belirtir (Dursun, 2011:8).

Metnin genelinde yaşanılan olaydan dolayı olumsuz bir hava hâkim. Ayber Hanım'dan hareketle göçmenlerin hepsi bu olumsuzluğun kurbanı durumundadır. Ayber Hanım, bunu hissettirmeye çalışmıştır çünkü olayın içeriğinin taraflarca bilinmesi bireylerin birbirine daha empatik yaklaşmasını kolaylaştırır. Bercis'in ailesi bunu beklediği için yaşadıkları olumsuzlukları ve bunun doğurduğu çaresizliği anlatma ihtiyacı hissediyor. Yaşadıkları olumsuzlukları anlatmak için iletişim dilinde belirli kullanımları tercih ediyorlar. Burada olumsuz yapıların kullanımı tercih edilmiştir.

Söylem bağlamında iletişim dilini değerlendirdiğimiz için olumsuzluk sadece yüzey yapı ile değil, derin yapı ile ilgilidir. Bu bölümde Börekçi (2001: 46-51)'nin

duyuşsal çağrışım boyutunda ele aldığı olumsuzluk ile Erten (2007: 1169)'in toplumsal kabule göre değerlendirdiği olumsuzluk algıları değerlendirmeye alınmıştır. Doğrudan olumsuzluk bildiren biçimbirimsel işaretleyicilerden başka çağrışımsal olarak olumsuzluk bildiren sözcükler metinde numaralandırma yoluyla işaretlenmiştir:

(1) Hasta, (2) organ mafyası, (3) yıldırım, (4)bağırdı. (5) silah, (6) mahkûm et (7)hapse, (8) fuhuşa giden, (9)zor, (10)cehennem, (11) suçlu, (12) korktuk, (13) Gözyaşlarına, (14)boğulmuştu, (15) belamızı

Tümce boyutundaki olumsuz yapılar metindeki (i), (ii), (iii) ile gösterilen sözde soru tümceleridir. Belirtilen tümcelerin konuşur tarafından cevapları bilinmektedir ve cevaplar gerçekleşmemiş eylemleri barındırır, amaç derin yapıda yer alan *sitem ve öfke* duygularını karşı tarafa aktarmaktır. Bu tümceleri olumsuz yapan biçimbirimsel işaretleyiciler şunlardır:

"Bildirsek ne olacaktı ki?"(s.298).

Ağca (2010: 5) {-sA} biçimbirimini henüz gerçekleşmemiş varsayıma dayalı bir durumu bildirdiği için anlambilimsel olarak değerlendirildiğinde olumsuz biçimbirimler içinde yer alması gerektiğini vurgular.

"Bizi insan yerine koyan <u>mı</u> var?

Kim alakadar ola<u>caktı</u> kayıp çocuğumuzla." (s.298).

{-AcAKtI} derin yapıda tümceye "*Kimse alakadar olamayacaktı."* anlamını kattığı için dolaylı yoldan olumsuzluk bildiren biçimbirimsel işaretleyici görevinde kullanılmıştır. (Hirik, 2014: 355).

Olumsuz ifadelerin özellikle kurmaca metinlerde kullanılması yazar tarafından tercih edilen bir durumdur, Labov bunu şu şekilde açıklar; olumsuz tümceler gözlemlenen tümcelerden daha geniş bir bilişsel arka plan sunduğu için değerlendirme ve karşılaştırma imkânı sağlar (Çürük, 2012: 149). Çünkü bu kullanımla yapılmayan verilerek asıl yapılması gerekenler belirtilmek istenmiştir. *"Bildirsek ne olacaktı ki?"* ifadesi arka planda tüm yapılması gerekenleri hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Bu kullanım yerine yapılması gereken bir eylemin olumsuzu verilseydi sadece onun olumlu biçimi akla gelecekti fakat bu kullanımla tüm yapılması gerekenler temsil edilmiştir. Tümce, sorunun boyutu açısından

özellikle tercih edilmiştir, anlatılmak istenen "bir şeyin olmadığıdır". Maruz kaldıkları şiddetin boyutunu göstermek için *"Bizi insan yerine koyan mı var?"* sorusu sorulmuştur ve tüm haklara sahip olma nedeni olan, insan olma hakkından mahrum kalındığı belirtilerek mağduriyetin sınırsızlığının sınırı çizilmiştir. Metnin genelinde sitem ve öfkeden başka hâkim olan diğer duygular ise *çaresizlik* ve *kabullenilmişliktir.*

Bercis'in ailesi "*Bercis'i biz sattık, evet, kendi elimizle…Evet, onu biz öldürdük"* (s.299) tümceleriyle suçunu kabul ediyor ve davranışları için "*Burası bir (i) cehennem efendi, biz cehennemin içinde yaşıyoruz. Burada mutlu olsalar… Bir böbreğini alacaklardı, bize para vereceklerdi, çok para. O parayla yeni bir hayat kuracaktık kendimize."* (s.299) gerekçelerini sunuyor, bu tümcelerdeki asıl sezdirim *çaresizliğin* karşı tarafça anlaşılmasını istemek. *"Allah belamızı versin, başka çaremiz yoktu*." Bu tümce ile aslında yaşadıkları acıyı ya da üzüntüyü birinin onlara hatırlatmasına gerek olmadığını ve bunu zaten hissettiklerini belirtiyor. Bütün saydığı gerekçelerden sonra vurgulanmak istenen en sonda yer almaktadır "başka *çaremiz yoktu."*

Bireylerin durum ya da olaylar karşısında empatik tavır sergileyebilmeleri için tümcelerin altında yer alan sezdirimleri, karşı tarafın beklentilerini iyi okuması gerekir. Buraya kadar metinde hissedilen *öfke, sitem, çaresizlik ve kabullenilmişliktir*. Empatik tavır beklenen ve bu doğrultuda empati dili sergilemesi istenen taraflar olaya dahil olan emniyet mensubu olan Nevzat ve Münir'dir. Bercis'in ailesi yaşadıklarını anlattıktan sonra Münir'in tutumu ve bu tutumun empatik boyutu Nevzat'ın ağzından şu şekilde anlatılmıştır:

"Ayber Hanım öz oğlunu nasıl bıçağın altına yolladığını anlatırken, bakışlarım Münir'e kaymıştı. (i)Derin bir nefret vardı yüzünde; kadının çaresizliği, Cabir'in ölüm sessizliği, zerrece etkilememişti onu. (ii)Kendi çocuğunu sakat bırakmanın, ölüme yollamanın hiçbir gerekçesi olamazdı. (iii) Bir an onun yerinde olmayı istedim." (s.299).

Münir anlatılanlar karşısında Bercis'in ailesi ile empati kuramamıştır. Münir *nötr olma basamağını* gerçekleştiremediği için yani göçmenlere dair ön yargılardan düşüncelerini arındırmadığı için Nevzat (i). tümce üstü birimde Münir'in *aktif iletişim basamağının* gerçekleştiremediğini sözsüz iletişim unsurlarını

okuyamadığını belirtmiştir. Münir'in empatik davranmamasını sorgulayan Nevzat (ii). tümce ile hem Bercis'in ailesini eleştirmiş hem de Münir'e taraf olmuştur. Nevzat (iii). tümcede kısa bir zaman dilimini gösteren *bir an* ile Münir'in bu davranışını kısmen onayladığını göstermektedir. Nevzat'ın ilettiği Münir ve Ayber karşıtlığı üzerinden onun taraflara sergilediği tavır açısından arada kaldığını görmekteyiz:

MÜNİR	BERCİS'İN AİLESİ
Derin nefret	Çaresizlik, ölüm sessizliği
Gerekçe yok	Çocuğu ölüme yollamak

50. Bölüm "Cehennem boşalmış, şeytanlar aramızda." (s.332-337)

"Aldırmayıp Zeynep 'in odasına yöneldim. Daha koridorda ilerlerken duydum Ali'nin sesini, yine kime sinirlendiyse o dizginlenemez heyecanıyla konuşuyordu. "(i) O kadar ince düşünmeye gerek yok Zeynepcim. (ii) Adamlar sapık, boşuna zaman harcamayacaksın. Hiçbir işe yaramaz. (iii) İnsan içine çıkarmayacaksın bunları. Körebe gibi öldürelim demiyorum ama artık hastane mi olur, hapishane mi bilmiyorum, bir yerlere kapatacaksın bu herifleri . . . " Anında geldi karşılığı. "Onu zaten yapıyoruz, önemli olan hastalığı teşhis etmek. " İnançla anlatıyordu Zeynep. " Bir insan, nasıl olur da küçük bir çocuğu taciz eder? Neden bu iğrenç fiili işler? Önemli olan bu sorunun yanıtı bulmak. Belki o zaman bu hastalıkla daha kolay başa çıkabiliriz." "Bana ne hastalıktan Zeynep! " diye karşı çıktı bizim aceleci komiser. "O konuyla sosyologlar, psikologlar uğraşsın, benim vazifem bu alçakları bulup çocuklardan uzak bir yere kapatmak. " "Öyle değil işte. " Yükselmeye başlamıştı Zeynep 'in sesi. "İster çocuk tacizi de adına ister pedofili, bütün toplumu saran bir hastalıktan bahsediyoruz. Bir insanlık sorunundan, daha doğrusu insanın ne olduğu sorunundan. Daha geçenlerde İstanbul 'da bir hastane, sadece beş ayda 115 kız çocuğunun hamile olarak kendilerine başvurduğunu açıkladı. . .Evet, Alicim, kızlar kendi kardeşlerini doğruyor, abilerinden, amcalarından hamile kalıyor. Yani bu, öyle sadece ceza verilerek çözülecek bir mesele değil. Önemli olan toplumu iyileştirmek, insanın ruhunu yüceltmek, sapıklığı, suçu ortadan kaldırmak. Bunun için de gerekirse psikolog gibi düşünmek, sosyolog gibi davranmak lazım . . . " (s.333) Şu Hicabi denen herifi ele al. Herif sapık, ruhu da bedeni de sapık. Olabilir, belki o da

küçükken tacize uğradı. Ne bileyim annesiyle garip bir ilişkisi vardı. Belki babasına aşıktı. . . Ben bunları anlayacağım diye uğraşırken herif üç çocuğun daha ırzına geçer . . . Geberdi gitti. Zerre üzülüyorsam, şerefsizim. Bir pislik eksildi dünyadan . . . " (iv) "Öfkeyle konuşuyorsun, seni anlıyorum, haklısın, ama bu kafayla bu işler çözülmez. Meseleyi kişiselleştirmemek lazım." (s.334) "Kişiselleştirdiğim filan yok. Başıma o işler gelmese bile böyle düşünürdüm. Hayat, bu kadar inceliği kaldırmıyor Zeynepcim. Kötü, kötüdür, onu düzeltemezsin, hele bir tacizciyi, sübyancıyı asla tedavi edemezsin. Onlara merhamet gösterir, serbest bırakırsan, masum çocukların hayatının kararmasına sebep olursun. " (s.334)

Bu bölümde *sapık ve sapkınlık*'a karşı Zeynep ve Ali'nin bakış açılarının ne olduğu üzerinde durulmuştur. Bu kavramlara karşı Zeynep gelişmiş bir empatik tavır sergilemektedir, Ali ise duruma empatik yaklaşmamıştır.

Metinden iki birey arasındaki tutum farkı hitap ile başlamaktadır. Zeynep, durumu hastalık olarak dillendirirken Ali, bu durumdaki bireyleri sapık, herif, sübyancı, pislik, tacizci olarak tanımlamıştır. Ali için *öteki* kavramının içinde yer alanlar *sapık, herif, sübyancı, pislik, tacizci'*lerdir. Diğer taraf ise en genel ifade ile gruplandırmıştır *insan*'dır. Bunu pekiştirmek için de (iii). tümce kurulmuştur.

Zeynep gelişmiş bir empatik tavırla yaklaştığı için sorunu bir suç olarak değil, hastalık olarak görmektedir. Bu yüzden pedofililere *nötr basamağın* gereği olarak ön yargısız yaklaşmıştır. Suçlarına rağmen bu insanları, *koşulsuz kabul basamağını* da uygulayarak kabul etmiştir. Anlık çözümler değil, daha genel daha kapsayıcı çözümler sunmaktadır. Bu yaklaşım ise *toplumsal empati'*dir.

Ali'nin konuşmasıyla başlayan bölümde, Ali'nin tümcelerinde hem biçimbirimsel olumsuzluk hem de çağrışımsal olumsuzluk bildiren yapılar kullanılmıştır. Ali *nötr basamak* gereği düşüncelerinden bağımsız hareket edememiştir. Çağrışımsal olumsuzluk bildiren sözcükler: *sapık, herif, sübyancı, pislik, tacizci, kapatmak, hapishane*dir. (i), (ii), (iii)'te yer alan olumsuz tümcelerde {-AcAK} biçimbirimin kullanımı tümceye öneri anlamı kattığı için bu kullanım aynı eylemin olumlu şekillerinin tasvip edilmediğini de göstermektedir. Ali'nin tercih ettiği sıfatlar bu bireyleri *koşulsuz kabul* etmediğini de göstermektedir.

İletişim sırası Zeynep'e geçtiğinde Zeynep bu tutumundan dolayı hem Ali'ye hem de hasta olarak gördüğü pedofili bireylere empatik yaklaşmaktadır. Empatinin

ilk aşaması bireyi anlamaktır daha sonraki aşama ise bunu bireye hissettirmektir. Zeynep (iv). tümce üstü birimde bunu yapar ve Ali'yi anladığını göstermek için "*öfkeyle konuşuyorsun"* ve *"meseleyi kişiselleştirmemek lazım"* ifadelerini kullanır. Zeynep Ali'ye öfkesi dindiği zaman bu durumun değişeceğini yani sakinleştiğinde böyle düşünmeyeceğini sezdirilmek istenmiştir. Zeynep, "Meseleyi kişiselleştirmemek lazım" tümcesiyle derin yapıda Ali'ye sezdirimde bulunmak istemiş. Hicabi ile geçirdiği zamanları hatırlatmıştır. Böyle düşünmesinin sebebi geçmişte yaşadığı talihsiz olaylarla ilgilidir. Bu bölümde bireye yakınlık, olaya yakınlık ve cinsiyetin empatik yaklaşımı etkileyen faktörler arasında yer aldığı görülmektedir. Zeynep iletişimde tercih edilen tavırlardan, akıl verme, buyurganlık ve yargılama içeren *ana-baba tavrı*ndan uzak durup empatik tavrın temeli olan *yetişkin tavrı*nı tercih etmiştir.

4.3. HABER METİNLERİNDE EMPATİ DİLİ (SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ)

Bu bölümde incelenecek haber Hürriyet[21]'in haber portalından alınmıştır. Haber metninin söylem çözümlemesi, Van Dijk tarafından haber metinlerine yönelik oluşturulan ESÇ aşamalarına göre yapılacaktır. Söylem çözümlemesi başlığı adı altında ayrıntılı olarak açıkladığımız bu sınıflandırma, çalışmaya aşağıdaki biçimde uyarlanmıştır:

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

2. Şematik Yapı

2.1. Durum

2.2. Yorum

B. Mikro Yapı

1. Sözdizimsel Yapı

2. Sözcük Seçimleri

Makro yapı üst başlığı altında haberin tematik ve şematik yapısı ele alınmıştır. Tematik yapıda ana başlık ve haber içeriğine göre yer alan alt başlıklar,

[21] (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muebbet-israri-41223875) Çevrimiçi (24 Mayıs 2019)

haber metninin ana hatlarını veren giriş ve haberde yer alan fotoğraf ya da fotoğraflar incelenecektir. Şematik yapı bağlamında ise, haberde anlatılan olayın örgüsü mümkün oldukça basite indirgenerek anlatılacak, olaylar sebep-sonuç ilişkisi içerisinde verilecektir. Tarafların haberde yer alan olaya ve kişilere bakış açıları da yorum bölümünde incelenecektir. Mikro yapı kapsamında ise sözdizimsel bağlamda tümce yapıları ve kullanılan sözcüklerin biçimleri ve anlamları ele alınacak ve metinde öne çıkarma, önvarsayım, çok anlamlılık, belirsizlik ve öteki konumlandırması, metafor ve ironi kullanımları tespit edilecektir. Tespit edilen bu kullanımların ideolojik söylemin oluşturulmasına sağladıkları katkı üzerinde durulacaktır. Mikro yapı incelemesinde tümce çözümlemeleri ile sözcük seçimleri, anlam bütünlüğünü göstermek açısından aynı anda yapılacaktır. Çözümlemede amaç empati kavramı bağlamında şu üç soruya cevap bulmaktır:

i. Gücü elinde tutan gruplar, söylemi nasıl denetim altında tutmaktadır.
ii. Bu söylem, güçsüz grupların zihinsel faaliyetlerini ve eylemlerini nasıl etkilemektedir.
iii. Denetim altında tutulan gruplar, bu güce söylemsel olarak nasıl karşı koymaktadırlar (Yağcıoğlu, 2002: 7).

İncelenecek haber *kadın, tecavüz ve adalet* anahtar sözcükleri etrafında şekillenmektedir. Çok sayıda kadına şiddet ve tecavüz haberi varken özellikle bu haberin seçilme nedeni, haberin içerik bakımından diğerlerinden farklı olmasıdır. Genellikle haberlerde bir tecavüz mağduru vardır ve ifade doğrultusunda tecavüzcü ifşa edilir; bu haberde ise tecavüz mağduru kadın, tecavüzcüyü öldürmüş ve olayın seyri tamamen değişmiştir. Burada adalet kurumunun ve sivil toplum örgütlerinin olaya bakışının nasıl olduğu empati dili açısından değerlendirilecektir. Her haber metninde bilinçli olarak yerleştirilmiş bir ideoloji vardır. ESÇ okurun nasıl yönlendirildiğini (manipülasyon), ideolojik kutuplaşma ya da olumsuz öteki konumlandırmasının (biz ve onlar kutuplaşması) nasıl yapıldığını ve otoritenin ya da erkin gücünün ne şekilde vurgulandığını gösterir. Her haberin toplumsal bir işlevi vardır, haberler topluma mesaj vermekle yükümlüdür. Bu mesajın aktarımı sırasında iktidar ilişkileri ve ideolojik yapının görünümü ortaya çıkar. Çözümleme örtük ya da gömülü mesajları ortaya çıkarmak için yapılır.

4.3.1. Van Dijk'ın Eleştirel Söylem Çözümleme Yönteminin Haber Metnine Uygulanması

Haberin Adı: "MÜEBBET ISRARI"

Yazar: Oya ARMUTÇU[22] (oarmutcu@hurriyet.com.tr)

Haber Metni

Resim 2. Nevin Yıldırım

Yargıtay 1'inci Ceza Dairesi, kendisine tecavüz ettiğini öne sürdüğü Nurettin Gider'i av tüfeği ile öldürdükten sonra başını keserek köy meydanına atan Nevin Yıldırım'a verilen müebbet hapis cezasını onadı. Karar, sosyal medyada da büyük yankı uyandırdı. Kadın dernekleri indirim uygulanmamasına tepki gösterdi.

Nevin Yıldırım, 28 Ağustos 2012'de kendisine tecavüz ettiğini iddia ettiği Nurettin Gider'i av tüfeği ile öldürdükten sonra başını kesip Isparta Yalvaç'a bağlı Koruyaka köyünün meydanına attı. Olay günü Gider'den 6 aylık hamile olan Yıldırım, 17 Kasım'da bir kız çocuğu dünyaya getirdi. DNA testi sonucunda bebeğin babasının Nurettin Gider olduğu anlaşıldı. Yıldırım'ın istemediği bebek, Isparta Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne ait yurda verildi. Yıldırım 'tasarlayarak canavarca hisle kasten adam öldürmek' iddiasıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası istemiyle yargılandı. Ancak savcı mütalaasında 'canavarca hisle' ibaresini çıkararak 'tasarlayarak kasten öldürmekten ağırlaştırılmış müebbet' istedi. Yalvaç

[22] (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muebbet-israri-41223875) Çevrimiçi (24 Mayıs 2019)

Ağır Ceza Mahkemesi, 25 Mart 2015'teki karar duruşmasında Yıldırım'ı müebbet hapis cezasına çarptırdı; iyi hal ve haksız tahrik indirimi uygulamadı. Yargıtay, sanık Yıldırım hakkındaki kararı, olay sırasında başkalarının da yardım etmiş olabileceği gerekçesiyle usul yönünden bozdu. Yeniden yargılamada da cinayeti tek başına işlediğini belirten Yıldırım, yine müebbet hapis cezasına mahkûm oldu.

'TAHRİK VE İYİ HAL İNDİRİMİ YOK'

İkinci kez temyiz incelemesi yapan Yargıtay kararını dün açıkladı. Yıldırım'ın müebbet hapis cezasını onayan Yargıtay 1'inci Ceza Dairesi, olayın meşru müdafaa olduğunu, bunun kabul edilmemesi halinde ağır tahrik ve iyi hal indirimi uygulanmasını isteyen avukatların taleplerini de yerinde görmedi. Yargıtay müebbet kararını usul ve yasaya uygun bularak onadı.

AYM'YE BİREYSEL BAŞVURU

Yıldırım'ın avukatlarından Zekiye Karaca Boz, dosyayı AYM'ye taşıyacaklarını belirterek Hürriyet'e şunları söyledi: "Nevin, ön yargıyla ve köy halkının dedikodularına dayanarak mahkûm edildi. Temyiz duruşmasında, tecavüze uğramamak için öldürdüğünü, öfke ve hırsla Nurettin Gider'in kafasını kesip köy meydanına attığını, olayın meşru müdafaa olduğunu söylemiştik. Yargıtay, meşru müdafaayı hiç kabul etmediği gibi haksız tahrik ve iyi hal indirimi de yapmadı. Bu karar, erkek adalet anlayışımızı pekiştirdi. Tüm erkek katillere otomatik uygulanan iyi hal indirimi bile sudan, gerçekdışı gerekçelerle Nevin'e uygulanmadı. Bu karar kadınlara 'Size uygulanan her tür şiddete boyun eğin' demektir."

'ADALET ARAMAKTAN VAZGEÇMEYECEĞİZ'

Yargıtay'ın Nevin Yıldırım kararına sivil toplum örgütleri de tepki gösterdi:

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu Başkanı Canan Güllü: İstismar faillerine, kadın cinayeti faillerine indirimler yağarken Nevin'e oyçokluğu ile indirimsiz müebbet ceza verilmesini kabul etmiyoruz. Nevin'in içinde bulunduğu koşullar göz önüne alınmadı. Bu, erkek adaletin kararıdır. Nevin tecavüze uğradı ve tecavüzcüsünün çocuğunu doğurmak zorunda kaldı. İndirim almalıydı.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu: Nevin Yıldırım kendisine 3 sene boyunca sistematik olarak cinsel şiddet uygulayan erkeği öldürmek zorunda

kaldığı için müebbet cezası aldı. Bu adalet ve eşitlik ilkeleriyle açıklanamaz. Durumdan onu erkek şiddeti karşısında korumayanlar sorumludur.

Mor Çatı Vakfı: Meşru müdafaa ve iyi hal indirimleri uygulanmadı. Yıldırım için adalet aramaktan vazgeçmeyeceğiz. Ece EMRE

KADIN HÂKİM: HAKSIZ TAHRİK UYGULANMALI

Yargıtay, Nevin Yıldırım'ın cezasını oyçokluğuyla onarken, kadın üye müebbet hapis cezasına karşı çıktı. Yargıtay 1'inci Ceza Dairesi'nin kadın üyesi Meryem Üstüner, "haksız tahrik uygulanması gerektiği görüşüyle karara katılmadığını" belirtti.

4.3.1.1. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlıklar

Metin bir ana başlık ve dört yan başlıktan oluşmaktadır. Yan başlıklar ana başlığı desteklemek amacıyla oluşturulmuştur.

Ana başlık: Müebbet Isrârı

Yan başlıklar: AYM'ye bireysel başvuru

Tahrik ve İyi Hal İndirimi Yok

Kadın Hâkim: Haksız Tahrik Uygulanmalı

b. Haber Girişi: Haber metninin ilk paragrafı girişi oluşturur. Bu bölümde haberin genel hatları hakkında bilgi verilmiştir.

c. Fotoğraf

Haberde tek fotoğraf kullanılmıştır. Bu fotoğrafta da Nevin Yıldırım'ın yüzünde ne tecavüze uğrayan bir kadının alışılmış utancı ne de işlediği cinayetten dolayı duyulan pişmanlık vardı. Adliye çıkışı başını eğmemiş ve habercilerden bakışlarını kaçırmamıştır.

2. Şematik Yapı

a. Durum:

Haberden öğrendiğimiz ardalan bilgisi şudur: Nevin Yıldırım, 29 Ağustos 2012'de Isparta Yalvaç Korukaya köyünde kendisine üç yıl boyunca sistematik olarak cinsel şiddette bulanan Nurettin Gider'i av tüfeğiyle öldürdükten sonra başını keserek köy meydanına atar. Sonuç ise üç yıl süren davanın ardından Nevin Yıldırım, 25 Ocak 2015'te Yalvaç Ağır Ceza Mahkemesince müebbet habis cezasına çarptırılır. Yargıtay, sanık Nevin Yıldırım hakkındaki kararı, sadece olay sırasında başkalarının da yardım etmiş olabileceği gerekçesiyle usul yönünden bozar. Yeniden yargılamada da cinayeti tek başına işlediğini belirten Yıldırım, yine müebbet hapis cezasına mahkûm edilir. Dava süresince Nevin Yıldırım'a iyi hal ve haksız tahrik indirimi uygulanmaz.

b. Yorum: Yargıtay'ın Nevin Yıldırım'ı müebbet hapis cezasına mahkûm etmesinden sonra sosyal medyada büyük bir tepki uyanır ve kadın dernekleri uygulanan cezaya karşı çıkar. Dernekler bu şekilde davranmalarının nedeni olarak verilen cezanın adaletsiz olunduğunu, cinsiyet ayrımı yapıldığını ve bu cezanın daha sonra gerçekleşecek durumlar için tehlikeli şekilde örnek teşkil ettiğini gösterirler.

4.3.1.2. Mikro Yapı

Başlıklar haberde verilmek istenen mesajı mikro düzeyde okuyucuya sunan yapılardır ve daha haberin içeriğine geçilmeden okuyucunun hazırbulunuşluk düzeyini yükseltir.

Tahrik ve iyi hal indirimi yok.

Başlık bir isim tümcesidir ve isim tümcelerinde vurgu yüklemde olur bu başlıkta asıl vurgulanmak istenen Nevin Yıldırım için kesin bir yokluğun olmasıdır.

Bu başlık, haberde tarafları karşı karşıya getiren durumdur. Taraflar: Nevin Yıldırım, Avukat(ları), kadın dernekleri ve Yargıtay'dır. Nevin Yıldırım'a tahrik ve iyi hâl indirimi uygulanmamıştır. Metinde bunu ifade eden çok sayıda tümce vardır ve bu kullanımlar şu şekildedir:

i. Yalvaç Ağır Ceza Mahkemesi, 25 Mart 2015'teki karar duruşmasında Yıldırım'ı müebbet hapis cezasına çarptırdı; iyi hal ve haksız tahrik indirimi uygulamadı.

ii. Yıldırım'ın müebbet hapis cezasını onayan Yargıtay 1'inci Ceza Dairesi, olayın meşru müdafaa olduğunu, bunun kabul edilmemesi halinde ağır tahrik ve iyi hal indirimi uygulanmasını isteyen avukatların taleplerini de yerinde görmedi.

iii. Yargıtay, meşru müdafaayı hiç kabul etmediği gibi haksız tahrik ve iyi hal indirimi de yapmadı.

iv. *Meşru müdafaa ve iyi hal indirimleri uygulanmadı.*

Bu tümcelerde vurgulanmak istenen *öne çıkarma* metoduyla anlatılmak istenmiştir.

(i). tümcede Nevin Yıldırım'ın müebbet hapis cezasına mahkûm edilmesi değil, iyi hâl ve haksız tahrik indirimi uygulaması yapılmadığı ön plana çıkarılmıştır. (ii). tümcede avukatların özelliği iyi hâl ve tahrik indirimi istemeleridir. (iii). tümce bir eylem tümcesidir ve vurgu yüklemden önceki sözcük ya da sözcük grubunda olacağı için yüklemden önce asıl vurgulanmak istenen ifade kullanılmıştır.

Diğer yan başlık ise *"Adalet aramaktan vazgeçmeyeceğiz*." dir.

Tümce bir eylem tümcesidir, vurgu yüklemden önce gelen adalet aramak isim fiil grubu üstündedir. Bu tümce ile yapılacak işin mesajı verilmiştir. Eylemin{-AcAK} ekiyle çekimlenmiş olması eyleme hem kesinlik hem de zamanda süreklilik anlamı katmıştır. Eleştirel söylem çözümlemelerinde amaç, söylenilmeyenlerden hareketle gömülü anlamları çıkarmaktır. Bu başlık "Adalet arayacağız" şeklinde de olabilirdi. Tümce özellikle *vazgeçmek* eylemiyle tamamlanmıştır, bu eylem süreci betimlemek için kullanılmıştır. Adalet arama sürecinde önlerine çıkabilecek engeller olacak ve bu engeller onların vazgeçmesine, pes etmesine neden olmayacaktır. Adalet kayıp, yitik ya da birileri tarafından saklanmış bir nesne gibi kullanılmış ve ona *metaforik* bir anlam yüklenmiştir. Yüklem birinci çoğul şahıs ile çekimlenmiştir, eylemin bu şekilde çekimlenmesiyle arama eylemine dâhil olan, vazgeçmeyen çok sayıda kişinin olduğu da vurgulanmıştır. Adaleti arayan "biz" grubu ile adaleti saklayan ya da bulunmasına engel olan *öteki* grubunun sınırları da çizilmiştir. Adaleti uygulayan kurum iktidar, erk ya da egemen grup olduğuna göre bu başlık denetim altındaki grupların söylemsel olarak erke nasıl karşı koyduklarını da göstermektedir.

"Yıldırım 'tasarlayarak canavarca hisle kasten adam öldürmek' iddiasıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası istemiyle yargılandı."

Bu tümce edilgen yapıdadır, Nevin Yıldırım tümcenin sözde öznesi durumundadır. Savcı'nın Yıldırım için kullandığı ifadeler *canavarca hisler, kasten, tasarlayarak'* tır. Tümcenin devamı şu şekildedir:

"Ancak savcı mütalaasında 'canavarca hisle' ibaresini çıkararak 'tasarlayarak kasten öldürmekten ağırlaştırılmış müebbet' istedi."

Bu iki tümceden de anlaşıldığı üzere Savcı için olayın tarafları bellidir. *Canavar, katil*, Nevin Yıldırım; *mağdur*, Nurettin Gider. Haberin art alan bilgisinde Nurettin Gider tecavüz faili olarak geçmektedir fakat savcı sonucu önce canavarca değerlendirmiştir daha sonra cinayeti tasarlayarak adam öldürme olarak belirtmiştir. Tasarlamak bir süreçtir ve savcının ifadesinde haber metninde belirtilen ve süreci başlatan, tetikleyen olaydan bahsedilmemiştir. Savcı, maktüle *evrensel empati* bağlamında yaklaşmış, olayı onun kişiliğinden bağımsız değerlendirmiştir. Olaya evrendeki tüm canlılar açısından bakmıştır çünkü hiçbir neden, cinayeti ve ölümü haklı göstermez fakat aynı savcı "canavarca his" ifadesini kullandarak haber metnine göre tecavüz mağduru olan Nevin Yıldırım için aynı yaklaşımı sergilememiştir. Bunun sonucunda Yıldırım'ın avukatı ve kadın dernekleri egemen güce söylemleri ile karşı çıkmıştır. Bu tümceler şu şekildedir:

Yıldırım'ın avukatlarından Zekiye Karaca Boz:

"(i)Nevin, ön yargıyla ve köy halkının dedikodularına dayanarak mahkûm edildi. (ii)Temyiz duruşmasında, tecavüze uğramamak için öldürdüğünü, öfke ve hırsla Nurettin Gider'in kafasını kesip köy meydanına attığını, olayın meşru müdafaa olduğunu söylemiştik. (iii)Yargıtay, meşru müdafaayı hiç kabul etmediği gibi haksız tahrik ve iyi hal indirimi de yapmadı. (iv)Bu karar, erkek adalet anlayışımızı pekiştirdi. (v)Tüm erkek katillere otomatik uygulanan iyi hal indirimi bile sudan, gerçekdışı gerekçelerle Nevin'e uygulanmadı."

(i) ve (v) edilgen yapıda iki tümcedir. Birinci tümcenin yüklemi anlam bakımından ikinci tümcenin yüklemi de yapı bakımından olumsuzdur. Bu olumsuzluktan etkilenen, nesne durumunda olan Nevin Yıldırım'dır. Tümcelerde bu verilirken söylenmeyenden hareketle iletilen mesaj da şudur: Aktif özne Yargıtay'dır. (v)'te özellikle karşılaştırma yapılmıştır tüm erkek katiller ve onun

karşısında olan Nevin Yıldırım'dır. Nevin Yıldırım burada aynı konumda olan kadınları temsil etmektedir. Yargıtay tüm erkek katillere uyguladığı iyi hal indirimini Nevin'e uygulamamıştır. Bu tümcede *otomatik* kullanımı önemlidir. Uygulamayı otomatikleştiren sanığın erkek olmasıdır. *Otomatik* ifadesi okuyucuya hemen diğer davaları hatırlatmakta ve bilişsel süreci harekete geçirmektedir. Yargıtay'ın cezasının dayanakları şöyle sıralanmıştır: *ön yargı, dedikodu, sudan ve gerçekdışı*. Bu ifadeler Nevin Yıldırım'ın mağdur edildiğini, cezasının gerçeklere dayanmadığını göstermiştir. (ii). tümcede sanığın suçu neden işlediği amaç-sonuç ilişkisiyle verilmiştir. Sanığın birey bütünlüğüne yöneltilen saldırının önüne geçmek için böyle bir davranışta bulunduğunu açıklamıştır. Bu tümce, okura *anlık yer değiştirin* kendinizi Nevin Yıldırım'ın yerine koyun sezdiriminde bulunmaktadır. (iii)'te kullanılan "hiç" belirteci anlamı kuvvetlendirmektedir. *Kabul etme-* eylemi bu tümcede art alan bilgisi bakımından sınırları belli olan bir eylemdir bu bağlamda durum ya tamamen kabul edilir ya da reddedilir. Tümcede "reddetti" yerine "hiç kabul etmedi" tercih edilmesi olumsuz anlamı kuvvetlendirmiştir. Olumsuz bir imajla yansıtılmak istenen birey ya da kurumlar için olumsuz eyleme sahip ve öznenin aktif olduğu tümceler tercih edilir. Bu tümcelerin olumlu alternatifleri varken bu şekilde kullanılmasının amacı Yargıtay'a dair okuyucu üzerinde olumsuz imaj yaratmaktır. Yargıtay'ın bunları yapmasının altında yatan neden avukatın vermek istediği mesajda vardır. Yargıtay özellikle erkek egemen topluma göre hareket ederek haksız taraf olmaktadır. Bu da metinde (iv)'te yer alan "erkek" vurgusu ile yapılmıştır. Avukatın açıklamalarına göre Yargıtay, Nevin Yıldırım'a karşı nötr basamağı gerçekleştiremediği için ona empatik yaklaşmamıştır. Empatik tavrın önündeki diğer engel ise kurum ve bireylerin *otoriteye koşulsuz itaat etmesi* üstlendikleri roller gereği davranmasıdır.

Sivil toplum örgütleri, Yargıtay'ın cezasına karşılaştırma yaparak bakmıştır.

Nevin Yıldırım, cinsel ve fiziksel şiddete maruz kalan kadınları temsil eder. Öteki konumunda olanlar ise *istismar failleri, kadın cinayeti failleri, tecavüzcü, cinsel şiddet uygulayan erkek'tir.*

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu Başkanı Canan Güllü uygulanan cezayı, "*Bu, erkek adaletin kararıdır."* ifadesiyle eleştirir. Bu tanımlama ile cinsiyetçi karar alındığını vurgular.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, karara *"Bu adalet ve eşitlik ilkeleriyle açıklanamaz."* şeklinde karşı çıkar. Eşitlik ilkesine vurgu yapılır ve altında yatan neden yine cinsiyetçi yaklaşımdır.

Aynı zamanda son yan başlık olan *"Kadın hâkim: Haksız tahrik uygulanmalı"* ifadesi cinsiyetçi yaklaşıma başka bir cinsiyetçi yaklaşımla itiraz edildiğini göstermektedir. Yargıtay cezayı oyçokluğuyla onarken bir üye itiraz etmiştir. Bu tümcede özellikle "*kadın*" hâkim ifadesiyle itiraz eden değil de onun cinsiyeti vurgulanmıştır. Çünkü kadın ifadesi kurulda egemen erkek gücün karşında duran tek kişidir. Kadın hâkim hemcinsi olduğu için anlık yer değiştirmeyi daha kolay gerçekleştirmiş olabilir.

Haber metninin geneline baktığımız zaman Yargıtay'ın verdiği cezadan yakınılmaktadır ve Nevin Yıldırım'ın içinde bulunduğu durum göz ardı edilmiş, ona karşı empatik tavır sergilenmekten kaçınılmış. Bu durum, ESÇ açısından değerlendirildiğinde erkin erkeklere verdiği üstünlükten dolayı gerçekleşen cinsiyet eşitsizliği olarak gösterilmiştir. Kadın dernekleri ise hemcins oldukları için olaya *biz seviyesinde* empati geliştirmişlerdir.

4.4. REKLAM METİNLERİNDE EMPATİ DİLİ (SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ)

Tanıtımı gerçekleştirilen ürün, reklamla birlikte bir değişim değeri kazanır. Reklamdan sonra bireyin giydiği ayakkabı, bindiği araba, kullandığı telefon onun toplumsal statüsünü belirler. Bu anlayıştan sonra tüketiciler ürünleri işlevsel yararlarından çok taşıdıkları sembolik anlamlar ya da onlara katacakları toplumsal statü için satın alırlar. Bu aşamada reklamın amacı tüketiciyi o ürünü alma konusunda ikna etmektir. İkna süreci o ürüne ihtiyacı olduğunu düşündürmeyle başlar. Süreç iki aşamada gerçekleşir:

i. Önce bireylerin neye ihtiyacı varsa o tespit edilir. Bu aşama reklam sektörünün halkla ilişkiler ayağıdır ve empatik yaklaşımın devreye girdiği aşamadır. Sektör kendini bireyin yerine koyarak neye ihtiyacı olduğunu tespit eder.

ii. Ürünün reklamının sunulması aşaması. Bireyin reklamla karşılaştığında;

"Evet aradığım ürün bu, buna ihtiyacım var."

"Ben de denesem mi?" deyip harekete geçmesi gereken aşamadır.

Eğer reklam tüketiciyi ikna ederse yani dil, alıcıyı harekete geçirme işlevini yerine getirirse reklam amacına ulaşmış olur.

Reklamlar, kısa bir zaman içerisinde birden fazla mesaj altında ürün ya da hizmeti tüketicilere tanıtmaktadır. Görünürde tanıtmaya ve satın almaya yönelik bu mesajlar iletilirken hedef kitlenin zihnine, buz dağının görünmeyen kısmını oluşturan ve bu mesajların altında yatan gizli anlamlar da yüklenmeye çalışılır. Proctor ve Doukakis (2002) reklamı bu bağlamda, tüketicinin deneyimlerini, sosyal konumunu yansıtan, zengin ve karmaşık işaretler/anlamlar sistemi olarak ele almaktadır (Becan, 2012: 40).

TV kanallarının sayısının artmasıyla birlikte reklamlarda da gözle görünür oranda artış yaşanmıştır. Reklam çeşitliliği içinde en fazla yer tutan ise gıda reklamlarıdır. TV reklamları tüketiciyi bilgilendirmekle birlikte tüketicinin tüketim sepetini de değiştirebilir. Reklamlar incelendiğinde bu reklamların %80'lik bölümünü besin değeri çok yüksek olmayan, yağ oranı ve kalorisi yüksek ürünler oluşturduğu tespit edilmiştir (Dilber, Dilber, 2013: 67). İncelenen reklama baktığımız zaman bu reklam yüzde yirmilik dilim içinde yer almaktadır. Reklamların temel amacı ürünün iyi pazarlanması ve alıcı kitlesinde satın alma davranışı meydana getirmektir. Bunun gerçekleşebilmesi için tüketicinin alışveriş alışkanlıkları ve bu alışkanlıkları etkileyen etmenlerin neler olduğu yani tüketicinin ne istediği tespit edilir. Yapılan araştırmalar gıda satın alma davranışlarına ilişkin bazı ortak özellikleri ortaya çıkarmıştır. Bunlar; satın alacakları gıdanın doğal ve organik olması, fiyat duyarlılığı, reklama karşı tutumlar, ürün bilgisine önem verme, ürün hakkında bilgi edinme, ürünlerin tat ve tazeliğine önem verme, yenilik ve alışkanlıklar gibi (Bekar, Gövce, 2015: 250). Reklam ve onun parçası olan reklam metni, tüketici tercihlerini yansıttan veriler kullanılarak pazarlama empatisi doğrultusunda oluşturulur. Bu bağlamda "Lipton İce Tea İç, Kolaya Kaçma ve Özenle Seçilen Bal- Balparmak reklamları incelenecektir.

Lipton Reklamı[23]

Resim 3. Lipton Ice Tea

Reklamın adı: Lipton Ice Tea İç, Kolaya Kaçma.

Reklam metni

Karşılıklı konuşmanın olduğu bölüm

-Gençler neden Lipton Ice Tea içiyorsunuz?

-Eee, bu gazsız!

-Gazsız mı?

-Yemeğin yanında lıkır lıkır içiliyor.

-Lıkır lıkır?

Belirgin bir yutkunma sesi ile birlikte ürün içilir ve ürünü içen *"Ohh Be!"* der.

-Peki neden ilk akla geleni içmiyorsunuz? sorusunu dans ederek sorar.

*- Çünkü Lipton Ice Tea'nin tadı öyle böyle değil, o yüzden **kolaya** kaçmıyoruz, Lipton Ice Tea içiyoruz.*

Burada devreye dış ses girer ve ürünün tanıtımını yapar:

*- Biz de **kolaya** kaçmadık, güneşte demlenen çay yapraklarına meyvelerin lezzetini katıp Lipton Ice Tea'yi yaptık. Lipton İç Kolaya Kaçma* sloganıyla reklam biter.

[23] **https://www.youtube.com/watch?v=_xjtMG8yVGg** Çevrimiçi (18 Şubat 2019)

Reklamlar hem görsel hem de işitsel unsurlar barındırır ve bu unsurların hemen hepsi reklamın tamamı kapsamında tüketiciye mesaj göndermektedir. Bu mesajın nasıl aktarıldığını göstermek için reklam hem görsel açıdan hem de dilsel göstergeler açısından değerlendirilmelidir.

Görsel İletinin Çözümlenmesi

Reklam, kırmızı ve beyaz renklerden oluşan kıyafetiyle tuhaf görünümlü *orta yaşlı bir adamın* bir kafe ortamında yürümesiyle başlar. Olay *gençlerin* bulunduğu sarı ve yeşil rengin baskın olduğu bir kafede gelişir. Sarı ve yeşil tanıtılan ürünün rengi olduğu için hâkim renk bu iki renktir. Kırmızı renk reklamın tamamı açısından bakıldığında tezat teşkil etmektedir fakat ürün görseline baktığımızda kırmızı, beyaz renk ürünün adında kullanıldığı renklerdir. Reklamda kullanılan renkler bilinçli olarak bireyin bilinçaltına işleyecek şekilde seçilmiştir.

Dilsel İletinin Çözümlenmesi

Bu reklam metninin temel göstergesi Lipton Ice Tea'dir ve reklamda zihinsel anlamlandırma şu şekilde olmaktadır.

Tablo 4. Lipton Ice Tea reklam metninin göstergebilimsel anlamlandırma sürecinde sözcük seçimi

Gösterge	Gösteren (Fiziksel Kavram)	Gösterilen (Zihinsel Kavram) Anlamlandırma Aşaması
Lipton İce Tea	Aromatik İçecek	Sağlıklı, Özenle Hazırlanmış, Diğerlerinden farklı

Lipton Ice Tea'nin zihinde yeniden anlamlandırılması için reklam iletisinde yer alan karşıtlıkları okumak mümkündür. Metinden elde edilen temel karşıtlıklar aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 5. Lipton Ice Tea reklam metninde kullanılan karşıtlıklar

Lipton İce Tea	Diğer Ürünler
Gazsız	Gazlı
Özenle Hazırlanmış	Kolaya Kaçılmış
Öyle Böyle Değil	Herkesin Bildiği, Sıradan

SFL Açısından Sözcük Tercihlerinin ve Tümce Tercihlerinin Değerlendirilmesi

Sözcük Tercihleri:

Eee!: Ses-biçimsel bakımdan ünlemdir[24]. Soru tümcesinden sonra bu ünlem kullanılmıştır. Bu ürünü içmek kadar doğal bir şey yok, sebep de çok açık sen bunu bilmiyor musun, vurgusunu yapmak için bu ünlem tercih edilmiştir.

Öyle böyle: Adılla oluşturulmuş sözlüksel anlamı olmayan ikilemedir. Ürünün "eşsizliğini" göstermek için kullanılmış bu söz öbeği yerine ürünü tanıtacak bir sıfat da kullanılabilirdi fakat kullanılan her sıfat sektördeki başka bir ürüne gönderme yapacağı için bu ikileme tarif edilemeyecek kadar iyi bir ürün izlenimi vermiştir.

Lıkır Lıkır: Yansımadan türemiş bu ikileme de tanıtılan ürüne "kana kana" içiliyor hissi vermek için kullanılmıştır ve kana kana içilebilen sudan sonraki alternatifmiş gibi sunulmuştur.

Gazsız: Bu sıfatın tercih edilmesinin sebebi gazlı içecek tercih etmeyenler için alternatif teşkil ettiğini vurgulamaktır. Ürünün temel özelliği gazsız olmasıdır ve tanıtımda öncelikle bu özelliğe değinilmiştir.

Çok Anlamlı Kullanım:

Kolaya Kaçma, Aynı zamanda reklamın da sloganı olan bu ifade aslında reklam metninin temel amacıdır. Çünkü ürün tanıtımında temel amaç diğer ürünlerin varlığını reddetme ya da o ürünlerden daha üstün olduğunu göstermektir. Bu ifade iki anlamda kullanılmıştır. *Coca Cola* adındaki diğer ürünü tercih etme anlamında

[24] Mehmet Gedizli (2015), Türkçede Ünlemler Ve Temel İşlevi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.8, S.36, s.126-134.

kullanılan kolaya kaçma, diğeri ise kolay üretilen özensiz ürünlere kaçma anlamındadır. Bu söylenilerek kendi ürünlerinin kolay üretilmediğini özenle üretildiği vurgulamaktadır. Metin bağlamı açısından baktığımızda bu kullanımların ikisi de metnin anlam bütünlüğüne uygundur.

Tümce Tercihleri:

Reklam soru tümceleri ile başlıyor ve reklam boyunca da iletişim bir tarafın soru sorması ile devam ediyor. Reklamda soru soran kişinin tonlamasına dikkat edildiğinde bu tümcelerin gerçek soru tümcelerinden farklı olduğu görülür. Metinde kullanılan soru tümceleri şunlardır:

"-Gençler neden Lipton Ice Tea içiyorsunuz?"

"-Gazsız mı?"

"-Lıkır lıkır?"

"-Peki neden ilk akla geleni içmiyorsunuz?"

Bu tümcelerin hepsi şaşkınlık duygu durumundan sonra sorulmuş soru tümceleridir. Alan yazınında bu tümceler yansımalı soru (Özgen, 2010: 50-69) tümceleri olarak adlandırılmaktadır. Yansımalı sorular, düz tümceleri ya da soru tümcelerini iyi anlayamama, duyamama, tekrar ettirme, şaşkınlık gibi birtakım iletişimsel gerekçelere bağlı olarak üretilen sorulardır. Bu türden sorular evet / hayır yansımalı, ne-sorusu yansımalı ve ezgi soruları yansımalı olmak üzere üç alt grupta incelenir.

"-Gençler neden Lipton Ice Tea içiyorsunuz?": *Düz Tümce Yansımalı Ne-Sorusu* kullanılmıştır. Bu tümce çeşitleri bir düz tümcedeki herhangi bir kurucu hakkında bir düzeltme, onaylatma vb. isteniyorsa kullanılır. Soruyu soran, gençlerin ne içtiğini görmekte ve sanki "hayır" cevabını almak için ya da "içmeyin" der gibi bunu sormaktadır.

"-Gazsız mı?"

"-Lıkır lıkır?" sorularıyla *Yansımalı Ezgi soruları* kullanılmıştır. Her tümce öncül tümcedeki herhangi bir kurucunun onaylatılması amaçlanarak ezginin tümce sonunda yükselmesi yoluyla oluşturulmuştur.

Reklamda asıl mesajın verildiği tümceler aşağıdaki tümcelerdir:

“- Çünkü Lipton Ice Tea’nin tadı öyle böyle değil, o yüzden *kolaya* k*açmıyoruz*, Lipton Ice Tea *içiyoruz.”*

Bu tümcelerde kullanılan özne tercihleri de dikkat çekicidir.

I. çokluk şahıs ekinin kullanımıyla metin üreticisi ve metin çözücüsü ortak amaçlar, ortak normlar yardımıyla aynı grup / takım içine sokulur, hedef kitlenin -grup psikolojisi çerçevesinde- ikna edilmesi daha da kolaylaşır. Yani hedef kitle bir anda, eş zamanlı olarak verilmek istenen mesajın alıcısı değil, bilakis “öznesi” durumuna getirilmiştir. “Hedef kitle”ye hitap ederek başlayan bu reklam metninde hedef kitle (yani biz) eş zamanlı olarak hem bu mesajı algılar hem de eş zamanlı olarak reklam metni yazarı tarafından “gizil özne” konumuna getirilerek “aktif alıcılara” dönüştürülür. Reklam metni içinde açıklayıcı tümcelerin olduğu bölümde kullanılan *{-Iyor} biçimbirimi* geniş zamanı içine alacak şekilde kullanıldığı için değişmezliği yansıtmakta ve gelecekte yaşanacak süreci de ortaya koymaktadır.

Sözcük ve tümce tercihlerine empatik açıdan baktığımız zaman şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Ürün pazarlamada temel amaç, “kendini tüketicinin yerine koy”. Pazarlamayı yapanlar kendilerini piyasadaki en popüler ürünü dahi tercih etmeyen tüketici kesiminin yerine koymuşlardır. Tüketici bir içecekte ne ister?

i. Sağlıklı olsun.

ii. Lezzetli olsun.

iii. Özenle hazırlansın, sıradan olmasın.

Bu beklentiler metin içine yerleştirilerek tüketici ikna edilmiştir. Tümcelerdeki soru ifadeleri empatik tavır sonucu karşı tarafın aklına takılabilecek sorulardır. Cevaplar ise tüketicinin bir üründen beklediği özellikleri barındırmaktadır. Bu ürünü tüketen hem sağlıklı, lezzetli bir ürün tüketmiş olur hem de onun için uzun uğraşlar sonucunda hazırlanmış bir ürünü tüketeceği için kendini özel hisseder.

Özenle Seçilen Bal- Balparmak[25]

Reklamın adı: Özenle Seçilen Bal- Balparmak

Reklam metni:

Aslı: "*Doğal bal için her yere giderim*." der.

Bu tümceden sonra hareketli bir müzik eşliğinde yolculuk başlar. Aslı gittiği mekânlarda öz çekim yapar ve bunları "*doğa benim olayım*", "*doğalın peşinde*", "*doğala döndüm*" başlıklarıyla paylaşır. Arı kovanlarının olduğu tarlaya gelir ve arıcı kıyafetini giyerken

Aslı: "*Özel çiçeklerden yapıyorlar arılar bu balı, benim için*" der.

Köye ulaşır ve köylülerle karşılaşır

Aslı: "*Merhaba*." der ve şu açıklamayı yapar: "*Yaşar Amcam bu özel baldan sadece bana veriyor."* Ardından Yaşar Amca'dan bir kavanoz bal alır.

Yaşar Amca: "*Afiyet bal olsun kızım*." der.

Aslı: "*Hoşça kalın*."

Köylüler: *Güle güle.* (Hepsi çok mutlu, el sallarlar Aslı'nın arkasından ve kendi aralarında konuşmaya başlarlar.)

Köylü Teyze: *Yaşar söyleyelim kıza balparmak da bizim ballardan seçip alıyor diyelim, yorulmasın buraya kadar.*

Reklamın İç Sesi devreye girer

"*Aslı henüz bilmiyor ama bilenler biliyor otuz sekiz yıldır Türkiye'nin dört bir yanına gidip balları özenle seçiyor bütün doğallığıyla size getiriyoruz. Özenle seçilen balparmak."*

Reklamın Konusu:

Reklam 0,47 saniye sürmektedir. Reklamı bütün olarak değerlendirdiğimizde iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde doğa ile iç içe, çiçekleri koklayan, dağ bayır dolaşan bir genç kız (Aslı) vardır. Yaş aralığına baktığımız zaman özellikle genç nesil tercih edilmiştir. Tercih tesadüfi değildir, yapılan anketler medyadan en

[25] https://www.youtube.com/watch?v=-C85qhYa11g Çevrimiçi (10 Ocak 2018)

çok etkilenen grubun %41 ile genç grup olduğunu ve etkilendiği medya kolunun %66'lık oranla televizyon olduğunu göstermiştir (Yılmaz, Yılmaz ve Ural, 2007: 9). Türkiye genç nesil açısından potansiyeli yüksek bir ülke olduğu için seçim o doğrultuda yapılmıştır. Kız (Aslı) dolaştığı mekânlarda aynı zamanda öz çekim yapar, arka planda çam ağaçları ve kayalar vardır. Bu bölümde kayalara tırmanır, derelerden geçer, en nihayetinde her şey doğal bala ulaşmak içindir ve sonunda kovanlarla dolu bir tarlaya ulaşır. Bu karede üzerinde arıcıların giydiği kıyafet vardır. Bu zorlu yolculuktan sonra bir köye uğrar onu bir grup köylü karşılar, ellerinde Aslı için hazırlanmış olan bir kavanoz bal vardır. Aslı bu balı alırken çok mutludur çünkü bu bal sadece onun için hazırlanmıştır. Balı alır ve vedalaşır; o, köyden uzaklaşırken köylüler kendi aralarında konuşurlar. Buralara kadar boşuna geldiğini "Balparmak"ın da ballarını ondan aldığını belirtirler ve böylece reklamın ikinci bölümü başlar. İkinci bölüm ürün marka adının vurgulandığı, ürün içeriğinin belirtildiği ve reklamın sloganı olan "özenle seçilen bal"ın tekrarlandığı bölümdür.

Dilsel İletinin Çözümlenmesi

Bu reklam metninin temel göstergesi Özenle Seçilen Bal- Balparmak'tır ve reklam aşamasında zihinsel anlamlandırma şu şekilde olmaktadır.

Tablo 6. Özenle Seçilen Bal- Balparmak reklam metninin göstergebilimsel anlamlandırma sürecinde sözcük seçimi

Gösterge	Gösteren (Fiziksel Kavram)	Gösterilen (Zihinsel Kavram) Anlamlandırma Aşaması
Özenle Seçilen Bal- Balparmak'tır	Temel besin	Doğal, Özenle Hazırlanmış, Köklü bir geçmişimiz var

Özenle Seçilen Bal- Balparmak'ın zihinde yeniden anlamlandırılması için reklam iletisinde yer alan karşıtlıkları okumak mümkündür. Metinden elde edilen temel karşıtlıklar aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 7. Özenle Seçilen Bal-Balparmak reklam metninde kullanılan karşıtlıklar

Özenle Seçilen Bal- Balparmak	Diğer Ürünler
Doğal	Yapay
Özel çiçeklerde özenle hazırlanmış	Özensiz
Bilen- Bilir, Güvenilir	Alternatifi yok

SFL Açısından Sözcük Tercihlerinin ve Tümce Tercihlerinin Değerlendirilmesi

Sözcük tercihleri

Reklamda metin iki ana özellik üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi *doğallık* diğeri ise tüketicinin kendisini *özel* hissetmesidir.

Aslı'nın kullandığı "doğa benim olayım", "doğalın peşinde", "doğala döndüm" kullanımlarında öne çıkarma yöntemiyle *doğallık* vurgulanmıştır. "doğa benim olayım" genç kesim sosyal medya iletişim dilini yansıtan bir ifadedir. "Olay" yerine amaç, yaşam felsefesi sözcükleri tercih edilebilirken sosyal medya jargonuna uygun bir sözcük kullanılmıştır.

Tüketicinin kendini özel hissetmesi için metin içine yerleştirilen sözcük ya da söz öbekleri karşıtlarına alternatif teşkil edecek şekilde aşağıdaki gibi kullanılmıştır:

"Sıradan çiçek" değil *özel çiçek*

"Herkes için" değil *benim için*

"Yaşar Amca" değil *Yaşar Amcam*

"Sıradan bal" değil *özel bal*

"Herkes için değil" *Sadece benim için*

Bu kullanımların hepsi tüketicinin kendini biricik, özel ve kıymetli hissetmesini sağlayacak kullanımlardır.

Tümce Tercihleri

Tüketiciyi temsil eden Aslı'dır.

i.tümce: "*Doğal bal için her yere giderim*."

Aslı'nın reklamı başlatan bu tümcesi bir amaç-sonuç tümcesidir ve Aslı'nın amacı "doğal balı" bulmaktır.

Doğal bal: Amaç tümcesi

Her yere giderim: Sonuç tümcesi

Reklamı başlatan tümcenin *{-Ar}* biçimbirimi ile kurulmuş olması da tüketicinin bu beklentisinin süreklilik arz ettiğini göstermek içindir.

Aslı'nın ii.tümcesi "*Özel çiçeklerden yapıyorlar arılar bu balı, benim için*." dir. Tümce amaç-sonuç yapısı içinde oluşturulmuştur.

"*Özel çiçeklerden yapıyorlar arılar bu balı*": Sonuç

"*Benim için*": Amaç

Tümce "çiçeklerden yapıyorlar arılar bu balı" alternatifiyle oluşturulmamıştır.

Özel çiçek sıfat tamlaması ve benim için ilgeç grubu tüketicinin kendisini "Özel" hissetmek istediğini gösteren ifadelerdir.

Tüketiciyi temsil eden Aslı'nın ağzından söylenen tümceler tüketici beklentisinin iki ana unsuruna vurgu yapmaktadır: Gıda güvenliği ve tüketicinin kendini özel hissetmesi. Tüketiciye karşı empatik tavır geliştirebilmek için tüketicinin ağzından onun ne istediği aktarılmıştır. Reklamın ikinci bölümü de bu doğrultuda gelişecektir yani pazarlanan ürün beklentiyi karşılayacak şekilde sunulacaktır.

Ürün ve firma adı tüketicinin beklentisi doğrultusunda aşama aşama pazarlanır.

Birinci Aşama: Tüketicinin güvenini kazanmak

Bu aşamada otuz sekiz yıldır, nicel ifadesi ile yıllardır sektörde olduğu vurgulandıktan sonra toplum tarafından da kabul gördüğünü belirtmek için "bilenler biliyor" ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanımda yer alan belirsizlik seyirciyi sayıca çok olan pozitif bir belirsizliğe yönlendirmektedir. Çünkü bilmeyen Aslı tek iken bilenler çoğuldur.

İkinci Aşama: Tüketici beklentisini karşılamak

Empatik tavrın sergilendiği asıl bölüm burasıdır. Aslı'nın tümcelerinden hareketle tüketicinin ne istediğini bilen sektör, beklentiyi karşılayacak şekilde ürünü pazarlar. Aşağıya aldığımız bölüm bunu yansıtmaktadır.

"*Aslı henüz bilmiyor ama bilenler biliyor otuz sekiz yıldır Türkiye'nin dört bir yanına gidip balları özenle seçiyor bütün doğallığıyla size getiriyoruz. Özenle seçilen balparmak*."

Reklam metinlerinde empatinin tüm süreçleri kusursuz işler, sektör ve toplum arasında eş zamanlı bir eş duyum olduğu hissettirilir, toplumun üründen ne beklediği anlık yer değiştirmeyle reklama yansır, ürünün özellikleri ve ürün tüketildikten sonra bireye katacakları da olması gereken davranış değişikliğidir. Reklam dilinde kullanılan empatide bireye rehberlik, ürün tercihi aşamasında yapılır ve örtük olarak yanlış tercihler yaptığı ya da bu tercihlerden vazgeçmesi gerektiği hissettirilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma, iki farklı disipline ait olan *empati* ve *söylem* terimlerinin dilbilimsel bağlamda değerlendirilmesi temeli üzerine kuruldu. Bu amaç doğrultusunda *empati, söylem ve söylem çözümlemesine* ait alan yazın taramaları yapıldı. Söylem çözümlemeleri, dil üzerinde oluşan ifade ve beyanların değerlendirilmesine dayanır. Çalışmada bu genel amaç biraz daha daraltıldı ve çözümlemeler ifade ve beyanlardaki empati dilinin dilbilimsel görünümlerini tespit etme amacıyla yapıldı. Empati kavramının psiko-sosyal yönü baskın olduğundan çözümleme sırasında bireylerin statüsü, cinsiyeti, eğitim durumu, geçmişi, toplumdaki duruşu ve toplumun onu kabul ediş şekli göz ardı edilmedi. Söylemin öznesi ve onun niyetinin, söylemin yöneltildiği özne ya da öznelerin niyetlerinin, söylemlerin taşıyıcısı olan metinlerin türünün ve toplumsal kabullerin çözümleme sürecini etkileyen dinamikler olduğu tespit edildi.

Empati dilinin görünümünü tespit etmek için incelediğimiz metin türlerinin yapı, içerik ve kurgu açısından farklı olması elde edilen sonuçların da farklı olmasına neden olmuştur. Empati dilinin metin bağlamında görünümünü tespit etmek için üç farklı metin türü incelendi. İnceleme doğrultusunda elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

i. Kurmaca metin örneği adı altında Ahmet Ümit'in *Kırlangıç Çığlığı* adlı romanı *Gee'nin söylem çözümlemesi yöntemine* göre incelendi. Romanın kurgusunun *pedofili, göçmen sorunu ve organ kaçakçılığı* gibi günümüz toplumunu en fazla meşgul eden sorunlar olması veri elde etmemizi kolaylaştırdı. Kurmaca metinlerde okurun, ancak yazarın izin verdiği ölçüde ve onun vermek istediği mesaj doğrultusunda olay ya da olaylara dahil olduğu tespit edildi. Bununla birlikte söylem dediğimiz ve okurun bilişsel sürecini harekete geçiren dizge, okurun art alan bilgisine göre de okurdan okura değişiklik göstermektedir. Romanda *empati basamakları* ve *empati seviyeleri* Tarhan'ın tasnifine göre tespit edildi ve şu sonuçlar elde edildi:

Ben Seviyesinde Empati*:* Bu empati seviyesinde empatik tavır geliştiren özne merkeze kendini alır. Ben seviyesinde empatinin metindeki dilsel görünümü şu şekildedir:

Aktif dinleyici basamağı ihlal edilmiş bunu göstermek için *aldır-* eyleminin olumsuz biçimi kullanılmıştır.

Yer değiştirme basamağında iki kullanım vardır: Davranış kabul ediliyorsa "*de / da*" bağlacının *"O duyguyu ben de yaşadım." (s.25)* kullanımında olduğu gibi birey merkeze kendini almıştır ya da aşıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi "*ama*" bağlacını kullanarak önceki tümceyi olumsuzlayıp karşı tarafın niyetinin hiçbir önemi olmadığını vurgulamıştır:

"Namı diğer (1) Piç Ercü. Yükselmek için yapmayacağı iş yoktu. Aslında (2) başarılı bir polisti, ama (3) vicdansızdı, (4) çok vicdansız."(s.149) başarılı sıfatı ama bağlacının kullanımıyla tamamen önemini yitirmiş bahsi geçen kişinin *vicdansız* olduğu vurgulanmıştır.

Yer değiştirme aşamasında yürütülen bilişsel süreci yansıtan tümcelerde davranışın herkes tarafından kabul gördüğünü gösterecek şekilde özneler çoğul tercih edilmiştir:

"*Kızı ya da yakını taciz edilen biri / yapmıştır.*" (s.25)
Özne Yüklem

Tümcede özne durumundaki "kızı ya da yakını taciz edilen biri" bu durumdaki tüm insanları temsil etmek için kullanılmış, bir grup oluşturulmuştur.

Rehberlik basamağında seçenekler sunmak yerine *ana-baba iletişim dili* tercih edilmiş birey üst akıl gibi davranmıştır. Bu basamakta {-AcAK} biçimbirimi tercih edilmiş.

"Şimdi bu oyuncağın parasını (i)alacaksın ve sadece benim kızıma değil, tanımadığın hiçbir çocuğa hediye filan (ii)vermeyeceksin." (s.28-29). Örneginde olduğu gibi bu biçimbirim, bağlama anlam olarak *ikaz* ve *emir* kipliği yüklemiştir.

Sen Seviyesinde Empati: Sen seviyesinde empati, empati geliştirlen bireye üstü örtülü buyurganlık yapılan seviyedir. Bu seviyede gerçekleştirlen empatide empati basamaklarının dilsel görünümlerinin şu şekilde olduğu tespit edildi:

Nötr olma basamağı, sen seviyesinde çoğu zaman gerçekleştirilememiş, bireyler tanımadığı insanlara karşı ön yargısız yaklaşmamıştır. Kurgu içinde empatik tavır takınan özne (kahraman) bu basamağı ihlal ettiği durumda diğer kahramanların isimleri yerine adıl (o) ve sıfat (bu adam) kullanarak kahramanı önemsizleştirmiştir.

Aktif dinleyici basamağının empatik tavır geliştiren bireyin niyetine ve empatik tavır geliştirilen bireye olan yakınlığa göre uygulama açısından farklılık gösterdiği tespit edildi. Empatik tavır, tanıdıklarınıza karşı gerçekleştiriliyorsa *aktif dinleyici basamağı* ihlal edilmemiş sözlü, sözsüz tüm iletişim kodları dikkate alınmıştır.

Yer değiştirme basamağında davranışın anlaşılması için bilişsel süreç devreye girmiş ve sebep-sonuç tümceleri tercih edilmiştir. *Sanki* (tümce başı bağlama edatı) ve "*-mış gibi*" kalıp kullanımı ile oluşturulan tümcelerde bireyler durumla ilgili akıl yürütmüştür.

"Sanki bundan kendi sorumluymuş gibi / bakışlarını kaçırdı." (s.18).

Sebep Sonuç

Sanki (tümce başı bağlama edatı) tahmin anlamı katmış, Nevzat akıl yürütmüştür.

Davranışın açıklandığı basamakta sözde soru tümceleri kullanılmış bu kullanımla da davranışın yanlış olduğu sezdirilir.

Rehberlik basamağında kullanılan dil ve tercih edilen ifadeler bireyle olan yakınlığa göre değişmektedir. Eğer empatik tavır bir yakına gerçekleştiriliyorsa *yetişkin dili* tercih edilmiş, baskın emir anlamı taşıyan tümceler yerine öneri tümceleri tercih edilmiştir:

"*Araştırmakta fayda var Alicim*." (s.18).

Buyurgan tavrın hâkim olduğu *ana-baba iletişim dilinin* kullanıldığı durumlarda ise ya *{-mAlI} biçimbirimi* ile kurulan ve zorunluluk anlamı taşıyan tümceler ya da vurgunun yüklemde olduğu isim tümceleri tercih edilmiştir:

"*Güzide bu kadarla da kalmamış, otoriter bir sesle emri vermişti. "Yarın bu adama gitmelisin Nevzat… Ona gitmeli ve bu oyuncağı iade etmelisin."* (s.28).

Biz Seviyesinde Empati: Belirli bir grubun ön planda tutulduğu ve diğerlerinin göz ardı edildiği empati seviyesidir. Birey bu empati seviyesini gerçekleştirdiğinde zaten bir gruba taraf olmuştur. Biz seviyesinde empati basamaklarından ziyade gruplara karşı takınılan tavır ön plandadır çünkü *nötr basamak* ve *koşulsuz kabul basamağı* birey taraf olduğu için ihlal edilmiştir. Romanda en fazla sergilen empati seviyesi de *biz seviyesinde empatidir*.

Sıklıkla karşıtlıklardan faydalanılmış, taraf olunan grup yüceltilmiştir. Bu yüceltmelerde ayrıca grup içindeki birey ya da bireyleri tanımlamak için seçilen sözcükler olumlu anlam ezgisine sahip sözcüklerdir. Katil yerine *Aslında adam gerçek bir kahraman (s.67)* örneğinde olduğu gibi *gerçek bir kahraman* sıfat tamlaması tercih edilmiştir. "*Adam çok sıkı"* örneğinde olduğu gibi *adam* gibi belirsizlik bildiren sözcük de bu seviyede mecaz anlamı tercih edilerek "*iyi, yiğit, düzgün*" anlamında kullanılmıştır.

Yer değiştirme basamağında bireyi anlamak için kurulan sebep-sonuç tümcelerinde özne olarak "biz, birileri, hepimiz" gibi bir grubu temsil eden adıllar ya da "kimsesiz çocuklar, yetişkinler ve her iyi polis" gibi yine bir grubu içine alan söz öbekleri tercih edilmiştir. Bu kullanımlar, okuru örtük olarak karşı "siz" ya da "öteki" konumlandırmasına yöneltmiştir. Metin genelinde *biz* katil ya da katil gibi düşünenler ya da pedofili mağdurları iken *siz* ya da öteki konumunda olanlar ise "tacizciler"dir.

Toplumsal Seviyede Empati: En ideal empati seviyesi toplumsal empatidir. Romanda yedi yerde bu empati seviyesinin gerçekleştiği görülür. Sayının bu kadar az olması tarafların durumlara ön yargısız ve merkeze kendini almadan bakamadığının göstergesidir. Bu seviyede uygulanan empati basamaklarında tercih edilen dilsel kullanımlar şu şekildedir:

Nötr basamağı gerçekleştirmek için birey zihnini ön yargılardan arındırmaya çalışır, tümcelerde genelleme yapılarak durum normalleştiriliur ve empatik tavır sergilenen kişi bir gruba dâhil edilir:

"*Sapık da olsa, çocuk tacizcisi de olsa karşımızda bir insan var."* (s.70) Örneğinde Zeynep, tacizciyi ön yargısız sadece "insan" olma sebebiyle değerlendirmiştir. *Nötr basamağın* gerçekleşmesiyle *koşulsuz kabul basamağı da eş zamanlı olarak gerçekleşir.* Birey empati geliştireceği özneye karşı nötr olduğunda onu her haliyle koşulsuz kabul etmiştir.

Aktif iletişim basamağında kahramanlar sözlü ve sözsüz iletişim kodlarını doğru okumuştur kimi durumlarda bireyler birbirini tanıdığı için bu basamak daha hızlı ilerlemiştir.

"Bir an Zeynep'e baktım, kaşlarının hafifçe çatıldığını, gözlerini huzursuzca kaçırdığını gördüm." (s.66) örneğinde olduğu gibi Nevzat Başkomiser çıkarımda bulunmak için Zeynep'in sözsüz iletişim unsurları olan mimiklerine dikkat etmiştir.

Yer değiştirme basamağında öncüllerden hareketle oluşturulan çıkarım tümcesi, ihtimalin onaylanmasını bekleyen soru tümcesi, sebep-sonuç tümcesi ve olasılık tümceleri ile durum hakkında akıl yürütülmüştür.

"*Akif Soykan mutlu bir insan değildi. Belli ki başka bir hayatın hayalini kuruyordu. Tertemiz, dokunulmamış, örselenmemiş bedenlerden ve ruhlardan oluşan bir hayat*." (s.70) örneğinde olduğu gibi Zeynep akıl yürüterek Akif Soykan'ın ne hissettiğini anlamaya çalışmıştır.

Davranışın açıklanması ve rehberlik basamağında yapılan açıklamalar toplumsal sorunlarla ilgilidir. Her iki basamak birbirini tamalayan halkalar şeklindedir. Aşağıdaki örnekte i. tümce üstü birimde davranışın nasıl olması gerektiği hakkında açıklma yapıp ardından gelen ii. tümcede *Rehberlik basamağına* geçilerek yapılması gerekenler, ortak dikkat edilmesi gereken bir durummuş gibi verilmiştir. Sorunlara anlık çözümler değil daha genel daha kapsayıcı çözümler sunulmuştur.

"*(i)Bu işin nedenini anlamak lazım. Nedenini anlamadan, onları nasıl engelleyebiliriz ki? (ii) Eğer olaya böyle yaklaşmazsak, sorunun kaynağına da inemeyiz. Nasıl ki tek tek katilleri yakalayarak cinayetleri önleyemezsek, çocuk tacizcilerini öldürerek de bu işi çözemeyiz."* (s.70).

Toplumsal empati daha çok tanıdıklara gösterilmiştir çünkü empatik tavır sergilenen bireylere ait art alan bilgisi onların anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Empatik tavrın olmadığı bölümlerde ise en belirgin kullanım *biz* ve *öteki* konumlandırmasında grupları tanımlamak için tercih edilen sözcükler olmuştur. *Toplumsal empati* seviyesinde tacizciler "hasta" olarak adlandırılırken empatik tavra sahip olmayan bireyler bu grubu tanımlamak için tümcelerinde çağrışımsal olumsuzluk bildiren sıfatlar kullanmıştır *sapık, herif, sübyancı, pislik, tacizci* gibi …

Ayrıca empatik tavrın olmadığı bölümlerde hâkim olan duygu sitem, öfke ve çaresizliktir. Bu duygular şu şekilde yansıtılmıştır:

Sözde soru tümceleri:

"Bizi insan yerine koyan mı var?

Anlambilimsel olarak olumsuzluk katan {-sA} eki ile oluşturulan tümceler:

"Bildirsek ne olacaktı ki?"(s.298).

Derin yapıda tümceye dolaylı yoldan olumsuzluk katan {-AcAKtI} biçimbirimi ile kurulan tümceler

Kim alakadar olacaktı kayıp çocuğumuzla." (s.298).

ii. Haber metinlerinde empati dilinin görünümü iktidar ve direnç ilişkisine bağlı olarak şekillenmektedir. Köşe yazarı, hangi tarafta yer alıyorsa diğer tarafı *öteki* konumlandırmasına tabi tutar ve iletisini o yönde verir. Söylemin yöneltildiği okur ise sözcük tercihlerini ve sözcüklere yüklenen anlamları art alan bilgisiyle yeniden şekillendirmektedir. Haber metninin genelinde *biz seviyesinde* empati kullanılır.

Haber metinlerinde asıl mesaj *öne çıkarma metoduyla* vurgulanmıştır. Mesaj, isim tümcelerinde yüklemde, eylem tümcelerinde ise yüklemden önceki sözcük ya da sözcük öbeklerindedir. *Metaforik* kullanımlarla okuyucunun bilişsel süreci harekete geçirilmiş, erke karşı bir direnç varsa direnen grup olayın nesnesi konumuna getirilerek edilgen yapılı tümceler tercih edilmiştir. Haber metinlerinde amaç sadece durumu yorumlamak değil, okuyucuyu da aynı yöne çekmektir. "*Temyiz duruşmasında, tecavüze uğramamak için öldürdüğünü, öfke ve hırsla Nurettin Gider'in kafasını kesip köy meydanına attığını, olayın meşru müdafaa olduğunu söylemiştik."* örneğinde olduğu gibi *amaç-sonuç tümceleri* ile olay açıklanmış ve okuyucunun *anlık yer değiştirmesiyle* kendisini bireyin yerine koyması istenmiştir. Öteki konumunda olan grupların olumsuzlukları metinde aralıklı olarak okuyucuya aktarılmış, olumsuz eyleme sahip ve öznenin aktif olduğu tümceler tercih edilmiştir.

iii. Uygulama yaptığımız diğer metin türü olan reklam metinleri ise karşı tarafın en iyi anlaşıldığı, öznelerin göz ardı edilmediği metinlerdir. Bu metinlerde kullanılan empati dilinin potansiyel tüketiciye şu mesajı verdiği tespit edildi: Biz hem senin isteklerini biliyoruz hem de çekincelerini anlıyoruz işte tüm bunları karşılayan ürün tam da şu an izlediğin üründür. *Reklam metninin dili* reklam iletisinde yer alan karşıtlıklar üzerine kurulur. *Çok anlamlı* kullanımlar tercih edilerek tüketiciye aynı anda birden fazla mesaj iletilir. Hedef kitlenin-grup psikolojisi çerçevesinde ikna edilmesini kolaylaştırmak adına tümcelerin yüklemleri birinci çoğul şahıs ile çekimlenmiştir. Hedef kitle eş zamanlı olarak verilmek istenen

mesajın nesnesi değil, bilakis "öznesi" konumuna getirilmiştir. Tüketicinin hem bu mesajı algılayacağı düşünülmüş hem de eş zamanlı olarak tüketici "aktif alıcılar" gibi verilmiştir. Tüketicinin üründen ve üreticiden beklediği ne ise, reklam metninde daha çok onların vurgusu yapılmıştır. Empati açısından eş zamanlı olarak karşı tarafın ne istediğinin en yüksek seviyede anlaşıldığı metinler reklam metinleridir fakat ticari kaygı ile oluşturulduğu için yapay bir empati dili görünümü teşkil etmektedir. Reklam metinlerinde *dil alıcıyı harekete geçirme işlevinde* kullanıldığı için örtük bir buyurganlık vardır ve bunu tüketiciye üst akıl yaptığı için bu da reklam metinlerinde *sen seviyesinde* empati kullanıldığını gösterir.

Metin çeşitliliği açısından empati dili hem sosyal medyada hem ürün pazarlamada hem de kurmaca metinlerde kullanılmaktadır. Bu kullanımların her birinde empati dilinin görünümü, söylemi oluşturan öznelerin niyetine göre şekillenmektedir. Kurmaca metinlerde dil, karakterler tarafından sergilendiği için hem empatinin tüm seviyeleri hem de empati basamakları ile ilgili daha fazla veri elde edilmiştir. Haber metni ideolojik kaygıdan tamamen bağımsız olmadığı için *eleştirel söylem çözümlemesi* kuramsal verilerinde de belirtildiği gibi yazar *biz* ve *öteki* konumlandırması doğrultusunda empatik tavır sergilenecek tarafı seçerek metnin dilini oluşturur. Yazar seçtiği tarafa *biz seviyesinde* empati gerçekleştirir. Reklam metinlerinde ticari kaygı kaynaklı bir empati sergilendiğinden burada gerçekleştirilen empati, empatinin tüm basamaklarının gerçekleştirildiği *toplumsal empati* gibi görünse de yapmanız gerekenler örtük olarak üst akıl tarafından verildiği için metinlerinde *sen seviyesinde empati* sergilenir.

Çözümlemelerde elde edilen veriler söylemlerin niyetlere göre şekillendiğini, çözümlemeyi etkileyen çok sayıda değişken olduğunu, metin türlerinin değişmesinin söylemlerde kullanılan empati dilinin görünümünü de değiştirdiğini ve metinlerin sadece bir yöntemle çözümlenemeyeceğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

Ağca, F. (2010). *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Dil Araştırmaları, Ankara.

Akça, F. ve Ertürk, D. (2010). "Halkla İlişkiler Öğrencilerinin Empati Eğilimlerini Etkileyen Bir Araç Olarak, Kişilerarası İletişim Becerileri Eğitiminin Etkililiği Üzerine Bir Araştırma". Y. D. Ertürk (Editör), *Halkla İlişkilerin İletişim Öznesi: Empati*. İstanbul: Derin Yayınları, ss. 61-79.

Akkoyun, F. (1982). "Empatik Anlayış Üzerine", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15 (2), ss. 64-69.

Aksan, M ve Aksan, Y. (1991). "Metin Kavramı ve Tanımları", Dilbilim *Araştırmaları Dergisi*, 2, ss. 90-104.

Aktaş, Ö. (2015). "Tarih Derslerinde Yararlanılabilecek Savaş Filmleri Üzerine Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal Of Social Sciences,* 43, ss. 126-132.

Akerson, F. ve Karakuş M. (1993). "Yazın Yapıtlarında Göstergeler", *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınevi, ss. 109-118.

Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınevi.

Altuğ, T. (2001). *Dile Gelen Felsefe.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ankaralıgil, N. (2008). "Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizinden Hareketle The Siege- Kuşatma Filmi Üzerine İdeoloji Çözümlemesi". S. Parsa (Editör). *Film Çözümlemeleri.* İstanbul: Multilingual Yayınları, ss. 151-167.

Aydın-Düzgit, S. (2015). "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları", *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), ss. 153-168.

Barlık, M., Edis, Z. ve Tütak B. (2016). "Yol Metaforunun Cemil Kavukçu'nun Gamba Ve Beat Kuşağı Yazarı Jack Kerouac'ın Yolda Adlı Romanlarına Yansıması", *The Journal Of Academic Social Science Studies***,** 48, ss. 211-227.

Baykal, N. (2016). "Değerlendirme Kuramı Açısından Türkler ve Türkçe", *Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Dergisi: Kuram ve Uygulama,* 1(1), ss. 110-130.

Bayraktar, N. (2014). *Dil Bilimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Becan, C. (2017). “Yeni (Duyuşsal) Reklam İletileri Bağlamında “Göstergeleri” Okumak: Göstergebilimsel Yöntemden Yararlanarak Bir Reklam İletisi Çözümlemesi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S.4, ss. 36-52.

Bekar, A. ve Gövce, A. M. (2015). “Tüketicilerin Gıda Satın Alma Davranışları İle Yaşam Tarzı İlişkisi”, *Journal of International Social Research*, C.8, S. 36, ss.947

Börekçi, M. (2001). “Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C.I-II, S.44, ss. 45-61.

Bulut, Y. (2011). “İdeolojinin Tarihçesi”. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (23), ss. 183-206.

Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). “Söylemden İdeolojiye: Eleştirel Söylem Çözümlemesi”, A. Kocaman (Editör). *Dilbilim Temel Kavramlar, Sorunlar Tartışmalar.* Ankara: Dil Derneği Yayınları.

Büyükkantarcıoğlu, N. (2000). *Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Toplum Ruhbilim Bağlamında Bir Metin İncelemesi: İnci Aral'ın Gölgede Kırk Derece Adlı Öyküsü*. I. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri, Pamukkale Üniversitesi, ss. 176-189.

Can, R. (2012). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarında Paragraf Düzeyinde Bağdaşıklık ve Tutarlılık,* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Canpolat, N. (2010). “Tüketici Davranışlarını Açıklamada Empatik Bir Yaklaşım”, Y. D. Ertürk (Editör), *Halkla İlişkilerin İletişim Öznesi: Empati*. İstanbul: Derin Yayınları, ss. 175-189.

Cevizci, A. (2000). ‘‘Yapısalcılık’, *Paradigma Felsefe Sözlüğü,* Paradigma Yayınları, İstanbul.

Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları* (Çev. T. Ergene), Ankara: Mantis Yayınları.

Cüceloğlu, D. (1992). *Yeniden İnsan İnsana,* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çakır, A. (2014). *Söylem Analizi, Ne demek İstiyorsun?,* Konya: Palet Yayınları.

Çelebi, V. (2014). “Gündelik Dil Felsefesi ve Austin’in Söz Edimleri Kuramı”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* , 4(1), Haziran, ss. 73-89.

Çelik, H. ve Eksi, H. (2013). "Söylem Analizi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 27, ss. 99-117.

Çelikkaya, M. F. (2010). *"Seküler Bir Kutsal Oluşturma Aracı Olarak Medya ve Din İlişkisi",* Selçuk Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çoban, B. (2015). "Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi", B. Çoban (Editör). *Söylem ve İdeoloji*, İstanbul: Su Yayınları, ss.199-234.

Coşar, A. M. (2016). "Türkçede -mIş Gibi Yapmak: -sIn eki". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), ss. 1216-1224.

Çürük, S. (2012), "Olumsuzluğun Anlatı Metinlerindeki İşlevleri Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/4, 147-175.

Davison, G. C. ve Neale, J. M. (2004). *Anormal Psikolojisi (Abnormal Psychology),* 17. Bölüm (Çev. L. Küey), İ. Dağ (Editör), Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Devran, Y. (2010). *Haber-Söylem-İdeoloji*, İstanbul: Başlık Yayım Grubu.

Dijk, T.V. (2015). "Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım" (Çev. N. Ateş), B. Çoban (Editör), *Söylem ve İdeoloji*, İstanbul: Su Yayınları, ss. 15-100.

Dilber, F. ve Dilber, A. (2013). "Üniversite Öğrencilerinin Gıda Ürünleri Tüketiminde Medyanın Etkisi: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma." *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2/1, ss. 64-82.

Dökmen, Ü. (1988). "Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21 (1), ss. 155-190.

Dökmen, Ü. (2015). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati,* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Doltaş, D. (2009). "Söylem ve Yazın", A. Kocaman (Editör), *Söylem Üzerine.* Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayıncılık, ss. 48-55.

Durak, B. K. ve Arıcı, M. (2016). *Öznelerarası Etkileşimde Empati-Özbilinç Paradoksu***,** IV. Uluslararası Felsefe Kongresi, 13-15 Ekim 2016, Bursa.

Dursun, Ç. (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*, İmge Kitabevi.

Dursun, Y. (2011). "Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir?", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* 2011 Güz, 12, ss. 1-18.

Elbirlik, T. (2015). "*Söylem Kuramı ve XVI. Yüzyıl Siyasetnamelerinde Söylem Analizi*", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Elbirlik, T. ve Karabulut, F. (2015). "Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması **(**Discourse Theories: A Study Of Taxonomy**)",** *Dil Araştırmaları,* Güz,17. ss. 31-50.

Elcil, Ş. (2010). "Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının İletişimsel Başarısını Etkileyen Bir Faktör Olarak Empatinin Rolü", Y. Ertürk (Editör), *Halkla İlişkilerin İletişim Öznesi: Empati*, İstanbul: Derin Yayınları, ss.31-39.

Erdem, H. H. (2010). "Hannah Arendt'in Eichmann Davası Üzerine Düşünceleri", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* (9) /2010 Bahar, S:1-16.

Erdoğan, İ. (1997). *İletişim, Egemenlik, Mücadeleye Giriş***,** Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Eroğlu. Ö. (2017). *Worringer: Soyutlama ve Duyumsama (Bir Okuma Çalışması***)**, Tekhne Yayınları.

Ersoy, E. G. ve Köşger, F. (2016). "Empati: Tanımı ve Önemi", *Osmangazi Tıp Dergisi/Osmangazi Journal Of Medicine,* 38, ss. 1-9.

Erten, M. (2007). "+sIz Eki Olumsuzluk Eki midir?" *Turkish Studies*, 2(4), ss. 1168-1173.

Ertürk, Y. D. (2010). "Halkla İlişkiler Alanında Empatik Yaklaşımlar", Y. Ertürk (Editör), *Halkla İlişkilerin İletişim Öznesi: Empati*, İstanbul: Derin Yayınları, ss. 3-27.

Evre, B. (2009) "Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir Sınıflandırma Girişimi", İ. Parlak (Editör), *Medya Gerçekliğin İnşası*, ss. 107-152.

Fairlough, N. ve Graham, P. (2015). "Eleştirel Söylem Çözümlemecisi olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağıntısı" (Çev. B. Çoban-Z. Özarslan), B. Çoban (Editör), *Söylem ve İdeoloji,* İstanbul: Su Yayınları, ss.147-198.

Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni* (Çev. T. Ilgaz), Hil yayınları, İstanbul.

Gedizli, M. (2015). "Türkçede Ünlemler Ve Temel İşlevi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8, 36, ss. 126-134.

Girgin, A. (2002). *Haber Yazmak*. İstanbul: Der Yayınevi.

Goleman, D. (2007). *Duygusal Zekâ EQ Neden IQ'dan Daha Önemlidir* (Çev. B. Seçkin Yüksel), İstanbul: Varlık Yay. 946.

Grunberg, T. (2006). *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*, Yapı Kredi Yayınları. İlk Basımı (1970): Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Gruen, A. (2015). *Empatinin Yitimi Kayıtsızlık Üzerine* (Çev. İ. İgan), İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Gülseren, Ş. (2001). Eşduyum (Empati): Tanımı ve Kullanımı Üzerine Bir Gözden Geçirme, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12 (2). ss. 133-145.

Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Günay, D. (2013). *Söylem Çözümlemesi,* İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Gür, T. (2011). *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Dil Tutumları ve Dil Kullanımlarının Söylem Çözümlemesi Yöntemi İle Betimlenmesi*, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Gür, T. (2013). "Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi", *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Journal Of World Of Turks,* 5 (1), ss. 185-202.

Hirik, S. (2014). "Kesinlik ve Olumsuzluk İlişkisine Kipsel Yaklaşım", *Turkish Studies,* 9/12, ss. 349-367.

Işık, E. (2000). *Öznenin Dili,* Ankara: Bağlam Yayınları.

İlkdoğan, H. (2017). "Göstergenin Toplum Düzlemindeki Yeri: Toplumsal Göstergebilim", *İdil,* 6 (39), ss. 3147-3164.

İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

İnce, H. O. (2011). "Almanya'da Farklı Olmak: Entegrasyon Ve Hoşgörü Kavramına

Eleştirel Bir Bakış", *Bilig,* Yaz, 58, ss. 173-202

Kahraman, S. (2015). *Dilde Çok Anlamlılık ve Belirsizlik*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kansu-Yetkiner, N. (2008). "İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması", Dilbilim Araştırmaları, ss. 31-49.

Karadoğan, E. (2010). "Kurumlarda Çalışan Mağduriyeti: Mobbing Ve Bir Çözüm Önerisi Olarak Mobbing Karşıtı Bir Yaklaşım Empati", Y. Ertürk (Editör), *Halkla İlişkilerin İletişim Öznesi: Empati*, İstanbul: Derin Yayınları, ss.141-170.

Karahan, F. (2006). "Biçembilim ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Dedikodu Sütunlarına Yönelik Bir İnceleme", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 23 (1), ss. 89-118.

Kaya, A.R. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*, (1.Baskı). Ankara: Teori Yayınları.

Keysers, C. (2011). *Empatik Beyin* (Çev. A. Eper), İstanbul: Alfa Yayınları.

Kıran Eziler, A. (2014). "Dilbilim, Anlambilim, Edimbilim", *Turkish Studies*, 9/6, ss. 719-729.

Kızılçelik, S. (1992). *'Yapısalcılık' Sosyoloji Teorileri 2*, Konya: Yunus Emre Yayınları.

Kocaman, A. (2009). "Dilbilim Söylemi", A. Kocaman (Editör), *Söylem Üzerine.* Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayıncılık, ss. 1-11.

Korkut, E. (2012). *"Bile*: Kullanım Değerleri "Bile" Kullanımında Önvarsayımlar ve İmalı Anlamlar"**,** *Turkish Studies***,** 7/4, ss. 145-162.

Kotlu, E. (2007). *Yapısalcı Ve Post-Yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil),* Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Krznarıc. R. (2015). *Bir Devimin El Kitabı Empati* (Çev. B. Erdoğan), İstanbul: Nail Kitabevi.

Mardin, Ş. (1997). *İdeoloji* (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Megill, A. (2012). *Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida* (Çev. T. Birkan), Say Yayınları, İstanbul.

Mills, S. (1997). *Discourse, The New Critical İdiom,* Routledge, London.

Oberdiek, H. (1991). *Dışarıdakiler,* İstanbul: Belge Yayınları.

Onan, B. ve Tiryaki E. N. (2012). *Türkçede* Örtülü Anlam Oluşturan Unsurlar ve Ana Dili Öğretimindeki İşlevleri, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Mustafa Kemal University Journal Of Social Sciences Institute*, 9/19, ss. 223-240.

Özbek, N. (1998). "Türkçede Söylem Belirleyicileri", *Dilbilim Araştırmaları*, ss.37-47.

Özcan, E. (2007). *Göstergebilimsel Açıdan Reklam Dilinin Tüketim Toplumuna Etkileri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Grafik Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji,* Konya: Literatürk Yayınları.

Özgen, M. (2010). "Türkçe Soru Tümcesi Türleri ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Materyallerindeki Yeri", *Dil Dergisi*, 150, Ekim-Kasım-Aralık, ss. 50-69.

Özmen, S. O. (2010). "Başarılı Bir Sosyal Sorumluluk Kampanyasının İlk Adımı Empati", Y. Ertürk (Editör), *Halkla İlişkilerin İletişim Öznesi: Empati*, İstanbul: Derin Yayınları, ss. 203-209.

Peçenek, D. (2008). "Yabancı Dil Öğretiminde Dilbilgisi", *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi,* 141, ss. 67-84.

Pelenk, A. (2010). Etkili İletişim Becerileri Kapsamında Reklamlarda Empatinin Rolü, Y. Ertürk (Editör), *Halkla İlişkilerin İletişim Öznesi: Empati,* İstanbul: Derin Yayınları, ss. 191-202.

Purvis T. ve Hunt, A. (2014), "Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji" (Çev. S. Coşar), *Moment Dergi*, 1(1), ss. 9-36.

Rızvanoğlu, E. (2013). "Anlamdan Yoruma: Dil Felsefesinin Sınırları Üzerine Bir İnceleme," Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Rifat, M. (2017). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1, Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*, Yapı Kredi Yayınları.

Ruhi, Ş., (2009). "Söylem ve Birey", A. Kocaman (Editör). *Söylem Üzerine.* Ankara: ODTÜ Yayıncılık, ss. 12-26.

Rutli, E. (2016). *"*Derrida'nın Yapısökümü*", TEMÂŞÂ,* Temmuz, 5, ss. 49-68.

Sarup, M. (1997). "*Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*" (Çev. B. Güçlü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Say, Ö. (2013). "Yapısalcılıktan Post-Yapısalcılığa Çoğulculuğun İnşası", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal Of Academic Inquiries)*, 8 (2), ss. 331-346.

Sofu, H. (1998). "Soru Tümcelerinin Edinimi". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 9, ss. 90-98.

Sözen, E. (2017). *SÖYLEM Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, İstanbul: Profilkitap.

Sucu, İ. (2012). **"**Althusser'in Gözünden İdeoloji Ve İdeolojinin Bir Taşıyıcısı Olarak Yeni Medya", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7 (3), ss. 30-41.

Şah, U. (2012). "Eşcinsellik Hastalıktır [Ve Dahası] Sapkınlıktır, Bir Eleştirel Söylem Analizi Denemesi" S. Arkonaç (Editör), *Söylem Çalışmaları*, İstanbul: Nobel Yayıncılık, ss. 209-222.

Şahin, H. (2006). "Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicilerle Kullanımı", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl. 7, 11(2), ss. 213-221.

Şen, M. (2014). "Yasam Öyküsü Ve Dilsel Öznellik: Toplumdilsel Göstergeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7(30), ss. 199-212.

Şenöz, C. A. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual

Tarhan, N. (2017). *Toplum Psikolojisi Ve Empati, Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Toklu, O. (2013). *Dilbilime Giriş,* Akçay Yayınları.

Tunç, A. (2010). "Uluslararası Bağlamda 'Öteki' Ve 'Yabancı' Olanın Haber Medyasındaki Temsili Merkezinde Haber ve Gerçeklik Arasındaki İlişki", *Sosyal Gelişim Dergisi,* 1-1, ss. 49-60.

Uslu, A. (2016). "Cahit Zarifoğlu'nun "Savaş Ritimleri" Romanının Söylem Çözümlemesi Metoduyla İnceleme Denemesi", *International Journal of Social Science*, S.49, ss. 403-417.

Ümit, A. (2018). *Kırlangıç Çığlığı*, Everest yayınları.

Üstündağ, A. Y. (2014). *Dil Öğrenimi Ve Biliş: İlkokul Öğrencileriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Üstünova, K. (2006). "Ama'nın İşlevleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 10, ss. 79-92.

Üstünova, K. (2010). "Yüzey Yapı-Derin Yapı Kavramları Üzerine", *Turkish Studies, 5* (4), ss. 697-704.

Vardar, B. (1974). "Yapısal Eleştiride Yeni Bir Atılım" *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, ss. 315-324.

Vardar, B. (1998). *Dilbilim Temel Kavramlar ve İlkeleri*, İstanbul: Multılıngual Yayınları.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Multılıngual Yayınları.

Yağcıoğlu, S. (2002). "Eleştirel Söylem Çözümlemesi Disiplinler Arası Bir Yaklaşım." (S. Yağcıoğlu, Der.), *İçinde 1990 Sonrası Laik-Anti laik Çatışmasında Farklı Söylemler Disiplinler Arası Bir Yaklaşım*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, ss.163-178

Yıldız, F. ve Günay, D. (2011). Yazınsal Söylemin İdeolojik Boyutu, *Synergies Turquie*, 4, ss. 153-167.

Yılmaz, E.; Yılmaz, İ. ve Ural, H. (2007). "Gıda Maddeleri Tüketiminde Medyanın Rolü: Tekirdağ İli Örneği", *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, (3), ss. 9-14.

Yılmaz, R. ve Çakın, Ö. (2017)**.** "Reklamda Süblatif Kodlama Üzerine Bir İnceleme", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (4), ss. 531-539.

Yüksel, A. (1995). *Yapısalcılık ve Bir Uygulama*, Gündoğan Yayınları, ss. 27-47.

Zeyrek, D. (2009). "Söylem ve Toplum", A. Kocaman (Editör). *Söylem Üzerine.* Ankara, ss. 27-47.

Waal, F. (2008). *İçimizdeki Maymun, Biz Neden Biziz?* (Çev. A. Biçen), Metis Yayınları: İstanbul, (Orijinal Basım, 2005).

Waal, F. (2014). *Empati Çağı* (Çev. K. Yılmaz), Akılçelen Kitapları, Ankara.

Çevrimiçi Erişim Kaynakları

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muebbet-israri-41223875 (24 Mayıs 2019)

https://medyanin50tonu.com/ahmet-%C3%BCmit-yeni-kitab%C4%B1k%C4%B1rlang%C4%B1%C3%A7%C3%A7%C4%B1%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1-ay%C5%9Fe-arman-a-anlatt%C4%B1-ebcf3156c916 (18 Mart 2018)

https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/ahmet-umitin-yeni-romani-kirlangic-firtinasi-geliyor, (14 Mart 2019)

https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/ahmet-umitin-yeni-romani-kirlangic-firtinasi-geliyor, (14 Mart 2019)

http://politikakademi.org/2013/07/jacques-derrida-ve-yapisokumu/ (08 Mayıs 2018

https://www.lexico.com/en/definition/discourse (10 Şubat 2018)

https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/discourse (10 Şubat 2018)

https://bianet.org/biamag/insan-haklari/102828-hirosima-ya-bombayi-atan-subay-tibbets-ne-kadar-vatanseverdi (17 Aralık 2017)

http://www.tdk.gov.tr/ (17 Aralık 2017)

https://www.youtube.com/watch?v=_xjtMG8yVGg (18 Şubat 2019)

https://www.youtube.com/watch?v=-C85qhYa11g (10 Ocak 2018)

https://en.oxforddictionaries.com/definition/empathy , (09 Aralık 2017)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a2b384603d781.14715836, (09 Aralık 2017)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a35b3391438b2.89323913, (17 Aralık 2017)

https://en.oxforddictionaries.com/definition/empathy, (09 Aralık 2017).

https://www.ted.com/talks/brene_brown_on_vulnerability (22 Nisan 2017)

EKLER

Ek-1 Türkçe - İngilizce Terimler Listesi

A

aktif dinleme	active listening
aleksitimi	alexithymia
amigdala	amygdala
artgönderim	anaphore
artsürem	diachrony
ayna nöron	mirror neuron

B

bağdaşıklık	coherence
bağlam	context
benmerkezci	egomaniac
bilişsel empati	cognitive empathy

Ç

çatışmalı iletişim	conflict communication
çıkarım tümcesi	inference sentence
çok anlamlılık	polysemy

D

danışan	client
deneysel empati	experimantal empathy
derin yapı	deep structure
dış gönderim	exophora
dizimsel	sentagmatik
dizge	system
dizisel	paradigmatic
dikey eksen	paradigmatic axis
dolaylı anlatım tümcesi	indirect speech sentence
dolaylı içgözlem	vicarious introspection
duygusal zeka	emotional intelligence
duyumsama	sensation

E

edilgen tümce	passive sentence
eleştirel söylem analizi	critical discourse analysis
emir cümlesi	imperative sentence
empati	empathy
empati kurma	establish empathy
empatiyle yaklaşmak	empathise
eşduyum	empathy
eşsüremli	syncronic
etken tümce	active sentence
evrensel empati	universal empathy

G

geçişli cümle	transitive sentence
gönderim	reference
gösteren	signifier
gösterge	sign
göstergebilimsel söylem çözümlemesi	semiotic discourse analysis
gösterilen	signified
gösterim	deixis

İ

içgörü	insight
ideoloji	ideology
ifade	expression
ikili yapı	dichotomy
inkar	denial
isim tümcesi	noun clause
izlek	theme

K

kırılganlığın	vulnerability
koşulsuz kabul	unconditional acceptance
kurmaca metin	fiction

M

makyavelci /makyavelcilik	machiavellism
mesafe	difference
metafor	metaphor
metin	text
metindilbilim	textlinguistics
metinlerarasılık	intertextuality

N

narsist	narcissist

O

olay zinciri	chain of event

Ö

öneri cümlesi	suggestion sentence
ön gönderim	cataphore
ön yargı	bias
önvarsayım	pressupposition
özbilinç	self-awareness
özfarkındalık	self-consciousness

P

pedofili	pedophilia
psikopat	psychopathic
post-yapısalcı	poststructuralist

R

rehberlik	counseling

S

sempati	sympathy
sezdirim	implication
sezdirim tümcesi	implication sentence
sistematik fonksiyonel dilbilim	systematical functional linguistics
söylem	discourse
söylem belirleyicileri	discourse makers
söylem çözümlemesi	discourse analysis
sözce	utterance
sözceleme	enunciation

Ş

şart cümlesi	conditional clause
şiddet	violence

T

terapötik	therapeutic
toplumsal empati	public empathy

U

uzlaşımsal	conventional

V

vurgu	emphasis

Y

yapı	structure
yapısalcı	structuralist
yapısöküm	deconstruction
yatay eksen	syntagmatic axis
yer değiştirme	displacement
yıldırma	mobbing
yüzeysel empati	superficial empathy
yüzey yapı	surface structure

Ek-2 İngilizce -Türkçe Terimler Listesi

A

active listening	aktif dinleme
active sentence	etken tümce
alexithymia	aleksitimi
amygdala	amigdala
anaphore	artgönderim

B

bias	ön yargı

C

cataphore	ön gönderim
chain of event	olay zinciri
client	danışan
conflict communication	çatışmalı iletişim
cognitive empathy	bilişsel empati
coherence	bağdaşıklık
conditional clause	şart cümlesi
context	bağlam
conventional	uzlaşımsal
counseling	rehberlik
critical discourse analysis	eleştirel söylem analizi

D

deconstruction	yapısöküm
deep structure	derin yapı
denial	inkar
diachrony	artsürem
dichotomy	ikili yapı
discourse	söylem
discourse analysis	söylem çözümlemesi
discourse makers	söylem belirleyicilerini
displacement	yer değiştirme

E

egomaniac	benmerkezci
emotional intelligence	duygusal zeka
empathise	empatiyle yaklaşmak
empathy	eşduyum
empathy	empati
emphasis	vurgu
enunciation	sözceleme
establish empathy	empati kurma
exophora	dış gönderim
experimantal empathy	deneysel empati
expression	ifade

F

fiction	kurmaca metin

I

ideology	ideoloji
imperative sentence	emir cümlesi
implication	sezdirim
implication sentence	sezdirim tümcesi
indirect speech sentence	dolaylı anlatım tümcesi
inference sentence	çıkarım tümcesi
insight	içgörü
intertextuality	metinlerarasılık

M

machiavellism	makyavelci /makyavelcilik
metaphor	metafor
mirror neuron	ayna nöron
mobbing	yıldırma

N

narcissist	narsist
noun clause	isim tümcesi

P

paradigmatic	dizisel
paradigmatic axis	dikey eksen
passive sentence	edilgen tümce
pedophilia	pedofili
polysemy	çok anlamlılık
poststructuralist	post-yapısalcı
pressupposition	önvarsayım
psychopathic	psikopat
public empathy	toplumsal empati

R

reference	gönderim

S

self-awareness	özbilinç
self-consciousness	özfarkındalık
semiotic discourse analysis	göstergebilimsel söylem çözümlemesi
sensation	duyumsama
sentagmatik	dizimsel
sign	gösterge
signified	gösterilen
signifier	gösteren
structure	yapı
structuralist	yapısalcı
suggestion sentence	öneri cümlesi

superficial empathy	yüzeysel empati
surface structure	yüzey yapı
sympathy	sempati
syncronic	eşsüremli
syntagmatic axis	yatay eksen
system	dizge
systematical functional linguistics	sistematik fonksiyonel dilbilim

T

text	metin
textlinguistics	metindilbilim
theme	izlek
therapeutic	terapötik
transitive sentence	geçişli cümle

U

unconditional acceptance	koşulsuz kabul
universal empathy	evrensel empati
utterance	sözce

V

vicarious introspection	dolaylı içgözlem
violence	şiddet
vulnerability	kırılganlığın